

Василий Аксьонов

Поколение на зимата

Първа глава Скитските шлемове

Можете ли да си представите – транспортно задръстване в Москва на осмата година от революцията! Цялата улица „Николска“, която се точи от Лубянка до Червения площад, през сърцето на Китай-город¹, беше заприщана с трамваи, каруци и автомобили. Край „Славянски базар“ разтоварваха от талиги съдове с жива риба. Под арката на улица „Третьковска“ се чуваха цвилене на коне, клаксони на камиони и псувни на каруцари. Милицията се суетеше, като че ли все още не напълно уверена в реалността на определено градската си, а не политическа, тоест напълно нормална роля. Всичко наоколо изглеждаше като любителски спектакъл, злобата също бе престорена. Най-главното беше, че всички играеха с желание. Тапата на „Николска“ всъщност бе радостно явление, като чаша топло мляко след силна треска: животът се връщаше, мерзелеше се процъфтяване.

– Можете ли да си представите, че само преди четири години тук цареше глад и мор, мотаеха се слепи просяци и имаше безнадеждни опашки за прораснали картофи, а по „Николска“ минаваха само чекистки „маруси“ – говореше професор Устрялов. – Ето ви, мистър Рестън, теорията за „смяна на жалоните“² на практика.

Двамата господа горе-долу на еднаква възраст (35–40 години) седяха на задната седалка на пакард, попаднал в задръстването на улица „Николска“. И двамата бяха облечени по европейски, с качествени дрехи от добри магазини, но по някакви незначителни, макар и напълно доловими признаци в единия от тях не беше трудно да се разпознае руснак, а в другия – истински чужденец, нещо повече, американец.

Парижкият кореспондент на чикагския „Трибюн“ Таунсенд Рестън по време на първото си пътуване в Червена Русия се бореше с пристъпите на раздразнение. Всъщност дори не можеха да бъдат наречени пристъпи: раздразнението не го напускаше и за минута, просто понякога приличаше на постоянно напомнящ за себе си зъб, а в други моменти – на симптоми на хранително отравяне.

1. Исторически район на Москва, включващ Червения площад и кварталите на изток от Кремъл. – Бел.пр.

2. „Смена вех“ – обществено-политическо течение на руската буржоазна интелигенция през 20-те години на XX век. – Бел.пр.

Може би всичко бе започнало точно от храната, когато в деня на пристигането му съветските му, така да се каже, колеги – непоносимият Колцов и гуляйджията Бухарин – го бяха гощавали със своите деликатеси. Този хайвер... чак в Париж се бяха побъркали по него, смятаха го за мощен афродизиак... а той не е нищо повече от рибешки яйца, дами и господа! Праисторическа риба, покрита с хрущялни израстъци... но главното все пак бе усещането за някаква постоянна театралност, за приповдигнатост, предизвикваща леко гадене, за самохвалство... и едновременно за неувереност, надничане в очите, неизречен въпрос. Явно вече бяха прекроили бъдещата Европа, но Америка ги вадеше от равновесие. Тук Рестън също нещо го вадеше от равновесие. Преди мислеше, че познава пружините на революциите. Репортажите му от Мексико навремето бяха смятани за висша журналистика. Бе интервюирал членове на революционни хунти в много страни от Латинска Америка. Дявол да го вземе, сега виждаше, че в сравнение с тези „създатели на историята“ „горилите“ му бяха по-близки, както и ябълковият пай в сравнение с проклетите „рибешки яйца“. Нима болшевиките сериозно мислеха, че преобразяват света? Всичко щеше да е по-просто, ако ставаше дума само за завладяване и задържане на властта, за смяна на управляващия елит, но...

Докато се готвеше за пътуването, Рестън бе прочел преводи на речи и статии на съветските вождове. В края на август РКП(б) беше разтърсена от трагична история, свързана с Америка. Возейки се на лодка по някакво езеро в щата Мейн, двама видни болшевики се бяха удавили – председателят на „Амторг“ Исая Хургин и Ефраим Склянски, най-близкият помощник на Троцки през годините на Гражданската война. На погребението в Москва всесилният „вожд на световния пролетариат“ изстискваше от себе си думи на някакво странно, едва ли не метафизично недоумение: „... нашият другар Ефраим Маркович Склянски... преминал през великите бури на Октомврийската революция... загина в някакво нищожно езеро...“

Виж ти какво презрение към езерото, недоумение пред „неисторическата“ смърт; не, те наистина се мислят за нещо подобно на боговете от Валхала или най-малкото на титаните от митологията. Дявол да го вземе, едва ли някой в Америка щеше да разбере, че са завладени от тяхната „класова борба“ повече, отколкото от аурата на властта. Революцията май не е нищо друго освен връх на декаданса...

Окиченият с черни палта и войнишки шинели трамвай мръдна и се премести с десетина метра напред. Шофьорът на пакарда от Народния

комисариат на външните работи с пъшкане въртеше волана, за да се престрои след обществения транспорт. Рестън смучеше угасналата си лула и се оглеждаше наляво и надясно. Сред тълпата понякога се мяркаха изключително красиви жени с почти парижки вид. Пред входа на импозантната сграда на аптеката стояха двама млади червени офицери. Стройни и румени, препасани с ремъци, те разговаряха и не обръщаха внимание на никого. Униформата им се отличаваше със същата декадентска дивотия, както и цялата тази революция, цялата тази власт: странни островърхи шапки с червена звезда на челото, дълги шинели с червени ленти през гърдите, без пагони, но със загадъчни геометрични фигурки на ръкавите и яките – армия на хаоса...

– Извинете, професоре, позволете да ви задам един, както казваме в Америка, провокационен въпрос. След осем години на тази власт какво смятате за главно постижение на революцията?

За да потвърди сериозността на въпроса си, Рестън извади своя „монблан“ и се приготви да записва отговора в полетата на „бедекера“³ си. Професор Устрялов сангвинично се размя.

– Скъпи ми Рестън, не мислете, че ви се надсмивам, но главното постижение на революцията е, че Централният комитет стана по-възрастен с осем години.

Откровено казано, дори и днешният му спътник с неговия грапав английски, съчетан със самоуверени модуляции на гласа (откъде у русите се беше взел този маниер за априорно превъзходство над хората от Запада?), дразнеше Таунсенд Рестън. Повече от двусмислена фигура! Бивш министър в сибирското правителство на белите, емигрант, останал да живее в Харбин, лидер на движението „Смяна на жалоните“, той беше чест гост в червена Москва. Последната му книга „Под знака на революцията“ предизвика коментари в Европа, а тук нито една политическа статия не минаваше, без да се спомене името му.

Зиновиев наричаше Устрялов класов враг, много по-опасен, защото на думи приемаше Ленин, говореше за полезна „трансформация на центъра“, за „натискане на спирачките“, за „нормализиране“ на болшевишката власт, за надежда, свързана с буржоазията на непа⁴ и със „здравия селянин“.

Зиновиев иронизираше Устрялов в типично болшевишки маниер – „гладна кокошка просо сънува“, „господин Устрялов ще види

3. Бедекер (англ.) – пътеводител. – Бел.пр.

4. НЕП – нова икономическа политика, провъзгласена от Ленин. – Бел.пр.

кулакизация, когато си види ушите без огледало“... Бухарин го наричаше „поклонник на цезаризма“. Любопитно – за какво и за кого намекуваше?

В разговора си с Устрялов Рестън се стараяше да се прави на балама, на повърхностен американски вестникар.

– Всичко си идва по местата – продължаваше Устрялов, – ангелът на революцията тихо отлита от страната.

Рестън разбираше, че той цитира собствената си книга.

– Революционният плам вече отмина... Не марксизмът, а електротехниката ще победи... Огледайте се, сър, вижте поразителните промени. Довчера настояваха за незабавен комунизъм, а сега процъфтява частната собственост. Довчера искаха световна революция, а днес желаят единствено концесионни договори със западната буржоазия. Довчера цареше войнстващ атеизъм, а днес има „компромис с църквата“; довчера се ширеше необуздан интернационализъм, а днес – „съобразяване с патриотичните настроения“; довчера се прокламираше безпрекословен антимиитаризъм и антиимпериализъм, даваше се свобода на всички народи в Русия, днес – „Червената армия, гордост на революцията“, всъщност е обединител на руските земи. Страната придобива изконната си историческа мисия като Евразия...

С разговорването на талигите при „Славянски базар“ движението по „Николска“ се възстановяваше, макар и със скоростта на костенурка. Наоколо преминаваха живи сцени и доста оптимистична тълпа. Лекият октомврийският студ ободряваше уличните търговци.

Жена, която продаваше пирожки и кулебяки⁵, с розовите си бузи напомняше картина на Кустодиев⁶. Весел инвалид с дървен крак разпъваше меха на хармоника. До него търгуваха с някакви дяволчета в стъклени буркани. Американецът пътешественик нямаше представа, че това чудо се нарича „американски подводен жител“.

– Охо, отворили са Ситинската книжарница! – възкликна Устрялов, обръщайки се към американеца на руски език като към свой, но съобразил, че наименованието нищо не му говори, с усмивка докосна коляното му. – В областта на литературата и изкуството сега цари голям разцвет, сър. Работят кооперативни и частни издателства. Дори вестниците, макар и да останаха в ръцете на болшевиките, много по-малко използват гръмка пропаганда и повече поднасят пряка информация. С други думи,

5. Кулебяка – пита с пълнка от месо, риба и др. – Бел.пр.

6. „Жена на търговец, която пие чай“, рисувана през 1923 г. – Бел.пр.

болестта е отминала. Русия стремително оздравява!

На противопожарна стена, която тук, както и в Германия, се наричаше брандмауер, беше закачен афиш за филм – човек с цилиндър, напomniaщ Дъглас Феърбанкс, и накъдрена блондинка, която напълно можеше да се окаже Мери Пикфорд. Пак там имаше някакви жалки рисунки в кубически стил и големи букви на кирилица. Ако Рестън би могъл да чете на руски, щеше да разбере, че до афиша на холивудското производство беше залепен призив на Санитарната просвета: „Въшката и социализмът са несъвместими!“.

– Ами партията, армията, тайната полиция? – зададе въпрос на Устрялов (произнасяше го „Юстрелю“). – Мислите ли, че и те преминават през подобна трансформация?

С подвижност, присъща на меките славянски черти, професорът смени екзалтираното си изражение със сериозна, дори отчасти дълбока замисленост.

– Засегнахте най-важната тема, Рестън. Знаете ли, довчера наричах болшевиките „железни чудовища с чугунени сърца и машинни души“... Хм, тази металургия не е толкова неуместна, ако си спомним някои партийни псевдоними – Молотов, Сталин...

– Сталин май е един от... – прекъсна го журналистът.

– Генерален секретар на Политбюро – обясни Устрялов. – Вождеве като че ли много не му вярват, но този грузинец изглежда представлява крепнещите умерени сили. – Продължи: – Само такива чудовища със страшните си рефлектори на кондензирана енергия успяха да съкрушат руската твърд, в която преди революцията се бе натрупал толкова порок. Но сега... Виждате ли, тук показва силата си еросът на властта, който е силно развит при тези хора. Машинните теории се изместват от човешката плът.

– Интересно – промърмори Рестън, непрекъснато редейки с „монблана“ в полетата на „бедекера“. Устрялов се усмихна – интересно ти е, я!

– Струва ми се, че този процес преминава във всички сфери – и в партията, и особено в армията. Май обърнахте внимание на двамата млади командири пред аптеката. Каква стойка, какво телосложение! Това не са ти раздърпаните чапаевци, а истински професионални военни, офицери, макар и в странна униформа според западните възгледи. Между другото, за униформата. Прието е да се смята, че едва ли не е измислена от самия Будьони, но е подготвена още през шестнадесета година по скици на художника Виктор Михайлович Васнецов, така че в случая

виждаме пряко предаване на традицията... Скитски мотиви, братко, памет за предците!

Устрялов неочаквано прекъсна на удивителния знак и погледна американеца учудено. Какво ли все пише, като че ли разбира всичко, което му казвам? Кой ли от тях би могъл да вникне в неразборията на тази земя, в размесилия се за петнадесет века народ? Всеки път се налага да прекъсваш на екзалтирана нота. Колко пъти си си казвал – придържай се към британските правила. Understatement – ето крайъгълния камък на устойчивостта им. Той се изкашля:

– Що се отнася до ОГПУ⁷, или както вие го наричате, тайната полиция... Как мислите, дали преди четири години един емигрант историк щеше да се разхожда из Москва с чужд журналист в кола на Народния комисариат на външните работи?

– Значи не се страхувате? – попита Рестън с прямотата на куотърбек, който изпраща топката през половината поле в зоната на съперника.

В това време колата премина по цялата „Николска“ и спря там, където по-рано я бяха помолили да спре, пред претрупаната фасада на Горния пазар. Там професор Устрялов и американецът Таунсенд Рестън, представляващ влиятелния вестник „Чикаго Трибюн“, слязоха и поеха пеш към Червения площад. Напрягайки слуха си, шофьорът още известно време чуваше високия глас на „сменящия жалоните“: „Разбира се, осъзнавам, че положението ми е крайно двусмислено – в емиграционните кръгове мнозина ме смятат едва ли не за чекист, а в Москва Бухарин тези дни обяви...“

Следващите му думи потънаха в шума на улисаната столица.

Двете фигури с английски палта тъкмо се изгубиха от погледа му, когато към пакарда се приближи субект с калпак от агнешка кожа, с мустачки, наричани преди революцията „тайни агенти“ и запазили се без никаква промяна.

– Е, механико, какво кроеше буржоазията?

Шофьорът уморено потърка с длан очи и едва след това го погледна, и то така, че шпионинът моментално се сниши, съобразявайки, че това изобщо не е шофьор.

– Нали не мислите, любезни, че ще ви превеждам от английски?

Неочаквано над Горния пазар и над задръстените улици на стария

7. ОГПУ – Обединено държавно политическо управление към Съвета на народните комисари. – Бел.пр.

Китай-город полетяха „бели мухички“ – първият, засега още лек и възбуждащ есенен сняг на 1925 година.

През това време младите командири, чиято външност беше насочила джентълмените от пролога, които очевидно повече няма и да се появят в пространството на романа, към толкова сериозни размисли, все още продължаваха разговора си пред аптеката на Ферейн.

Командирът на бригада Никита Градов и командирът на полк Вадим Вуйнович бяха връстници и към началото на повествованието бяха на по двадесет и пет, оставили зад гърба си несметен брой диви битки от Гражданската война, тоест според тогавашните мерки бяха напълно зрели мъже.

Градов служеше в щаба на командващия Западния военен окръг командир на армия Тухачевски, а Вуйнович заемаше длъжността „офицер за особено важни поръчения към Революционния военен съвет“, тоест бе един от главните адютанти на народния комисар по военните и морските дела Фрунзе. Приятелите не се бяха виждали няколко месеца. Служебният дълг бе запокитил кореняка москвичанин Градов в Минск, докато уралецът Вуйнович след назначаването му в Революционния военен съвет се беше превърнал в истински столичен жител. Тази превратност на съдбата го забавляваше и му даваше повод за насмешки над Никита. Разхождайки се с приятеля си из Москва, някак мимоходом започваше разговор за театрални премиери, след което сякаш се сепваше: „Ами да, в Минск още не сте и чували за това, ех, провинция...“ – и все в този дух, с други думи, съвсем добродушно и дори с обичлива закачка.

Впрочем младите хора с будьоновки не говореха много за театри: разговорът им постоянно се насочваше към по-сериозни теми, защото бяха сериозни млади хора с чинове, каквито не можеха да достигнат в старата армия, преди да прескочат четиридесетте.

Никита бе пристигнал в Москва заедно с главнокомандващия си, за да участва в съвещание за провеждане на военната реформа. Предвиждаше се то да е в Кремъл, в обстановка на секретност, понеже в него трябваше да участва едва ли не пълният състав на Политбюро на РКП(б). Всички бяха обсебени от секретността. „Партията по навик продължава да работи в нелегалност“ – повтаряха в Москва шегата на главния болшевишки шегобиец Карл Радек. Нещата малко се усложняваха, защото началникът на командира на полк Вуйнович – председателят на Революционния военен съвет и народен комисар по военните и морските дела Михаил Василиевич Фрунзе, повече от две седмици лежеше в

болница с обострена язва на дванадесетопръстника. Централният комитет, грижейки се братски за здравето на любимеца на всички трудещи се, легендарния командир на армия, съкрушил Колчак и Врангел, предлагаше съвещанието да се проведе в негово отсъствие и докладът да се възложи на първия заместник-председател на Революционния военен съвет Уншлихт, но Фрунзе категорично настояваше да участва, защото заболяването му не било сериозно. Това беше и основната тема на разговора между двамата млади командири до аптеката на Ферейн, където изчакваха Вероника, съпругата на командира на бригада Градов.

– Народният комисар направо побеснява, щом му напомнят за тази проклетая язва – каза Вуйнович, широкоплещест човек от южнославянски тип, с буйни черни вежди и мустаци и с красиви изразителни очи. Израствал в заводско градче в Урал, преминава с ескадрона си до южния бряг на Крим и там, сред скалите, пенестите вълни, кипарисите и лозята, му става ясно къде всъщност е истинската му родина.

От романтични подбуди би трябвало да опишем Никита Градов като противоположност на неговия приятел, тоест да го отнесем към северните ширини, към известна руска готика, ако подобна изобщо някога е съществувала в природата, и щяхме с радост да го направим, за да прибавим към скитско – македонския колорит и варяжка струя. Заради справедливостта обаче преодоляваме тази съблазън – и Никита поне наполовина се отнасяше към средиземноморската „люлка на човечеството“: майка му – Мери Вахтанговна, беше от грузинския род Гудиашвили. Впрочем във външността му нямаше нищо грузинско, ако не се смятат червеникавата коса и малко по-големият нос, което можеше да се свърже и със славяните, и с варягите, а защо не и с ирландците.

– Вада, ами лекарите какво казват? – попита Никита.

Вуйнович се усмихна:

– Дори по-малко, отколкото членовете на Политбюро. Последната консултация в Солдатъоновската болница стигна до заключението, че може да се лекува с лекарства и диета, но вождовете настояват за операция. Познаваш Михаил Василиевич – той ще се изправи срещу картечници и окоето му няма да мигне, но от хирургическия нож съвсем се омърлушва.

Никита отметна пеша на дългия си шинел и извади от джоба на яркосиния си панталон златен часовник във формата на луковица – награда от командването след приключването на мартенската кронщадска операция през 1921 година. Вероника вече четиридесет минути се губеше из дебрите на аптеката.

– Знаеш ли – каза той, като все още гледаше тежката великолепна вещ върху дланта си, – понякога ми се струва, че не на всички вождове им харесват прекалено енергичните командири на армии.

Вуйнович дръпна от дългата цигара с мундшук „Северна Палмира“ и я хвърли настрана.

– Особено ревностен е Сталин – рязко заговори той. – Партията не можела да си позволи командирът на армия Фрунзе да боледува. Може Илич да не е бил прав, а, Никита? Може би този „готвач“ не се кани да готви „прекалено пикантни блюда“? Или пък обратното – кани се, затова е настроен толкова свирепо срещу диетата и е за ножа?!

Градов сложи ръка върху рамото на своя развълнуван приятел – „спокойно, спокойно“ – и многозначително се огледа...

В този момент от аптеката най-после изскочи Вероника, красавица с искрящи сини очи и с палто от кожа на тюлен. Пошегува се твърде не на място:

– Другари командири, какво е това изражение? Да не би да се готви военен преврат?

Вуйнович пое от ръцете ѝ доста тежката чанта – какво ли толкова тежко е купила в аптеката? – и поеха по улица „Театрална“, надолу покрай паметника на първия печатар Иван Фьодоров към „Метропол“.

Винаги, когато Вуйнович срещаше жената на своя приятел, правеше усилие да се освободи от заливащите го еротични импулси... Щом тя се появеше, всичко се превръщаше в преструвка. Истински отношения с тази жена би могъл да има единствено в леглото или дори... Изтърпнал от срам и тъга, осъзнаваше, че е готов да направи с Вероника същото, което бе сторил веднъж с една госпожичка в ешелон на белите, тоест да я обърне гърбом, да я бутне напред, да я превие на две и да отметне всичките ѝ дрехи. Нещо повече, точно тази конфигурация се появяваше пред очите му винаги когато виждаше Вероника.

Просташки импулси, ругаеше се той, гнусно наследство от Гражданската война, позор за образован командир от редовната армия на червената държава. Никита ми е приятел и Вероника ми е приятел, а аз... съм техен чудесен приятел лицемер.

При „Метропол“ се разделиха. В тази сграда, точно под мозайката на Врубел „Княгиня Лебед“, Вуйнович държеше ергенска стая. Градови забързаха към трамвая, предстоеше им да пътуват с три прекачвания до Серебряни Бор.

Докато се клатушкаха по „Тверска“ в претъпкания вагон с отвратителни миризми и погледи, Никита мълчеше.

– Ама какво ти е пак? – прошепна Вероника.

– Кокетничиш с Вадим – промърмори командирът на бригада. – Усещам го. Може и да не го разбираш, но кокетничиш.

Вероника се разсмя. Някой я погледна с удоволствие. Смееща се красавица в трамвая. Връщане към нормалния живот. Сурова жена негодуващо сви устни.

– Глупчо – нежно прошепна Вероника.

От прозрачните, обагрени в зелено и розово небеса падаше рядък бял пух, лекото застудяване сякаш обещавахе на гимназистите радости на пързалката. Подминаха вехтошарския битпазар на Хорошево и полупразният трамвай се втурна към края на маршрута си, към колелото на Сребряни Бор. Вековните борове на парка, покритото с първата корица на студа езеро Бездонка, оградите и вилите, в които бяха започнали да палят лампите и печките – неочаквана идилия след хаотичната и отчасти безсмислена Москва.

От колелото трябваше да извървят около половин верста⁸ до къщата на неговите родители.

– Какво толкова тежи в чантата ти? – попита Никита.

– Купих ти бром за цял месец – бодро отвърна Вероника и погледна мъжа си под око.

Както винаги, страданието правеше луничавото му лице смешно. Той гледаше под краката си.

– По дяволите твоят бром – измърмори той.

– Престани, Никита! – разсърди се тя. – Две седмици след командировката не спиш. Този Кронщад напълно те съсипа!

Октомврийската командировка в морската крепост изглеждаше като обичайно делово пътуване на висш командир – със специален вагон до Ленинград, а оттам с пристанищен катер до пристана в Уст Рогатка. На пристанището, на брега и в града царяха пълен ред и ритмична морска организираност на всички служби. С отсечена крачка – на баня и обратно, преминаваха взводове с черни бушлати⁹. Някои хорово пееха „Лизавета“. На линейните кораби тренираха начините за сигнализация. Над залива като пеликани сновяха модерните отскоро хидроплани. За всички времето се отмерваше от ясният звук на стъклените корабни камбани¹⁰. Чисто морски, сякаш английски свят, но във всеки случай много далеч от руската действителност.

8. Верста – стара руска мярка за дължина, около 1,06 км. – Бел.пр.

9. Бушлат – матроска горна дреха от груб ленен плат. – Бел.пр.

10. На корабите времето се отмервало с пясъчни часовници по половин час. – Бел.пр.

Нищо и никой не напомняше за събитията отпреди четири години. Само веднъж, качвайки се във форт „Тотлебен“, чу зад гърба си спокоен глас:

– Виждам, другарю комбриг, че добре познавате пътя.

Той рязко се обърна и срещна погледа на старши артилериста. „Вие... вие тук ли бяхте? Тогава? Възможно ли е?“ По-късно Никита се измъчваше, осъзнал, че зад това недоумение се четеше нещо друго: „Защо не сте разстрелян?“

– Бях в отпуск – простичко, без никакви емоции каза артилеристът.

– Аз пък щурмувах форта ви! Затова знам пътя! – предизвикателно повиши глас Никита, макар да разбираше, че избухването му не е адресирано правилно и че след като артилеристът не е разстрелян, значи му е гласувано доверие, иначе непременно би споделил съдбата на отговорните пред народа и революцията за яростната експлозия на антиболшевиизъм през март 1921 година.

Очевидно все пак фразата не бе съвсем на погрешен адрес, съдейки по това, че артилеристът отмести поглед и мълчаливо го прикани с ръка нагоре по стълбата – моля, ощастливете ни!

През целия ден Никита проверяваше как са поставени новите обуховски оръдия във фортовете „Тотлебен“ и „Петър I“, заедно с представители на завода и на командването на Балтийския флот вникваше в документацията и устните обяснения на артилеристите и едва привечер, като се позова на умора, остана сам и тръгна пеш към града.

Като че ли вече си даваше сметка, че го тегли натам, към площад „Якорни“, в центъра на тогавашните събития.

От приморския булевард видя външния пристан и сивите силуети на два гиганта, май бяха онези същите; колкото и да се стараяш, от паметта на оръдията и комините никога не ще изтриеш яростта на линейните кораби.

От септемврийската вечер, от щедрата вода наоколо, от браздящите рейда малки корабчета и от намигащите сигнали на гигантите лъхаше на свежест и изключителна чистота.

В онези дни цялото това пространство беше бяло, застинало сякаш навеки и зловещо. Линейните кораби стояха борд до борд до стената, заледени до най-горните надстройки, със слегнал се опушен сняг по палубите. Никита неочаквано забеляза, че дори той, разузнавачът, изпитва враждебно чувство към замръзналата Маркизова локва, както военните моряци наричаха Финския залив. По леда към крепостта се низеха безкрайни редици в бели халати.

Четири и половина години след събитията, както стоеше пред паметника на Петър Велики и гледаше бурното пълноводие, комбригът от РККА¹¹ Градов се улови, че мисли и нещо друго: ако метежът бе започнал месец по-късно, нямаше да се справят с него. Освободени от ледения капан, линейните кораби щяха да се приближат до Ораниенбаум и да го обстрелват, като осуятят всички опити за концентриране на правителствените сили. Към „Петропавловск“ и „Севастопол“ сигурно щяха да се присъединят и два други гиганта, които през март все още бяха в устието на Нева – „Гангут“ и „Полтава“, а след тях и други кораби от Балтика. Трудно би могло да се гарантира дори за легендарния „Аврора“, нали и целият Кронщад седмица преди метежа се смяташе за опора и гордост на революцията.

Непобедимостта на въстаналия Балтийски флот почти със сигурност би подпалила фитила и би предизвикала серия взривове в цялата страна. Тамбовска област и без това вече бе пламнала. Неслучайно Ленин смяташе, че Кронщад е по-опасен от Деникин, Колчак и Врангел, взети заедно. Чистата вода щеше да предизвика гибелта на болшевишката република.

Спаси ни ледът. Исторически детерминираните събития и неуправляемите физически процеси в природата са в странна, би могло да се каже – във възмутителна зависимост. Ледът се оказа главният ни съюзник и при шурма на Крим, и при усмиряването на Кронщад. Дали не би трябвало да се издигне паметник на леда? Каква глупост – законите на класовата борба, базиращи се на леда, на забавеното движение на някакви жалки молекули!

Но не тези парадокси измъчваха командира на бригада Градов. В определени или неопределени моменти от живота си той неочаквано започваше да се вижда като предател и едва ли не потисник на свободата. Изглеждаше, че героичната мисия е възложена на страстен двадесетгодишен революционер, който дори за минута не би пожалил живота си за Червената република, пък и я бе изпълнил геройски, но все пак...

Вървеше бавно покрай жълтата с бели колони сграда на Морското събрание, козирувайки при разминаване с военни моряци и дори усмихвайки се в отговор на женските погледи – Кронщад винаги се бе славил с жените на моряците, и си спомняше как в мартенската виелица, в мрака, оставил на леда белия си халат, ушит от два чаршафа, се качи на пристана, пребяга през булеварда и тръгна покрай тази сграда, той,

11. РККА – Работническо-селска червена армия. – Бел.пр.

фалшивият моряк за чудо и приказ, дори на гърдите му бе татуирано: „Брониран влак «Червен партизанин»“.

Дузината свръхсекретни разузнавачи бяха подбрани сред най-преданите от самия командващ армия Тухачевски. В момента на решителния шурм със самостоятелни действия трябваше да изваждат от строя оръдията и да отворят вратите на фортовете. Скъп беше всеки час, над залива започваха да духат влажните западни ветрове.

В онази нощ безпрепятствено стигна до конспиративната квартира, а сутринта... точно сутринта започнаха мъките му.

Събуди се от звуците на оркестър. По обянатата от слънце улица към площад „Якорни“ маршируваше колона моряци – весели муцуни. Над тях в невероятно яркото след бурята синьо небе се издигаше набързо спретнат транспарант, отчетливо предлагащ съкрушителния лозунг:

„ДОЛУ КОМИСАРОДЪРЖАВИЕТО!“

Знаците на въстанието бяха навсякъде. Първото, което Никита забеляза, когато излезе навън с торбичка с два маузера, четири гранати и фалшив мандат от Севастополския флотски комитет вътре, бяха разлепените по стената листовки на „Известия на Кронщадския съвет“ с призови на революционния комитет, информация за отблъснати атаки и за раздаване на продоволствие, както и с присмехулни стихчета по адрес на вождовете.

„Смелите момчета“ от стихчетата на отряди, поединично и на тълпи продължаваха да се стичат на площад „Якорни“, образувайки в подножието на Морската църква и около паметника на адмирал Макаров огромна тълпа от черни барети и сини яки. Тук-там сред балтийските униформи се открояваха войнишки шинели и овчи полушубки. Сновяха момченца, понякога се мяркаха и възбудени женски лица. Всичко това се наричаше „Кронщадски отряд“.

Свиреха няколко оркестъра. Те заглушаваха постоянно възобновяващата се канонада откъм залива. Що се отнася до большевишките аероплани, в общата врява, барутните и медните гърмежи двигателите им изобщо не се чуваха и те изглеждаха като някакъв панаирен атракцион, макар че понякога от тях политаха смъртоносни пакети и листовки със заплахите на „червения фелдмаршал“ Троцки.

Настроението беше празнично. Никита не вярваше на очите си. Вместо зловещи ожесточени заговорници, водени от използвали от нелегалност белогвардейци, виждаше нещо като народно веселие, много

хиляди хора, завладени от вдъхновение.

Странно място. Византийската грамада на църквата и паметник на човек с обикновено палто. „Амурски вълни“¹² и взривове. Машини играчки в небето, заобиколени от белите облачета на шрапнелния огън. Фаталистична игра или – спомни си за отец Йоан! – ново миропомазване, изповед на бунта?

От трибуната долитаха виковете на оратори:

– ... Другари, обърнахме се по радиото към целия свят!

– ... Болшевиките лъжат за френското злато!

– ... Съвети без изверги!

Едва ли не всяка фраза се заглушаваше от гръмогласно „ура“.

– ... Думата има председателят на революционния комитет другарят Петриченко!

От черните шинели на трибуната се изкачи гръд с опъната върху нея моряшка фланелка. Не се боеше от настилка. С маузер няма как да го достигнеш оттук. Може би някой от нашите, от единадесетте, вече се целеше?

– Другари, поставям на гласуване втора резолюция за линейните кораби! Ултиматумът на Троцки да се отхвърли! Да се сражаваме до победа!

Потресеният Никита гледеше ревящите в един глас наоколо. Победа! Победа! В един момент се усети, заразмахва баретата си и закрещя: „Победа!“. Някой го удари по гърба. Врял и кипял мустакат военен моряк с удоволствие надникна в младото му лице:

– Вдигаме ли Русия, братле?!

„Ура!“ – още по-силно закрещя Никита и изведнъж изстина, усетил, че го прави искрено, че е засмукан от водовъртежа на масовия ентузиазъм, че точно тук съвсем неочаквано е намерил онова, което смътно бе търсил през всичките години от шурма на „Метропол“ през 1917 година, когато като седемнадесетгодишно момче се бе присъединил към отряда на Фрунзе – порив и приобщаване към порива.

Ама че предатели, мерзавци, поставихте под заплаха самата Революция заради флотското си високомерие, разглезеност и анархизъм, цялата тази махновщина. Какви пориви и сантименталност можеше да чуства към тази сбирщина?!

Вратата на църквата се отвори, отпред излезе свещеник с кръст в ръка, започнаха да изнасят ковчези със загинали при потушаването на

12. Много популярен валс от началото на XX век. – Бел.пр.

вчерашния шурм. Оркестрите засвириха „Марсилезата“. Моряците смъкнаха баретите си. Разузнавачът Градов стори същото. Момент на всеобща скръб, студени тръпки по кожата, треперене на всички мускули – очевидно това беше пределът на тази вакханалия, четири години злодейства в името на борбата със злодейството... Та това край теб е Новгородското вече¹³, свободната Рус, а ти ще ги удариш в гръб!

... След като всичко приключи, Никита, един от тримата оцелели от дузината в специалния отряд, бе награден със златен часовник на швейцарската фирма „Лонжин“. После го настанаха в болница. Няколко дена се мяташе, блънувайки в безсъзнание, само в отделни мигове изплуваше и виждаше заледените клончета и синигерите зад прозореца на Ораниенбаумския дворец.

Никой никога не му беше споменавал нито за характера, нито за подробностите на тази треска. Той просто оздравя и се върна в строя. И военните, и партийните кръгове предпочитаха да не засягат кронщадската тема, макар и да се носеха смътни слухове, че от нея и самият Ленин изпаднал в истинска истерия. Вождът виел и се смеел гръмогласно: „Разстрелвали са работници, другари! Работници и селяни!“

Никой, разбира се, не споменаваше сред „кръговете“ и че именно Кронщад бе извел страната от петнистия тиф на военния комунизъм и я бе насочил към непа – да се постопли. Ако не се беше случило това страшно преমেждие, вождовете не биха се отказали „сериозно и задълго“ от своите теории.

Вероника, дъщеря на известен московски адвокат, вече трета година беше жена на Никита и знаеше немалко за тайната рана на мъжа си, макар да разбираше, че не знае всичко. През двете седмици след командировката му тя бе започнала сериозно да се опасява за състоянието на нервите му. Той почти не спеше, нощем ходеше насам-натам, пушеше непрекъснато, а когато изпаднаше в някакво подобие на сън, бърбореше нещо неразбираемо, от което понякога изплуваха като призраци фрази, викове и редове от кронщадското печатно свободомислие.

„... от Заvorgорodin – двудневна дажба хляб и пачка махорка; от Иванов, огняр на «Севастопол» – шинел; от сътрудничката на Революционния комитет Цимерман цигари, от Путилин, от пристанищната химическа лаборатория – чифт ботуши...“

„... Пълно доверие на командира на батарейта другаря

13. Вече – народно събрание у славянските народи за решаване на обществени въпроси. – Бел.пр.

Грибанов!...“

„... Куполов, мамка му да..., лекаря Куполов не сте ли виждали, братлета?“

„... Отрядът изпадна в размисъл, трябва литература за обмен с курсантите...“

„... Вдигай се, народе селски!
Идва новата заря –
ще свалим оковите на Троцки,
ще свалим и Ленина царя...“

„... Към всички трудещи се в Русия, към всички трудещи се в Русия...“

Веднъж събра смелост и го попита дали не си струва да напусне армията и да кандидатства в университета, в медицинския факултет, по стъпките на баща си, нали беше само на двадесет и пет, на тридесет години щеше да е истински лекар... Колкото и да е странно, не я бе навикал, а само замислено поклати глава – късно е, Ника, късно е... Май изобщо нямаше предвид възрастта.

Най-после стигнаха до вратата на вилата, на която като в старите времена, само че без еровете, се мъдреше медна табелка с гравирани надпис „Доктор Б. Н. Градов“. Зад вратата тухлена пътечка, описваща латинско „S“ между борове, стигаше до площадката пред старателно тапицирана с мушама врата на голяма двуетажна къща с мансарда, тераса и пристройка.

Престъпвайки прага на тази къща, всеки би си помислил, че тя е остров на здравия смисъл, порядъчността, същинска опора на светлите сили на руската интелигенция. Смятаха Борис Никитич Градов, професор в Първи медицински институт и старши консултант в Солдатъонковската болница, за един от най-добрите хирурзи в Москва. Историята беше принудена да се съобразява с такива специалисти, дори творци. Партията знаеше: независимо че вождовете ѝ бяха сравнително млади, здравето на мнозина от тях беше подкопано от нелегалната дейност, арестите, заточенията и раняванията и затова към медицинските светили винаги бе изразявано особено уважение. Дори в годините на военния комунизъм, повечето вили на Серебряни Бор разглобени за отопление, в къщата на Градов огнището винаги, и прозорците светеха. А сега, когато при непа нещата процъфтяваха, всичко сякаш се беше върнало в обичайното си

русло, или както казваше приятелят на семейството Леонид Валентинович Пулков – към „предпещерния“ исторически период. Например вътре постоянно звучеше роял. Домакинята, Мери Вахтанговна, някога завършила консерваторията в класа по пиано („уви, моите главни концерти се оказаха Никитка, Кирилка и Нинка“), не пропускаше възможността да се потопи в музиката. Професорът се шегуваше: „Мери прогонва с Шопен горските духове.“

По килимите се разхождаше огромният и доброжелателен Питагор, немска овчарка. От библиотеката обикновено долитаха мъжки гласове – безкрайният „спор на славяните“. Бавачката, изиграла немалка роля в трите „главни концерта“ на Мери Вахтанговна, ходеше из стайте с купчини чисто бельо или пък плащаше в антрето за доставените в къщата мляко и сметана.

Никита окачи на еленовите рога шубата на Вероника и шинела си, който май тежеше пет пъти повече от палтото от тюлен. Постара се тихо, за да не попречи на Шопен, да мине след жена си към мансардата, но майка му го чу и викна с изключително младия си глас:

– Никитушка, Никушка, имайте предвид – пълен сбор за вечеря!

В мансардата, от чийто прозорец се виждаха Москва река и куполице в Хорошево и в Сокол, започна да съблича жена си. Целуваше я по раменете, нежността и сладостното привличане като че ли изтласкваха мрака на Кронщад. Чудесно беше, че жените пак можеха да си купуват копринено бельо. Какво пък, може би Вуйнович беше прав, че със смазването на „братлетата“ руската държавност започна да се възражда.

Втора глава

Кремъл и околностите

Около Кремъл винаги са витаели не по-малко клюки и слухове, отколкото лястовички около кулите му в хубав летен ден. Какво да кажем за сегашните времена, когато осма година крепостта обитаваха вождовете на световния пролетариат. Парадоксите са на всяка крачка. Да вземем дори същата тази Спаска кула. Макар името ѝ да не бе променено, тя се бе превърнала в символ на нещо друго. Двуглавият орел още увенчаваше купола ѝ, но часовникът по пладне беше „Интернационалът“, а в полунощ – „Вий жертва паднахте“.

В града се носеше мътва, че под Кремъл с неизвестна цел се разширява мрежата от тайни кладенци и подземни коридори. Странни приказки се носеха за семействата на Каменев и Сталин, за придворния большевишки поет, заселил се врата до врата с вождовете в сградата на бившия Арсенал – Демян Бедни, когото, правейки си каламбур с истинската му фамилия, столичните литератори наричаха Демян Лакеевич Придворов.

Странностите и страховете се засилиха, когато главният обитател след кончината му беше балсамиран и изнесен извън крепостната стена в кристален ковчег, за да бъде гледан от всички. Що за капризи на въображението и как би могло те да се съвместят с материалистическата философия и с Енгелс, завещал да разпръснат праха му над океана?

Големите кремълски църкви бяха затворени, но техните кубета и кръстове все още блестяха, щом слънцето пробиеше през средноруската мъгла, преливаха се с множеството червени струи на новите знамена и кръстосаните оръдия на труда върху тях.

Какво ли очакваше в този непредсказуем свят гордата италианска крепост на върха на Боровицкия хълм, три пъти изгаряна в интервали от по двеста години от хан Тохтамиш, хетман Гонсевски и император Наполеон и пак издигнала куполите и „лястовичите опашки“ на стените си?

Три ролс-ройса на Народния комисариат на отбраната най-напред пресякоха Червения площад, сякаш насочили се към вратата на Спаската кула, но изненадващо я подминаха, спуснаха се към Москва река, заобиколиха крепостта от южната и западната страна и влязоха вътре през тумбестата кула Кутафя. Тази тактика на внезапни промени на маршрута беше разработена наскоро за предотвратяване на терористични

актове. Не беше особено умна, изградена върху вековното „Пази се и Бог ще те пази“, но ако все пак някъде край Спаската кула се окажеше засада (защото и в чужбина, и въкъщи имаше все още немало боеспособни врагове на Съветите), Работническо-селската червена армия щеше да бъде обезглавена с един удар. В първата кола бе народният комисар Фрунзе, във втората – главнокомандващият на западната армия Тухачевски, а в третата – главнокомандващият на източната, носителят на първия орден „Червено знаме“ Василий Блюхер.

Фрунзе беше мрачен. Отиваше на съвещанието въпреки решението на Политбюро. Точно това обстоятелство, а не болестта, го гнетеше. Проклетата язва в последно време по-малко напомняше за себе си. Лекуващите лекари даваха надежди – изследванията показваха, че не е изключено калциране, тоест зарастване. Но тази тягостна и все по-нарастваща загриженост на другарите... Разбира се, можеше да разбере мнозина от тях – миналогодишната трагедия, кончината на Илич, разтърси партията, но все пак дали не се презастраховат и... ако наречем нещата със собствените им имена, дали някои не водеха странна двойна игра?

Фрунзе не обичаше да повишава глас (най-много се страхуваше да не се превърне от червен командир и съзнателен революционер в деспот и солдафон от стария режим). Но много изкусно умееше да добавя в гласа си нещо, което моментално караше околните да разберат, че възраженията са излишни. Точно с този глас сутринта заповяда да му донесат в болничната стая пълен комплект дрехи, облече се и незабавно се насочи към Народния комисариат, а оттам – в Кремъл.

В колата не промълви нито дума, дори се стареше да не гледа и верния Вуйнович. Странни нрави се създаваха сред ръководството. Ако вземем отделни хора, с отдалечаването от горещите години на Гражданската война, тоест с напредването на възрастта, макар още да не бе остаряване, те проявиха не особено привлекателни качества: свадливостта на Зиновиев, зловещата непроницаемост на Сталин, непукизмът на Бухарин, безполезността на Клим, разтакаването на Уншлихт. Знаеш цената на всекиго поотделно, но събрани заедно, те се превръщаха във висше понятие – „волята на партията“. Парадоксът бе, че не можехме без това и Ленин го разбираше, сякме да се сринем без този мистицизъм.

Мисълта, че днес му се наложи да престъпи „висшето понятие“ и макар да бе в интерес на работата, на самата република, да извърши своелюбие, не даваше покой на Фрунзе. Както се казва, глождеше го под лъжичката, а когато ролс-ройсът започна да се поклаща по паважа на Червения площад, дори му се стори, че лекото полюляване отеква в корема

му. Докосна с ръкавица челото си.

Курсантите от школата на ВЦИК¹⁴, охраняващи правителствените помещения, се изпъваха в положение „мирно“. На лицата им, където по идея не би трябвало да е изписано нищо, се четеше преклонение. Трима легендарни командващи армии, съпровождани от поизостаналите си помощници (по старому адютанти), преминаваха по стълбищата и коридорите на Кремълския дворец – нима това не бе запомнящо се за цял живот събитие? Крачките им бяха уверени и те представляваха идеал за мъжество и млада зрялост. И наистина: най-възрастният, Фрунзе, тогава беше едва на четиридесет, Блюхер – на тридесет и пет, а Тухачевски – на тридесет и две години. Дали на Земята някога бе съществувала друга армия с толкова млад и в същото време натрупал колосален боен опит команден състав?

Последната двойка курсанти, която стоеше на пост в святая светих, отвори вратата. Командващите армии влязоха в заседателната зала – големи прозорци, гипсов таван, кристален полилей, огромна овална маса. Някои от участниците в заседанието още се разхождаха по пружиниращия бухарски килим, като си разменяха шеги, други вече седяха зад масата, задълбочили се в документи. Всички, както се казва, бяха мъже в разцвета на силите си – ако някой беше подкарал петдесетака, не бе отдавна, всички бяха в добро настроение: републиката се развиваше много добре. Облечени с делови качествени костюми – сако, панталон и жилетка, или с полувоенна партийна униформа (военна куртка с големи джобове, брич и ботуши), те се обръщаха един към друг в духа на отдавна установилото се в партията грубовато, но някак обичливо и меко – иронично другарство.

Страничният внимателен наблюдател – като мярналия се в нашия пролог професор Устрялов, може би щеше да забележи започващото разслоение и появата на нещо, впоследствие наречено „партийна етика“, според която някой някого можеше да нарече „Николай“ или „Григорий“, а друг бе длъжен да подчертае разстоянието между него и всемогъщия лидер, използвайки презиме или дори официалното „другарю еди-кой си“, но засега сме изкушени да подчертаем, че всички бяха на „ти“ и си бяха свои.

„Сменящите жалоните“ – а те както всички руски интелигенти обичаха да натъкмяват фактите към предварително съчинени теории, явно ще се постараят да открият в тази група вождове белези на любимата си

14. ВЦИК – Общоруски централен изпълнителен комитет. – Бел.пр.

„аура на властта“ и вероятно лесно щяха да ги открият в дреболии като известно натрупване на телесна маса, качествени дрехи и непринудени движения, запечатана държавност в бръчките на лицата. Ние пък от своя страна можем да отнесем всичките тези белези и към други причини, не толкова метафизични, а по повод бръчките бихме поставили въпроса така, макар и не без потръпване: дали по тях не е плъзнала проказата на неотдавнашните неограничени насилие и жестокост?

Когато военните влязоха в залата, всички се обърнаха към тях. „Как, Михаиле, ти ли си?! Ама че изненада!“ – с евтина театралност възкликна Ворошилов, въпреки че всички отдавна знаеха, че Фрунзе е излязъл от болницата и се е насочил към Кремъл. Няколко души се спогледаха. Фалшивият възглас на Клим сякаш бе подчертал странната и до известна степен като че ли непоправима двусмисленост, трупаша се около народния комисар по военните и морските дела. Председателят на Съвета на народните комисари Риков предложи всички да заемат местата си. Настанявайки се, членовете на Политбюро и поканените продължаваха да си разменят реплики и да надничат в документите, като се мъчеха да подчертаят, че основното им внимание не е приковано към Фрунзе, тоест не лично към него, не като към болен човек. Онези, които стиснаха ръката му на влизане, се мъчеха да не обръщат внимание, че тя е силна както винаги, но и твърде влажна, а случайно докосналите с поглед лицето на командващия армия прогонваха мисълта, че търсят в него признаци на исхемия.

Междувременно под тези погледи с Фрунзе ставаше нещо лошо. Като се страхуваше да не се изложи, той се опита под прикритието на една папка с документи да извади от джоба си и да глътне поредната таблетка, но се отказа, обърна се към Шкирятов и попита:

– Къде е Сталин?

– Шкирятов¹⁵ – пази, Боже, от белязан човек – целият се наклони към Фрунзе, очите му се опитваха да влязат под кожата на командващия армия, широкото му лице изразяваше невероятен фалш, което правеше още по-забележима природната му асиметрия.

– Другарят Сталин помоли да бъде извинен. Точно приключва с приема на кантонската делегация.

Фрунзе усети болка, напомняща му септемврийския пристъп в Крим. Беше незначителна, но страхът, че ще бъде последвана от по-силна, че ще се изложи пред Политбюро, а и нещо повече – това сякаш

15. Идва от „шкирка“: схватить за шкирку – да хвана някого за яката. – Бел.пр.

изведнъж изкристализира: че ще позволи да бъде закаран „под ножа“, като че ли избяга почвата изпод краката му, геометрията на света стремително започна да губи очертания. Опита се да се хване за политически мотивирано недоумение.

– Странно. Струва ми се, че Уншлихт вече обсъди всички въпроси с генералисимус Ху Хан мин...

Шкирятов бързо му подаде чаша вода:

– Какво ти е, Михаил Василиевич?

Фрунзе не забеляза знака на Риков към другите участници в съвещанието – оставете го на мира. Не осъзнаваше много ясно, че според предварително утвърдения дневен ред пръв започна да говори Тухачевски.

Трябваше да се обсъди рожбата на Фрунзе – военната реформа, с която се гордееше повече от шурма на Перекоп. Според нея РККА, въпреки че се съкращаваше с 560 000 души, ставаше два пъти по-мощна и три пъти по-професионална. Въвеждаше се смесено кадрово и териториално управление, предвиждаше се закон за задължителна военна служба, установяваше се и дългоочакваното единоначалие, тоест изместваша се политкомисарите, постоянни източници на демагогия и неразбории. Военната реформа окончателно премахваше партизанщината, поставяше основата на несъкрусимите бойни сили на СССР.

Главата на Фрунзе тупна на масата със странен неодушевен звук, накарал да трепне целият могъщ съвет. Веднага стана и се опита да излезе, но на половината път към вратата се олюля, притискайки кърпа до устата си. Тя почервения и народният комисар по военните и морските дела се свлече на килима.

Курсантите от охраната, явно все още не напълно обучени как да постъпват при такива обстоятелства, се защураха из залата – кой към тялото, кой към прозореца, кой към телефона, но веднага, тоест почти незабавно, се появи отряд санитарии с носилка. Трудно е да се каже дали тя беше съставна част от „медицинското осигуряване“ на заседанията на Политбюро или я бяха доставили специално за този ден.

В създалата се паника дори страничният внимателен наблюдател би могъл да се обърка и да не забележи повече от странните погледи, които си разменяха някои от участващите в съвещанието. Впрочем скоро би го върнал към действителността трагичният възглас на Ворошилов:

– Крим не помогна на Михаил!

Тогава сред възникналото около лежащото тяло съвсем театрално суетене (всеки двор, особено в период на междуцарствие, напомня

театър и Кремъл не беше изключение) наблюдателят би дочул отровния шепот на Зиновиев:

– Затова пък помогна на Йосиф...

Трудно е да се каже дали тази фраза стигна до всички присъстващи, но няма съмнение, че бе стигнала до Сталин. Той се появи незабелязано, влизайки през малка, сливаща се със стената врата, и беззвучно мина през залата с меките си кавказки ботуши, заобиколи масата и по особен начин мина покрай Зиновиев – в този момент той изпита усещането, че покрай него минава дебнещ котарак – и се приближи към носилката.

В този момент правеха на Фрунзе камфорова инжекция. Той дойде на себе си и тихо простена: „Това са нерви, нерви...“ Вдигнаха носилката. Сталин докосна с длан рамото на народния комисар.

– Трябва да се извикат най-добрите медици – произнесе той. – Бурденко, Рагозин, Градов... Партията не може да си позволи да загуби такъв син.

Лев е прав, мислеше Зиновиев, този човек произнася само фрази, които поне с милиметър го издигат над всички нас.

Сталин отиде до масата и седна на мястото си и то, едно от многото, кой знае защо, неочаквано се оказа център на овалната маса. Дали пак по законите на драмата, както появилият се в повратен момент герой, дали по други причини вцепенилите се членове на Политбюро и правителството гледаха точно Сталин. Беше очевидно, че при всички двусмислени приказки около болестта на Фрунзе рухването на могъщия пълководец бе довяло под сводовете на Кремъл мотив на съдбовност и мъгла като че ли бяха прелетели валкирии.

Сталин минута-две гледа през прозореца преминаващите по октомврийското небе равнодушни облаци и произнесе:

– Но дървото на живота е вечно зелено...

Другарите със солиден емиграционен стаж си спомниха, че и незабравимият Илич обичаше да повтаря този ред от „Фауст“.

– Хайде да продължим.

С мек жест Сталин предложи да се върнат към дневния ред.

Същия ден привечер многобройни гости се събираха във вилата на професор Градов в Серебряни Бор. Подготвяше се руско-грузински пир в чест на четиридесет и петата годишнина на домакинята Мери Вахтанговна.

От Тифлис пристигнаха по-големият брат на виновницата за тържеството Галактион Вахтангович Гудиашвили и двамата й племенници,

синове на сестра ѝ – Отари и Нугзар.

Никой, разбира се, не се съмняваше, че тамада на празничната маса ще бъде Галактион. Едрият красив грузинец винаги беше смятал пирозите за много по-съществена част от живота си, отколкото работата си на твърде почитан фармацевт в планината на цар Давид. Бурите на революцията, рухването на недълготрайната грузинска независимост, дори миналогодишният метеж, свирепо потушен от чекистите на Блюмкин, не се отразиха нито на външността, нито на светоусещането на този „средиземноморски човек“. Всяка негова поява сякаш обещавахе начало на италианска опера или най-малкото приличен флакон „любовна напитка“.

А и вуйчо Галактион не беше пристигнал в Сребряни Бор с празни ръце. Между другото затова бе взел и племенниците, „безделниците“, за да помогнат да се транспортират до празничната маса три бъчонки с вино от съкровеният изби на Кларети, половин дузина пушени прасенца, три плетени четвъртинки ухаеща и свежа като „детска целувка“ („това е Лермонтов, скъпа моя“) чача¹⁶, чувалче най-различни ядки, чувалче смокини, две кошници с подобрани аджарски мандарини, кошница румени круши, приличащи на гърдите на млади гъркини („как бих могъл да се появя без тези круши пред сестра си?“), гърненце сациви с размерите на древна амфора, две ведра лобио¹⁷, някои подправки – аджика, ткемали, изобщо разни дреболии.

Незабавно след пристигането си вуйчо Галактион се насочи да инспектира приготвянията за пира и беше твърде впечатлен от запасите на домакините: имаше и водки, и коняци, всевъзможни желирани мезета, както и съвсем забравените, но появили се в „шемета на непа“ деликатеси като аншоа и селда, радващо душата многообразие от гъби, краставици и домати, няколко вида сирене – от целомъдрения преден пост на Холандия до „разложения“ рокфор, а също и аристократичната есетра. В печката за всеобщо удоволствие се задушаваше половин агне.

– Мери, любима, поздравявам те, сестро! Това е то непът! Най-добрата нова икономическа политика е старата икономическа политика, а най-добрата политика е да върви на майната си всяка политика! – така провъзгласи тифлиският Фалстаф.

Повечето от събралите се гости се разсмяха, а младият поет Калистратов, който непрекъснато се интересуваше къде е Нина, най-малката

16. Чача – грузинска гроздова ракия. – Бел.пр.

17. Лобио – традиционно грузинско ястие от червен и бял фасул. – Бел.пр.

дъщеря на Градови, изрецитира Маяковски:

Попитах ме ей така:
„Обичате ли неп?“
„Обичам го – отвърнах аз, –
когато той не е нелеп...“

Не всички обаче тази вечер бяха в безгрижно настроение. Средният син на Градови – Кирил, историк марксист, завършил през пролетта университета, сърдито сви рамене при нетактичната политическа шега на вуйчо си.

– Не мога да търпя всичките тези усмивчици и рими около непа – каза той на Калистратов. – На всички им се струва, че това е краят ни, а той е „задълго“, но не и завинаги!

– Надявам се, докато съм жив, да го има – въздъхна лекомисленият Калистратов и без да губи време, се втурна към напитките.

Кирил, изправен, бледен и сериозен, с бедняшка руска рубашка, приличаше на нелегалните фанатици от миналото и се отличаваше от докараните гости. Ако не се страхуваше, че ще обиди майка си, отдавна щеше да отиде в стаята си и да се зарови в книгите. Дяволски неп, всичките „бивши“ закудкудякаха, емиграцията следеше със затаен дъх, бяха решили, че колелото на историята наистина може да се върне назад. Е, добре, от вуйчо Галактион няма какво толкова да се иска, баща му живееше така, сякаш политиката не съществува, типичен „специалист“, майка му бе потънала в своя Шопен, молеше се тайно, продължаваше да обожава символистите. Но и нашето поколение вече е засегнато от нещо гнило, дори брат му, червеният комбриг, а за Вероника да не говорим...

Възмущението на младия пуритан можеше лесно да се разбере, ако се погледнеха родителите му. Те не се вписваха в революционната естетика в същата степен, в която тяхната гостоприемна московска трапеза не съвпаднаше с предлаганото от някаква съветска фабрична кухня меню. Красавицата Мери беше с дълга копринена рокля с дълбоко деколте, с наниз перли на шията, пищната ѝ коса беше вдигната нагоре и вързана в античен възел. Не ѝ отстъпваше и самият професор, петдесетгодишният Борис Никитич Градов, все още строен мъж с добре ушит и стоящ му чудесно костюм, със старателно подстригана брадичка, която, макар и да не хармонираше изцяло с модната вратовръзка, беше необходима, за да се продължи галерията на големите руски лекари. В празничната вечер и двамата изглеждаха по-млади най-малко с десет години и на

всички им бе ясно, че са изпълнени с нежност и привързаност един към друг според най-добрите традиции на недоунищожената руска интелигенция.

Гостите на Градови също спадаха към племето, обявено сега за „прослойка“, нещо като пестил между две филии хляб. В началото на вечерта с удоволствие се трупаха около физика Леонид Валентинович Пулково, семеен приятел, току-що върнал се от научна командировка в Англия. Ами че вижте го Леонид, същински англичанин, просто Шерлок Холмс!

Ама не, за истински англичанин на вечерта по-скоро беше обявен друг гост, писателят Михаил Афанасиевич Булгаков, дори имаше монокул! Впрочем Вероника, която помагаше на свекърва си да посреща гостите, неведнъж улавяше върху себе си не твърде английските, тоест недотам съдржани погледи на знаменития литератор.

– Чуйте, Верочка – каза ѝ Мери Вахтанговна. Май само в това обръщение се проявяваха традиционните семейни баналности, търканията между свекърва и снаха: едната молеше всички да я наричат Ника, а другата като че ли все го забравяше и я наричаше Вера. – Чуй, душичке... – И това ли обръщение бе дошло от някой тифлиски салон? – Къде е мъжът ти, скъпа? – Вероника повдигна великолепните си рамене, и то така, че Михаил Афанасиевич Булгаков каза само „о“ и се обърна.

– Не знам, маман. – Струваше ѝ се, че с това „маман“ парира „Верочка“, но Мери Вахтанговна май не съзираше в него нищо особено. – Сутринта придружаваше главнокомандващия в Кремъл, но трябваше да се е прибрал преди три часа...

„По-добре изобщо да не се върне“ – помисли си минаващият наблизо с чаша вино в ръка Булгаков.

– Пия за здравето на Мери, на моята мила Мери! Тихо притворих вратата и сам, без гостите, пия за здравето на Мери! – извиси глас някакъв сладкодумец.

Последваха стихийни тостове. Вуйчо Галактион запротестира шумно, че още не им е дошло времето – те са висока култура и русите, с техните варварски склонности, трябва да се поучат от по-древните цивилизации, правели изтънчени вина още по времето, когато скитите току-що се били научили да дъвчат див коноп.

Всъщност започна шумно хаотично веселие, за което после би могло да се каже „вечерта беше сполучлива“, когато неочаквано зад стъклата избухна фойерверк, после още един, заби барабан и се чуха младежки гласове, които скандираха някаква „синеблуза“ глупост от рода на:

„Революцията е на седем години! Отричаме света на кюфтетата! Революцията пламти, смазва властта на семейството!“ Бяха тъкмо „синеблужите“, последното увлечение на най-малката Градова, осемнадесетгодишната Нина.

Гостите се изсипаха на верандата и на терасата, за да видят представлението на малка група от шестима души. „Започваме буфо спектакъл, озаглавен «Семейна революция»!“ – обяви организаторката и направи циганско колело. Това беше Нина, наследила от майка си тъмната гъста грива, но сега безжалостно окастрена по пролетарски маниер, от баща си – светлите, изпълнени с жив позитивизъм очи, а от останалия свят – толкова силна доза младежко възхищение, че тя самата понякога се усещаше не като отделно еди-кое си същество, а част от този млад възхитителен свят сред искрящите зад боровете звезди, стиховете на Пастернак и кулите на Третия интернационал. На това ослепително същество му предстои да изиграе съществена роля в нашето повествование и наистина не ни доставя никакво удоволствие да съобщим, че акробатичната фигура, с която се появява на тези страници, приключи доста несполучливо – с падане и дори с нелепо приземяване на задниче, което за щастие беше достатъчно пружиниращо.

Изобщо цялото буфо се оказа дяволски нелепо и почти долнопробно, като прибавим и нетактичността му.

Якият дангалак, пролетарският приятел на професорската дъщеря Семьон Стройло, наметнал върху матроската си куртка абсурдна лилава мантия и напъхал кратуната си в тесен цилиндър, с дървен глас започна да реди:

Аз съм професор с предишна слава,
но заплатата ми става.
И пред цялата страна
съм тиран на своята жена.

Останалите от групата построиха зад гърба му доста нестабилна пирамида и започнаха да подвикват:

– По примера на Колонтай на жена си свобода ти дай!
– Нашта Мери на бунта се радва и барикада тя издига!
– Открила гордото си чело, казва „Долу тегобата!
Аз свободна съм пчела! Избирам свободата!“

Всеки удивителен знак като че ли предизвикваше нови,

изключително опасни олюлявания и гостите не следяха глупашкия текст, а твърде нестабилното равновесие. В края на краищата пирамидата все пак рухна. За щастие никой не пострада, но стана страшно неловко, може би дори не толкова от бездарното зрелище, колкото от скритото усещане за фалшивото „бунтарство“: така или иначе, „сините блузи“ бяха на страната на управляващата идеология, а събралите се у Градови либерални „буржоа“ винаги се смятаха за опозиция.

– На масата, господа! На масата, другари! – закрещя вуйчо Галактион.

Вдъхновени от този призив, Отари и Нугзар запяха нещо грузинско и затропаха лезгинка около Нина.

Провалът на „Семейна революция“ очевидно ѝ беше подействал не по-малко, отколкото на адашката ѝ Заречная провала на съчиненията на Трепльов, вмъкнати в съчиненията на Чехов. Впрочем Нина още не бе толкова силно огорчена от превратностите на живота като адашката си и затова, забравила бързо за пролетарската естетика, се гмурна в извора на древните си корени, тоест повдигна се на пръсти и заплува покрай братовчедите си като грузински лебед.

– Това май е най-доброто ти произведение – каза на баща ѝ физикът Пулково.

В суматохата на настаняването около огромната маса двамата стари приятели се дръпнаха до прозореца, зад който през боровете прозираше светлеещото небе над близката Москва.

– Как ти се струва всичко това след Англия? – попита Борис Никитич.

Леонид Валентинович вдигна рамене:

– Вече седмица съм въщи, Бо, и Оксфорд ми изглежда като нещо странно. Как се оправят там без всичките тези наши... хм... е, без тази възбуда?

– Лъоня, не ти ли се прииска да останеш? Ерген си, нямаш котви тук, а възможностите за наука там са несравнимо по-големи.

Пулково се усмихна и тупна Градов по рамото:

– Ето какво значи да си хирург, веднага намираш болезнената точка! Знаеш ли, Бо, Ръдърфорд ми предлагаше място в лабораторията си, но... все пак май имам някакви котви тук...

Увлечени в разговора, отначало не забелязаха, че в гостната е станало нещо непредвидено – появил се е дисонанс в празничното многогласие. Двама командири в пълна униформа бяха влезли в къщата и се оглеждаха, без да свалят шинелите си. Бяха Никита и Вадим.

– Я! – възкликна най-после Пулково. – Виж го ти Никита! Комбриг, а?! Невероятно! Всичките ти чеда вече са тук, Бо! Доволен ли си от тях?

– Какво да ти кажа – Борис Никитич беше разбрал, че се е случило нещо важно, и наблюдаваше сина си. – Децата ни са добри, но... хм, някак, разбираш ли, твърде се увлякоха... хм... по други неща... никои не продължи семейната традиция...

Никита най-сетне видя баща си и тръгна към него през гостната, като деликатно се освобождаваше от увисналата на лявото му рамо сестра, меко отместваше подгичващата отдясно Вероника с нейните безкрайни въпроси, вежливо, но настойчиво си пробиваше път сред гостите. По петите му вървеше сериозният и суров – нито един поглед към Вероника – Вадим Вуйнович. Тези две фигури с униформи на победоносната РККА навяваха тревога, макар да демонстрираха безупречни маниери. Възможно е за това да беше виновен доветият от тях в безгрижността на празника дъх на обширно пространство, смесица от пронизващо студена есен, бензин и просторни помещения – манежи, казарми или болници.

– Радвам се да ви видя, Леонид Валентинович, добре дошъл, добре дошъл, но имам неотложна работа с баща ми.

След тези думи Никита хвана подръка Борис Никитич и уверено, сякаш беше старши, го заведе в кабинета. Вуйнович продължи да ги следва и само за миг спря, за да разкопчае яката на шинела си. Този миг остана в паметта му за цял живот – може би най-горещият от времето на младостта, шепотът на Вероника: „Какво ви е, Вадим?“

– Случват се важни събития, татко. Язвата на народния комисар се е обострила. Станало му е лошо на съвещание в Кремъл. Политбюро настоява за операция. Лекарите са на различно мнение. Молят те да вземеш участие в консилиума. Сталин лично е назвал името ти. Възможно е твоето мнение да е решаващо. Прости ми, че стана така, но мама ще разбере. Командирът на полк Вуйнович ще те откара в твоята болница и ще те върне обратно.

Никита говореше отривисто, сякаш изтегляше книжна лента от телеграфен апарат. Професорът вече се обличаше, когато неочаквано си помисли, че събитията бяха ограбили сина му и самия него: изчезнала бе така и непоявилата се ранна младост на неговия първороден, всичките очарователни глупотевини, които се предвкусват в семейството, а после се обсъждат сериозно като важни световни произшествия. От юношеството направо прекрачи в проклетите събития и с него вече можеше да се говори само сериозно.

– Надявам се, че ти ще останеш с майка си?

– Да, да.

Никой от гостите – още по-малко виновницата за тържеството – не се учуди на внезапното напускане на домакина, съпроводен от „официера красавец“. Често викаха знаменития хирург в най-неподходящи моменти. Само тук-там се разнесе шепот, някой горе викна, но скоро всичко бе изместено от мощния аромат на печеното агнешко със специални подправки.

– На рентгеновите снимки, господа, тоест, извинете, друга... с една дума, уважаеми колеги, разбира се, виждаме ясен „ефект на ниша“ в стената на дуоденума, но са налице основания да се предполага, че има работа с интензивен процес на затваряне, ако не и със зараснала язва. Колкото до кръвоизливите напоследък, струва ми се, че са били последица от повърхностни язвички по стената на стомаха вследствие на стар възпалителен процес. Такова впечатление добих при палпирането, а на пръстите си, гос... извинете, колеги, вярвам повече, отколкото на лъчите на Ръонтген – старият професор Ланг се закашля, преди да довърши фразата, но все пак я приключи с думите: – ... господа и другари!

Големият кабинет в административната сграда на Солдатыонковската болница беше пълен. Председателстваше, всъщност седеше в средата до рентгеновите снимки, главният лекар на Военната болница Рагозин. Смяташе се, че най-добре от всички познава високопоставения болен, тъй като отговаряше за него през последните няколко месеца и го придружаваше при неотдавнашното му пътуване до Крим. На това събиране дори на Рагозин му беше трудно да свири първа цигулка: имаше не по-малко от дузина светила от първа величина – Греков, Мартинов, Плетньов, Бурденко, Обросов, Ланг, току-що пристигна Градов, очакваше се знаменитият казански професор Вишневски...

На консилиума присъстваха и няколко лица, които макар и да бяха облечени с бели престилки, явно нямаха пряко отношение към медицината. Извънредно сериозни и напрегнати, те седяха в ъгъла, вникваха във всяка дума, но мълчаха, като само с присъствието си даваха да се разбере, че се обсъжда нещо с изключителна държавна важност.

„Ланг е прав – помисли си Градов, като поемаше от Рагозин папката с лекарските наблюдения и резултатите от изследванията, – тук има както господа, така и явни другари.“

– И какъв е изводът ви, Георгий Фьодорович? – попита Рагозин. – Трябва ли да прибегнем до радикална намеса?

Ланг неясно защо се обливаше в пот, избиваха му петна, постоянно вадеше вече напоена по краищата носна кърпа.

– В моята клиника, драги мои, такива нещица ги лекувам с диета и минерална вода. Обикновено болните...

– Можем ли обаче да рискуваме?! – прекъсна го Рагозин. – Това не е обикновен болен!

– Не ме прекъсвайте! – неочаквано избухна възпълният Ланг и туп-на с длан по масата. – За мен всички болни са обикновени!

– Може ли да прегледам народния комисар? – попита Борис Никитич шепнешком доктор Очкин.

Докато вървяха по коридора, непрекъснато ги следваше командирът на полк Вуйнович. До вратите към стълбището стояха червеноармейци. В кабинета до стаята на болния професор Градов забеляза висящия на закачалка шинел на народния комисар по военните и морските дела с четири ромба на петлиците и голяма звезда на ръкава.

През това време в Сребряни Бор се наблюдаваше един от парадоксите на революцията: танцът чарлстон, гвоздеят на сезона, който възхищаваше буржоазните „отживелици“ и възмущаваше прогресивната младеж.

– За какъв дявол ви е тая декадентщина? – заяви приятелят на Нина, юнакът от Марина Рошча Семьон Стройло. – Капиталистите са измислили тази друсня, за да прокарат по-лесно пьдпъдъците и ананасите¹⁸, а за пролетариата няма никаква полза.

– Ама там точно пролетариатът играе чарлстон – вметна неотдавнашният пътешественик Пулково, минал от Оксфорд през половин Европа. – Момчета и момичета от низините, че и всеки, когото не го мързи.

– Западни дивотии – махна дори с известен аристократизъм с яката си длан Стройло.

– Приятелю, вие „бариня“ ли се готвите да внедрявате в пролетарския бит или „камаринска“¹⁹? – обърна се към спорешите с блесналия си монокул Михаил Афанасиевич Булгаков – истинско издевателство.

– Не, не и не! – горещо се застъпи за приятеля си осемнадесетгодишната Нина. – Революцията създава нова естетика, ще има и нови танци!

– Като старите маршове ли? – невинно попита аспирантът от катедрата на нейния баща Сава Китайгородски, възплъщение на

18. Намек за четиристишието на Маяковски: „Ешь ананасы, рябчиков жуй, день твой последний приходит, буржуй!“ – Бел.пр.

19. Известни руски народни песни и танци. – Бел.пр.

интелигентност и добри маниери.

– Я без провокации! – избоботи Стройло, без да гледа „спеца“, но давайки му да разбере да не се самозабравя и много-много да не се пули по Нинка – момичето принадлежи на победителите.

– Другари! Другари! – извика Нина. Толкова ѝ се искаше да се паят от един огън, а не всеки да тлее самостоятелно. – Голяма работа, чарлстон! Каква глупост! Какво е той в сравнение с нашите висоти? Можем да бъдем снизходителни! Защо пък да не го танцуваме, нещо като пародия, нали?

Тя рязко се обърна – всичките ѝ движения отсечени, ъгловати, ЛЕФ²⁰, нова естетика, – нави пружината на грамофона и пусна плочата отново, „Momma, buy me a yellow bonnet“, хвана Стъопа Калистратов и го помъкна: хайде, пародия! „Пародия, пародия“ – като петел закукурига поетът и с огромно удоволствие заизхвърля настрани краката си от коленете, като по този начин показваше пълна осведоменост и разтваряше качествено си сако, откупено от заложената къща специално за тази вечер.

Е, и Нина не изоставаше, с наслада пародираше декадентския танц, доплувал до руските простори от Джорджия и Южна Каролина от хора, които никога не бяха употребявали думи като „декаданс“.

Скоро всички танцуваха, всички пародираха, дори вуйчо Галактион с всичките килограми на своето жизнелюбие, да не говорим за гъвкавите племенници джигити и дори самата рожденица повдигаше тежката коприна до своите леко суховати колене... Подът на старата вила се тресеше, бавачката надничаше страхливо от кухнята, кучето отчаяно лаеше... може старият свят да беше обречен, но вилата щеше да рухне преди това... и дори комбригът, влачен от съблазнителната си жена, лъхашата на ягодов плам Вероника, направи най-малко дузина иронични стъпки, че и изпълненият с презрение Стройло тропаше, макар и не в такт, но с настървение... Единствено строгият марксист Кирил Градов остана верен на принципите си, демонично наблюдавайки от галерията трещящата се вакханалия.

– Престани да се въсиш, Кирка – каза по-големият му брат, качвайки се при него с бутилка в дясната ръка и с две чашки в лявата. – Хайде да прием за мама!

– Вече пих достатъчно – измърмори Кирил. – Че и ти май... си

20. ЛЕФ – Ляв фронт на изкуствата. Литературна група, възникнала в Москва през 1922 г. начело с Владимир Маяковски. – Бел.пр.

изпил предостатъчно, другарю комбриг.

Никита, изкачил се до половината на стълбата, заотстъпва назад, комично демонстрирайки обида. Що за тип беше този Кирюха, стоеше горе като член на военната прокуратура.

Комбригът наистина бе изпил най-малко шест пълни чашки водка, а и две-три чаши грузинско вино. Едва след тази доза напрежението от отминалия ден започна да се стопява. В началото на вечерта му се струваше, че е някакъв призрак, нещо като жандарма, който се появява, преди да падне завесата в „Ревизор“, но с тази разлика, че при вида му никой не се вцепени, а, напротив, всички с необикновена пъргавина сякаш се плъзгаха около скованата му фигура. Той се обади няколко пъти по телефона в щаба и Народния комисариат и едва след като разбра, че Фрунзе е дошъл на себе си и се чувства добре, се присъедини към пируващите.

Още известно време гледа всички със странна усмивка, усещайки се сред гостите и роднините като единствения реален човек, представляващ единствения реален свят, този на армията. После алкохолът, вкусната храна, веселият шум, дяволският чарлстон, излъчващата младежки жар и успех красавица, която принадлежеше само и единствено на него, свършиха своето и Никита забрави за ромбовете и нашивките на ръкава си, превърна се изведнъж в обикновен двадесет и пет годишен момък. Заразхожда се с чашка в ръка из всички стаи, включваше се в разговорите, смееше се по-високо от останалите на вицовете, въртеше около себе си пъргавата си сестричка... И буржоазна пародия танцува, и се опита да раздвижи и начумерения си брат... докато неочаквано не видя великолепната си жена да се смее в компанията на няколко мъже. Тутакси го жегна изключително мерзка мисъл: „Около Вероника има кучешка сватба.“ Внезапно разбра, че е идиотски пьян.

На всичкото отгоре наблизко сред шума се изцепи гадното гласче на изпит младок с лилави сенки под очите... „Младостта ни водеше в саблен поход, младостта ни хвърляше на кронщадския лед...“ Добре познаваше този тип шабни бохеми наркомани, устните и ноздрите им бяха вечно раздути, раздразнени, приличащи на някакви ботанически смукала... Точно такива объркваха главите със стихчета и бели прахчета... на кого?... На нашите девойки, мъкнеха ги в шабните ъгълчета, романтици, оскверняваха нашите момичета в килерите, в гардеробите, дори в клозетите, опъваха нашите момичета, употребяваха ги на дивани, зад дивани, на рояли, на билиардни маси, под рояли, под маси, в мазета, на покриви, нашите момичета, сред гниенето на разпердушинени

парници... а после ги пробутвах на комисари, чекисти, на всякаква папlach... нашите момичета, в съпровод на хора на шабната сбирщина... че и с китари, с хартиени цветя в къдриците... Младост, революция...

Разбираше и че в главата му се въртят някакви идиотски, и то белогвардейски безсмислици, пък и не бе срещал из шабовете толкова много от тези така наречени осквернени наши момичета, но яростта вече го издигаше на гребена си и почти изгубил възможност да ѝ се съпротивява, направи крачка към романтика на революцията.

– Позволете да попитам, вие лично бил ли сте в Кронщад?

– Представете си, комбриг, бил съм! – разпалено изкрещя „младокът“. Май охотно приемаше предизвикателството. Трескави очи, бузата му конвулсивно трепкаше, изобщо не беше по-млад от комбрига. – Участвах в шурма!

– Аха! – Никита здраво го хвана за рамото и се приближи още. – Значи сте видели и разстрелите? Как очиствахме десетки и стотици матросчета?

– И те ни разстрелвах! – „Младокът“ се опитваше да се освободи от ръцете на комбрига. – В крепостта имаше бял терор!

– Не е истина! – неочаквано закрещя Никита, и то толкова страшно, че всичко наоколо стихна, само мяукащ негърски глас се носеше от плочата. – Не ни разстрелвах! Матросите от Кронщад не разстрелваха болшевиките! Само ни смъкваха обувките! – Кръгът от струпали се около него лица неочаквано премина пред Никита като на много странна лента, обемът изчезна, останаха само плоскости и той пусна мекото рамо. – На всички арестувани им бяха конфискувани ботушите, така е – измърмори той. – Ботушите давах на босите членове на отряда... комунистите в замяна получаваха цървули... – Пак повиши глас. – Цървули, другари! Разстрели нямаше! Дори мен, разузнавача, не ме разстреляха! Ние после тях... като палачи... зверски!

Слисаните гости мълчаха. Изведнъж от галерията се дочуха стъпки, Кирил се спусна и яростно се нахвърли върху брат си:

– Да не си посмял, Никита! Не повтаряй клеветата!

Вероника висеше на рамото на мъжа си, теглеше го навътре в къщата, мама Мери вървеше след тях с поднос шишенца с лекарства. Вуйчо Галактион завършваше шествието, като с жестове успокояваше гостите. От прага Никита още веднъж викна:

– Палачи! Кървава баня! Наврете си я в задника вашата романтика!

Народният комисар по военните и морските дела наистина се

чувстваше значително по-добре. Усмиваше се на професор Градов, докато пръстите му – всеки сякаш беше прозорлив изследовател – опипваха корема и областта на слабините.

– Вашият син, професоре, май служи в щаба на Тухачевски? Познавам Никита. Храбър боец и истински революционер.

Борис Никитич седеше на края на леглото, бедрото му опираше о бедрото на командващия армия. Хиляди болни бяха минали през знаменития медик, но никога преди, дори в студентските си години, не му беше странно, че човекът пред него от обществено понятие се превръщаше във физиологично и патологично. Това тяло, дори проснато под пръстите на лекаря, излъчваше магията на властта. Мярна му се нелепата мисъл – може би на този всичко е различно? Може би стомахът му завършва в Перекоп?

Палпирайки триъгълника над дванадесетопръстника и навлизайки все по-дълбоко през порядъчния слой мазнини, откри няколко точки на слаба болезненост. Възможно е да имаше слаб излив на течност, леко дразнене на перитонеума. Черният дроб беше наред. Сега да се земе с аускултация на сърцето.

Когато се наведе над гърдите, тоест над вместилището на героичната легенда, Фрунзе за момент дръпна стетоскопа настрана и му прошепна почти в ухото:

– Професоре, не ми трябва операция! Разбирате ли? В никакъв случай не ми е необходима операция сега...

Очи в очи. Склерата леко жълтееше. Клепачът му за секунда се затвори, като така даваше да се разбере, че на професор Градов му се оказва пълно и конфиденциално доверие.

Когато излизаше от стаята, Борис Никитич си помисли, че май се случва нещо нередно. Странният патос на Рагозин, този шепот... м-м-м... на пациента. Някакви „тайни на мадридския двор“. Навсякъде постове, странни хора... Болницата сякаш бе завладяна от армията и ГПУ...

Не беше успял да измине и десет крачки по коридора, когато някой го докосна по ръкава. С извънредно сериозен тон му бе казано:

– Моля, професоре, отбийте се тук. Очакват ви.

Със същия тон към съпровождащия го Вуйнович:

– Другарю командир на полк, вас не ви очакват.

В кабинета на завеждащия отделението два чифта очи го хванаха в клещи. Белите халати над сукнените гимнастърки нито на йота не прикриваха истинската принадлежност на очакващите го. Тя всъщност не се и криеше.

– Правителството ни възложи да разберем до какъв извод стигнахте след прегледа на другаря Фрунзе.

– Точно за това се готвя да докладвам пред консилиума – опитвайки се да скрие объркаността си, говореше почти неучтиво професорът.

– Най-напред кажете на нас – рече един от чекистите. „Нито минута няма да се бавя да те застрелям, кучи сине“ – като че говореха очите му.

Другият – о, да! – бе значително по-мек.

– Професоре, разбирате какво значение има оздравяването на другаря Фрунзе.

Борис Никитич седна на предложения му стол и мъчейки се да скрие раздражението си (от какво друго би могло да е предизвикано излишното му потене, ако не от раздражение), каза, че е склонен да се присъедини към мнението на Ланг – болестта е сериозна, но няма нужда от операция.

– Вашето мнение се разминава с това на Политбюро – бавно, като подчертаваше всяка дума, произнесе онзи, когато Борис Никитич почти подсъзнателно бе определил като джелатин, „стрелец“.

– Мисля, че в Политбюро още няма лекари – отвърна той с изключително неприятен тон. – За какво в края на краищата са ме повикали на консилиум?

„Стрелецът“ впи немигащи очи в лицето му – бе почти нетърпимо.

– Градов, заставайки на тази позиция, засилват натрупалото се недоверие към вас.

„Натрупалото се недоверие...“ Целият потъна в пот, усещаше как влагата се стича от подмишниците му и схвана, че потта не е предизвикана от раздражение, а от зашеметяващ страх.

Чекистът извади от чантата си обемиста папка, без всякакво съмнение – досие, личното дело на професор Б. Н. Градов в Държавното политическо управление!

– Хайде да уточним, Градов. Защо нито веднъж не сте посочили в анкетите, че вашият дядо е бил заместник-министър на финансите в самарското правителство²¹? Не сте му придавали значение ли? Или сте забравили? И парижкия му адрес – улица „Вожирар“ № 88, не знаете, нали? Вашият приятел Пулково не е ли навещявал дядо ви? Кажете ни срещали ли сте се лично с професор Устрялов? Какви инструкции ви е предал от лидерите на емиграцията?

21. Самарско правителство – образувано в Самара на 8 юни 1918 г. от есери – членове на разпуснатото от болшевиките Учредително събрание. – Бел.пр.

Тези седем въпроса бяха като мощни камшични удари и едва след последния настъпи пауза, която приличаше на душене.

– Какво говорите, другарю? Че може ли да се говори така, другарю...

Изгладената с любов носна кърпа, която притискаше към лицето си, мигновено се превърна в унизителен парцал. „Стрелецът“ бясно перна с юмрук масата.

– Тамбовският вълк ти е другар!

Борис Никитич дръпна настрана и разхлаби изисканата си вратовръзка. По-късно, анализирайки това състояние и унизителните си движения, той се оправдаваше с изненадата. Явно беше така. Можеше ли да предположи, че в скъпата му клиника го очаква пристрастен разпит?

Вторият чекист, „либералът“, с известно възмущение каза на другаря си:

– Овладей се, Бенедикт! – Приблужи се до Градов и леко го докосна по рамото: – Извинете, професоре, нервите на Бенедикт от време на време не издържат. Последници от Гражданската война... изтезания... в занданите на белите... Класовата борба, Борис Никитич, понякога взема много жестоки форми... какво да се прави, ставаме жертви на историята... ето защо ни се иска да избегнем грешките, да разсеем недоверието, натрупало се към вас, а следователно чисто механично и към вашите деца... при цялото ни огромно уважение към лекарското ви изкуство... Особено важно е учен с име като вашето да заеме правилна позиция, да покаже, че не са му безразлични съдбините на републиката... че е с нас със сърцето си, а не със студения ум на буржоазен „спец“... Във важна работа като спасяването на нашия герой, командващия армия Фрунзе, ни се иска да виждаме, че не се криете в храстите на лъжливия обективизъм... не се дистанцирате...

Борис Никитич навеждаше глава, страхливецът окончателно вземаше връх.

– В края на краищата – измърмори той – не съм казал, че хирургическата намеса е противопоказана...

Меко погладилата рамото му ръка го притисна малко по-силно. Между рамото и ръката възникна нещо като интимност.

– До известна степен радикалните мерки винаги са по-ефективни от терапията...

Ръката се отдръпна. Без да вдига глава, усети, че чекистите си размениха удовлетворени погледи.

Вадим Вуйнович, придържайки удрящия го по бедрото планшет, стремително изтича по стълбите да посрещне току-що пристигналите Базилевич и двамата му помощници от щаба на Московския военен окръг.

– Разрешете да доложа, другарю Базилевич. Народният комисар взе решение да се оперира. Предложението на Политбюро е подкрепено от повечето участващи в консилиума. Вече го подготвят...

Командващият Московския военен окръг бавно като че ли за да забави ритъма на задъхания нервен командир на полк, разкопчаваше шинела си, оглеждаше вестибюла, стълбището, прозорците, през които на фона на есенната сивота изпъкваха черните стволове на дърветата и белите линии на първия сняг.

– Постовете на ГПУ да се дублират с наши хора – тихо каза той на единия от помощниците си.

– Слушам – последва кратък отговор.

Вадим не можа да скрие въздишката си на облекчение. С идването на Базилевич му се стори, че всичко все още може да се размине, че мощната логика на РККА ще си каже думата и странната зловеща двусмисленост, събрала се под сводовете на Солдатыонковската болница, ще се окаже само плод на въображението му.

Около полунощ половината от гостите, тоест порядъчната публика, си тръгнаха от вилата на Градови, което предизвика у неизчерпаемия тамада Галактион Гудиашвили нови тъжни размисли за природата на „поголемите братя“, на русите. „С печал гледам тези московчани, станали са твърде европейци, направо немци, не умеят да се веселят“ – говореше той, забравил за неотдавнашните си изказвания за скитските варвари. Все пак продължаваше да се разпорежда на опечалената маса, старейки се поне останалите да напои както трябва.

Вуйчо Галактион бе огорчен от младежта много повече, отколкото от порядъчната публика: тя нито си тръгваше, нито обръщаше внимание на „великолепните“ напитки. Забравили, че младостта в живота е само веднъж („Само веднъж, Мери, скъпа, знаеш го не по-зле от мен“), младите се бяха струпали в кухнята и гълчаха като кинто²² на пазара, спореха по въпросите на опротивялата на всички народи от

22. Кинто – улични търговци, носители на стария тбилиски колорит, чудесни тамади, певци, танцьори и шутове. – Бел.пр.

средиземноморския басейн световна революция.

Споровете избухнаха някак стихийно, но никой не се съмняваше, че това ще се случи. Би било странно, ако в края на краищата не бяха забравени всички второстепенни неща, флиртът и алкохолът, вицовете, поезията, театралните клюки и ако не беше избухнал в кухнята – точно и непременно там, сред неизмитите чинии – характерният за интелектуалната, партийната и около партийната младеж спор на политически теми. Разбира се, страстните революционери бяха пълно мнозинство, но колкото глави, толкова и различни пътища за по-скорошното постигане на щастието на човечеството. Тази младеж засега не се страхуваше толкова от „органиите“, защото приемаше ЧК и ГПУ за отряд на собствената си власт и затова можеше да си дере гласните струни, да размахва ръце и да не крие симпатиите си към различните фракции – дали към троцкистите с тяхната „перманентна революция“ или към някаква неизвестна до тази вечер „платформа на Котов-Усаченко“, към антибюрокраичната „нова опозиция“ и дори към „твърдокаменните“ сталинисти, които при пялата им унилоост все пак имаха право да се изкажат, та нали на никого не бива да се запушва устата, момчета, нали точно в това се състои смисълът на партийната демокрация.

От общото пенявене засега ще измъкнем само няколко фрази и ще предложим на читателя да си представи тяхното звънко ехо, отекващо в студентските аудитории от онова време.

„... Време е да приключим с непа, иначе ще се задушим от ситост...“

„... Социализмът ще загине без подкрепата на Европа!“

„... Вашата Европа танцува чарлстон!“

„... ЛЕФ са фалшиви революционери! Сноби! Естети!“

„... Бухарин играе по свирката на кулаците!“

„... Чухте ли, братлета, в Мюнхен се е появила партия на национал-болшевики? Дребнобуржоазните глупости нямат край!“

„... Защо крият от народа завещанието на Ленин? Сталин узурпира властта!“

„... Влачите се в опашката на троцкизма!“

„... По-добре в опашката на лъва, отколкото до задника на обущаря!“

„... Някога за подобно нещо направо биха те праснали по муцуната!“

Времето беше „ново“ и се размина без бой, въпреки че Ниночкиният „пролетарски приятел“ Семьон Савелиевич Стройло неведнъж

мечтателно претегляше на ръка неотворен буркан с „царски рижики“.

Автоматично търкайки с четка китките и ръцете си до лактите, професор Градов се стараеше да не гледа колегите си. Впрочем и останалите участници в операцията – Греков, Рагозин, Мартянов и Очкин, се миеха мълчаливо и самовглъбено. На никого и наум не му идваше тази нощ да демонстрира любимите „професорски номера“ – хумор, мучене на оперна ария, хъмкане, тюхкане, всички чудатости, които винаги са били любими на московските светила, толкова обожавани от средния, изцяло женски хирургически персонал. Никога досега сред тези стени не е имало антисептична обработка едновременно на петима големи хирурзи и никога не е имало такова напрежение.

От операционната излязоха анестезиолозите и докладваха, че даването на упойката е минало нормално. Болният е заспал. Градов, на когото му предстоеше да започне, тоест да отвори коремната кухина на народния комисар, се разпореда нито за миг да не се прекратява контролът над пулса и кръвното налягане. Подготвени ли бяха всички стимулатори на сърдечносъдовата дейност? Това бе главният аспект на операцията.

Вече държеше протегнати напред ръцете си в гумени ръкавици, когато Рагозин, привършил също с обработката, го помоли за секунда да се дръпнат настрана.

– Какво ви е, Борис Никитич?

– Всичко е наред – промърмори Градов.

– Днес не ми харесват, скъпи. Лицевите ви мускули потрепват. Май и пръстите ви треперят...

– Не, не, всичко е наред. Моля ви, нищо не ми трепери. Не си струва наистина, преди началото на операцията... някак си е странно... не е много етично...

– Да, да – проговори Рагозин, оглеждайки бръчка по бръчка лицето му. – Май не бива да участвате пряко, драги. Бъдете наблизко в случай на нещо непредвидено, а ние ще се помолим и ще започнем...

„Боже – помисли си Градов, – да не участвам в *това*!“ Без да разбира нищо, объркан и смутен, но вече отстранен от *това*, освободен, вдигна рамене, като се стараеше да не издава емоциите си.

– Какво пък, началникът сте вие. Ще наредите ли да си сваля ръкавиците?

– Е, не, драги! – рязко каза Рагозин. – Тук началници няма. Всички – и вие също – сме равноправни участници в операцията. Бъдете готов!

Градов седна на дивана в ъгъла на предоперационната, отметна глава и затвори очи. Вече не виждаше как четиримата хирурзи, държейки пред себе си обработените си ръце, сякаш жреци на някакъв древен култ, преминаваха зад матовото стъкло.

Току преди разсъмване младежите, най-малко дузина, тръгнаха към Москва река. Под краката им хрускаха ледените корички на малките локви. Между боровете, в прозрачния Космос, все още грееха звезди, светеше „и месецът, златен и млад, незнаещ ни дни, ни години“...

– Слушах го, речитираше го наскоро в Дома на архитектите – каза Степан Калистратов.

– А помниш ли пак там! – извика Нина. – Никога няма да забравя този глас... „Ще се лугам из табора на тъмната улица, зад клонче черьомуха в черна карета, зад качулката на снега, зад вечния мелничен шум...“ Семьон, чуваш ли ме, Съома?!

Тя сякаш го влачеше подръка, почти го мъкнеше, през цялото време досаждаше на своя недодялан избраник Стройло, а той като че ли благоволяваше да бъде влачен, макар че от време на време поривите на Нина объркваха крачките му и го вкарваха в някакъв недостоен за пролетарий тръс. Ту буци, ту някакви локви под краката – защо са се юрнали към реката, някакви корени, стихове на този Манделщам, приумици на професорски дечица...

– Що за табори, качулки, що за ребуси? – басово рече той.

– Ех, Съомка! – огорчено изхленчи Нина. – Та той е гений, гений...

– Семьон май е прав – намеси се Сава Китайгородски. Той беше облечен с дълго черно палто, а колосаната му риза светеше в нощта. – Черьомуха и сняг като че ли не се съчетават.

„Какво великодушие към съперника“ – лукаво и радостно си помисли Нина и викна на вървящия напред Калистратов:

– Стъопа, а ти как смяташ?

– Не желая да влизам в полемика с магарета! – рече поетът, без да се обръща.

Нина остана без дъх от силата на момента. Тези тримата бяха влюбени в нея, всичко бе игра около нея, всичко това... Тя пусна ръката на Семьон, изтича напред и първа достигна брега.

Долу сребрееше и искрееше с лек златист оттенък извивката на река-та. Зад нея в сумрака преди зазоряване се очертаваха редките светлини на Хоросево и Сокол. Имаше доста време до разсъмване, но далечните покриви и камбанарии на Москва вече бяха добили ясни очертания, а

това означаваше, че първият ден на ноември 1925 година ще бъде обявен от фантастичната светлина на не толкова честия гост на Русия – звездата, именувана Слънце.

Нина се обърна към приближаващата група. Ето ги, влюбените и приятелите: Съомка, Стъопа, Сава, Любка Фогелман, Миша Канторович, брат й Кирил, братовчедите Отари и Нугзар, Олечка Лазейкина, Циля Розенблюм, Мириам Бек-Назар... Лицата им се виждаха ясно, осветени от луната или от предстоящия изгрев, или просто от младостта и революцията. „Какво щастие – искаше да закрепчи Нина Градова, – какво щастие, че това става точно сега! Че всичко се случва с мен точно сега! Че съм аз... именно сега!“

Утрото ги завари в околностите на парка на Тимирязевската селскостопанска академия, на Инвалидния пазар. Смееха се и пиеха квас, когато неочаквано от стълба захриптя радиоточката. През пращането найсетне проби: „До гражданите на Съветския съюз...“. Последваха някакви какофонични шумове, постепенно оформящи се в траурната мелодия „Гибелта на боговете“ на Вагнер. Най-после започна четенето:

„... Обръщение на ЦК на РКП(б)... До всички членове на партията, до всички работници и селяни...

... Неведнъж и дваждругарят Фрунзе избягваше смъртната опасност. Неведнъж и дважд смъртта вдигаше над него смъртоносната си коса. Той излезе невредим от героичните битки на Гражданската война и отдаде цялата си кипяща енергия, целия си съзидателен размах на създаването на нашата победоносна Червена армия...

... Но днес побелелият боец ни напусна завинаги... Умря големият революционер комунист... Умря нашият славен боен другар...“

– Кириле! – закрепчи Нина на брат си. – По-бързо! Ето го трамвая! Бързо вкъщи! Вкъщи!

Винаги, при всички съдбовни поврати Градови най-напред се стремяха към къщи, да се съберат заедно. Едва по-късно, през тридесетте, къщата започна да им се струва не крепост, а капан.

Борис Никитич стоеше на площадката пред хирургическия корпус и чакаше кола. Трепереше като в страшен махмурлук, страхуваше се да погледне неочаквано златното утро. По стълбището го настигаха хора с престилки и без престилки, пъхаха му за подпис някакви листчета на все нови и нови протоколи. Подписваше всичко, без да чете, като в съзнанието му се въртеше само едно – вкъщи, по-скоро вкъщи.

Колата дойде, от нея изскочи червеноармеец. Мина командирът на

полк Вуйнович. Градов сякаш се олюля от излъчваната от неговото мощно и враждебно тяло вълна. Прозвуча глас:

– Фокин, откарай вкъщи това лайно!

Антракт I. Печатът

... Помрачаването на съзнанието е започнало четиридесет минути преди кончината. Смъртта е настъпила от парализа на сърцето след операцията...

Създадена е комисия за погребението в състав: другарите Енукидзе, Уншлихт, Бубнов, Любимов, Михайлов...

... В лицето на покойния загубихме един от най-видните членове на правителството...

... Състоя се заседание на Революционния военен съвет, председателствано от Уншлихт, заместник на другаря Фрунзе, присъстваха членовете на РВС Ворошилов, Каменев, Бубнов, Будиони, Орджоникидзе, Лашевич, Баранов, Зоф, Егоров, Затонски, Елиава, Хадир-Алиев...

... В Кронщад и Севастопол да се произведе салют с бреговите и корабните оръдия: в първия – 50 изстрела, във втория – 25...

... В погребалната церемония да участват отряд от командния политсъстав, авиоотряд от Московския военен окръг и Първа сборна рота от Балтийския флот. Отговорник – командващият XVII корпус другарят Фабрициус...

... Няма място за униние! Сплотявайте редиците си!

... От протокола от аутопсията: в коремната кухня 200 куб. см кървава, подобна на гной течност... Бактериоскопично са открити стрептококи... Анатомична диагноза: заздравяла кръгла язва на дванадесетопръстника... Остро гнойно възпаление на перитонеума... Ненормално увеличен тимус... Операцията е предизвикала изостряне на хроничния възпалителен процес, продължаващ от 1916 година след апендектомия, което в съчетание с неустойчивостта на организма спрямо упойката е предизвикало бърз срив на сърдечносъдовата дейност и е довело до смъртен изход.

Кръвотеченията от последно време са били вследствие на повърхностни язви.

Извършил аутопсията: професор А. И. Абрикосов...

... Телеграма на другаря Троцки до ЦК на партията: „Потресен

съм! Каква жестока празнина в първата редица на партията! Какъв страшен удар за осмата годишнина на Октомври!“

... След балсамирането тялото е пренесено в конферентната зала... В почетния караул са хора от Генералния щаб, близките му другари Риков, Каменев, Сталин, Зиновиев, Молотов... Охраната е поета от курсанти от школата на ВЦИК...

... Съболезнавания от японското посолство, от изпълняващия длъжността турски военен аташе господин Беда Бей, от естонския военен аташе господин Курска...

Н. Бухарин: „... Въпреки присъщата му мекост Фрунзе беше гръмоуен пълководец...“

С. Зорин: „... Ярка следа...“

М. Колцов: „... Ядрото на большевишката гвардия носи незаличимия отпечатък на царското преследване... ЦК трябва да обърне сериозно внимание на оредяващите редици...“

... Поради публичния интерес и във връзка с разговорите за операцията отпечатваме извадки от историята на болестта.

... Консултации са водени непрекъснато, като се започне от 8 октомври, с участието на Н. А. Семашко, Бурденко, Градов, Мартинов, Рагозин, Ланг, Канел, Крамер, Левин, Плетньов, Обросов, Александров и други професори... Склонността към кръвоизливи е налагала оперативна намеса...

... Приближават автомобили. Пристигнаха китайският генералисимус Ху Ханмин... делегации от заводи... върху капака на ковчега е поставено златно оръжие... в Колонната зала е целият състав на Политбюро... „Гибелта на боговете“ се сменя от „Интернационалът“... Пети ноември... сняг... реч на Сталин: „... Другари, тази година беше проклятие за нас. Тя изтръгна от средите ни редица ръководни другари... Може би така и би трябвало да бъде – старите другари лесно и просто да потъват в гроба. За съжаление не толкова лесно и далеч не толкова просто се изграждат нашите млади другари, за да сменят старите... Но ние вярваме, надяваме се, че партията и работническата класа ще вземат всички мерки, за да улеснят смяната на старите с нови другари...“

Тухачевски: „... Скъп, любим приятел!... Срещнах Михаил

Василиевич, когато се разпаднаше Източният фронт... Спокойствие и увереност излъчваше цялата славна фигура на другаря Фрунзе... Сбогом!...“

... ЦИК на СССР постанови за народен комисар по военните и морските дела да се назначи другарят Ворошилов, за първи заместник – М. М. Лашевич, а за втори заместник – И. С. Уншлихт.

Антракт II. Полетът на совата

Четиристотингодишният Тохтамиш рядко напускаше уютното си гнездо под купола на водоразпределителната кула. Изглеждаше, че задачата на старата птица е само една – да прекара в сънлива замисленост всичките тези столетия. Каква беше целта на това, боя се, че и той (тя) не знаеше. Едва когато в крепостта неочаквано се нарушаваше обичайният ред, Тохтамиш нощем се измъкваше през само нему познат отвор в потока на московския въздух и прелиташе покрай стените, сякаш искаше да се увери дали ще устоят. Така и през онази нощ, след като бе уловил с някаква своя мембрана, изплъзнала се от вниманието на орнитологията, вълнението на новите князе, наричани комисари, Тохтамиш се впусна в безшумния си, не толкова грациозен, но изпълнен с онтологична увереност полет.

След като се издигна на петдесет сажена²³ – освен двойка нещатни гарги, във въздуха не се виждаше никой, миришеше на дим и мръсотия, както обикновено, не усети барут, – описа широк кръг над своя пристан, снижавайки се, мина Боровицка, прелетя, може би дори преплува над Оръжейната палата и Потешния дворец²⁴, наближи Арсенала...

Всичко беше тихо, лепкаво и влажно, постовеите си бяха по местата, вратите бяха заключени, външно нищо не издаваше вълнението на комисарите, което Тохтамиш бе уловил с тайнствената си мембрана, и само в двора на Арсенала нещо се мятеше.

Тохтамиш се спусна върху улука, гнусливо се отвърна от върдалящия се там труп на врабче – от сто и петдесет години вече не ядеше мърша – и се втренчи в мятщото се нещо, а именно в тукашния придворен поет Демян, който наричаше себе си „бедни“, въпреки че бе по-

23. Сажан – стара руска мярка за дължина, равна приблизително на 2,14 м. – Бел.пр.

24. „Потешни“ – отряди от деца и младежи, създадени през 80-те г. на XVII в. за „военните развлечения (потехи)“ на „царевич Пьотър“ (всъщност атаман Илейка Муромец). – Бел.пр.

богат от мнозина други.

Совата беше виждала бегло този човек, тутакси не го хареса и го запомни. Демян прикриваше суетливостта си на мишка с революционна романтика, а бездарността на стиховете си – с актуалност.

Защо ли се мятеше така, сякаш язовец, натъпкал се с вълчи ягоди²⁵? Ами да, вдъхновението! В гръмовните дни на набега, още в онзи, предишния си облик, Тохтамиш се отличаваше с остър слух. Опита се да се върне към него и долови бърборене.

„... Приятелю, мили приятелю... – редеше Демян, като кършеше ръце и вдигаше месестото си лице, търсейки Луната или пък вземайки двете светещи очи на совата за ободряващо съзвездие. – Отдавна ли беше? Така си спомням ясно (но, но, но): агитка наредил завчас (ас, ас, ас), чета ти Врангелов пасаж (аж, аж, аж)... Их фанге ан, запошвам аз... Как над противника ведно се смеехме (ме, ме, ме)! Их фанге ан!... Какво пък, прилича (ича, ича, ича)! Ти цял сияеше: сред бойците ни подем (ем, ем, ем)! След седмица-две «запошваме» и ние (ие, ие, ие)... После... гледахме морето с телескоп (коп, коп, коп)... С желязна ръка в съветските скрижали вписа ти «Червени Перекоп» (коп, коп, коп)...

... После, после, а сега главното е да не изтърве вдъхновението, после римите... Ето че... неочаквано съдбоносното се случва, нещо... Не ми е присърце (це, це, це), навеждам се към мъртвото лице (це, це, це) и виждам аз пред себе си лице... какво?... живо! (во, во, во)... Срамежливо – целомъдрен герой (рой, рой, рой) и скръбни мисли рой (ой, ой, ой)... съвсем не е лошо, наподобява пушкинското... нямам сили да облека в думи прощалния привет... да звънна в «Правда» незабавно (ет, ет, ет)...

Тохтамиш не можеше повече да изтърпи подобно оскверняване на нощните словосъчетания и затова се спусна стремително, обляхна поета със страховитото си крило, дано се затъкне мръсната му паст.

25. Вълчи ягоди – билка, бясно дърво. – Бел.пр.

Трета глава

Лечение с Шопен

Годината приключи с шумоленето на вечно двусмислените вестници, с грохота на разширяващата се трамвайна мрежа в Москва, с кръженето на сякаш овъглените обитатели на московското небе, с все по-засилващите се синкопи на чарлстона, отправящ предизвикателство към триумфалния, макар и понякога разпространяващ се като мазут грохот на пролетарските тръби.

Дойдоха и си отидоха снеговете, раззелениха се и зашумяха градините, преди, в началото на октомври 1926 година, нашето повествование, последвало млекарката Петровна, да стигне до вилата на Градови в Сребряни Бор.

Вратите на всички стаи на долния етаж бяха отворени. Празно, чисто и светло. От библиотеката се носеше Шопен. Мери Вахтанговна свиреше бурно, както винаги, с вдъхновение, сякаш придавайки на средно-европейските равнинни пасажи някакво кавказко стакато. Но от време на време хвърляше бързи изпитателни погледи към мъжа си, който седеше в дълбокото кресло, закрил с длан очите си.

До господаря си в класическата поза на младо послушно куче седеше Питагор. Щръкналите му уши също улавяха потока от приятни звуци. Понякога безшумно, по терлици през стаите преминаваше Агаша нареждаше чисто бельо по рафтовете и поглеждаше към стопанина, бършейки с къричка ъгълчетата на очите си.

Борис Никитич съзерцаваше между пръстите си вдъхновения профил на жена си. „Странно – мислеше си той, профилът ѝ на княгиня никога не ми е действал еротично. Когато обаче обръщаше лицето си към мен, тези високи селски скули и пухкави устни... Защо ли мисля за това в минало време, в края на краищата още сме млади, нашето либидо още...“

Млекарката Петровна, натоварена с тежки бидони, кошница и кофа, шумно разтвори вратите и зърна сутрешната идилия. „Виж ти – с умиление си помисли тя, жив е буржуят.“

– Господ да ти е на помощ, по-тихо, Петровна! – хвърли се към нея Агаша. – Да вървим, да вървим в кухнята!

Там Петровна разтовари сметаната и изварата и попита:

– Какво е туй при вас?

– Професорът се лекува с музика – многозначително обясни Агаша.
– Че да не е настинал?
– Ех, Петровна, Петровна – поклати глава изгънчената Агаша.
– Ами то моят от всичко се лекува с чашка – въздъхна Петровна. – Ако не помогне една, втора. И всичко си идва на мястото.
– Хайде, върви си, Петровна.
Агаша й мушна парите и изпрати прашящата от здраве и чистота жена, а тя спря до прага и се заслуша.

Мери завърши концерта с блестящо глисандо и се изправи.
– Как се чувстваш, Бо?
Борис Никитич също стана от креслото.
– Благодаря, Мери! Знаеш, че този прелюд винаги ми помага. – Приблужи се до жена си, прегърна я през раменете, като по деликатен начин се стареше да я обърне с лице към себе си. Мери Вахтанговна извърна глава, сочейки към прозореца.
– Виж, Пулково вече е тук!

От портата към къщата под падащите жълти листа, без да бърза, крачеше Леонид Валентинович Пулково с английското си „шерлокхолмовско“ палто.

– При цялото си нехайство Лъонка винаги е точен – усмихна се професорът.

– Вървете всички да се разхождате – разпореди се Мери Вахтанговна. – Питагоре, и ти тръгваш с татенцето.

Кучето радостно се завъртя, от време на време присвивайки задните си крака като заек.

Агаша вече стоеше до вратата с палтото и шапката на професора.

– Позволете да ви напомня, Боренка и Меричка, че Никитушка и Вероничка пристигат за вечеря направо от гарата – каза тя.

– Да, да, Бо, не си забравил, нали? След два часа имаме пълен сбор – строго, опитвайки се да съдържа някакво екстатично чувство за цялостност, произнесе Мери Вахтанговна.

И кучето очевидно не можеше да съдържа силното си подобно чувство, подскочи и лизна стопанката по брадичката.

– Да, да, Пита, ти не си забравил! – възхити се тя. – Виждам, виждам! В краен случай напомни на татенцето си, ако вместо на здравословна разходка тръгне с приятеля си към хиподрума.

През цялата минала година Борис Никитич, независимо от изключително силните пристъпи на униние, беше работил като луд. На

операционната маса нямаше равен – онова, което се наричаше майсторство, отдавна бе отминало, отстъпвайки място на най-високата класа, на виртуозността. Наистина със скалпела и кохера в ръце се усещаше едновременно като диригент и цигулар солист. В минути на вдъхновение – да, понякога изпитваше истинско хирургическо вдъхновение! – му се струваше, че цялата жизнена сфера, над която в момента господстваше – асистентите, сестрите, инструментите, проснатия пациент, – улавяше не само думите му, хъмканията, покашлянията, най-малките жестове, но дори неизразените мисли, за да им се подчини незабавно, и то не в името на подчинението, а на общото задружно звучене, тоест на хармонията.

Лекциите му винаги събираха „фрашкана“ аудитория. Лекарите от столични клиники и от провинцията се караха със студентите за места. Казваха, че дори идвали филолози от университета, за да се уверят чрез него в жизнеспособността и идейната цялост на запазилата се част от руската интелигенция.

Още по-големи успехи бяха постигнати в теорията и създаването на школа. Статиите, насочени към развиване на оригиналната му концепция за хирургическа намеса, незабавно предизвикваха оживени дискусии на заседанията на Общността и в печата – както в родния, така и в чужбина. Младите лекари, вървящи по стъпките му, а сред тях преди всичко изключително талантливият Сава Китайгородски, гордо се наричаха „градовци“. С една дума... имаше ли значение... както и да е... ах, дявол да го вземе.

Кой от тези „градовци“, освен може би Сава, се досещаше, че техният кумир от време на време със стон и скърцане на зъби пада на дивана, изгъркулва се по кожения наклон върху килима, стои на колене, диво оглежда ъглите, умолително вдига брадичка към тавана, сякаш търси икона, каквито поради наследствен позитивизъм вече май столетие Градови не държаха въщи. Отново и отново се питаше: какво се бе случило тогава в Солдатыонковската болница? „Нищо не е случило, просто бях отстранен, не се съобразиха с мен – говореше си той най-напред с дръзка горделивост, – приемайте го както желаете, Ваша чест върховни съдия, но не се признавам нито за лъжец, нито за страхливец.“

След като обаче повиеше малко и се потърчеше, ако Мери навреме не влезеше и не се втурнеше към пианото, той малко по малко започваше да предава позициите си. Да, държа се като страхливец, да, изплаши се от ЧК, но кой не се бои от тези изверги... Това е, Милосърдни! И едва на третата фаза, пак ако Мери не се изхитреше да изтърве развитието

на кризата, Борис Никитич си позволяваше известно посегателство над своя гардероб – ту раздираше ризата на гърдите си като кронщадски матрос, ту разкъсваше жилетката си, като гръмко възкликваше: „Съучастник! Съучастник!“

Да, в такива минути се смяташе за пряк съучастник в убийството на главнокомандващия Фрунзе. В този момент Мери непременно се появяваше с бромов разтвор, с топлите си гърди и с Шопен.

Борис Никитич не се измъчваше, защото беше убит народният комисар, героят, могъщият човек на държавата – с нищо не беше по-добър от останалите, същият изверг, разстрелвал пленници, – а защото той беше пациент, свято тяло за лекарската съвест.

За щастие пристъпите на подобна несправедливост, да, именно на несправедливост към себе, ставаха все по-редки. В спокойни дни, ако професор Градов все пак си спомнеше онази октомврийска нощ на миналата година, си мислеше само какво фактически направиха Рагозин и останалите, за да изпратят командващия армия в нереалните реалности. Дори и сега, независимо от неприкрития цинизъм на тези хора, на който бе свидетел, не можеше да допусне, че някой от колегите му би се оказал способен просто ей така да пререже артерия. Нали не бяха будьоновци, а лекари, все пак лекари!

Задрънча далечен трамвай. Щастливи деца минаваха с велосипеди. По-малко щастливи, но все пак щастливи до немай-къде караха тротинетки. Шумно излетя ято гарги и тутакси породи вихрен листопад.

Двамата приятели от гимназиалните години, професор Борис Никитич Градов и Леонид Валентинович Пулково, се разхождаха в класическия стил на московската интелигенция – шапките леко килнати назад, палтата разкопчани, ръцете зад гърба, лицата облагородени от мисъл и взаимна симпатия. Крачеха ту покрай дълги огради, ту задълбаваха в горичката, ту стигаха до трамвайната линия и тогава подвикваха на Питагор – той веднага дотичваше с разтворена лукава паст – и му слагаша кашката.

– Да, Бо – леко забави крачка Пулково, – онзи ден във вечерния вестник се натъкнах на съобщение за теб. Защо не се хвалиш? Назначен си за главен хирург на РККА! Направо си гигант.

Градов се понамръщи, но прие предложението гимназиален тон.

– Да, драги, сега сме с генералски чинове, не сме ви лика-прилика. Мое превъзходителство! Ти, жалки физико, не можеш и колело да си купиш, а аз имам „персонална“ с шофьор червеноармеец! Успя ли да го

сдъвчеш? Наздраве!

Пулково се заподмилква с шапка в ръка като услужлив лакей:

– Ние, ваше превъзходителство, дори много го разбираме и уважаваме, с нашето пълно уважение...

Градов изведнъж спря и сърдито перна с бастуна си ствола на най-близкия бор:

– Знам какво имаш предвид, Льо! Внезапните ми издигания през последната година! До вчера без всякакви чинове, а сега завеждащ катедра и главен консултант на народния комисар на здравеопазването, вече и РККА... – Той все повече се вълнуваше и сякаш не говореше на своя много близък Льо, а отправяше предизвикателство към някаква голяма аудитория. – Надявам се, знаеш, че не ми пука за всичките тези чинове?! Аз съм само лекар, руски лекар, като баща ми, дядо ми и пращадото ми! Нищо лошо не съм сторил, решително нищо героично, а съм само лекар, а не... не...

Пулково хвана приятеля си подръка и го повлече по пустата алея. Отляво Питагор се въртеше, подскачаше и надничаше в лицето му.

– Защо толкова се развълнува, Бо? От теб не се очаква геройство, а добрини, помощ...

Градов с благодарност погледна Пулково: винаги умееше да намери нужната дума.

– Точно така – рече вече по-меко. – Само затова приемам постове, заради болните. Заради медицината, Льо, ти ме разбираш, и по-специално заради внедряването на моята система за местна анестезия при коремни операции. Знаеш ли колко е важно?

– Обясни ми, моля те – сериозно, като учен на учен, каза Пулково.

Градов тутакси се увлече, хвана приятеля си за копчето и го задържа:

– Разбираш ли, пълната упойка, във всеки случай по начина, по който сега се прилага при нас, е много опасно нещо. Най-малкото предозиране и последиците могат да са... – Изведнъж млъкна, като че ли поразен от някаква догадка... – най-малкото предозиране и... – Опря рамо на ствола на един бор и тежко задиша.

„Как не се досетих по-рано – мислеше си той. – Етер, смесен с хлороформ. Вкарали са в командващия армия повечко от проклетата смес и всичко е приключило. Да, да, спомням си, още тогава ми се мярна в главата, че мирише на етер по-силно, отколкото е обичайно, но...“

Пулково вече го дърпаше:

– Да вървим, хайде, Бо! Нека само да подишаме, да си разкършим

старите кости!

Най-малко четвърт час крачеха бързо по просеката и мълчаха. Свърнаха в рядка брезова горичка и се разделиха сред високите бели стволове. Питагор сновеше помежду им, сякаш поддържайки комуникацията. Скоро обаче се появи и друга комуникация – звукова. Започна я Леонид Валентинович, явно напомняйки на Борис Никитич за времента, когато те като гимназисти също бродеха из гората и от време на време подхващаха дуети от опери.

– Подай ми ръка, красавице – с гръмък бас молеше Пулково.

– Не, няма да ви я подаде красавицата – с тъничък тенор отвръщаше Градов, направо като Собинов²⁶.

Гората скоро свърши. Излязоха на високия бряг над Москва река и тръгнаха по него към къщата. С чувство за изпълнен дълг – нахоших се, надишах се – Пулково разпалваше лулата си.

– При теб как е, Льо? – попита Градов.

– Стават странни неща – усмихна се Пулково. – От известно време забелязвам опашка след себе си.

– Опашка от жени ли, както винаги? – топло се усмихна Градов. Вечният ерген физикът се ползваше в техния кръг с устойчивата репутация на покорител на сърца, макар че никои не можеше да си спомни никакви особени факти от негова страна в тази насока.

– Де да бяха жени – усмихна се отново Пулково. – Засега след мен вървят мъже с явния отпечатък на Лубянка върху лицата им. Впрочем може да имат и жени за целта.

– Те! Пак те! – възкликна Градов. – Какво, по дяволите, искат от теб, Льо?

Физикът вдигна рамене:

– И понятие си нямам. Нима пътуването ми до Англия, кореспонденцията ми с Ръдърфорд? Направо смешно. Кой ли в ГПУ се интересува от теореми за атомното ядро?

Борис Никитич погледна отстрани винаги толкова уверения в себе си и ироничен приятел и си помисли, че е възможно той да няма друг на света, който да му е по-близък от него.

– Слушай, Льо, искаш ли да поговоря с някого от техните, там горе, да се опитам да науча нещо?

– Не, не, Бо, не трябва... Просто така ти го казах. Е, за всеки случай...

26. Леонид Василиевич Собинов (1872–1934) – голям руски оперен певец. – Бел.пр.

– Льо, защо не се преместиш при нас? Да речем, за половин година? Нека да видят, че не си сам, че имаш голямо семейство.

Трогнатият Леонид Валентинович сложи ръка на рамото на приятеля си:

– Благодаря, Бо, но е излишно. Все пак сега не е военният комунизъм.

На вилата се състоя една от вечерите, които сякаш се превръщаха в жалони за малкия клан – тъй нареченият пълен сбор. Най-често се обявяваше във връзка с пристигането от Минск на командира на бригада Никита и на Вероника, но възможността всички да се видят беше само външният повод. Всеки разбираше, че главното значение на пълния сбор е да се провери здравината на основите, да се съживи чувството за цялостност, от което понякога на мама Мери й спираше дъхът.

И така, всички или почти всички вече се бяха събрали край масата, липсваше само Нинка. Палавницата, разбира се, пак закъсняваше.

– Къде е тази проклетата Нинка? – цупеше се капризната Вероника.

За изминалата година красавицата се беше подула, едва се побираше в много широка, специално ушита рокля. Устните и носът ѝ бяха подпухнали, всяка минута бе готова да заплаче.

„По-голяма съм от Нинка само с няколко години – мислеше тя, – а седя тук с издут корем като селска глупачка. Нинка кой знае къде слуша Пастернак или се мотае при Мейерхолд... И всичко заради Никита, всичко е заради него, противен егоист...“

Сияейки, Борис Никитич се наведе към снаха си, бодна я с брадичката си по бузата и вдигна чаша, насочвайки поглед към огромния ѝ корем:

– Уважаеми сър Борис Четвърти, надявам се, че ме чувате и сте готов да потвърдите, че за разлика от сегашното поколение революционери вие се готвите да възстановите и да продължите градовската лекарска династия!

Вероника изкриви уста – шегата на свекъра ѝ се стори по-отвратителна, отколкото подредената на масата великолепна кулинарни. Разтревоженият Никита се обърна към нея, но тя все пак преодоля отвращението си и неочаквано и за себе си отговори с напълно сносна, дори позитивна шега:

– Пита в кой медицински институт да кандидатства – в московския или в ленинградския?

Всички весело се разсмяха.

– Що за въпрос?! – страшно изрева Борис Трети, тоест професор

Градов. – В моя институт, разбира се, под крилото на дядо!

Всички започнаха шумно да се чукат и замезват, а на Вероника, отново за пълно собствено изумление, неочаквано ѝ се приискаха маринувани домати и придърпа цяла чиния към себе си.

В този момент външната врата хлопна, чуха се бързи стъпки и в трапезарията нахлу Нина. Тъмнокестенявата ѝ коса беше разрошена, яркосините ѝ очи горяха с неукротимо младежко вдъхновение, яката на палтото ѝ бе вдигната, носеше подмишница чанта, а на рамото си – раница с книги.

– Привет на семейството!

С писък се хвърли към Вероника, нацелува устните и корема ѝ, плъсна се на коленете на брат си командира, с трагична сериозност стисна ръката на брат си политработника – „Приемете нашите привети, твърдокаменни другари!“ – като английска лейди протегна ръка за целувка на Леонид Валентинович Пулково и накрая подари на всички останали целувки. Най-нежната целувка се падна естествено на Питочка, на Питагор.

– Поне по случай пристигането на брат си би могла да дойдеш навреме – промърмори Мери Вахтанговна.

Нина, още неуспяла да възстанови дишането си от тичането или от буфоната, а може би и от „историческата възбуда“, измъкна от раницата си нов брой на „Новый мир“ и го хвърли на масата, от което пирожките подскочиха.

– Чуйте само! В града се шири див скандал! Сталинистите ръмжат от ярост. Можете ли да си представите, целият тираж на „Новый мир“ с „Неизгасената луна“ е конфискуван! Напълно са си изгубили ума! Почвата им се изплъзва изпод краката, това е!

Всички се усмихваха, гледайки възбуденото момиче. Дори мама Мери се мръщеше само наужким, трудно прикривайки обожанието си. Сериозно се въсеше само Кирил. Сурово почукваше с пръсти по масата и гледаше с присвити очи сестра си, едва ли не в стила на следовател от ГПУ.

Нина с изумление внезапно осъзна, че присъстващите „не са в течение“. Онова, което буквално бе разбунило факултета, че и цялата „млада Москва“, в Серебряни Бор беше само далечен звук, нещо като дрънчене на трамвай.

– Позволете да попитам, мис, каква е тази „Луна“, вдигнала толкова шум? – попита Пулково.

– Повест на Пилняк, нима не сте чули?

– За какво е тази повест, малката? – попита баща ѝ.

– Ама що за хора сте! – размя се Нина. – Помните ли миналата есен? Смъртта на командващия армия Фрунзе в Солдатынковската болница? Още не съм я чела, но повестта е точно за това. Пилняк намеква за подозрителни обстоятелства...

Тя рязко спря, забелязвайки, че всички лица на масата се бяха вкаменили.

– Какво ви е, народе?

Настъпи неудобно мълчание. Нина местеше поглед от човек на човек. Баща ѝ седеше неподвижно, със затворени очи. Майка ѝ тревожно го гледаше и с треперещ глас бърбореше нещо объркано, можеше да се долови: „... какви наистина неуместни... странни... каква глупост... глупави сплетни...“. Пулково бе замръзнал с наполовина поднесена към устата чашка с водка. Питагор тихо скимтеше. Агаша с присвити устни упорито бършеше с кърпа напълно чиста чиния. Кирил бе забил поглед в чиния с винегрет. На лицето на Никита ясно беше изписано страдание. В очите на бременната красавица бързо се събираше влага.

Напрежението бе прекъснато от звънеца на входа. Агаша заситни към вратата и се върна с военен – румен здравеняк. Той удари токове точно като при стария режим, отдаде чест и се развика:

– Младши командир Слабопетуховски по ваша заповед, другарю професор, кола от Първа военна болница!

Борис Никитич погледна часовника си и тихо въздъхна.

– О, вече е седем и половина – стана и целуна Мери Вахтанговна. – Ще се върна веднага след операцията.

Младши командир Слабопетуховски се насочи към изхода, като в движение завъртя карикатурния си мустак и нещо пошепна на моментално пламналата стара мома Агафя. Професорът излезе след него.

Мери Вахтанговна, вдигнала гордо потреперващата си брадичка, демонстративно не поглеждаше към дъщеря си.

– Каква жестокост – проговори тя. – Каква самовлюбеност! Така пък нищо да не забележи! Баща ѝ жертва всичко заради болните си, заради идеалите си! Не знае ни ден, ни нощ...

– Какво става в края на краищата?! – възкликна Нина. – Що за МХАТ²⁷ се разиграва тук?

Никита отпусна тежката си ръка с нашивки върху рамото на сестра си.

27. МХАТ – Московски художествен академичен театър. – Бел.пр.

– Спокойно, Нинка. – Обърна се към майка си и меко попита: – Мамо, може би трябва да й обясним?

Мери Вахтанговна рязко стана от масата.

– Не виждам никаква необходимост! Няма нищо, което да се нуждае от обяснение! – Скръстила драматично ръце на гърдите си, напусна трапезарията.

Никита прошепна на сестра си „Ще поговорим утре“ и тръгна след майка си. Весело започналата вечеря димеше в развалини.

Кирил гнусливо, с крайчеца на пръстите си побутна по-далеч от себе си броя на „Новый мир“ и изпод вежди се втренчи в Нина.

– След като този клеветнически брой е бил забранен, може ли да попитам откъде си го взела?

Тя грабна списанието и изстреля право в лицето на брат си:

– Не е твоя работа, сталинска подлого!

Кирил съвсем в партиен стил тресна с юмрук по масата:

– Смяташ се за идейна троцкистка ли?! Глупачка! По-добре си пиши стихчетата и не се пъхай в опозицията!

И двамата млади наследници на Градови рязко отместиха столовете си и изхвърчаха от трапезарията в различни посоки.

Агаша, която нададе вик не в мхатовски, а в своя провинциален, краймосковски стил, тоест на Малий театър, се скри в кухнята.

Напълно объркан, Питагор се плъзна с четирите си лапи по паркета.

Зад неотдавна гъсто населената маса останаха само Пулково и Вероника. Тя притискаше кърпичка до очите си, като се стареше да не се разплаче, но неочаквано се изсекна в нея и се разсмя.

– Нашият Кирка съвсем е пощурял по партийната линия – каза тя.

Пулково си наля една чашка и набоде триъгълниче маринована млечница.

– М-да, и навсякъде страсти съдбовни – произнесе той точно това, каквото трябваше да каже един ерген джентълмен, свидетел на кавга в голямо семейство.

Вероника му се усмихна, показвайки, че помни как преди година в тази къща почти флиртуваха.

– Виждате ли, Леонид Валентинович, преди година, помните ли рождения ден на Мери, аз се въртях, кокетничех, а сега... – Показа с длани корема си. – Виждате ли на какво заприличах?

– Красотата ви, Вероника Александровна, незабавно ще се възстанови след раждането – успокои я той.

– Мислите ли? – съвсем по детски попита тя и веднага се навъси. – Ама че съм глупачка!

Пулково погледна часовника си – време беше да се сбогува, и хвана в двете си длани ръката на Вероника.

– Между впрочем често играя бiliarд с един интересен военен, командира на полк Вадим Георгиевич Вуйнович. Често си спомня за вас с Никита... особено за вас...

– Не му казвайте, че сме пристигнали! – възкликна тя.

В следващия миг и двамата трепнаха: от кабинета започнаха да се разнасят бурните драматични пасажи на пианото. Питагор се хвърли към вратата и я блъсна с предните си лапи. Агаша скочи и го хвана за нашияника:

– По-тихо, Питочка, по-тихо! Сега нашата мама се лекува.

Мери Вахтанговна свири до края на вечерта. В стаята ѝ горе на Нина понякога ѝ се струваше, че пианото говори на нея – ту настоява, ту моли да слезе долу и да изясни нещата. Тя се сърдеше на тези въображаеми призиви – хем крият нещо от нея, хем ѝ правят сцени. Обвиняват я в равнодушие, а на тях самите не им пука за живота на дъщеря им! Нима поне веднъж майка ѝ или баща ѝ, да не говорим за братята ѝ, попитаха какво се случва в „Синята блуза“, в „Лито“, в отношенията ѝ с приятелите, със Семьон... Всички разговаряха с нея единствено с установения веднъж завинаги глуповат тон, сякаш тя не порастваше и не я измъчваха проблемите на революцията. А и какво ли бе за тях революцията? Просто бяха щастливи, че тя отиваше на заден план в живота на страната, че предишното им комфортно всекидневие толкова бързо се възстановява. Всъщност с какво моите родители се различават от непманите, от някакъв си Нариман хан от „Московско източно дружество за взаимен кредит“, за когото неотдавна писа Михаил Колцов? Онзи ликуваше в банката си под защитата на портиери със зелени униформи, а тук – дворянски музикални страдания, вечерни тоалети за посещения на опера... „Нормалният живот“ се връща, какво щастие!

Тя се търкаляше в леглото си облечена, като се опитваше да чете „Неизгасената луна“, но изобщо не ѝ се четеше, редовете се изплъзваха, в главата ѝ се рояха досадни мисли: „Не живея както трябва, не върша нещата както трябва, защо позволявам на Семьон да се държи така с мен, защо се стеснявам от романтичността си, от стиховете си, защо не съм открoвена със самата себе си и не мога да си кажа, че на комсомолските събрания ми е скучно, защо...“

Заспа с отворения брой на „Новый мир“ на корема си и се събуди от шума на пристигнал автомобил. Вратата хлопна. Нина погледна през прозореца и видя любимия си баща. Весел, с разтворено палто той вървеше под лунната светлина по пътеката към къщи. Значи операцията бе минала сполучливо. Тропна врата, зачаткаха токчета. Любимата ѝ майка се завтече да посрещне мъжа си. Чуваха се веселите им гласове.

Нина изгаси светлината, но продължаваше да седи, притиснала чело до стъклото. Луната плуваше над боровете в чистото небе. По пътеката към къщи вървеше, разкършвайки гвардейските си рамене, младши командир Слабопетуховски. Чу се боботещият му глас: „Гледам, че печката ви в кухнята малко дими, Агафя Власевна.“ „Не говорете така, другарю Слабопетуховски! – отвърна пронизителният от щастие глас на Агаша. – Не печка, а чист хипопотам! Кубик дърва на седмица!“

Нина извади тънка книжка на Пастернак, отвори я напосоки и прочете:

Дом си представете, в който от петна лишена
и само по движенията си прилична на гепарда,
в една от стаите откроя – тишина,
топката прегърнала със лапи, ляга под билиярда.

И действително, най-последна настъпи тишина. Вече заспивайки, на Нина ѝ се стори, че в съседство, в спалнята на родителите ѝ, някой прави любов. „Не може да бъде“ – усмихна се тя и заспа.

Четвърта глава

Генералната линия

Сутринта северното циганско лято премина в силен студен дъжд, лишен от какъвто и да било поетичен контекст. Кирил Градов с късо палтенце и работническо кепе, криейки книги в пазвата си, бързо вървеше по улицата на предградието към трамвайното колело. На половината път го настигна лека кола. До шофьора седеше големият му брат Никита в пълна униформа на командир на дивизия. Колата спря. Никита отвори вратата и покани Кирил:

– Слушай, отивам в Народния комисариат. Качвай се, ще те закарам!

Без да забавя крачка, той махна с ръка:

– Не, благодаря! Ще взема трамвая!

Никита направи знак на шофьора и колата бавно пое до вървящия. Червеният командир гледаше с усмивка наежилия се партиен работник.

– Престани да се правиш на луд, Кирка! Ще станеш вир-вода!

– Нищо, нищо – измърмори Кирил и неочаквано се разсърди: – Вървете, вървете, ваше превъзходителство! Не сме свикнали с генералски автомобили!

Никита също малко се ядоса:

– Ама че са горди днешните марксисти! Сега и ти имаш ранг на градоначалник, шега ли е, втори секретар на Краснопресненския районен комитет!

Без да отговори, Кирил рязко сви зад ъгъла. Шофьорът погледна командира: направо или надясно? Никита посочи – давайте след него! Колата зави след Кирил и случайно мина през голяма локва, като обля вървящия с мътна вода. Никита не го домързя да се покаже наполовина и да стъпи с десния си крак на стъпалото.

– Чуй ме, Кирка, отдавна искам да ти го кажа. Защо си си отвъдил този псевдопролетарски стил? Откъде си изровил това подобие на палто? Вкъщи висят, без да се ползват, най-малко три хубави палта, а ти ходиш като просяк! Панталонът ти е толкова протъркан на задника, че можеш да се огледаш в него! На кого и какво искаш да докажеш?

– Решително нищо и на никого! – кресна в отговор брат му. – Оставете ме всички на мира! Получавам партийния максимум от сто двадесет и три рубли на месец и трябва да се обличам и да се храня в

съответствие с това. В партията все още се е запазил здравият смисъл! Няма да тръгнем след тези, които внедряват в РККА духа на офицерите от стария режим.

Яко засегнат, Никита предизвикателно се разсмя. Дори беше забравил за присъствието на шофьора с триъгълници на петлиците.

– Ха-ха, мислиш, че любимите ти вождове са аскети като теб ли?

Кирил насочи към него гневния си показалец:

– Повтаряш дребнобуржоазните клюки, комдив!

В този момент в края на улицата се появи трамвай с реклама на известния левовец Александър Родченко: „Не тъжахме, вкусно хапвахме макарони и фидета!“ Без да погледне повече брат си, Кирил презглава се втурна към колелото. Никита сърдито хлопна вратата на колата. Минавайки край спирката, гледаше как гражданите се блъскат в мотрисата, стремейки се да заемат седящите места. Трябваше да признае, че вече беше забравил как се прави това.

В сухо време независимо от блъсканицата в трамвая непрекъснато шумоляха вестници, като хората се изхитряваха да ги прелистват над главите или между краката си. Днес намокрените вестници не шумоляха и не бързаха да се разгръщат, но гражданите все едно ги четяха. Прогресивните чужденци постоянно отбелязваха, че СССР има най-четящата публика. Неотдавна Кирил бе дискутирал въпроса за печата с помощника на баща си Сава Китайгородски. Всъщност не беше точно така – какво можеше да се дискутира с типичен буржоазен либерал?, – а проверяваше върху Сава правилността на партийните постановки.

Естествено, мосю Китайгородски не беше доволен. Колко струваха всички компромиси на непа, щом печатът е останал в ръцете на управляващата партия и щом нито един дореволуционен вестник не е възстановен?

Точно това желаеха – не само неповски дюкяни, но и разпасан печат. Значи курсът ни в тази насока е правилен. Никакви отстъпки. Печатът – тук Троцки бе прав – е най-остротото оръжие на партията!

Кирил стоеше в ъгъла на друсачата мотриса, притиснат от три страни от мокри, навъсени пътници. Те имаха същия пролетарски вид като неговия. Пред очите му се мяркаха вестникарските заглавия. Партийният печат беше богат на събития. И много добре, че се даваха в партийна интерпретация: не хвърляха самотния човек на лъвовете, т.е. на фактите, а го учеха да ги използва, да ги оценява от класови позиции.

Разстрел за разхищение; кулаците, църковните служители и бивши-те царски чиновници са лишени от изборителни права; увеличава се

износът на дървен материал; за покупка ни жилищна площ – изселване; „Ръмжи, Китай!“; футбол: сборният отбор на производителите на захар и съветските търговци бие „Пролетарска ковачница“; централно летище „Троцки“, нови самолети „Народен комисар по военните и морските дела“, „Л. Б. Красин“, „Нете“, полет с балон, аеронавт – слушателят от Академията на въздушния флот другарят Фьодоров... Много, много факти, животът в червената република кипи; още – остър отпор на Пилсудски; ето ви и реклама – бои, къна, одеколон „Тройной“... за употреба от народонаселението...

Кирил се обърна към прозореца и измъкна своето четиво – дебела книга. Правеше се, че не забелязва как две негови постоянни спътнички, момичета на двайсетина години, съвсем не противни на вид секретарки машинописки, го попоглеждат и хихикат.

– Все пак е много хубавичък, не намираш ли? – каза едната.

– Много е сериозен – отвърна другата. – Какво ли четете? – Безцеремонно надникна под лакътя на Кирил. – Я виж ти, „Учебник по хинди“!

Кирил млъчеше, стискаше зъби, думите на хинди му се мяркаха без всякакъв смисъл, сякаш само добавяха още в общия абсурд около неговата толкова целенасочена личност: споровете с Нинка и Никитка, мокрите, гнусни дрехи, идиотизмът на вестниците, вълнението и плахостта от близостта на двете девойки.

Трамвайт приближаваше Песчани, където имаше прехвърляне. Пътниците се готвеха за още една атака.

Причината, поради която този път извикаха командира на дивизия Градов в Москва, от негова гледна точка бе малко измислена. Новият народен комисар по военните и морските дела Климент Ефремович Ворошилов изнасяше голям доклад за съвременната военна стратегия. Чудесно, на добър час, но защо трябваше да се откъсват толкова много командири по места от неотложната им практическа дейност, по-специално от установяването на взаимодействие между кавалерията и танкетките при настъпателни действия в гористо-степна равнина. А и в личен аспект това пътуване беше съвсем не навреме – Вероника бе в последния месец. Никита се надяваше, че този път ще остане в Минск под наблюдението на познатите и опитни лекари от окръжната болница, още повече че познаваха всичките й капризи, но тя дори не искаше и да чуе: „Да изпусна пътуване до родната Москва, до кипящата столица, да се измъкна поне за седмица от този мухлясал Минск – и през ум да не ти минава!“

Провинциалното вегетиране, безсмисленото погубване на „най-добрите“ години бяха едва ли не главните теми на домашните им разговори. В най-добрите дни той се шегуваше с жена си, наричайки я „четвъртата Чехова сестра“ с вечния им зов на жерав: „В Москва, в Москва!“. В най-лошите, когато тя изпаднаше в пълен мрак, Никита понякога просто изскачаше от къщи и отиваше без всякаква работа в щаба, където седеше в тъмния кабинет и разпръскваше собствения си кронщадски мрак.

Ето че сега седеше в голямата конферентна зала на народния комисар, гледаше лъщящата физиономия на докладчика, а мислеше единствено за жена си – че не дай, Боже, онова щеше да започне някъде на Петровски линии или в Лубянский пасаж, където тя, разбира се, беше тръгнала да инспектира модните магазинчета.

Изглежда Ворошилов просто се наслаждаваше на ролята си на главнокомандващ, военен философ и стратег. Пълен, цъфтящ, с малки, акуратно подстригани мустачки, дори в идеалната си, явно шита по поръчка униформа изглеждаше като преуспяващ търговец от Кузнецкия мост. При внимателно наблюдение на лицето му с будни очички можеше да се уловят проблесци на изключителна глупост. От време на време като че ли напомняйки кой е все пак, Климент Ефремович замръзваше за миг, фиксирайки монументалността.

След лекцията в коридора на Никита му подвикнаха трима бойни командири. Позна единия веднага – Охотников! Прегърнаха се, а той хвърли поглед към петлиците му:

– Охо, вече си командир на дивизия!

– Не очаквах да те видя, Яков – каза Никита. – Отдавна ли пристигна от Закавказието?

– Сега съм на курсове в академията. Трупам мъдрост – засмя се Охотников. – Запознай се с моите колеги – Аркадий Гелер и Володя Петенко.

По начина на ръкостискане Никита с удоволствие усети кадрови здрави бойци.

– Много ми е приятно. Извинете, Аркадий, не ви ли се струва, че вече сме се виждали?

– Разбира се – отвърна Гелер. – На Полския фронт, през октомври двадесета. Бронираният влак „Бурята на Октомври“.

– Точно така! – възкликна Никита.

В този момент от конферентната зала излезе Ворошилов, съпроводен от висшите чинове. Подмишница носеше папка с току-що

прочетения доклад. Кръглата му физиономия се въртеше, очевидно очаквайки възторжени погледи от страна на пушешите в коридора командири. Охотников доста небрежно кимна към народния комисар:

– Как ти се струва докладът на новия командващ?

Никита дипломатично вдигна рамене.

– Дали пък не е новият Карл Клаузевиц? – насмешливо процеди Гелер.

– Го-о-лям теоретик! – изхили се Петенко.

Никита се засмя:

– Виждам, приятели, че Москва ви действа със своето заговорничество.

Охотников го хвана подръка и го погледна в лицето:

– Че какво? Опозицията наистина е прекалено гласовита, но за много неща е права. Армията познава по-добре от останалите хватката на бюрократите.

Когато по-късно си спомни този кратък разговор, Никита стигна до извода, че му е разкрил няколко важни теми, които разбунваха столицата. Тук „бюрократи“ наричаха сталинистите, тоест мнозинството в съществуващото Политбюро. Слушателите от Военната академия „М. В. Фрунзе“ бяха близки до висшите военни кръгове. Думите на Охотников, Гелер и Петенко явно показваха, че сред тези кръгове назрява раздразнение срещу налагания в РККА „бюрократичен“ стил на ръководство. Ако още не се бяха превърнали в съюзници на оппозицията, във всеки случай ѝ симпатизираха дори само защото тя се обявяваше срещу онези, които след двете блестящи личности Троцки и Фрунзе бяха издигнали на най-високия военен пост бездарния Ворошилов. А пък симпатиите на армията винаги бяха достатъчно сериозно нещо.

Всъщност Никита съжаляваше, че разговорът бе прекъснат на най-интересното място. Видя минаващия по коридора командир на полк Вуйнович. Дори улови погледа му, но той незабавно го отмести, без да прояви ни най-малко желание да спре.

– Вадиме! – викна му Никита.

Вуйнович не се обърна, стигна до края на коридора и сви зад ъгъла.

– Вадиме, дявол да те вземе!

Никита зарязва „академиците“ и затича по коридора, сви зад ъгъла и спря. Бяха сами в празното крило на сградата. По паркета ясно се чуваха отдалечаващите се стъпки на Вуйнович.

„Колко е глупаво – мислеше си Никита – да се разделиш с най-добрия си приятел заради някаква двусмислена ситуация, в която беше

попаднал баща му. Дори и да е замесен в онова тъмно дело, какво общо имам аз? А пък той не е и замесен, а просто, просто... Ех, че е глупаво!“

– Вадим, глупаво е! Нека поговорим!

Без да се обърне, Вуйнович отвори вратата към стълбището и изчезна.

Секретарките, деловодителите и охраната на Московския градски комитет на ВКП(б), меко казано, без излишен възторг гледаха нахлуването на работническите партийни маси с кожени якета, къси палта, каскети и червени забрадки. В учреждението отдавна всичко бе доведено до прилично равнище – паркетът беше лъснат, килимените пътеки – разстлани и закрепени към мраморните стълби с медни пръчки, бюфетчийки с бели престилки разнасяха по кабинетите чай и пресни сандвичи, разговорите се водеха приглушено, пепелниците незабавно се чистеха, бюстовете на великия Ленин се бършеха най-старателно, може би дори по-добре от предшествалите ги мраморни нимфи на Търговското дружество. И изведнъж се появява пролетариатът, гръмко си подвикват, тропат, секнат се, от подметките им падат кални парчета, разнася се миризма на немити тела и махорка – като че ли военният комунизъм се беше върнал.

Конферентната зала на третия етаж бе претъпкана с работници от градския комитет и районните комитети, с партийния актив на най-големите предприятия. Кирил Градов във вечните си износени дрехи, с вълнено сакенце и басмена рубашка, на външен вид беше много по-близко до хората от предградията, отколкото до богатшите от центъра и беше извънредно доволен от това. Впрочем по-възрастните му другари високо ценяха теоретичната му подкованост, а към дребните му псевдомократични чудачества се отнасяха снизходително: младият човек имаше достатъчно време, за да овладее неписаните правила на партийния етикет. Говорещият в момента секретар на Московския комитет представляваше идеалният тип на израстващ партиец от средата на двадесетте години: военна куртка със сталински фасон, брадичка като на Риков, всезнаещата насмешлива усмивчица на Бухарин.

– Другари – говореше той, – опозицията предприема отчаяни усилия да общува с работниците, като заобикаля ръководството на партията. Група техни лидери отишли в партийната организация на завод „Авиаприбор“ и се опитали да провалят партийните решения. Други организирани събрание на актива на Рязанската железопътна линия и работниците са били принудени да приемат председателството на

съмнителни другари като Ткачов и Сопронов! Говорил е членът на Политбюро Троцки. Пред актива в Народния комисариат на финансите е говорил Рейнголд.

Опозицията е разпратила свои гастролъори и в заводите „Богатир“, „Каучук“, „Морзе“ и „Икар“. С прискърбие трябва да отбележим, че Госплан²⁸ и Институтът за червена професура са се превърнали в истински предни постове на опозицията, техни хора правят постоянни посещения и агитират работниците от Трамвайния парк и завод „Илич“.

Същото се случва в Ленинград, но сега това не е наша грижа. Главната задача на комунистите в Москва е да пресекат всички контакти на лидерите на опозицията с работниците. Откровено казано, най-доброто решение би било да се включат органите на ГПУ, но не можем да си го позволим – ще се надигне страшен вой. Днес трябва да разпратим групи от нашия актив във всички предприятия, където според сигурни сведения...

Секретарят на Московския комитет се подсмихна. „Красноречива усмивка – помисли си Кирил, – чекистка, всесилна, нагла и мрачна.“ Изведнъж усети, че го ненавижда, но веднага пропъди това предателско „либерално“ чувство. Защо да го вижда като гаден човек, изобщо отделна личност? Той е представител на партията и нашата задача е една – да не допуснем разкол!

– ... Според сигурни сведения – продължи секретарят – тази вечер ще бъдат предприети нови опити за проваляне на партийни решения. Другарю Самоха, незабавно пристъпете към разпределяне на другарите по групи.

Като завърши изказването си, секретарят на Московския комитет слезе сред масите, отговори на няколко въпроса, пращайки повечето питачи при другаря Самоха, и с явно облекчение се насочи към вътрешните покои. Там, зад вратата, се мярна диван, предразполагащ към почивка.

Другарят Самоха, сух чекистки оперативен работник с традиционна кожена куртка, която явно доизносваше от по-добри времена, делово разпределяше командировките по заводите. Подаде на Кирил документ с печат ВЦСПС²⁹ (узаконен фалшификат в случай на опозиционни провокации, че Московският комитет и ГПУ са организирали противодействието) и безцеремонно каза:

28. Госплан – Държавна планова комисия. – Бел.пр.

29. ВЦСПС – Общосъюзен централен съвет на професионалните съюзи. – Бел.пр.

– Градов, с твоята група ще отидеш на общото събрание на маневристите, машинистите и електротехниците от Рязанската жп линия. Към вас там ще се присъединят наши другари от Управлението. Положението е напрегнато. Могат да се появят висши опозиционни водачи. Сред работниците има брожение, а на всички е известно, че Лев Давидович действа хипнотично върху тълпата. Дължни сте да провалите резолюциите им! С всички средства! Дръжте постоянен контакт с ГПУ! Колкото може повече лични разговори с работниците! Запомняйте колебаещите се. Ясно ли е?

Кирил си помисли: „Ето че започва и моята война – обходни маневри, лъжливи действия, димни завеси.“ – Ясно е, другарю Самоха!

След разпределянето на командировките активът беше поканен на обяд в столовата на градския комитет. Делегатите тръгнаха с удоволствие: предвиждаха се разни изискани ястия като съомга, задушена патица, желирано прасенце. Кирил обаче остана верен на себе си. Другарите могат да се смеят над уравниловката, но аз с моето заможно буржоазно минало трябва да спазвам принципите си.

Излезе от Московския комитет и на „Солянка“ влезе в евтина закувалня. Супа от зеле с месо, макарони по флотски и кисел му струваха по-малко от рубли, по-точно 87 копейки. Седнал в ъгъла с яденето си, гледаше хранещите се в сводестото помещение на закувалнята и московчаните зад прозореца, чийто живот сякаш се въртеше около трамваите: скачат в трамвая, изскачат от трамвая, гледат часовниците си в очакване на своите „Анушки“ и „Букашки“³⁰, разбягват се от спирките, за да се прехвърлят на други трамваи. В Москва през последните години, кой знае защо, бе настъпило невъобразимо бързане, всички тичаха, скачаха, изскачаха, подвикваха си „Доскоро!“, „Всичко най“. И никои не се досещаше, че днес щяха да се случат събития, които може би ще определят бъдещето на страната за този конкретен период от реконструкцията ѝ.

В ранната вечер на същия ден Вероника Градова, младата жена на командира на дивизия, седеше в градинката на ъгъла на улиците „Кузнецка“ и „Петровка“. Цял ден беше ходила по магазинчетата, оглеждаше, искаше да мери, но, уви, нищо освен шапки не ѝ ставаше. В края на краищата дори си купи нещо, което отдавна съкровено бе желала да има – контрабандно полско жакетче. Наскоро прочете сатиричното стихче на Маяковски в „Известия“: „Зная аз – за полските жакетчета на «Петровка» има женска банда. Тях при нас ги карат контрабанда“ – и се бе

30. Ласкаво название на московските трамвайни маршрути „А“ и „Б“. – Бел.пр.

запалила в своя Минск непременно, ама непременно да попадне на „Петровка“ и да се сдобие с полско жакетче. Нали нямаше вечно да се мъкне с този корем, скоро щеше да пристегне с жакетчето тънката си талия, да се присъедини към тази „женска банда“ на „Петровка“. Сатирикът, без да го желае, вместо отрицателен образ беше създал някакъв клан на посветени, дръзки московчанки с „полски жакетчета“. Но засега ще продължава да бъде жалка.

Изведнъж ѝ стана ясно, че повече от всичко я наранява липсата на мъжки погледи или пълното им равнодушие. Преди, като видеше красавицата, погледът на всеки мъж изразяваше сливане и нямаше ни един, буквално нито един, който да не погледне след нея. Сега никой не я гледаше, всичко е изгубено, бременността е преждевременна старост.

Нервно си поглеждаше часовника – Никита закъсняваше, а Борис Четвърти ритна няколко пъти с краче. Защо всички бяха толкова сигурни, че ще бъде момче? Градовска патриархалност. Ще взема да родя момиченце, а после ще зарежа моя солдафон и ще замина за Париж, при чичо ми. Ще отгледам французойка, звезда на екрана, нова Грета Гарбо... ще замина с нея още по-далеч, в Холивуд... Така някога моето лице – нейното лице – ще се върне в тази отвратителна Москва като плаката на Мери Пикфорд на колоната за афиши.

Нещо не ѝ беше добре, сложи ръка върху корема си под широкото палто, дишането ѝ пресекваше. Не дай, Боже, да започне точно тук. Зад колоната за афиши с имената на Пикфорд, Феърбанкс и Джеки Куган, както и на гимнастиците Ларионова-Диаболо, спря файтон и от него изскочи военен. Не можа веднага да съобрази, че е Никита.

– Най-последно! – извика тя, когато той се приближи, наперен с нашивките и ширитите на униформата.

Никита я целуна с усмивка.

– При вашето положение, госпожо, трябва да сте в леглото, а не да определяте срещи на господата офицери!

Вероника тутакси занервнич, начумери се и едва не се разплака.

– Нима не разбираш, че не мога без Москва? Че за мен само да ми на по „Столешников“ е истинско щастие! Ама не, от дъжд на вятър да идвам в Москва и да седя в този ваш Серебряни Бор, да отглеждам наследника на Градови! Това е издевателство!

Никита я зацелува по бузите, по подпухналия ѝ нос.

– Спокойно, мила, спокойно. Скоро всичко ще е минало!

Вероника се извърташе:

– Страхуваш се единствено за твоята рожба, а за мен не ти пука!

– Ама, Никочка, детенце!

Тя си избърса лицето и попита малко по-спокойно:

– Какво става в този ваш глупав Народен комисариат? Преместиха ли те най-после в Москва?

– Напротив, назначиха ме за заместник началник-щаб на Запада.

– Значи пак този вонящ Минск – унило проточи Вероника. – Поне Варшава да беше наша.

Никита трепна. Лекомислената му жена направо беше забила игла в сърцевината на тайните стратегически съвещания.

– Какви ги приказваш, Ника! Варшава ли?

– Че какво? Такава-онакава, но е столица, Европа. – Вече беше разбрала, че е засегнала нещо строго забранено, и с предишната наслада хитруваше и се правеше на глупаче: – Така де! Трябва най-сетне да превземем Варшава, да поживеем малко там, после да си тръгнем. Предложи го в Народния комисариат.

Никита се смееше с глас:

– Коте, коте, престани да говориш глупости! Виж каква изненада имам за теб – билети за Мейерхолд!

Вероника беше поразена.

– Билети за Мейерхолд ли?! Че и за „Мандат“? Никита, надминал си себе си! – Отдавна не я бе виждал така сияеща. – Кога е? Днес ли? – Внезапно я обви тъмен облак. – Няма да успее да се облека!

Никита пак зацелува бузите и нос а й.

– Е, Викочка, е, Никочка, защо ти е да обличаш нещо специално? И така си добре облечена за... – В този миг съобрази, че едва не изтърси нещо нетактично, и се поправи: – За революционен театър в края на краищата. Ще успеем и да вечеряме в „Национал“ и ще видиш, че всички ще ахнат от роклята ти с белоруски мотиви.

Вероника замърмори неочаквано добродушно:

– Просто искаше да кажеш, че за корема ми и така е добре. Знаеш ли, Никита, от всичките гнусни мъже ти не си най-лошият. Господи, колко съм мечтала да попадна на Мейерхолд!

Общото събрание на партийните ядки в Рязанската железопътна линия се проведе в огромното депо за ремонт на локомотиви. То бе толкова огромно, че за стотиците хора бе достатъчен един тъгъл, в който беше издигната временна естрада и на кабела на мостови кран бе окачен портрет на безсмъртния Илич. Зад гърбовете на присъстващите се извисяваха притихнали локомотиви, което придаваше на събитието източно

мистичен отенък като че ли бойни слонове препречваха изходите на някакъв площад във Вавилон.

Аудиторията в по-голямата си част беше с ватенки – не бяха успели да се преоблекат след смяната, а на главите на повечето имаше каскети и забрадки. Инструктираните днес в градския комитет делегати, смесени с „кожените куртки“, стояха на групи и зорко се оглеждаха. От време на време се появяваха личности с обикновени сака и вратовръзки. На тях се гледаше с подозрение, особено ако тоалетът се допълваше от шапка, а още повече – от очила.

Общо взето, беше влажно и гнусно и независимо от вътрешната разгорещеност, събранието понякога се обливаше в студена пот: цехът не бездействаше, безпартийните работници отваряха гигантската, може да се каже циклопска врата, виеше студеният вятър на късния октомври.

„Защо не се захванах с лингвистика? – неочаквано с тъга си помисли Кирил Градов. – Нали толкова обичам езиците! Щях да си седя в библиотеката. Но кой ще се бори за истинския социализъм, ако цялата интелигенция се пръсне или се крие в лингвистиката и в микробиологията?“

В президиума на събранието, под портрета на Ленин, седяха няколко представители на опозицията и на „генералната линия“. На трибуната ораторстваше Карл Радек – дълбоко чужда на руския пролетариат личност, ако не и подозрителна. Нямахме седмица, в която по Москва да не плъзнат нови негови шеги за ограничеността на съветската бюрокрация. Звучаха оскърбително не само за сталинистите, но до известна степен и за масите, сякаш намеквайки за вечния консерватизъм на руския народ. Радек говореше руски граматически правилно, но с много силен акцент, а главното – с объркваша интонация.

Само от думата „д'уга'и“ работниците маневристи започваха да се споглеждат. Разбира се, като съзнателни членове на партията, като интернационалисти не се произнасяха за националността на оратора, но човек можеше да се обзаложи, че на всеки в ума му се въртеше нещо като: „много чифутстващ чифутин са ни пратили“ или „много евреест е този евреин“, или в краен случай „някак не е наш този другар евреин“.

В това време ораторът продължаваше да развива логически убийствените си тези:

– ... Идеята на сегашния Централен комитет за построяване на комунизъм в една отделно взета страна намирихва на мухъла на пошехонската старина. Ей-ей, д'уга'и („ей-ей“ в устата му прозвуча в смисъл на „ой-ой“), тази теза по своята нелепост не може да не напомни

счиненията на писателя сатирик Салтиков-Шчедрин за различните староруски тъпоумни провинциалисти.³¹

– Другари, сталинският Централен комитет черпи работниците с гъливеровски дози вкиснат патриотизъм, а в това време Съветите губят работническото си ядро, индустриализацията се спъва от частния капитал, буксуваме на международната арена, губим авторитета си сред революционните маси! Другари, вождът на световния пролетариат, другарят Троцки, заедно с други съратници на Илич ви призовава – да вдъхнем нов живот на нашата революция!

Радек слезе разочарован от трибуната – за седмица железничарите сякаш бяха подменени. Отначало се чуваха редки аплодисменти и възгласи: „Правилно“, „Ура!“, „Долу центристите!“, но скоро плясканията и подвикванията потънаха в шъткане, свирене и бесни крясъци: „Долу троцкистите!“, „Смъкнете го от президиума, братлета!“, „Никакви компромиси с опозицията!“, „Запушете им устата!“, „Вън от партията!“. След това нищо не можеше да се различни, всеобща „буря от негодувание“. Той разбра, че тук са успели яко да поработят, че е било грешка така лекомислено да идва в това депо, да говори в такъв дух, с всичките тези „щедрини“ и „гъливери“, а и изобщо не беше ли грешка да се присъединява в този момент към антисталинското крило, да надига глава толкова активно?

Кирил Градов негодуваше заедно с мнозинството, скачаше от стола си, размахваше юмрук, като викаше нещо не съвсем свързано. Изпълваше го блаженото, вдъхновяващо чувство за единство. Ето го класовото чувство, казваше си той, ето че най-после беше дошло.

В задните редове на събранието край един от локомотивите за ремонт беше групата от ГПУ начело със Самоха. До тях „класовото чувство“ в този момент явно не бе стигнало, защото никога не беше ги напускало. Те делово оглеждаха аудиторията на железничарите партийци и от време на време си шепнеха. Засега всичко вървеше според замисъла.

От третия ред Кирил Градов закрещя към президиума:

– Искам думата!

Председателстващият вдигна звънчето. И жестът, и звукът изглеждаха смехотворно сред ревящата тълпа в локомотивното депо. Най-после гласът му успя да надвика ревовете:

– Другари, внимание! Изказванията продължават! Според записалите се сега е ред на другаря Преображенски!

31. Намек за творбата на Салтиков-Шчедрин „Пошехонска старина“. – Бел.пр.

Преображенски, един от лидерите на опозицията, решително стана иззад масата на президиума, оправи на гърба си гънките на гимнастърката от добро сукно и се насочи към трибуната.

– Искам думата по дневния ред! – крещеше в това време Кирил.

Неочаквано върху трибуната скочиха двама юнаци с каскети, които не бяха работници, а по-скоро апаши от Марина Рошча. С криви усмивки и разперени ръце преградиха пътя на опозиционера. Здравенякът Преображенски се опитваше мощно да си пробие път до трибуната, ала юнаците висяха върху него, не го събаряха, но и не му позволяваха да направи нито крачка.

– Що за безобразие?! Негодници! – викаше Преображенски.

В отговор смях като конско цвилене шумно ехтеше из гигантското помещение.

В този момент Кирил скочи на трибуната от другата страна.

– Другари, моля за минута внимание! – с всички сили закрещя той.

Събранието поутихна, въпреки че ту тук, ту там все още се чуваха свирене и шъткане.

– Другари, аз съм млад комунист – продължи Кирил. – Единството на партията за нас е по-важно от въздуха! Предлагам да се осъдят разколническите и високомерно – вождистките действия на другарите Троцки, Зиновиев и Пятаков! Предлагам да се приеме резолюция за прекратяване на дискусията с опозицията!

Бурен подем в залата. Огромното мнозинство крещеше с каскети в юмруците си:

– Правилно! Стига са ръфали партията! Няма да допуснем разцепление! Долу дискусията!

Преображенски най-после се отърва от своите „каскададжи“, приближи се до трибуната и удари с юмрук.

– Какво става?! Организирана провокация ли?! Настоявам да ми се даде думата!

Кирил, без да гледа стоящия плътно до него човек с бурно повдигащ се гръден кош, с потоци пот, които се стичаха по лицето и шията му, закрещя към залата:

– Предлагам да не се дава думата на другаря Преображенски!

Отговорът беше нов взрив от антиопозиционни страсти. Долу! Долу! Долу!

Преображенски махна с ръка и се запъти към мястото си.

Събранието все пак продължи още най-малко два часа и приключи през нощта. Опозицията беше разбита на пух и прах.

Разотивайки се в тъмнината, спъвайки с в релсите, партийците още продължаваха да си разменят остроти. Преображенски вървеше с група свои хора и мълчеше. Кой знае защо, този нощен преход през железопътната територия му напомни нещо от дореволюционните емигрантски времена. „Изтласкват ни – мислеше си той. – Ставаме чужди: Дано отново не се окажем в емиграция.“ Обърна се и забеляза отдалеч младока, който му бе отнел трибуната. Изостана от другарите си и го изчака.

– Градов, може ли за минутка?

Следите на неподправено вдъхновение все още трептяха върху младото лице, стига да не бяха следи на срам. Кирил поспря.

– Какво има, другарю Преображенски?

Преображенски му предложи цигара и запуши.

– Кажете, нима наистина не разбирате смисъла на случващото се? Не разбирате ли, че опозицията е просто опит да бъде спрян Сталин?

– Сталин се бори за единството на партията и стига за това! – парира го Кирил.

Преображенски внимателно се вглеждаше в лицето му.

– Хирургът Градов баша ли ви е?

– Да, но какво отношение има това към дискусиата? – дръпна се Кирил.

Преображенски пусна цигарата и тръгна.

– Довиждане, другарю Градов – подхвърли той, без да се обръща.

Пета глава

Театралният авангард

Вечерта, когато Вероника и Никита Градови тръгнаха да гледат „Мандат“, в репетиционната зала на Театъра на Мейерхолд имаше събрание на трупата и на актива. Актьорите, ангажирани в днешния спектакъл, вече бяха гримирани и с костюми, а останалите – с модерни блузи и пуловери и, разбира се, с шалове – дълги, разноцветни, праметнати през раменете, зад гърба, намотани около шията, всичко това създаваше впечатляваща гама: дивната бохема на Москва.

Що се отнася до „актива“, който заемаше задните редове – беше се наблъскал до стените и дори седеше на пода по пътеките, – повечето бяха учаща се младеж.

Събранието наистина само се наричаше така, всъщност беше едно от редките „явявания на Майстора пред народа“.

Мейерхолд и Зинаида Райх току-що се бяха върнали от пътуване из Европа. „Първата лейди“ беше ослепителна и в чудесно великодушно настроение. Изделията на висшите парижки законодатели на модата, представени сега в Москва, не предизвикваха дори завистта на театралните дами, а само възхищение – толкова бяха космически недостъпни. В залата се забелязваха и жадни мъжки погледи, явно желаещи да създадат безпорядък в разкошния тоалет.

Мейерхолд, облечен със сив, широк, също дяволски чужбински костюм „рибена кост“, излъчваше някаква мрачност. Вече бе разбрал, че враждебният печат се е развилнял по повод на неотдавнашната премиера на „Ревизор“. Небрежно съпровождайки всяка фраза с махане на дългата си китка на дясната ръка, почетният червеноармеец от Самостоятелния московски стрелкови полк разказваше за задграничните си впечатления.

В театрите на Европа царял пълен застой. Чужбината не била отишла по-напред от Райнхард. Постановките били на равнището на Малий театър, а декорите – примитивно реалистични. Пълна липса на стил, на експериментиране. Не просто страх от експеримента, а неразбиране на смисъла му. Дори в Италия имало упадък. Театърът на Пирандело едва кретал на субсидии.

Все пак имало и нещо интересно. Например великолепни църковни церемонии. Ето това било театър! Или пък негрите, джазът,

диксилендът, Германия била потресена, огромен успех. Добре би било нашите цигани да се организират в такава гастролна трупа. Засега се старая да покаяя негри при нас. Спокойно, спокойно, още нищо не се знае, водят се преговори. Французите отначало не искаха да ни дават визи, страхуват се от „червената зараза“. Между другото именно в Париж, че и в Лондон сред левите артистични среди съществува огромен интерес към нашия театър.

За тези хора Москва се превръща в театрална Мека. Нашата школа е провъзгласена за единственото живо направление. Във връзка с това изказванията на нашите вестници за „Ревизор“ изглеждат като бездарен заговор на смърдящата буржоазия. Достатъчно е да спомена ето тези стихчета в „Известия“...

Той взе вестника от масичката, с погнуса го тръсна за единия край, разтвори го и прочете:

– Убиец. Епиграма рецензия за постановката на „Ревизор“ на Мейерхолд.

Гнила красота под скрита костна язва...
О, Мейерхолд, издигна се над критика и похвала.
Увенча се ти с чудовищна победа,
уби смеха, смеха на Гогол, без пощада.

Измореният, леко надменен Майстор беше изчезнал, случи се едно от безбройните малки чудеса на мейерхолдските репетиции. Глупавата епиграма бе прочетена така, че всички присъстващи се заляха от смях, сякаш с очите си бяха видели съветския тъпанар съчинител. Мейерхолд доволен се усмихваше. Радваше се да се върне в Москва, при „своите момчета“.

Сред тълпата на „актива“ в задните редове беше и Нина Градова с пламтящи от възхищение бузи, блестящи очи и зъби в непрекъснато движение, разрошена глава. Мейерхолд беше нейният бог. Да го вижда и да го чува не беше просто щастие, а олимпийско озарение. Наистина тя вече бе забравила, че днешното идване в театъра не е обикновено, че сред тях е Албов, лидерът на нелегалната троцкистка ядка, че се подготвя „акция“.

Пиесата „Мандат“ на Николай Ердман от самото начало се бе оказала нещо като бутилка с керосин за и без това нагорещените почти до границата на пожара партийно-комсомолска и интелектуално – артистична сфера на Москва. Казваха, че буквално всяка реплика в нея трябва

да се разбира двойко, че във всеки мизансцен били скрити не само сатира и шутовщина, а пряка атака срещу бюрократизиралите се чекисти, чекисти, центристи, срещу тази паплач, постепенно, но упорито изкореняваща цялата романтика на революцията.

Миналата година на премиерата в Театъра на Мейерхолд изглеждаше точно така – че с всяка фраза пръскат керосин върху горящи въглини. Част от залата избухваше във възторжен смях и аплодисменти, а другата възмутено съскаше, шъткаше, издаваше възгласи: „Позор!“, „Издевателство!“, тропаше с крака, размахваше партийния си юмрук, за който неотдавна съвсем мръдналият (според предишните му естетстващи поклонници) Маяковски беше казал нещо толкова впечатляващо, че направо да настръхнеш: „Партията е ръка милионопръста, свита в един гromящ юмрук!“

Подобно нещо в онези времена май беше възможно единствено в Москва – авангардистки спектакъл да се превърне в арена на борба между две политически сили – на опозицията и на генералната линия на правителството.

Тази вечер „Мандат“ се представяше за пореден път и не се предвиждаше нищо особено, въпреки че залата както винаги точно реагираше на изричаните на сцената дръзки инспирации. Ето например пияният Латернаджия креташе с кривите си крака по авансцената и редеше с изкривената си уста: „Павлуша, тъй си беше, още от ей такъв мъничък седеше на коленете ми и все повтаряше: «Обичам пролетариата, чичо! Знаеш ли колко го обичам!»“

Залата се заливаше от смях, ръкопляскаше, атмосферата на весел заговор възбуждаше зрителите. Забравила за своето „шкембе“, весело се смееше Вероника, пляскаше със стоманените си длани нейният мъж, командирът на дивизия от РККА Никита Градов.

Неочаквано рязък момичешки глас от горния балкон разсече карнавалната атмосфера:

– Позор за сталинските лицемери!

Моментално на няколко места в залата се надигнаха плътни младежки групи. Сякаш по командата на диригентска палка започнаха да скандират:

– Долу коварството, тъпотията и злобата!

– Върви по дяволите, Коба!

– Долу мошениците бюрократи! Долу Сталин!

Никита погледна към балкона и прошепна на жена си:

– Кълна се, че сред тях е и нашата Нинка!

– О, Боже мой! – ужаси се Вероника.

В залата настана същински хаос. Много зрители шумно се възмушаваха: „Безобразие! Хулиганство! Правете си митингите във вузовете, не се навирайте в театъра! Провалят спектакъла! Повикайте милиция!“ Други подкрепяха опозиционерите: „Правилно! Долу сталинските оръдия! Омръзна ни!“ Трети просто се смееха: весело, дръзко, дали пък самият Мейерхолд не го е измислил? Четвърти изгаряха от любопитство – какво ли ще стане по-нататък? Пети благоразумно се опитваха да се измъкнат от залата. На някои места започна бой. Старшият разпоредител, държейки се за главата, изтича по пътеката нагоре. Насреща му, смеейки се бурно и явно не на трезва глава, напираше да се качи на сцената поетична дружина начело със Стъопа Калистратов.

Степан викаше на някакво приятелче на сцената, ангажирано в спектакъла:

– Гошка, поздравявам те! Дори е по-добре, отколкото на премиерата! Така и трябва да бъде! В това е смисълът на съвременния театър! В скандала! Театърът е скандал!

След като произнесе тази изключителна новост, позната още на Грибоедов, Степан подхвърли през рамо на Фомка Фрухт, който винаги му пригласяше:

– Това го запиши!

– Готово! Записано е! – моментално се отзова Фомка.

Суматохата се засилваше. Никита, вглеждайки се в шумящата тълпа, за миг забрави за жена си. А когато я погледна, изстина и закрещя, сякаш беше гимназист, а не командир на дивизия:

– Какво да правим?! Какво да правим?!

Контракциите на Вероника бяха започнали. Тя ту стискаше зъби, ту ловеше въздуха с уста. Потта на ручей се стичаше по лицето ѝ. Роклята ѝ беше цялата мокра. Проклинайки се за идиотското си лекомислие, Никита я подхвана под мишниците и започна да се промъква към изхода.

– Направете път, граждани! Направете път! Жена ми ражда! „Бърза помощ“! Моля!

В тъпканицата някакъв младок с вид на бохем се захили, сочейки ги с пръст:

– Вижте, вижте, само при нас може да случи! Командир на дивизия мъкне жена си! Тя ражда от Мейерхолд!

Озверелият Никита ритна младока в задника.

– Освободете пътя, мерзавци! – В беса си измъкна револвера от кобура. – Дайте път! Ще стрелям!

Гражданите, които все още не бяха забравили подобни възгласи, незабавно разчистиха пътя. Той подхвана крещящата от болка Вероника и се устреми към изхода.

На едно от стълбищата на театъра Стьопа Калистратов пресрещна летящата надолу Нинка Градова:

– Привет, гражданко! Чуй, дойдоха арменци, поети, ще има сабантуй³². Ще фирнем ли шампанско?!

Нинка с пълно гърло се смееше в ръцете му. „Нима не е щастие – мярна се в главата на Стьопа – да държиш в ръцете си такава смееща се нимфа?“

Уви, нимфата моментално се изплъзна и се отдръпна.

– Степане, ти си непоправим декадент и бохем! „Какво пък – помисли си той, – не може сто години да държа такава смееща се и изпълнена с небесен огън. И за този миг благодаря на Провидението.“

По стълбището солидно слизаше пролетарият Семьон Стройло.

– Все още ли си с този Стойло? – усмихна се поетът.

Нинка начаса се разсърди:

– Не Стойло, а Стройло, от думата „строя“, с ваше позволение!

Залепи се за своя избраник и продължи да пътешества надолу по стълбището, отчасти висейки на рамото му, което ѝ даваше възможност от време на време да поглежда към обезкуражения Степан.

И все пак благодаря ти, Провидение, помисли си поетът.

Наоколо преминаваха хората от групата на Нинка. Сред тях изпъкваше мъж, прехвърлил тридесетте, с лъвска грива и очила на теоретик – Албов.

– Акцията успя – беше краткото му резюме.

Призори при агонизиращия в приемната на родилния дом „Грауерман“ Никита Градов дойде дежурният лекар – вече се знаеше, че родилката е жена на командира на дивизия, сина на професор Градов. Съобщиха, че му се е родил син. И теглото, и ръстът си ги биваше, направо шишко.

„Така че се приберете вкъщи, другарю командир, поспете и елате по пладне, ще ви покажем вашия първороден син.“

Никита, без да съобразява каквото и да било, с разкопчан шинел и бутната на тила будьоновка, закрачи нанякъде, неизвестно защо ускоривайки крачка, рязко сечеше ъглите и се хващаше за водосточните тръби. Една ръждясала се огъна под ръката му.

32. Сабантуй – традиционен празник на татари и башкири. – Бел.пр.

Арбатските улички бяха пусти и тъмни, единствено някъде далеч слабо светеше витрина и там се виждаше голям глобус. Точно той като че ли върна съзнанието на командира на дивизия. Отърси се и осъзна цялата тази нощ, през която любимата му жена, страдайки, му бе родила син.

– Роди ми се син! – закрещя той и затича към глобуса. Във всяка витрина виждаше приближаващото свое отражение, развяващите се пешове на дългия си шинел, блестящите високи ботуши. Изскочи на „Арбат“. Зад покривите стърчеше оцелелият кръст на малка църква. „Син, син... роди ми се син!“ Прекръсти се веднъж, дважд, но после отдръпна свитите пръсти от челото си, от червената звезда! Извади револвера и гръмна във въздуха. Ура!

– Не стреляйте! – дочу глас наблизо. Никита видя до една врата старец с тояга в ръце. Може би портиер.

– Не се бойте, няма нищо страшно, просто ми се роди син. Борис Четвърти Градов, руски лекар.

– Все пак това не е повод да се стреля – забеляза старецът, отдели се от вратата и мина покрай Никита.

Оказа се, че не е старец, а странен господин на средна възраст, с бастун в ръка и старомодно скъпо палто. Проблясваха кръглото чело и плешивото му теме. Просветвайки и трептейки, около тези фундаментални височини се виеше ефимерна златно – сребриста флора. Дали не беше Андрей Бели?

Шеста глава РКП(Б)

Надвечер в един хубав октомврийски ден – циганското лято беше в разгара си – инструкторът от районния Осоавиахим³³ Семьон Стройло очакваше Нина Градова в кабинета с нагледни помагала, разположен на втория етаж на Дома на културата в Краснопресненския район.

Слънчевият лъч, който падаше през тясното стъкло, подчертаваше изобилния прах върху помагалата и тренировъчните материали, гранатите, противогазите, парашутните раници, а значи подчертаваше и известен мързел на уважавания другар инструктор.

Семьон не можеше да търпи цялата тази глупост, нищо не разбираше от нея. Беше получил поста си по реда на „издигането“ като човек с неопетнена биография, но не смяташе да се задържа дълго тук – чакаше го дълъг път. Засега бе доволен – имаше работа да си клатиш краката, а главното беше, че държи ключовете от три кабинета, голямо удобство за срещи с момичета.

На масата в средата на стаята, демонстрирайки железните си вътрешности, лежеше надлъжно разрязана наполовина тежка картечница „Максим“. По стените висяха пропагандни плакати, върху които понякога Семьон прокарваше по някой парцал. Гигантски пролетарски юмрук смачкваше английски дреднаут, приличащ на жалък гушер: „Нашият отговор на Кързън!“. Ято дирижабли в небето под сиянието на сърпа и чука: „Ще създадем ескадрила дирижабли на името на Ленин!“...

В стаята беше горещо. Семьон лежеше на кушетката само по флаanelка с емблема на „Буревестник“. Пушеше, отпиваше от бутилка портвайн „Три седмици“ – татко му наричаше тази напитка „три бравички“ – и четеше омърляната книжка „Принцеса Казино“.

Ще дойде мръсницата, мислеше той, ще види как лежа само по флаanelка, пия си питието, чета булевардна книжка и ще се възхити – ах, колко е обикновен, колко е освободен! Гадина такава!

Романът с професорската дъщеря, изнежената Ниночка Градова, от една страна, възхищаваше Семьон Стройло, но, от друга, страшно го дразнеше: налагаше му се постоянно да играе роля, натрапена му от въображението на разглезената фръцла. Тя виждаше в него идеалния

33. Осоавиахим – Дружество за съдействие на отбраната и авиационно – химическото строителство. – Бел.пр.

пролетарий, обикновения, свободния, без заобикалки вземащ в ръцете си цялото имущество на света, защото отсега нататък му принадлежеше, той строеше бъдещето. Значи трябваше постоянно да демонстрира простота, градска народност, увереност и дори известна непохватност на бавните си движения, твърдост на мускулите си. Всъщност Семьон Строило беше по-скоро суетен, с лъкатушещи мисли, дори и не много мощен физически, а гирите ненавиждаше. С други думи, тя гледаше на него по-скоро като на играчка пролетарий, а не като на истински пролетарий, какъвто той независимо от чистата си биография всъщност никога не е бил. Нито татко му, нито дядо му бяха създавали материални ценности, произхождаха от маринорошченските склададжии. Е, нямаше и за какво да бъде обиден: момичето бе сладко и от нея имаше огромна полза, но...

От коридора, от стълбите долетяха летящи стъпки – идва гадината, точно на минутата!

Нина претича през вестибюла и всеки, който я срещнеше в обширното помещение, спираше изумен: защо сияе това момиче, откъде този оптимизъм на десетата година от революцията?

Чистачката изхъмка след нея и с кривия си палец посочи на пазача:

– Ей я, тича при инструктора на среща!

Пазачът млясна и се избърса с ръкав.

– Пъргавелка, засукана... Ех...

Нина прелетя по коридора и рязко дръпна вратата с надпис „Нагледни помагала“. Нахлу в стаята, разтърсвайки новия брой на списание „Красная новь“.

– Семьоне, ставай, мързеливецо! Виж, моите стихове са отпечатани в списанието!

Отвори го, облакът се на половинката картеница и с натъртване прочете:

Можех ли в стремителните мигове
да не си спомня, Одисей, ни твоите очи, ни устни,
на корабите полунощни жасминовите цветове
и крепостните сенки, и звука далечен на фанфари?

Семьон нарочно се прозя и си помисли: демонстрирам пролетарска паст.

– За какво е това?

Нина не отвърна, гледайки в някаква невидима точка.

– За какво са стихчетата? – повтори въпроса си той.

– За нощта – отвърна Нина.

Семьон хвърли под кушетката „Принцеса Казино“ и стана, като се протягаше:

– Искаш ли да кльопаш, Нинка?

Посочи отворена месна консерва и самун московски хляб.

Нина отрицателно поклати глава.

– Не искаш отлична кльопачка ли? – учуди се той. – А портвайн искаш ли? Ама че си, сестро, от „Три седмици“ се отказваш!

Сладка вълна мина по тялото му, разкопча колана на панталона си.

– Е, добре, ако щеш – ходи гладна, ела тук!

Нина се отдръпна, сякаш ѝ беше досадно, въпреки че и тя самата жадуваше само едно – този акт с него, толкова простичък.

– Ама че си, Съомка! Аз ти нося стихове, а пък ти веднага...

Той я привлече към себе си, като стопанин ѝ вдигна полата.

– Хайде, хайде... Приключвай с тези плюсета-миусета! Колко пъти ти викам, бъди по-обикновена, Нинка!

Затворила очи, тя все повече му отстъпваше, бърборейки: „Да, да, прав си, любов моя, да бъда по-обикновена...“ – но всъщност, както винаги, си въобразяваше, че е жертва на пролетарско насилие, че е трофей на класата победител.

Чистачката се домъкна с метлата си в коридора, за да чуе силното и продължително скърцане на кушетката. Не остана по-назад и пазачът.

В настъпилия сумрак Нина още дълго пълзеше с устните си по бузите и шията му, милваше мократа му коса на изморен повелител.

– Ти си моят Цар Осоавиахим – шепнесе тя.

Семьон боботеше доволен:

– Свършвай, свършвай с това лигавене!

Глътна портвайн и запали цигара.

– Нинка, трябва да ти направя една забележка. Наистина си добро момиче, но малко повече активност няма да ти навреди. Когато моментът приближава, трябва да правиш ей така. – Показа ѝ с ръка как трябва – като вълна с връх. – А пък ти, уважаема, не го правиш!

Тя се засмя, без ни най-малко да се обиди:

– Съомка, Съомка, какъв си будала!

Той стана от кушетката, намъкна панталона и гимнастърката си и яхна стола.

– И още една забележка, уважаема, този път от кръжока, тоест от самия Албов. Нареди ми да ти кажа, че не са доволни от теб. Твърде

малко време за кръжока, твърде много за това... – Гнусливо разтърси списание „Красная новь“. – Полунощни кораби, цъфтене на жасмин, какви са тия... все пак си комсомолка, спътници като Стъпка Калистратов не ти приличат.

Нина се разсмя:

– Ама ти ревнуваш, Осоавиахим!

Семьон удари с юмрук по масата. Юмручето му не беше много масивно, но в такива моменти му се струваше като ковашки чук.

– Какво-о? Сериозно ти казвам, а ти пак плюсе-мюсе ли? Не можеш да се разделиш с превзетото си възпитание!

Нина седна на кушетката.

– Наистина ли Албов го е казал?

Той кимна:

– Факт. Работим, може да се каже, в нелегалност, рече той, а Градова пърха по лефовски вечеринки.

Нина погледна часовника си и скочи. В задушния въздух на Осоавиахим бързо се мяркаха един след друг предмети от тоалета – пола, блузка, пуловер, шал. Миг – и тя вече беше облечена като че ли не се бе отдала току-що на грехопадение под погледа на езическия идол на разполовената червеноармейска картечница.

– Съомка, закъсняваме за университета!

Другарят Стройло вече измъкваше изпод масата дебела чанта с печатни материали.

На Манежния площад доприпкаха след половин час, наложи им се да вземат файтон за сметка на ядката, иначе начинанието щеше да рухне по явно неуважителни причини.

Вечерта беше в пълен разгар, московски час пик. Покрай сградата на университета, дрънчейки и сипейки от жиците купища искри, се влачеха претоварени трамваи. Продавачки високо рекламираха стоката си – студентска радост: топли пирожки с дреболии, или според съвременната терминология – със субпродукти. От време на време се мяркаше студентска физиономия с пирожка в уста и пощурели от вкусовата буря зъркели.

Край университетската врата под една лампа беше окачена обява:

КОМУНИСТИЧЕСКА АУДИТОРИЯ.

Днес, 8 часа вечерта. ЛЕФ!

„АЛГЕБРА НА РЕВОЛЮЦИЯТА!“

Рецитира поетът Сергей Третяков

Участват също:

Поетът Владимир Татлин с разказ

за аппарата „Летатлин“

Стройло и Нина хвърлиха поглед на написаното и бързо се мушнаха през вратата, пресякоха двора покрай паметника на Ломоносов и на бегом се изкачиха по тържественото стълбище.

Когато Нина и Семьон влязоха, амфитеатърът на Комунистическата аудитория все още бе празен, въпреки че над катедрата предварително беше окачен модел на футуристичен летателен апарат, приличащ на птеродактил.

– Успяхме. Слава на труда, няма никой – прошепна Нина.

– Хайде на работа! – изкомандва Семьон.

Затичаха нагоре по стъпалата, като разхвърляха по редиците листовки. Работата приключи бързо, след което младите хора се настаниха близо до сцената, на първия ред, и отвориха учебници, правейки се, че четат в очакване на концерта. От време на време се споглеждаха и хихикаха.

„Освен всичко друго – помисли си Нина, като че ли отговаряше на някого, – със Съомка сме бойни другари.“ „Виж ти – помисли си Семьон за нея, – какви очища!“

След няколко минути аудиторията започна бързо да се изпълва със студенти. Вече бяха намерили листовките и някой високо прочете: „Спасението на революцията е във вашите ръце! Долу Сталин!“

На друг ред четяха различен вариант: „Да спрем опита за Термидор! Позор за сталинския ЦК!“

Поддривните листовки на троцкистите и опозицията не бяха новост за студентите. Намираха ги и в общежитията, и в столовете, понякога прикрепени към стената, друг път на пачки с призива „Раздай ги на приятели“. Мнозина съчувстваха, на много други им беше все едно. Понякога спонтанно се вдигаха на митинги, а друг път можеше да се забележи студент, запътил се към тоалетната с листовка в юмука си. Този път студентите сякаш най-напред се възпламениха и започнаха да подвикват: „Долу!“, „Позор!“, но после се намериха шегаджии – как да не се направят на идиоти пред момичетата?, – които започнаха да умножават: „Два пъти долу!“, „Троен позор!“, „Долу на квадрат“, „Плюс позор на

куб!“ Разнесе се смях: „Ама че алгебра на революцията!“ Днес настроението явно не беше твърде политическо.

Междувременно Комунистическата аудитория беше запълнена докрай. По пътеките и до вратите имаше правостоящи. Сред закъснелите беше и асистентът на професор Градов, младият лекар Сава Китайгородски. Набутали го бяха в прохода и постепенно плавно го изместваха, докато не се опря в ъгъла, където можеше дори леко да се подпре с рамо до стената.

Поетът Сергей Третяков вече беше на сцената, но Сава не гледаше натам. Погледът му търсеше едно лице в залата. Най-после го откри – Нина Градова! Нека да е както винаги със своя дръвник, но затова пък е пред очите му! „Влизам аз в тъмните храмове, извършвайки своя беден обред...“ Младият лекар също не бе чужд на поезията, макар че заседна на символистите и не желаше да върви по-нататък.

Амфитеатърът ревна, избухна и притихна. Популярният Сергей Третяков, приятел на Маяковски, отиде до ръба на сцената – да рецитира. Беше много висок, не по-нисък от самия Маяк, но не притежаваше външността на трибуна, по-скоро имаше нещо общо с хора от типа на Сава Китайгородски, с интеллигентните: очила, сако, панталон, жилетка... При Маяковски това винаги беше „костюмище“, а при Третяков – костюмче. Затова и лефовската страст в негово изпълнение изглеждаше малко неуместна – ръмжене, ръкомахане с юмруци.

Той рецитираше нещо такова:

Корен квадратен
от РКП!
Делим на:
Напред! Очите в упор!
Натискай! И ни крачка назад!
Плюс:
Електрификация!
Обединяване!
Тренировка!
Плюс:
Желаем светът да стане
Наш!
Минус:
Лаене!
Минус:

Мръсотия!
Минус:
Боклук!
Равнява се:
Това е
Пътят
на Октомври!

Студентите от филологическия факултет възторжено изреваха:
„Браво, Сергей! Браво, ЛЕФ!“

„Литературната девойка“ до Сава – високо подстриган тил, дълъг кос перчем, ама че кобила! – се обърна към него:

– Харесва ли ви?

Сава вдигна рамене. „Литературната девойка“ се засмя:

– И на мен не особено. Каква ти алгебра! Чиста аритметика за четвърти клас!

Тълпата се люшна. Бедрото ѝ се притисна до неговото. Прехвърча твърде неуместно електричество. „Литературната девойка“ се усмихна с престорено смущение:

– Извинете.

Сава се размърда, като се опитваше да създаде пространство между двете разнополови тела.

– Да, толкова е тясно...

На своя ред Нина дърпаше Семьон за ръкава.

– Тази поезия по-близка ли ти е? Кажй, Съомка, кажй! За мен това е много важно!

Стройло проговори басово и пренебрежително в своя „пролетарски стил“:

– А-а-а, лайна. Пикочният ми мехур сегичка ще се пръсне, отивам да го източа.

Започна да си пробива път към изхода през краката на съседите си. Нина успя да пошепне след него: „Мили, почакай!“. Той се обърна и гракна „Стига!“, после се озъби на недоволните студенти:

– Казваш, че ви ходя по краката? Че по кратуните ви ли да ходя?

Стройло влезе в просторната, с висок таван, облицована с плочки тоалетна на стария университет и видя до прозореца младеж с полувоенни дрехи, който може би чакаше точно него. Залови се да върши това, за което беше дошъл. Младежът се приближи.

– Стройло, салют!

– Физкулт привет! – отговори Стройло, като довършваше започнатото.

– Да отскочим ли до партийния комитет? – попита много положителният младеж.

– Давай! – каза Стройло, приключвайки диалога изцяло в стила на своето поколение.

Стаята на партийния комитет по мащаби не беше по-малка от тоалетната. В този час в нея нямаше хора, само в дъното при настолната лампа седеше човек на средна възраст и прехвърляше документи. От стената в богата рамка царстваше Владимир Илич Улянов (Ленин).

Когато видя влезлите младежи, човекът стана и тръгна към тях.

– Здравейте, другарю Стройло! Хайде направо да хванем бика за рогата! Колко души имаше последния път на заседанието на кръжока?

– Деветнадесет, другарю комисар – ясно отвърна Стройло, разкопча джоба си и извади лист. – Ето списъка.

Комисарят го взе и прочете на глас няколко фамилии: „Албов, Брехно, Градова, Галат...“ – пхна го в джоба си и здраво стисна ръката на Стройло.

– Благодаря, Семьон! Голяма, много важна работа вършиш за нас!

Със засяяла и от това леко истуканска физиономия Стройло се изпъна:

– Служа на трудовия народ!

В това време в аудиторията Сергей Третьков беше сменен от Степан Калистратов – измачкана кадифена блуза, праметнат на гърба шал, непокорна, буйна, както се казва, „есенинска“ грива. Както винаги, не бе ясно доколко е пиан Степан в дадения момент – нормално, доста или почти налюскан. Така или иначе, рецитираше с мрачно вдъхновение:

Сирени близо и далеч.
Земята е пустинна, плоска.
И само вахтеното бдение,
липсва ангелско гласче...
Остава като утешение
нощното кръчмарско откровение
и „Арзамаската тъга“...

Нина Градова го гледаше като омагьосана. Степан харесваше на публиката, особено на момичетата, май повече и от Третьков. Всяко

негово стихотворение беше съпроводено с възторжени ръкопляскания.

Може би единственият човек в аудиторията, който почти не обръщаше внимание на поета, бе Сава Китайгородски. Той не откъсваше поглед от замисленото, сякаш излъчващо вътрешна светлина лице на Нина. Когато до нея не беше „пролетарият“, тя незабавно се променяше, засияваше и именно в това, дами и господа, беше нейната същност!

Шепотът на „литературната девойка“ до него отвлече Сава от тези мисли.

– Знаете ли, че Калистратов е на ръба на скъсване с ЛЕФ!

Сава дори трепна:

– Какво говорите? Ами революцията?

Тя с усмивка го погледна през рамо:

– На някои вече им омръзна.

От публиката хвърлиха към Степан букет цветя. С ловкост, учудваща за вечно пияния бохем, той не му позволи да падне, а го хвана във въздуха, притисна го до гърдите си и после го подаде на Нина Градова на първия ред.

Студентите си изкривиха вратовете, цялата зала гледаше кого е поздравил поетът по този начин. Бузите на Нинка горяха сред карамфилите.

„Литературната девойка“ каза право в ухото на Сава:

– Познавате ли тази особа? Младата поетеса Нина Градова. Казват, че...

– Извинете – набързо я прекъсна Сава и се запромъква към изхода.

В това време при Нина, вече без да обръща никакво внимание на краката на околните, се връщаше Семьон Стройло. Плъсна се на мястото си, безмълвно изтръгна букета от ръцете ѝ и го метна зад гърба си към амфитеатъра.

В този момент Степан, с всяка строфа отваряйки все повече белите си дробове, бучеше най-известното си стихотворение „Танцът на матросите“.

В късната нощ в дома на Градови не спеше само мощният, но с нежна душа Питагор. Като се стареше да не потраква много с ноктите си по пода, той се разхождаше из празните стаи, осветени единствено от ивиците лунна светлина, проникваща през щорите. Понякога отиваше в кухнята, изправяше се на задни лапи и гледаше през стъклото без щори. Най-после видя това, което толкова ревностно търсеше, изтича до входната врата и седна, като тихо скимтеше.

Ключът щракна, влезе, по-точно промъкна се Нина и веднага си свали обувките – за да стъпва леко, на пръсти и да не събуди домашните си, а само да им внуши спокойни сънища. Кучето се хвърли да целува любимата си сестра. Тя разтвори обятия.

– Благодаря, Питочка, че си ме чакал и че не залая.

Съпроводена от Питагор, тя премина през трапезарията и гостната, когато изненадана забеляза, че в кабинета свети малка лампа. Надникна и видя баща си. По халат и чехли седеше на дивана и четеше „Новый мир“ – повестта „Неизгасената луна“.

Татенце, мили, любими, тихо се трогна Нина и вече се канеше да мине към стълбата, когато той неочаквано вдигна глава и забеляза двете славни муцуни: едната с огромни очи, а другата – с огромни уши. Оста- ви списанието.

– Нинка, остани малко с мен.

Тя седна на килима в краката му. Той разроши късата й грива.

– Тази повест, която тогава домъкна... случайно ми попадна... м- да... Всъщност доста абстрактно съчинение... въпреки че при желан- ие... – Така мънка известно време, но сетне каза твърдо: – Трябва да знаеш, че не съм бил там. Бях отстранен в последната минута. Наистина, ако бях там... Разбираш ли какво искам да кажа?

Нина хвана ръката му и я притисна до бузата си.

– Разбирам, татенце. Сега всичко разбирам. Вярвам, че изобщо не си бил там...

Той въздъхна:

– Уви, не е съвсем така. Ще разкажа всичко по-късно... но... те ме смятат за чужд. Издигат ме и сякаш ме завързват в общ възел, награжда- ват ме, но всички чудесно разбират, че съм им чужд, а цялата ми шко- ла... просто сме руски лекари, дори и младежите като Сава Китайгородски.

– Впрочем как е той, този Сава? – попита Нина с явно небезразли- чен тон.

„Колко хубаво попита за него – помисли си баща й. – Искан ми се да знам дали някога и за мен е питало така някое момиче.“

– О – отвърна той, – Сава е бъдещо светило, повярвай ми. С него упорито работим над местната упойка. Знаеш ли, трудничко му е: мъкне семейството на сестра си, а заплатата на младите лекари е мизерна. Из- карва допълнително в „Бърза помощ“.

– Ами защо престана... е... да ни посещава? – попита Нина и баща й отново се възхити, този път на чудното лукавство в гласа й.

Засмя се:

– Много добре знаеш, лисичке, защо. Защото си сред чужди.

Тя се галеше в ръката му като котенце.

– Ама че глупотевина!

Лежачият до нея Питагор активно ѝ лижеше крака.

Отгоре, от спалнята, тихо слезе Мери Вахтанговна. Спря на вратата на кабинета, гледайки мъжа и дъщеря си. Те не я забелязваха.

– Ех, ако всички се бяхме родили преди петдесет години! – въздъхна професорът.

Нина неочаквано се възпламени и блъсна ръката на баща си:

– Това не! Ако искаш вярвай, ако искаш не, но аз съм щастлива, че живея точно сега! Че съм млада именно сега, през двадесетте години на двадесети век! Всички времена бледнеят пред нашето!

Баща ѝ я помилва по главата:

– Само не викай, Нинка, но ми се струва, че временно трябва да напуснеш Москва.

Нина, разбира се, тутакси се развика:

– Да не си се побъркал, тате?! Че къде да ходя?

В този момент майка ѝ седна до нея и я прегърна през раменете.

– Може би в Тифлис, при вуйчо Галактион – с мек тон, като ромолене прозвуча гласът ѝ. – Дъще, отиде твърде далеч в пристрастието си към политиката. Шофьорът на баща ти, младши командир Слабопетуховски, тези дни под секрет казал на Агаша, че ГПУ се интересува от теб.

Въпреки че сърцето ѝ се сви, Нина весело се засмя:

– Ама че глупости! Намерили сте на кого да вярвате – на Слабопетуховски! Наистина в ГПУ е пълно с дръвници, но у нас все пак не е режимът на Мусолини!

Тя скочи и задърпа майка си за ръката:

– По-добре ни посвири, майче!

Мери Вахтанговна се усмихна:

– Сега не бива да се свири нощем. Имаме бебе. Ще събудим Боренка.

Нина настояваше, теглеше я:

– Ама моля те, тихичко! Точно онова ноктюрно на Шопен, онова същото... – Вече почти бе постигнала своето, майка ѝ се надигаше от килима.

Със смях седна пред пианото.

– Нали това е стародворянска романтика, нали я отхвърляш, нали

обичаш джаз и додекафония...

Засвири едва чуто. Мъжът и дъщеря ѝ благоговейно слушаха и се споглеждаха с обич. Питагор също се заслуша, седейки в позата на идеално послушен пес, и само мърдаше уши. На вратата застана Агаша. От спалнята горе излязоха Никита и Вероника, която веднага след раждането се захвана с обичайната си работа – да сияе с красотата си. Както се оказа, Кирил отдавна вече седеше на стълбите, очите му бяха затворени. Когато и двете широки врати на кабинета бяха отворени, от него сякаш се виждаше цялото пространство на стария солиден дом. Нина обхождаше с очи родното гнездо. Господи, колко ги обичам всичките, дори глупавия Кирка! Просто нямам право толкова силно да ги обичам... В спалнята заплака събуденото дете. Мери Вахтанговна свали ръцете си от клавишите:

– Казах ли ви, Борис Четвърти се разсърди!

Първият сняг заваля в края на октомври. Физикът Леонид Валентинович Пулково пътуваше в трамвая покрай Чистие пруди, когато в млечносиньото небе започнаха да се носят тези почти безтегловни кристали. Автоматично отбеляза, че е дошъл краят на циганското лято, и се приготви да слиза. Не му беше до наблюдения на природата: през последните дни го следяха не само настойчиво, но и някак демонстративно. И сега на площадката в мотрисата стоеше типче с шапка, явно агент, който не само че не се криеше, а дори желаше да бъде видян, показваше като на филм, че именно джентълменът с английско палто реглан и калпак от астрахански астраган е обектът на неговите грижи. Дори московчаните, които не се чудеха на нищо, се обръщаха.

Трамваят спираше по спирките и агентът, отново преднамерено, подчертано се подаваше от вагона и сочеше на някого към Пулково – тук е, всичко е наред! На спирката вече го чакаха двама типа. Те също не се криеха, отговаряха на жестикулациите от трамвая и гледаха с криви усмивки слизания професор.

Когато мина покрай тях, Пулково иронично повдигна калпака си. Типовете изхъмкаха, спогледаха се и тутакси последваха „недоклания буржоа“, като спазваха необходимото разстояние, тоест съвсем близко.

През последните дни Пулково започна да съжалява, че не е приел поканата на Бо и не се е преместил в Сребряни Бор. Вече не беше сигурен, че някой не прониква, когато го няма, в ергенското му жилище. Нещо повече, не можеше да гарантира, че някой не се разхожда и нощем, когато спи. Натъкваше се на шпиони навсякъде – на стълбището, на

изхода, в трамвая, в книжарницата, край института и вътре в него, дори на концертите в консерваторията, за които беше абониран от много години. Какво да прави? Да се обърне към милицията беше смешно, да пише оплакване до ГПУ беше унизително.

Свърна по своята улица и веднага видя край сградата, точно под козирката от матово стъкло в стил арт деко, голям черен автомобил. На шофьорското място седеше червеноармеец. „Дошли са за моя милост“ – помисли си той и някак му поолекна: най-после всичко щеше да се изясни. Двама – единият с цивилно палто, а другият с униформа на ГПУ, слезоха от колата.

– Професор Леонид Валентинович Пулково, нали? – попита първият чекист. – Здравейте, ние сме от ОГПУ. Моля, запознайте се, заповед за обиск на жилището ви.

Пулково секунда задържа оформената по всички правила заповед в нетрепналата си ръка (що за странно самообладание?) и я върна на предявителя.

– Какво търсите? – попита с усмивка.

Вторият чекист изстреля с мрачен автоматизъм:

– Въпросите задаваме ние!

Зад гърба на професора стоеше червеноармеец с тежък пистолет на колана. С джентълменски жест Пулково покани всички присъстващи да влязат вътре.

Обискът беше към своя край. Чекистът, който ровеше в бюрото на професора, затвори всички чекмеджета и се присъедини към колегата си, тършуващ във високите книжни лавици. Пулково седеше с лула между зъбите в дълбокото кресло. На коленете му се излежаваше котарак.

От гледна точка на животното нищо особено не се случваше в уютното ергенско жилище, в което за съжаление мирисът на тютюн преобладаваше над котешките му интимности. Просто при тате се бяха отбили двама библиофили. Дори и това, че на вратата като истукан стоеше войник, не му се струваше нещо особено.

– Това е всичко – каза първият чекист, онзи с хубавите цивилни дрехи. – Нищо не изнемваме с изключение на това. – Показа с пръст висящата на стената карта на Англия със знаменца, отбелязващи пътешествията на професора.

– Че защо ви е? – изуми се Пулково.

– Всичко ще ви обяснят по-късно. Сега, професоре, ще ви се

наложи да дойдете с нас.

– Трябва ли да го разбирам като арест? – бързо произнесе Пулково фразата, която непрекъснато му се въртеше, докато агентите се ровеха в документите и книгите.

Чекистът се усмихна:

– Да го наречем „извънредно важна среща“.

Пулково вдигна рамене:

– Мога и да не дойда, ако не е официален арест.

– Изключено е, професоре. Ще дойдете. – Чекистът се наведе и свали от коленете на Пулково разкошния му персийски котарак.

Точно това котаракът не обичаше. Никой освен татето нямаше право да го хваща през корема. Той изсъска и одраска ръката на библиофила. Вторият чекист, който имаше една черта на петлиците си, свали от стената картата на Англия и започна да я навива на руло. Едва когато видя това сякаш напълно обичайно действие, Пулково някак неадекватно, почти конвулсивно потрепери.

– Имате ли йод? – попита първият чекист, като притискаше издрасканата си ръка.

На свечеряване колата с Пулково стигна до площад „Лубянка“ с гъмжилото от файтонджии и камиони. Под засилващия се снеговалеж приближаваха печално известната масивна сграда в стил от края на миналия век. Днес, в разгара на непа, тази сграда, в която някога е била разположена мирна застрахователна компания, вече не навяваше такъв ужас, както преди, в дните на „червения терор“ и „военния комунизъм“, но и сега предпочитаха да не я споменават в разговори, а ако все пак кажеха нещо, беше някак между другото, с двусмислена усмивка, с моментна недодяланост в жеста и походката, което безспорно говореше за вкоренен страх. В пивниците доста на градус московските мъже понякога споменаваха за „мазетата на Лубянка“ и че там и сега не спират „мокрите“ дела. Из града се носеха слухове за трима страшни лубянски палачи, които наричаха в духа на Гоголевия „Вий“: Роба, Маг и Гел.

Сред интеллигентските кръгове се говореха различни неща за изплувалия отново на чекисткия връх сегашен председател на ОГПУ Вячеслав Рудолфович Менжински. Знаеше се, че е от семейство на петербургски сановник, произхождащо от шляхтата, тоест както и предишният – отцепил се католик, присъединил се към революцията. Във времената преди катастрофата не винаги е бил твърдокаменен ленинец, от време на време дори публикувал оскърбителни памфлети по адрес на вожда на всички трудещи се, но Ленин издигнал именно него на поста народен

комисар на финансите поради изключителните му интелектуални способности, а по-късно заради още някакви изключителни способности – в президиума на ЧК, където се мъдреше във веселите години, от деветнадесета насам. За личните пристрастия на този човек мълвата носеше твърде противоречиви слухове – ту като за див развратник, страшилище за жените или педал, алкохолик и наркоман, ту като пълен аскет, едва ли не скопец, както и предишният, Феликс Едмундович.

Колата мина край огромната порта към вътрешния двор на Лубянка и спря пред парадния вход, което поободри Леонид Валентинович Пулково. По знак на придружаващия го слезе, погледна фасадата и произнесе с нервен смях:

– Аха, ето я „Русия“!

Чекистът зад него сухо пресече неуместния му хумор:

– Това е Държавното политическо управление.

– Само вработените не го знаят – продължаваше да се държи лекомислено Пулково. – Но ние, старите московчани, все още помним вашите предшественици, застрахователното дружество „Русия“.

– Следвайте ме, гражданино Пулково! – отсече чекистът.

Леонид Валентинович изстина и моментално го обля гореща пот. Изведнъж осъзна, че нито веднъж не се бяха обърнали към него с уважителното „другарю“, наричаха го единствено „професоре“, а сега отчужденото и студено обръщение се бе превърнало в зловещото „гражданино“. Така наричат арестуваните, затворените, враговете. Като се хвана за спасителния хумор на осъдения на смърт, той промърмори:

– Аха, разбирам... формулировката май е подходяща за приключване...

„Вероятно ще ме пратят в Соловки – мислеше той, вървейки из помещението на «Луба», съпроводен от двама агенти. – Казват, че там би могло да се оцеее, имало много интелигентни хора... В края на краищата няма да ме убият, да ме пратят в мазето при всичките тези риби, маги и гели.“

На пръв поглед в обстановката нямаше нищо зловещо. Най-напред минаха през огромен вестибюл с портрет на Ленин и с шегуваща се помежду си охрана, която не обърна ни най-малко внимание на професора. После се изкачиха по разкошно стълбище, призовано да прави солидно впечатление на клиентите на „Русия“, и влязоха в асансьор.

Вместо очакваното изкачване той тръгна надолу. Душата на Леонид Валентинович падаше като камък в бездна. Значи все пак в

мазетата? Асансьорът спря. Вместо мрачни сводове и уреди за изтезания Пулково видя ярко осветен безличен коридор с много врати. Иззад някои от тях успокояващо тракаха пишещи машини. Изведнъж отнякъде се дочу див продължителен вопъл. Май беше човек, когото измъчваха. Вкараха професора в друг асансьор и този път тръгнаха нагоре. Най-после, бледен и шашнат, го доведоха до голяма резбована врата от байцван дъб.

Кабинета на управляващия застрахователната компания сега напълно логично заемаше председателят на ОГПУ В. Р. Менжински. Пулково видя мебели от червено дърво, голям персийски килим, бюро, покрито със зелено сукно, портрети на Ленин и Дзержински.

Зад бюрото седеше сресан на път интелигентен човек. Той стана като че ли приятно изненадан, и се насочи с протегнатата ръка към влезлия, по-скоро вкарания Пулково. С най-любезен тон занарежда:

– Много се радвам да се запознаем, другарю Пулково! Благодаря, че дойдохте. Аз съм Менжински.

Пулково стисна ръката и не криейки облекчението си, извади кърпа и силно я притисна към челото и бузите си.

– И на мен ми е много приятно, другарю Менжински – опита се да си спомни онзи предишен спасителен хумор, усмихна се, но излезе доста жалко. – Да си призная, беше доста дълъг пътят между неговото „гражданино“ – посочи с глава агента – и вашето „другарю“.

Менжински добродушно се разсмя:

– Нашите другари понякога малко прекаляват. – Хвана професора подръка, поведе го навътре и доверително сподели: – Хора с героично минало, но нервите им не винаги са наред.

Заведе Пулково в един от ъглите на кабинета, където имаше фотьойли и масичка. След това се обърна към агентите.

– Другари, защо просто не сте обяснили на другаря Пулково, че искам да поговоря с него? Защо е тази тайнственост? Добре, свободни сте.

„Да подхвана дума за обиска явно е безсмислено“ – мярна се в главата на Пулково. Менжински се върна при него.

– Седнете, Леонид Валентинович. Искате ли коняк?

– Благодаря, няма да откажа.

Менжински наля коняк и показа етикета на професора.

– Бивш „Шустовски“, сега „Арменски“. Пет звезди. Според мен бие „Мартел“. За ваше здраве!

Отпи голяма глътка, придвижи фотьойла си и с усмивка наблюдаваше няколко секунди как порозовява и се връща към живот лицето на

госта му. След това пристъпи към работа.

– Много съм слушал, Леонид Валентинович, за вашето миналогодишно пътуване до Англия. В правителството смятат, че то ще е от полза за съветската наука... По принцип точно за това, за някои перспективи на съвременната наука, се готвя да поговоря с вас. Преди обаче да започна, бих искал да уточня нашата информация за срещите ви там с някои хора...

Внезапно всичко отново рухна в главата на неподвижно седящия, стремително вкаменяващ се Пулково. Нима и за това бяха надушили? Че какво толкова имаше в края на краищата? Беше си лично, изцяло частно... Нима и то вече бе криминално деяние?

– Преди всичко с господин Красин – продължи Менжински, без да сваля от професора студените си, изпитателни, казано направо, не особено джентълменски очи.

Въздишката на облекчение, която се изтръгна от Пулково, не остана незабелязана. Май този изпитателен поглед фиксираше и най-лекото потрепване на лицевите му мускули.

– Извинете, Вячеслав Рудолфович, имате предвид нашия посланик другаря Красин ли? Този, който почина преди няколко месеца?

– Навреме почина господин Красин. Разбирате ли какво искам да кажа?

– Не, извинете, решително нищо не разбирам, а и Красин по време на моето пребиваване вече беше посланик във Франция. На връщане, в Париж, действително бях представен...

– Това го знаем – бързо го прекъсна Менжински. – Ами в Англия? По време на пребиваването ви Красин два пъти е идвал в Англия. Не ви ли е запознавал с някои представители на британското правителство?

– Как е могъл да ме запознае, след като не съм го виждал там? – измърмори Пулково.

Менжински изкуствено се засмя.

– Добре отговаряте, другарю Пулково. Професорът най-неочаквано, ни в клин, ни в ръкав си помисли, че ако не е била революцията, Менжински по никакъв начин не би оглавил тайната полиция. Щеше да е някакъв ляв журналист или борсов посредник. Може би пък революцията е в състояние да направи от всеки човек чекист?

– Трябва да сте щастлив, Леонид Валентинович – леко и дружелюбно продължаваше разговора Менжински, – че не сте се срещали с Красин в Англия, драги мой... нито в хотела по пътя от Лондон за Кеймбридж, нито в клуб „Атенеум“... добре, че не сте се срещали никъде

освен в Париж... къде ли беше това, не мога да си спомня, май на прием при пълномощния представител? Малко ще повдигна завесата, ако желаете. Виждате ли, Красин вече е канонизиран, истината за британските му връзки никога няма да излезе на повърхността, но хората, които са имали нещастieto да се свържат с него в този контекст, няма да видят добро.

Цена ви като учен, Леонид Валентинович. Знаете ли, като любител се интересувам от съвременната физика. Бъдещето принадлежи на тази наука. Не ми се иска големи умове да се замесват в тъмни политически дела. Хора като Красин и неговите приятели от британските служби не са компания за вас, професоре. По-добре се задържайте към своята компания. Ето, имате приятелски отношения с Ърнест Ръдърфорд и в това няма нищо лошо... Впрочем какво ще ми кажете за него?

Говорейки тези неща, шефът на могъщата кантора два пъти доливаше коняк и на себе си, и на госта и неведнъж отпиваше. На Пулково дори му се стори, че всепроникващите му очи се покриха с лека пелена. Започна да разказва на Менжински за изследванията на Ръдърфорд. Какво друго можеше да говори във връзка с гениалния учен, ако не за неговите изследвания?

След първото възпроизвеждане на изкуствена ядрена реакция Ръдърфорд вече не излиза извън тази област. Предсказал е съществуването на неутрино и се надява да улови тази частица при лабораторни експерименти. Да, добри приятели сме. Ърнест се отнася със симпатия към търсенията ми в областта на ниските температури, към идеята за високочестотни разряди в плътни газове...

Менжински внимателно слушаше, кимаше, изведнъж плесна с длан Пулково по коляното и пиански се разсмя:

– Харесва ли ви Мейерхолд, Леонид? Всички ни направи на глупаци с неговия Гогол! Знаете ли, отивам – разбира се, инкогнито – на „Ревизор“, е, естествено, да си почина, да се посмея..., а вместо почивка от сцената лъха на някаква дяволщина, страхотия, мирише на сяра... Май не е за работници и селяни, какво мислите?

Без да чака отговор, Менжински стана и тръгна към бюрото си. По пътя размисли и промени посоката към малка врата в далечния ъгъл. В този момент доста позалитна. След като стигна до вратата, обърна се към физика:

– Живеем на границата на някаква мистика – рече той. – Наскоро четох, вашият Ръдърфорд предполага, че строежът на атома е планетарен. Това означава ли, че нашата Слънчева система може да се окаже

просто атом, а Земята едно електронче?

– Не е изключено – отвърна Пулково.

– Ха-ха – извика Менжински. – Впечатляващо!

Хилейки се гръмогласно, се скри в съседната стая. Няколко минути Пулково стоя сам, като се мъчеше да събере изплъзващите му се като неутрино мисли, опитвайки се да разбере какво означава всичко това и откъде в ЧК неочаквано се е появил интерес към ядрената физика.

Менжински се върна напълно трезвен – не се знаеше дали е бил пиан поне за минута, дали не е играл театър – и седна до Пулково. Няколко секунди го гледа мълчаливо, след което строго попита:

– Леонид Валентинович, истина ли е, че атомните изследвания могат да доведат до създаването на унищожително оръжие?

През нощта снегът бързо се стопи поради настъпилото в района на Москва затопляне. Духаше силен южен вятър и изтръгваше чадърите от ръцете. Бо и Льо вървяха бавно, като взаимно се подкрепяха, по пустата вилна улица в Сребряни Бор.

– И какво му отговори за атомното оръжие? – попита Градов.

– Казах, че за това ще е потребно най-малко столетие – вдигна рамене Пулково.

Градов се усмихна:

– Болшевиките са странни хора. Понякога ми се струва, че въпреки целия им материализъм постъпките им са движени от някакъв мистицизъм. Например балсамирането на Ленин и излагането на останките му за поклонение. Що се отнася до времето, мисля, че го делят на четири. Възможно е, Льо, да те е спасило именно атомното оръжие. Искат да го имат след четвърт столетие...

Едра фигура с милиционерска униформа изведнъж се показа иззад оградата, пиано се люшна и произнесе с вдигната длан към козирката:

– Тъй вярно, другарю професор! Ще ни дадеш оръжието след четвърт столетие!

– Слабопетуховски! – извика професор Градов. – Какво правехте тук? Пак ли подслушвахте? И защо сте с милиционерска униформа?

Твърде доволен от произведения ефект, Слабопетуховски весело доложи:

– Отписах се от героичната РККА и се записах в героичната милиция, другарю професор. Агафя Власевна няма да позволи да лъжа, трети ден съм участъков при вас на стража на благополучието. Позволете да ви задам личен въпрос. Дали не ви се върдаят случайно излишни

рублички в джобчето на палтото?

В края на месеца Никита, Вероника и Борис Четвърти се връщаха в Минск. Всъщност връщаха се само родителите, докато надменният младенец, роден москоччанин, извършваше първото си пътуване.

След блъсканицата и суетнята на Белоруската гара на перона до спалния, така наречен международен вагон се събираше семейство Градови. Мери дойде от къщи заедно с любимия си внук, малко по-късно пристигна Борис Никитич, после със съсредоточена крачка се появи Кирил.

Никита държеше Борис Четвърти. Пълничкият мъник тихо сумтеше в бузата му, изпълвайки цялото същество на командира с нечувана нежност. Агаша, бившият младши командир Слабопетуховски, сега участков, както и неизвестен червеноармеец, изпратен от Народния комисариат, приключваха с товаренето на багажа.

– Защо има толкова много команден състав на перона? – попита Кирил брат си. На младото му лице отчетливо беше изписано, че той има право на такъв въпрос и разчита да получи отговор.

Никита незабавно прочете посланието и отговори като на свой:

– Големи маневри на полската граница.

– Вах – възкликна Мери. – Дайте ми да поддържа най-хубавото дете на света.

Борис Четвърти тутакси премина в нейните прегръдки и засумтя в нейната буза.

– Ами къде е Вероника? – попита Борис Никитич.

– Отиде да купи списания за из път – отвърна Никита и се качи на стъпалото, за да види отвисоко къде е жена му.

– Ето я! Както винаги, с нейния си репертоар – забравила за всичко на света!

Вероника с куп списания бавно се движеше сред тълпата заминаващи и изпращачи – цивилни, военни, селяни, служители. Потънала в списанията, нищо не забелязваше около себе си, дори подозрително въртящите се наоколо безпризорни хлапета.

Неочаквано някой тихо ѝ се обади от тълпата:

– Вероника Александровна!

Вдигна поглед и позна Вадим Вуйнович. Смугъл, с широки рамене, тесен в кръста, приличащ повече на кавказец, отколкото половин грузинец Никита, той я гледаше, без да крие възхищението си, или по-точно, без да има сили да го крие. Изглеждаше, сякаш в следващата секунда

просто щеше да се втурне към нея в любовен екстаз.

Вероника се засмя:

– Вадиме! Изплашихте ме! Шепнете като шпионин: „Вероника Александровна!“

Отдавна беше наясно какъв род бяха чувствата, които изпитваше към нея този човек, и винаги инстинктивно се старееше да понижи тона, да превърне драматичните страсти в закачлива весела двусмисленост.

– Извинете ме, не исках да ви безпокоя, но... но... – бърбореше Вадим.

– И вие ли за Минск? – попита тя. – Отбийте се в нашето купе, ние сме в „международния“. Ще се запознаете с негово височество Борис Четвърти.

От стъпалото на вагона Никита видя вървящите един до друг Вадим и Вероника. Знаеше, че бившият му приятел нямаше тук друга работа, освен да следи жена му. В очите му притъмня, а отгоре на всичкото забеляза и бодро крачещ по перона малък отряд, може би непълен взвод моряци с черната им униформа и блестящи копчета, с трептящи ленти на баретите; един в първата редица беше с боцманска свирка на широките си гърди. На Никита изведнъж му се стори, че в следващия момент отрядът ще го вземе на прицел, тоест мигновено и без церемонии ще отмъсти за Кроншад.

– Не, няма да се отбия в купето ви – тихо каза Вадим. – Само исках да ви пожелаая щастие.

Вероника още по-весело се засмя и го хвана подръка.

– Толкова сте странен! Да ми пожелаел щастие! – махна на мъжа си с целия куп току-що купени списания. – Никита, виж кого улових!

Вадим освободи ръката си, отстъпи и изчезна в тълпата.

Отрядът моряци спря и се престоори вляво край „международния“ вагон, в който щеше да пътува не само командирът на дивизия Градов, но и главнокомандващият на Западния военен окръг Тухачевски. Оказа се, че са само музиканти. Почти мигновено засвириха „По долинам и по възгорьям“.

В последния момент преди тръгването на влака по перона като скоростна моторетка се понесе Нина. Дори успя да скочи на врата на брат си, да целуне зълва си и да подхвърли във въздуха високомерния младенец, племенника си.

Влакът бавно потегли. Никита и Вероника стояха на вратата на вагона прегърнати. Смееха се и пращаха въздушни целувки. Всичко вървеше като по мед и масло под бодрата интерпретация на

червеноармейско-белогвардейската песен от отминалата война. Изпращачите, както се полага, махаха с ръце, кърпички и шапки. Мери Вахтанговна нямаше сили да гледа отдалечаването на любимото детенце и заби лице в мекия шал на мъжа си. Участъковият Слабопетуховски от време на време вадеше скрита в кончова на ботуша му четвъртинка водка. В съзнанието му очевидно бе станало някакво изместване на времето.

– Вървеше дивизията напред! – крещеше той след влака. – Към Варшава!

– Стига, Слабопетуховски! – строго го срязва Кирил Градов. – Не разбирате ли какви ги плещите?

Участъковият подаде на партиеца скъпоценната си четвъртинка и много се учуди, когато щедрата му ръка беше решително отблъсната.

Седма глава

„На носа очилата му светят!“

През ноември 1927 година Таунсенд Рестън отново напусна седалището си в Париж, за да извърши пътешествие в „Червеният Изток“. Поводът този път, за разлика от първия преди две години, беше повече от ясен – отразяване на грандиозните празненства, организирани в Москва във връзка с десетгодишнината на Октомврийската революция.

Десетилетие на немислима власт, пред която дори буйствата на черноризците и речите на Мусолини изглеждаха като пиеска от комедия дел арте! Властта беше непокатима и по всяка вероятност изобщо не мислеше да се променя, тоест да губи своята немислимост, да върви в посоката, предсказана от тогавашния събеседник на Рестън, мистър Юстрелю, теоретик на движението „Смяна на жалоните“.

За разлика от онзи професор емигрант Рестън не изпитвате никакъв свещен трепет пред „историческата мисия на Русия“, ако изобщо някога бе предполагал, че подобна мисия действително съществува и че цивилизованият свят трябва да се съобразява с нея. Той просто виждаше пълната абсурдност и най-наглата безцеремонност на установилата се в разрушената империя власт и нито за минута не се съмняваше, че те ще смачкат този техен неп в минутата, в която решат, че повече не им трябва.

Първата серия „руски“ статии на Рестън, която той беше изградил под формата на дискусия с някакъв руски „посъветчил“ се историк, имаше успех. След това Рестън вече не сваляше поглед от Изтока. Знаеше за вътрешнопартийната борба и изобщо не вярваше нито на едните, нито на другите. Разбира се, Устрялов би се хванал за факта, че генералната линия надделява над опозицията с нейните ултрареволуционни лозунги. Ето ви го, би казал той, и доказателството за укрепване на идеята за нормална държавност. Сталин е прагматик, трябва му здрава държава, а не световен пожар, нужни са му неп, здрави финанси, сигурно снабдяване, доволен сит народ. „Bullshit“³⁴ – мърмореше Рестън в отговор на въображаемата теза, комунизмът в тази страна зловещо заздравява позициите си с всяка изминала година и го укрепва генералната му линия, а не опозицията на бърборковците. Опозицията – при целия й

34. Bullshit (англ.) – глупости. – Бел.пр.

революционен демонизъм – все още е остатък от либерализма. Истинският комунизъм ще започне от Сталин.

На 7 ноември сутринта излезе от „Национал“ и се насочи пеш към Червения площад, за който благодарение на ВОКС³⁵ му беше издаден пропуск. Съпровождаше го преводачката Галина от Дружеството, млада русокоса особа с маниери на лошо тренирана състезателна кобила. Непрекъснато се мятеше на различни страни и се озърташе едновременно във всички посоки.

„Защо все пак не преспя с нея? – мислеше си Рестън. – Удоволствието явно няма да бъде с високо качество, затова пък ще мога да се похваля пред Хам в «Ла клозери де Лила», че съм спал с чекистка.“

Сложи ръката си съвсем малко под талията ѝ. Тялото ѝ незабавно се измъкна изпод нея като лед изпод ботуш по време на ледоход. Големите ѝ боти преминаха в нервен галоп.

– Преведете ми, моля, всичките тези лозунги – помоли Рестън.

Целият Манежен площад беше изпълнен с групи на участниците в парада. Те или стояха в положение „свободно“, или маршируваха на място, или започваха да се изнасят по посока на Кремъл. Сивият ден беше подпален от веещите се навсякъде едноцветни, тоест червени знамена. От стените на Историческия музей, Гранд хотела и сградата на бившата Дума гледаха портрети на Ленин, Сталин, Бухарин и другите членове на Политбюро. „По принцип на тези портрети е едно и също лице“ – помисли си Рестън. Единствено очертанията на растителността се променят от вожд към вожд.

Галина с тържествен тон превеждаше призивите от огромното платнище на Историческия музей:

– „Развейте се, червени знамена! Пролетарии от целия свят! Труженици от цялата Земя! Гответе се, организирайте победата на световната революция!“

„Я виж ти – изхъмка Рестън, – къде са ви принципните различия, господин Устрялов?“

Преминаващите части на Червената армия демонстрираха новост – яйцеподобни стоманени шлемове. Премина в марш женски санитарен отряд със сини забрадки. Маршируваше на място полк на Осоавиахим. Наблизо махаше ръце със свити юмруци полкът „Червени фронтоваци на Германия“, като част от тях, независимо от московския пронизващо студен въздух, бяха с баварски къси панталони. Яки бели бедра.

35. ВОКС – Общосъюзно дружество за културни връзки с чужбина. – Бел.пр.

„Фронтаците“ предизвикваха умилението на московската публика. Пийнал субект с пролетарска фуражка с плачлив глас викаше към германците: „Да ви бяха дали картечници, братлета! Тогава щяхте да му дадете да разбере на Хинденбург!“

„Зиг хайл!“ – ревяха добре охранилите се в Москва немци.

От високоговорителите по целия площад се разнесе речта на Николай Бухарин от трибуната на Мавзолея. Парадът започна. Рестън и преводачката ускориха крачки.

– Пролетарии! – с театрален глас призоваваше Бухарин. – Трудещи се селяни! Бойци от Червената армия и флота! Пет години с винтовки в ръце се сражавахме срещу несметните сили на врага! Разбихме ги на пух и прах! Пречупихме гръбнака на помешчика! Унищожихме капиталистическите банди! Пет години се сражавахме с разрухата и нищетата, частния капитал и паразитите! Вдигнахме страната от бездната, бързо вървим напред! Изтласкваме капитала, обкръжаваме кулака! Кои сме ние? Масите! Милионите! Работниците, селяните, тружениците! Да живее Великата октомврийска революция!

„И след такива речи хората тук все още се надяват на нещо“ – помисли Рестън.

„Защо ли не ми подари тази писалка? – мислеше преводачката, гледайки как гостът – «необикновен, дори опасен», бяха я предупредили, – без да забавя ход, реди стенографски завъртулки в бележника си със своя «монблан» със златно перо. – Щях да се побъркам от радост, ако имах такава писалка!“

– Галина, истина ли е, че опозицията се готви за прояви днес? – попита Рестън. – Казват, че щяло да има нещо като паралелна манифестация, не сте ли чули?

Тя пое в едър тръс. Съвсем правилно я бяха предупредили! Опасен е!

– Как можете да говорите такива неща на този ден, господин Рестън?! Общонароден празник е, господин Рестън! Нима не симпатизирате на страната ни?

– Не, не симпатизирам – измърмори той.

В десет сутринта на Кремълската стена запламтя огнената цифра „Х“. От вратите на Спаската кула на бял кон излезе народният комисар по военните и морските дела Ворошилов. Явно беше добър ездач, седеше свободно на седлото, личеше, че се наслаждава на днешната си мисия: хиляди очи са вторачени в него, „първия червен офицер“! След

приключването на церемонията по приемането на рапортите край Мавзолея започна да преминава кавалерията: конници с островърхи „будьоновски“ шлемове държаха пики с разноцветни знаменца.

„Странна униформа – редеше Рестън в бележника си. – Армия на хаоса. Гог и Магог.“

Сякаш за да засили това впечатление на „опасния гост“, през площада в галоп премина националният полк на Кавказ. Развяваха се черни пелерини и сини качулки.

На трибуните за чуждестранни гости, където преобладаваха разноплеменни комунистически делегации, цареше възторг. Рестън се огледа – пламтящи очи и вдигнати в пролетарски поздрав юмруци.

Някои, май групата на испанците, запяха „Интернационалът“. В същия момент на различни езици загърмя цялата трибуна. Някой, вземайки го за свой, сложи ръка на рамото на Рестън. „Мерзавци“ – мислеше си журналистът, но се усмихваше, показвайки всичките си тридесет и два американски зъба.

Зад трибуната на Мавзолея, в стаята за почивка, беше сервирана голяма маса с алкохол, мезета и огромен самовар. Вождовете непрекъснато циркулираха – мяркаха се Молотов, Калинин, Томски, Енукидзе, Клара Цеткин, Галахър, Вайан-Кутюрие... През отворената врата се дочуваха музиката и грохотът на парада.

Сталин и Бухарин пиеха чай в ъгъла. Чашата леко потракваше в подставката в непролетарската лапичка на Николай Иванович. Йосиф Висарионович беше олицетворение на стабилността, хапка по хапка ядеше сандвич с хайвер. Както всички грузинци, умееше да яде. Бухарин, който бе типичен наследник на бездарната позитивистка интелигенция, отпиваше без апетит и шепнеше:

– Йосиф, има точни сведения, че опозицията ще организира демонстрации, най-малкото в Москва и Ленинград.

Сталин се усмихваше, тоест леко мръдваше устни под мустаците си:

– Не се вълнувай, Николай. Работническата класа няма да допусне безчинствата на шепа негодници.

– Менжински в течение ли е? – нервно питаше Бухарин.

Сталин изхъмка:

– Не се вълнувай, драги.

Междувременно характерът на шума зад вратата се беше променил. Отмереното тракане на маршируващи крака затихваше. Няколко

оркестъра свиреха без синхрон. Многохилядно търкане на подметки. Хаотично многогласие. Викове на любов към правителството. Започваше манифестацията на трудещите се от столицата.

Рестън се опитваше да разбере от преводачката що за карикатурни фигури се носят над колоните. Тя най-напред въздишаше, притваряше очи: ами това е такова, ами най-общо, политическа сатира, но после захапа устната си и дори с известна злоба – ето ви за гадното любопитство – изтърси:

– Водачите на британския империализъм Макдоналд и Чембърлейн!

Аха, ясно, Рестън и сам бе започнал да се досеща. Носеше се огромна шперплатова фигура на световен работник с огромен чук. Пред него озъбени зловещи муцуни на империалисти с цилиндри и пури. Яки момчета се смеят и опъват въже. Работникът вдига чука и го стоварва върху цилиндрите. След справедливото наказание чукут пак се издига, а цилиндрите се изправят. „Смешно е, че не може да нанесе окончателния съкрушителен удар, защото цялото шоу ще се провали“ – злорадстваше в бележника си Рестън.

Неочаквано се появи безкрайна колона китайци. Над нея на кокили крачеха империалистически чучела. След това сатиричният мотив се изнесе. Колоните на московските предприятия с плакати и подвижни радостни диаграми рапортуваха за постиженията си. Тук и там минаваха портрети на Сталин, Калинин, Риков. Представители от колоните викаха в големи рупори от поцинкована ламарина:

– Да живее Сталин!

– Да живее общосъюзният ръководител!

– Да живее нашето родно съветско правителство!

Работници от завода „Илич“ бяха разгърнали широк транспарант: „За ленинизъм, срещу троцкизма!“

Главната улица на Москва „Тверская“ с нейните хотели, ресторанти и магазини беше задръстена от бавно движещи се към Червения площад колони манифестиращи. Времето беше благоприятно за изливане на чувствата, както и за наливане с ободрителни напитки. Бодър дух създаваха и оркестрите, вървенето спореше.

Над манифестиращите, на балкона на хотел „Париж“, стояха шест фигури от ръководния състав. Те приветстваха колоните, крещяха в рупорите лозунги с революционен характер, хвърляха празнични листовки. Преминаващите под балкона „михелсоновци“ отвръщаха с гръмко

„ура“ и ръкопляскания.

– На кого ръкопляскате, другари?! – викаше до преграждане Кирил Градов. – Та това е опозицията! Троцкисти! Разколници!

Той стоеше върху платформата на камион със свалени капаци. Заедно с него крещяха във всички посоки няколко други агитатори от Краснопресненския районен комитет на ВКП(б).

„Михелсоновци“ отначало и тях награждаваха с аплодисменти, но скоро започнаха да съобразяват, че другарите крещат нещо не съвсем празнично. Вгледаха се по-внимателно в „Париж“ – дойде време за класово виждане. И наистина нещо не бе както трябва: на прозорците на хотела – портрети на Троцки и Зиновиев, от балкона, ако човек се вслушаше, се дочуваше нелепото „Долу сталинския бюрократизъм!“... а ето че се носи и листовка, гепи я, Петро, прочети я! То да се прочете добре, ама, другари, има и карикатура срещу нашата партия. Вижте: „ВКП(б) зад решетките“.

„Загазихме, братлета!“ – разхили се някой. Друг яростно закрещя, като разтърсваше юмрук: „Метнаха ни кучите им синове, развалиха ни празника!“ От пресечката нахлу група млади и червенобузести и започна канонада срещу балкона: „Бий гадовете!“

Пред входа на хотела стоеше доста плътна, не по-малко от двеста души тъпа от опозиционери, преобладаваха хора с вид на студенти и интелегенти, имаше обаче и немалко работници. Клатушкаха се няколко разколнически лозунга: „Да живее опозицията!“, „Да живеят водачите на световния пролетариат другарите Троцки и Зиновиев!“. Все нови и нови групи младежи изскачаха от страничните улици, разсичаха колоните, изтласкваха митингуващите, измъкваха ту един, ту друг, силно го праскаха по врата или в корема и го хвърляха на паважа. По ораторите на балкона летяха все повече гнили ябълки и галоши. Опозиционерите, виждайки, че започва голяма бъркотия, се опитваха да се хванат за ръце и викаха хорово: „Долу Сталин! Долу сталинизъмът!“ – защитаваха се неумело и слабо, сякаш се бяха събрали толстоисти, а не също толкова яростни комунисти.

Един след друг пристигаха милиционерски фургони. Организираните патриоти ставаха все повече, към тях се присъединяваха и манифестиращи от минаващите колони и скоро изтласкването на опозицията се превърна в масов побой над нея. Опозиционерите захвърляха плакатите си и се опитваха да се измъкнат от тъпата, да се скрият във входовете. Милицията ги поемаше тутакси и без да се церемони, ги набутваше във фургоните.

От камиона на районния комитет Кирил гледаше картината около себе си, потръпвайки. Литературните асоциации, с които естествено бе богат домът на Градови, услужливо го подтикваха да съпостави случващото се с нещо от „позорното минало“, някакво повторение, *déjà vu*³⁶: нападение на яките момчета от Охотни ряд срещу митинг на социалдемократи.

До него потриваше ръце радостно възбуденият другар Самоха. Борейки се с отвращението, Кирил хвана чекиста за едно от копчетата му.

– Какво става, Самоха? Да не би да сте отвързали Марина Рошча?

Едрият и строен мъжага Самоха дори не обърна глава към младежа:

– Нищо, нищо – повтаряше той. – Това ще им е за урок! Не бъди интеллигентско мекотело, Градов! Историята не обича да се шегува!

„Може и да е прав – помисли си Кирил. – Май наистина е прав, време е веднъж завинаги, както ни е учил Ленин, да захвърлим белите ръкавици. Че с какво съм по-добър от този Самоха? Нали аз гледах весело как на Преображенски мост висяха двама ей такива с хулигански каскетчета?“

Изведнъж видя наблизо как двама, точно двама и точно „такива“ с каскетчета с отрязани до дъно козирки, влачат жена с портрета на Троцки в ръце. Единият ѝ смъкна забрадката, другият я хвана за косата. Извън себе си, Кирил скочи от камиона и се хвърли на помощ.

Троцки с пречупена пръчка рязко излетя от ръцете на жената, за последен път за стотна част от секундата косо се задържа над шумящата тълпа – а съвсем доскоро бяха припвявали под звуците на хармониката: „Виж на стената на Троцки е портретът, на носа очилата му светят, за буржоазията те нехаят!“ – и рухна в калта под краката ѝ. Грапава подметка незабавно се разходи по легендарното лице. Младежите захвърлиха жената и се заловиха с Кирил. Хванаха го за гърдите и го притиснаха до стената. Мутрите им сияеха от щастие: ех, животът е разходка!

Кирил се съпротивяваше, с което още повече ги развеселяваше. Единият му притискаше шията, навеждайки главата му към земята, а другият му извиваше ръката зад гърба.

– Пуснете ме! – отчаяно се развика Кирил. – Аз не... не съм троцкист! Аз съм за... генералната линия на партията!

– Ти си за генералната, а ние сме за войнишката!

Рицарят на революцията Самоха се приближи бавно към боричкащата се троица с кожените си доспехи – явно не бързаше, за да може и

36. *Déjà vu* (фр) – нещо вече видяно, преживяно. – Бел.пр.

на това нищожество Градов нещо все пак да му е от полза, – показва на насилниците червената си книжка от ОГПУ и освободи марксиста.

В това време в друг район на столицата, на ъгъла на „Мохова“ и „Воздвиженка“, откъдето се виждаше тумбестата кула Кутафя на Кремъл, събитията се развиваха по малко по-друг начин. Тук опозицията беше успяла да се организира по-добре. Митингът бе по-многолюден и спокоен. Никой не посягаше на разколническите плакати и лозунги. Фасадата на Четвърти дом на Съветите бе украсена с портрет на Троцки. Недалеч от него на един отворен прозорец от време на време се появяваше и оригиналът, размахваше връзка листовки и пламенно, в най-добрия стил на Южния фронт от хиляда деветстотин и двадесета година, ги хвърляше сред тълпата:

– Въпросът е прост, другари: или Революция, или Термидор!

Отговаряха му оглушителни ръкопляскания и приветствия. Троцки застава в историческа поза, отдръпваше се от прозореца и гълташе аспирин. Главата му се цепеше. „Трябваше да действаме преди три години – за кой ли път се кореше. – Трябваше да се обръщаме към картеচারите, а не към студентите.“

В периферията на митинга, в посока към Червения площад, бавно минаваха колоните на основната манифестация. Хората гледаха към митинга, като изобщо не изразяваха отношението си към лозунгите. При появата на Троцки на прозореца всички, разбира се, ахкаха. Вождът се мръщеше. Ахкаха от любопитство, а не от солидарност. Навярно не помалко, а може би и повече щяха да ахкат, ако се появяше Шаляпин.

В една от колоните се движеше голяма група младежи. При внимателно вглеждане в нея би могло да се предположи, че по-скоро принадлежи към опозицията, отколкото към манифестацията на послушното мнозинство. Впрочем тя се движеше мирно и дори някак апатично, старайки се да не обръща внимание на разпалените призови от Четвърти дом на Съветите. Семьон Стройло носеше плакат „Слава на Октомври!“, Нина Градова – портрет на „общосъюзния ръководител“, похотливия, с козя брадичка Калинин, а ръководителят на нелегалния кръжок Албов без свян се бе въоръжил с физиономията на самия омразен Коба³⁷. Необходимо им беше на всяка цена да достигнат благополучно Червения площад.

Колоните пак спряха и групата на Албов, най-малко сто млади

37. Коба – прякор на Сталин от нелегалните му години. – Бел.пр.

троцкисти, се озова точно срещу Четвърти дом на Съветите. По неволя гледаха отдалеч своите, портрета на любимия вожд и отворения прозорец, на който току-що се бе мярнал оригиналт. Албов тревожно се озърташе към треперещите от възбуда съратници: само да не се издадат!

Нина Градова се огледа на всички страни и пошепна в ухото на Семьон:

– Гарантирам, че тук е пълно с агенти на Сталин! Виж, Съомка, чакалите сноват!

– Факт. Че къде другаде да са? – подчертано басово рече Семьон и с лявата си ръка я прегърна през раменете като че ли предавайки ѝ своето класово, сигурно в правотата си спокойствие. Едва успяваше да запазва широтата и отмереността на движенията си, тоест главния си маскарад. Всичко у него вътрешно трепереше и зовеше към пълната противоположност – да се върти, да се оглежда, да си крие погледа. Скоро всичко щеше да се изясни. Почти със сигурност тя най-последно щеше да разбере кой беше той, тогава ще видим: обичаш ли ме или не ме обичаш, професорска дъще? Тогава ще проверим искреността на чувствата ти, кое ти е по-скъпо: говняният ти троцкизъм или любимият мъж. Та той можеше да я преведе с горда походка в новия живот!

Изад плакатите като иззад декори на Мейерхолд изникна красиво лице на Олечка Лазейкина и прозвуча горещият ѝ шепот:

– Той е! Вижте, Лев Давидович!

Наистина на прозореца отново се появи Троцки. Застина за миг с вдигната ръка и започна да запраща надолу призиви:

– Ние сме за незабавна индустриализация! Ние сме за партийна демокрация! Другари, пламъкът на революцията всеки момент ще обхване Европа и Индия! Китай вече ръмжи! Бюрократите са окови на краката на световната революция!

Митингът под прозорците пак избухна във викове и ръкопляскания, във въздуха полетяха шапки. Трудещите се от колоните продължаваха да наблюдават като спектакъл всичко случващо се. Започна бавно придвижване към Кремъл. Албов шепнеше на своите:

– Спокойно! Премаваме кротко. Целта ни е Червеният площад.

Внезапно всички на „Воздвиженка“ замряха. От покрива на Четвърти дом на Съветите се спускаше кука. От капандурата два чифта ръце дърпаха дебело въже, като се стараеха да докарат куката под портрета на Троцки. Опозицията възмутено изрева. В колоните някой възторжено изпищя:

– Вижте, искат да смъкнат портрета!

Троцки още известно време продължи с призивите, явно неразбирайки какво става, след което отново застина в историческа поза. Отвори се съседният прозорец и на него с дълга четка за миене на под се появи близкият му съратник Муралов. Показал се наполовина от прозореца, местеше нагоре-надолу четката по стената, опитвайки се да хване зловредния уред на ГПУ.

– Ура! – викаха вече възторжено сред маршируващите на място колони.

Борбата между четката и куката беше завладяла всички. Троцки се отдръпна от прозореца и каза на приближените си:

– Ние загубихме. Масите са инертни.

Междувременно нещата се развиваха точно обратното – под натиска на четката куката позорно отстъпи. Масите с ентузиазъм аплодираха. Липсата на чувство за хумор бе попречило на вожда на перманентната революция да използва единствената си възможност.

Манифестацията продължи през целия ден. В приемната в задната част на Мавзолея прислугата за десети път зареждаше масата. Понякога се отваряше вратата към трибуната и тогава се виждаха набитите фигури на вождовете, които неуморно поздравяваха манифестиращите. Долитаха шумът на преминаващите колони, ревът на оркестрите, възгласите на обич.

Във вътрешността на Мавзолея охраната бе поета от кавказката стража на самия Сталин. Двама джигити, въоръжени с револвери и кинжали, стояха до вратата на подземния тунел, водещ извън кремълската ограда. Изведнъж единият от тях дочу нещо подозрително. Отвори вратата и видя в тунела трима стремително приближаващи се командири от РККА.

– Кой ви е пуснал?! – извиси глас до фалцет охранителят. – Стой! Ще стрелям!

Притичаха още двама кавказци с ръце върху дръжките на кинжалите си. Командирите стигнаха до тях, напиреха, размахваха пропуски. Единият огласяше наоколо с басовия си глас:

– Какво, по дяволите, правите?! Изпраща ни началникът на академията Роберт Петрович Ейдман за охрана на правителството! Ето пропуските! Командир на полк Охотников, командири на батальони Гелер и Петенко! Отстранете се от пътя ни!

Охранителят взе пропуските и започна да ги оглежда. Командирите бяха странно напрегнати, погледите им опипваха залата – бюфет като че

ли търсеха някого сред влизащите и излизащите вождове. Охранителят осетинец вдигна погледа си на рис към баса Охотников, от напрежение се повдигна на пръсти, наподобявайки гонче, преди да се втурне.

– Неправилен печат на ваш пропуски! Защо?

Той продължаваше да се колебае дали да предположи най-лошото, но инстинктът му подсказваше: трябва да се действа незабавно, в следващата секунда, иначе щеше да бъде късно.

Петенко изтръгна пропуските от ръцете му.

– Не виждаш ли и без печат кои сме? Не виждаш ли ордените ни, дивако?!

Охранителят наду свирката си. Бюфетът се изпълни с охранители и хора от секретариата. Прогърмя глас: „Предайте оръжието си!“ Вратата се отвори, откъм трибуната влязоха Сталин, Риков и Енукидзе. Един от тях учудено възкликна: „Какво става тук, другари?!“

Когато видяха Сталин, Охотников, Гелер и Петенко се хвърлиха с главите напред. Кавказците увиснаха на тях. Всичко изглеждаше много глупаво: обърнати маси, строшени бутилки и чинии, паднал в един ъгъл и изпускащ пара самовар, изплашени вождове, блъскаща се около възмутено крещящите командири кавказка охрана; над всичко цареше силната до прилошаване миризма на разлял се коняк.

Всичко продължи няколко секунди и през това време Сталин разбра: ставаше нещо много лошо, може би същото, което понякога сънуваше с всички подробности и което не го оставяше да спи нощем. А това се случваше посред бял ден със свещеното тяло на революцията. Трябваше незабавно да бяга. Нямаше право да се подлага на риск.

В следващата секунда Охотников успя да отхвърли двама охранители. Подскочи към Сталин и с всичка сила го удари с юмрук по главата. Ботушите на вожда се плъзнаха в различни посоки сред конячната локва, той падна в ъгъла, в ума му се мярна: „Край на революцията!“, и загуби съзнание. Осетинецът успя отзад да прободне рамото на Охотников с кинжала си. Пръсна кръв.

– Хванете ги живи! – викаше колкото му глас държи Енукидзе.

Сталин лежеше в ъгъла в нелепа поза, наоколо бяха разхвърляни изподадалите от масата ястия. Охотников притискаше раната с дясната си ръка, гърбът му отляво целият беше в кръв, сега държеше револвера в лявата си ръка. В суматохата изобщо не можеше да се прицели в Сталин. Нещо не позволяваше на червения герой главорез да стреля по тези, които нямаха нищо общо.

След още няколко секунди командирите с пистолети в ръце успяха

да се напъхат в тунела и да побягнат. Зад Кремълската стена ги чакаха два мотоциклета.

– Избягаха мерзавците! Йосиф, как си? – съчувствено се наведе Риков.

Сталин седеше намръщен, сякаш случайно беше глътнал оцет. Разкопча се, за да оправи събралия се на корема му шинел.

– Далеч няма да стигнат – измърмори той.

Междувременно манифестацията продължаваше. „Ние сме червена кавалерия и за нас разказвачи чудни приказки разказват“ – пееха момичета със забрадки. Колоната, сред която се беше замаскирала групата на Албов, влизаше на Червения площад, демонстрирайки всичко, което се полагаше: огромен ковчег на „руския капитализъм“, хидрата на контра-революцията с глава на Чембърлейн, макет на бъдещия „Днепрогес“. След фасадата на Горния пазар колоната се разделяше на две покрай паметника на Минин и Пожарски. Точно на това място Албов изтича от редицата, замахна широко и хвърли на паважа портрета на Сталин. Мустакатата физиономия се плъзна по мократа настилка към веригата от червеноармейци, построени пред Мавзолея.

– Време е, другари! – закрещя Албов към своите. Троцкистите хвърляха официалните плакати и издигнаха над главите си скрития до този момент транспарант „Долу термидорците!“. Огромно платнище със същият лозунг се спускаше от прозорците на Горния пазар право пред правителствените трибуни и почетните гости: „Долу термидорците!“.

„Долу! Долу!“ – скандираха младежите. Нина ту размахваше ръце, ту се впиваше в рамото на Семьон. „Долу! Долу!“ – студени вълни на възторг я заливаха и възпламеняваха. В такава минута човек можеше да тича срещу картечници, да загине, да се изпари! „Долу!“

Властите незабавно започнаха да вземат мерки. Рота пехотинци тичаше през площада, сваляйки винтовките и махайки щиковете. Заповедта беше да се бие с прикладите, без да се жали никой. В тила на колоната се връза кавалерийски ескадрон. Честните трудещи се разделяха, сочейки на конниците: „Не сме ние, братлета, ей там са, чифутите им с чифути!“ Размахваха юмруци след тях, изразяваха гняв: „Бий гадовете!“ Но задачата на конницата не беше да бие, а да изтласка групата от площада в задната част на Горния пазар. Надувайки свирки и създавайки дива паника, от всички страни притичваха милиционери: „Дръжте предателите!“

Хванали се за ръце, хората от групата на Албов защитаваха

транспаранта си, докато яките коне и стоварваните върху лицата им приклади не го натикаха под тъмната арка на един вход. „Свършихме си работата! Разпръсвайте се!“ – дочу се отнякъде гласът на ръководителя.

Но, уви, вече нямаше къде да се разпръснат. След няколко минути групата се оказа в тясната уличка „Ветошний“, отделена от Червения площад с масивната сграда на пазара. Тук започна истинският побой. Милицията и червеноармейците работеха с палки, приклади и саби в ножниците им. Мяркаха се окървавени, обезобразени лица. „Фашисти! Убийци!“ – неистово крещяха троцкистите. Събаряха ги и ги влачеха към затворническите фургони. Някои все още се опитваха да избягат, да се смесят с тълпата зяпачи. Разпознаваха ги, измъкваха ги и ги биеха. Настана същинска лудница.

Двама червеноармейци, смеейки се високо, влачеха Нина Градова. Единият я беше хванал отзад, а другият късаше копчетата на палтото ѝ.

– Ей сега, кучко, ще те оправим! Коля, замъкни я зад буретата! Там ще я оправим!

Раздирайки гърлото си от викове „Семьон! Семьон!“, тя се опитваше да се освободи от убийствено вонящите типове. Налетя вълна от виещи хора и конници, разкъсаха кордона и изтласкаха Нина към вратата на някакво магазинче за бои. Вратата се откряна и мазна муцуна се показа от тъмнината.

– Вмъквай се, госпожице, спасявай се!

Тя ужасена се отдръпна, пак закрещя: „Семьон! Семьон!“ – и изведнъж го видя.

Сред цялото това мрачно побоище инструкторът от Осоавиахим беше светъл, дори лъчист. Пушейки, стоеше на високата входна площадка на Горния пазар и сочеше на хората от ГПУ кого от тълпата да прибират. Невярвайки на очите си, Нина се запромъкна по стената към площадката. „Семьон!“ – викна още веднъж, този път той я чу, усмихна се, протегна ръка и през воплите до нея достигна: „Играта приключи, Нина Борисовна! Качвай се тук!“ Тя видя как един чекист в този момент побутна Семьон и въпросително показа някого във вълнуващата се тълпа: „Този ли?“ – и как Семьон бързо закима: „Този, този“.

– Доносник! – истерично закрещя Нина. – Семьон, ти си доносник!

Тълпата още веднъж я завъртя и я отнесе настрана. Тя се огледа и успя да забележи, че Семьон сочи и нея на чекистите: приберете и тази. В следващия момент някакъв конник перна главата ѝ с дървената част на парадната си пика. Нина изгуби съзнание и се свлече под краката на тълпата.

Сражението приключи. Милицията натикваше пребитите троцкисти във фургоните. Мутресто и с голям задник ченге мъкнеше безчувствената Нина към улица „Николска“. Най-неочаквано на ъгъла улична папlach, просяци и продавачки на закуски заобиколиха блюстителя на реда.

– Виж, виж, народе, убили са момичето, изверги! Бандити, мошеници, кръвопийци, да пречукат такава красива ученичка!

Ченгето объркано се озърташе:

– Какво, какво?! Жива е! Арестувана е, и тя е троцкистка!

Някаква продавачка метна твърда пирожка по него, полетя непродадена стока, жени и просяци се развикаха:

– Ти си троцкист! Безсрамна муцуна! Не те ли е страх от Бога! Ще те съдят!

Ченгето плю, пусна Нина и се измъкна от тълпата декласирани елементи. Жените я вдигнаха, видяха, че наистина е жива, избърсаха с кърпа отеكلото ѝ наранено лице и за да я прикрият от милицията, я поведоха навътре по „Николска“, където стояха в готовност няколко коли на „Бърза помощ“. От една от тях изскочи рус доктор с дълги ръце и крака, ахна, олюля се и едва не се гътна и той.

– Нина! – крещеше той. – Нина!

Всичко си дойде на мястото: битката в Китай-город и Сава Китай-городски с пребитата принцеса на ръце.

В колата Сава сложи Нина на носилка, направи ѝ инжекция с морфин, избърса лицето ѝ с марля, почисти с йод порязванията и охлузванията, бинтова лошо ударената ѝ китка. По пътя към Шереметиевската болница Нина ту потъваше, ту идваше на себе си, тихичко стенеше, макар и да не усещаше болка заради морфина, искаше ѝ се Сава да приближи лицето си до нейното.

Наистина какво лице! Толкова фино и чисто: ни мустаци, ни брадавици, просто чисто човешко лице, такива лица никога не съм виждала в живота си!

Не разбираше какво става с нея и къде я карат, но чувстваше уют, покой и себе си като обект на грижи, като малка глезла.

– Сава, Сава, ти ли си, не си отивай, моля те...

Сава, който почти не беше на себе си от щастие и нежност, се бе настанил до нея на пода на друсащата кола, държеше ръката ѝ и бърбореше:

– Ниночка, потърпете още малко, всичко ще се оправи...

Изведнъж тя си спомни гнусните морди на червеноармейците, стоварващите се върху лицето ѝ приклади, диво извика и се повдигна на лакът.

– А-а-а, какво направиха с нас! Гадовете от Охотни ряд! Фашисти! Сава, Сава, революцията е унищожена!

„Да върви по дяволите вашата проклетата тиранка революцията – мислеше си Сава. – Единственото добро, което стори, е, че те доведе при мен!“

– Успокойте се, Ниночка – молеше я той. – Нали сте жива, не е ли така? Младостта ви, поезията ви са живи!

Тя пак легна на носилката, а наркотичната усмивка отново плъзна лицето ѝ.

– Какво лице имаш, Сава – шепнеше тя. – Сравни двете лица – твоето и моето. Моето е муцуна, а твоето е с голяма буква. Можеш ли с твоето лице да целунеш моята муцуна? Целуни ме там, където не е наранено!

Той внимателно потърси ненаранено място на лицето ѝ, малко над брадичката, и го докосна с устни.

На трибуните за чуждестранни гости до Мавзолея цареше явно объркване. Мнозина бяха забелязали, че сред правителството става нещо странно, Сталин и Риков бяха изчезнали някъде, а Бухарин непрекъснато се озърташе страхливо. След известно време Сталин зае мястото си в средата, но явно не бе на себе си, лицето му бе потъмняло. Сетне в другия край на площада се създаде някакво завихряне, натам препусна отряд кавалерия. На фасадата на стабилната сграда срещу трибуната накриво увисна лозунг, около него явно се водеше борба – някакви се опитваха да го смъкнат, други не позволяваха.

Рестън се ядосваше, преводачката му се бе изхитрила да изчезне някъде в най-отговорната минута, а може би и нарочно се бе скрила, за да не преведе злостния лозунг. Той се опитваше да разбере нещо от непреодолимата за него кирилица и неочаквано, колкото и странно да беше, успя. Съобрази, че втората дума произлиза от френското „Le termidor“ и че това има отношение към троцкисткото предизвикателство към управляващото крило в партията. Значи опозицията действително демонстрираше, а той стърчи на глупашката трибуна сред сборище червени тъпанари и губи исторически минути.

Тръгна нагоре по пътеката, като се опитваше да открие някого от

колегите си, „журналисти от империалистическия печат“. Наоколо с известна меланхоличност звучаха „Бандера роса“ и „Ди Фане хох!“, ентузиазмът беше изместен от пронизващо студената и двусмислена ситуация. Най-неочаквано лице в лице се сблъска с познат господин с хубаво туидово пардесю.

– Я, професор Устрялов! Ама че късмет! Познахте ли ме?

Устрялов поспря, но явно без голямо желание. Разбира се, че веднага го бе познал, но се правеше, че си спомня, само секунда, да, да... бърз поглед през рамо назад, ах, да...

– А-а, това сте вие... извинете... ах, да, Рестън... От Чикаго, струва ми се?

За да престане да се прави на глупак, Рестън свойски го хвана подръка.

– Какво става тук, Устрялов? Казват, че се провеждала някаква друга манифестация?

– Не знам повече от вас. – Устрялов се опита да се освободи.

– Можете ли да ми дадете кратко интервю? Пет минути край Мавзолея две години по-късно. Не е лошо, нали? – продължи да го притиска Рестън.

Устрялов освободи ръката си, погледът му непрекъснато шареше като че ли много-много не забелязваше американеца, с когото беше водил толкова съдържателен разговор преди две години.

– Извинете, сега за това не може и дума да става... Още веднъж ме извинете, бързам...

Той затича по дървените стъпала надолу и дори си погледна часовника: виждате ли, бързам. Рестън като истински „чакал на перото“ все пак викна след него „a provocative question“³⁸:

– Значи вашата теория се руши, Устрялов?

Професорът се спъна, претича още няколко крачки, сетне все пак се обърна и викна, като предизвика учудване сред делегацията на холандската комунистическа партия:

– Ни най-малко! Руската държавност продължава да укрепва!

Рестън уморено пхна в джоба си писалката и бележника. Появи се Галина с две глупави балончета, на които се мъдреше цифрата „X“. В този момент на крайно раздражение на Рестън тези две „X“ му се сториха зловеща заплаха – „хикс-хикс“: повече нямам път насам, стига ми, има много други теми, ще отида в Испания, там поне няма да завися от

38. Провокационен въпрос (англ.). – Бел.пр.

преводачи.

– Къде е изходът? – попита той Галина. – Изморих се.

– Другарю Рестън! – обидено възкликна девицата.

– Какъв, по дяволите, другар съм ви – измърмори той.

Троцкистският лозунг отдавна беше изчезнал от фасадата на ГУМ³⁹. Нескончаемото шествие продължаваше да се излива на Червения площад. Рестън гледаше изплуващите един след друг иззад Историческия музей портрети на Сталин. Извади бележника си и записа в него две думи: „Увертюрата приключи“. След това малко се развесели – заглавието му харесваше.

Антракт III. Печатът

За покупка на жилищна площ на изселване от Москва подлежат: трудовите елементи за един месец, нетрудовите елементи – за една седмица.

„Религиозните“ подлежат на преминаване през специална комисия за отклоняване от военна служба.

В Театъра на Вс. Мейерхолд – „Ръмжи, Китай!“, пиеса от С. Третьков.

В цирка на Ник-Дяволо – „Лупинг с велосипед“.

В киното са звездите на екрана: Глория Свенсон, Джеки Куган, Ксения Десни, Чарли Чаплин.

От избирателни права са лишени: кулаците, църковните служители, бившите царски чиновници, подозрителните лица със свободни професии.

Обирджии са проникнали в магазина на Михайлов и Лейн („Покровка“ № 20).

Семашко разкри причината за нарастващото хулиганство: нашата младеж е расла по времето на самодържавието.

39. ГУМ – Държавен универсален магазин. – Бел.пр.

Изчезна Николай Сергеевич Лоренц, на 29 години.

Кротко си отиде протоiereят професор по богословие Н. И. Боголюбски.

От отпуск се върна членът на колегията на Народния комисариат на външните работи др. Ротщейн.

Световноизвестната паста „Хлородонт“! Къна за коса! Одеколон „Тройной“! Легла!

Снабдителен отдел на дивизия. Търгове. Зеле и картофи на пудове⁴⁰.

Разобличени и обезвредени са 49 латвийски шпиони.

„Межрабпом – Русия“. Филм собствено производство „Майка“ (темата е заимствана от Горки). В главните роли В. Барановска, Н. Баталов. Режисьор Пудовкин, оператор А. Головия.

Ново поражение на Сун Чуанфан.

Побой над фейлетонист в Одеса.

„Сухата Америка“, карикатура: от книгата със закони се лее струя домашна водка.

Гвоздеи. Тапи. Триони. Бельо.

Тезиси на др. А. И. Риков за XIV партийна конференция „За стопанското положение в страната и задачите на партията“.

Петдесетгодишнина от смъртта на Михаил Бакунин. Залата на Московския държавен университет е препълнена. Оратори: ректорът на университета А. Я. Вишински, народният комисар на просветата А. В. Луначарски... „Ние не се отричаме от своите предшественици!“

40. Пуд – стара руска мярка за тежина, около 16,38 кг. – Бел.пр.

Академик П. П. Лазарев: „Гениалните изследвания на Лобачевски доказаха съществуването на нови видове пространства, различни по свойствата си от тези, в които живеем...“

Поема от Л. Овалов „Стоманеният пропагандист“. Посвещава се на Алексей Иванович Риков.

Михаил Колцов. Изкуството или партията? Много въпроси възникват в Москва за учещия в работнически факултет с излъскан отзад панталон. Ето неговия актив: 23 рубли стипендия, кюфтета с каша от елда, вяра в световната революция, гореща вода в общежитието, три фунта сланина от пастрока му, случайни билети за нещо си.

Ето и пасива му: учебно натоварване, партийно натоварване, профсъюзно натоварване, авиахимовско натоварване, измъчващи ослепителни витрини, неплатени членски вносове, измръзване на краката през съглашенските ботуши.

Др. Н. Поморски за Ню Йорк: „... За наше учудване вътрешността на Статуята на свободата се оказа кухня... В центъра на Ню Йорк се усеща изключителна бензинова воня... Ню Йорк с неговите най-високи небостъргачи (до 58 етажа!) предизвиква в душата ти огромна злоба... Работническата революция трябва да ликвидира този уродлив град...“

„Съюзът на работниците и науката, слели се ведно, ще смачка в железните си обятия всички препятствия по пътя към прогреса!“ Ласал.

„... Духът на Ленин витае над сухите колонки с цифри!“ Л. Троцки.

Михаил Колцов: „Не може да става и дума за връщане на търговията ни към омръзналите ни релси на капитализма... държавата не може да допусне анархия на пазарния оборот, «свободна игра на цените»... нищо позорно няма в това съответните органи да призват този-онзи към ред...“

Антракт IV. Танцът на кучето

Младият княз Андрей, погрешно наречен от сегашните му родители Питагор, в обичайното си великолепно настроение тичаше сред

боровете, лаеше по гаргите, гонеше катеричките. Отдалеч видът му беше страшен: широки черни гърди, черна козина по дългия гръб, мощни светлосиви лапи, големи щръкнали уши, муцуна, пълна с дивно блестящо оръжие. Катеричките трябваше до смърт да се страхуват от тази налитаща буря, да бягат надалеч, да се мятат по стволите на боровете и да летят до най-горните клончета. Те го правеха, но май не се страхуваха. Трябваше да се признае, че излитаха не до най-горните, а до най-долните клончета и оттам гледаха княз Андрей. Понякога му се струваше, че просто си играят с него.

„Какво ще правя, ако настигна някоя от тях? – мислеше си понякога той. – Не бива да я хващам със зъби, може да пострада кожичката на невинната твар. Какво да се прави – въздишаше, седнал под някой бор, – бягам твърде бързо, всъщност нищо не ми струва да ги настигна.“

Веднъж дори не му се наложи да ги настига. Стремително носещата се пред него катеричка неочаквано спря и го погледна с очите на онази чухонка⁴¹, която бе срещнал на полето край Дерпт по времето на първия Ливонски поход⁴². И както тогава бе спрял коня, така сега седна на задните си лапи. Заля го вълна от любовна жажда, радостна плахост и младо ликуване. Катеричката го гледаше без страх, както онази девойка с ленена рокля гледаше блестящия руски витяз. После животинското начало задейства в нея някаква пружина и тя мигновено се стрелна до недостъпния връх на бора.

Княз Андрей беше сигурен, че това беше същата девойка, както и че той, тригодишната немска овчарка Питагор Градов, някога е минавал през тази земя в образа на руски княз. Ето че сега някъде скачаше по клонките с другарките си, съвкупяваше се със самец си и понякога го поглеждаше с уж безсмислените си очи. Едва ли й е ясно коя е била тогава и кога се е случило, също както и той между впрочем не съвсем отчетливо осъзнава понятията „княз“, „Русия“, „цар Иван“... Разбира се, княз Андрей не си знаеше името, може би, защото беше прекалено млад. Обичаше, когато по-големите погрешно го наричаха Питагор, а още повече – Питочка, което му се струваше, че изцяло премахва грешката.

Обичаше цялото си семейство: мама Мери, татко Бо и чичо Льо, втората майка Агафя и втория чичо Слабопетуховски (всеки път, когато произнасяха това име, му се искаше със смях да го повтори), по-

41. Чухна, чухонка – насмешливо прозвище на фините. Интересно е, че думата „чухонка“ се среща в произведението на Иван Вазов „Утро в Банки“. – Бел.пр.

42. Ливонска война (1558–1583) – война на Русия с Ливонския орден, Швеция, Полша и Литва за излаз на Балтийско море. – Бел.пр.

големите си братя Никита и Кирил, сестра си Вероника, неотдавна до-несла въщи хубавото кученце Бориска Четвърти, и, разбира се, най-много сестричката Нинка, която за съжаление малко си играеше с него.

Всичко, което му напомняше за миналото, се появяваше пред него само като ярки изблици на щастие: широките хоризонти преди последното настъпление срещу Казан или блестящата маса вода, когато за пръв път неговата конна дружина си проби път до Балтика, моментите на утоляване на глад или жажда, срещите с женски хора и този жест на пускане платното на входа на шатрата, погледът на приятел, още непревърнал се в изверг...

На мястото, където изведнъж изплуваше погледът на приятел, „още непревърнал се...“, княз Андрей тихо ръмжеше, тръскаше уши, за да прогони останалото, и започваше да тича около боровете или мебелите, отново завладян от радостните изблици на сегашното и тогавашното.

Една сутрин Сава, който желаше да влезе в семейството на княз Андрей, докара Нинка с кола и я свали от нея на ръце, като казваше, че не бива да остава в болницата. Майката закрепва страшно: „Какво се е случило?!“ Занесоха Нина горе в нейната стая. Княз Андрей успя да се промъкне пред всички и да се просне под леглото. Категорично отказа да излезе оттам и дори леко заръмжа, когато втората майка се бе опитала да го хване за нашийника. Тогава бащата каза: „Оставете го“.

Изведнъж пред него се появиха мрак и пожарище, бойно поле след поражение, сенки на мародери, черни парцали на неживот, излитащи като гарги над непоносимата миризма на злодеянието. Усещаше, че тези парцали стават все по-гъсти над любимата сестра, а значи и над него. Оттам, от предишното, започна да се надига ужасното: хоризонтите изчезнаха, светът се сви в клетка, в затвор, в каменни кладенци, оттам измъкнаха, но не за спасение, а за най-страшни мъки, и застиналото лице на изверга, на бившия приятел, на цар Иван.

Княз Андрей не знаеше колко време беше минало, а и не си задаваше такъв въпрос. Стараеше се да не скимти, макар че единствено това би му помогнало. Неочаквано ръката на Нина падна от леглото и увисна точно пред носа му. Докосна я с него – беше студена дори за вечно студения му нос. Започна горещо да я ближе с вечно горещия си и дълъг, сякаш поток от вулканична лава език. Изведнъж ръката се вдигна и го хвана едновременно за двете уши. „Питочка, мили“ – прошепна гласът на сестра му.

Парцалите на неживота се разхвърчаха като изплашени от крилат конник. Кучето танцуваше под луната или под слънцето, каквото имаше

в наличност в момента. Занданите изведнъж се разтвориха, сякаш издухани от мощна въздушна струя. Младостта зовеше назад. Денят на бягството летеше наоколо към зелените хълмове на Литва.

Осма глава

Село Горелово, колхоз „Лъч“

В ранната есен на хиляда деветстотин и тридесета година, веднъж привечер, точно по разписание или почти точно, с други думи, за радост на всички чакащи на Казанската гара в Москва пътниците започнаха да се качват във влака Москва-Тамбов.

По онова време, когато се качваха във влак, съветските хора неизбежно ги обхващаше нервност, граничеща с паника. Изправно работещата транспортна система все още изглеждаше чудо, още повече че отново настъпиха лоши времена и за много стоки за широко потребление, които при непа ги имаше във всяко магазинче, се налагаше да се пътува до Москва. Тамбовските селянки с окачени върху празничните им плюшени жакети торби и чанти, още със стъпването си под гигантските сводове на гарата, призвана да напомня за ХХI век, но напомняща единствено за неотдавнашното модернистично течение в архитектурата, се готвеха за бой за своя вагон и за своето място. Бабите се носеха през тълпата на перона с невероятна скорост, като успяваха и да подвикват на другарките си: „Хайде, хайде! Маша, не изоставай! Чие е детето, кой си е изгубил детето?“ Московчани, представени на гарата не от най-добрата си част – носачите, пращаха след тях първокачествени благопожелания. Засега на тази гара не бяха успели да възстановят предреволюционното приличие, а явно и никога нямаше да успеят. Катунци на татари и чуваши почти изцяло покриваха кахления под. В тоалетните постоянно се переше. Във въздуха се носеше непреодолимата миризма на Казанската гара: смес от хлорна вар, пикня, размекнати с вода сушени плодове и киснат винегрет.

Братя Градови не бързаха. С увереността на млади мъже, заемащи твърди позиции в обществото, бавно вървяха по перона, не обръщаха внимание на никого и бяха заети единствено със себе си. Никита едва тази сутрин беше пристигнал със семейството си от Минск и когато научи, че брат му заминава за Тамбов, поиска да го изпрати. Кирил не възрази.

През изминалите две години строгите му принципи станаха някак по-меки и дори не реагира, когато брат му повика кола от Народния комисариат. И чертите на лицето му се посмекчиха и независимо от работническите му дрехи вече беше лесно да се разпознае в него младеж „от

добро семейство“. Впрочем може би това се дължеше на новия детайл в облика му – очила с тънка метална рамка. Те моментално издаваха непаролятарския му произход.

Както винаги, Никита беше с униформата на висш командир от РККА, всичко по мярка и оправено до последната гънчица. Това и добрата кройка отличаваха висшите командири от средните и младшите. Като че ли всичко беше същото – гимнастюрки, колани, бричове, ботуши, но висшият команден състав можеше да се разпознае отдалеч, без човек да се заглежда в петлиците.

През последните години братята се виждаха рядко, още по-рядко общуваха, с изключение може би на масата в Серебряни Бор. Всеки път възникваха караници сякаш от нищо, но се разгаряха с буен пламък – или заради Кронщад, или заради привилегиите на командния състав, и това ги отдалечи един от друг. Изпращането на Казанската гара бе опит да се преодолее отчуждението и в погледите на Никита към Кирил ясно се четеше: „Хайде, Кирка, престани да се цупиш“, а в ответните погледи на Кирил към Никита: „Защо пък мислиш, че се цупя?“, тоест отново се възстановяваха вечните им отношения: обичливо – снизходителни от страна на Никита и обичливо – отбранителни от страна на Кирил.

По-малкият обожаваше по-големия още от времето, когато маминият глезльо Ника неочаквано рязко и безвъзвратно застана на страната на червените, премина като герой по всички фронтове на Гражданската война и направи главозамайваща военна кариера. Кирил дори и пред себе си никога не би признал, че точно този избор на по-големия му брат го бе тласнал в обятията на „най-прогресивното учение“. Нещата не опираха точно до това, защото и на него самия му стигаше умът да схване в каква посока плава корабът на историята. Нима странната еволюция на Никита, сегашната му сякаш показна безидейност не доказваха пълната самостоятелност на Кирил?

– Качването във влака за Тамбов започна да напомня шурма на Зимния дворец. Спасявайки се от профучаващите торби и куфари, Никита и Кирил спряха да запалят по цигара край един осветителен стълб. Тъкмо в този момент светна цялото гарово осветление. В края на перона на стената на гаровата постройка бяха осветени голям портрет на Сталин и лозунгът: „Да живее сталинската петилетка!“. Никита извади кутия скъпи цигари „Северна Палмира“. Кирил обаче отказа и предпочете своя евтин „Норд“.

– Все пак с какво ще се занимаваш в Тамбовския край? – попита Никита.

Кирил не отговори веднага, сякаш погълнат от разпалването на твърдия си „пирон“. Най-последно рече:

– Организира се мрежа за идеологическа просвета...

– Точно от това най-много се нуждаят селяните, нали? – усмихна се Никита.

Кирил не отговори на иронията: не му се искаше разговорът пак да се плъзне към сериозни, ако не и мрачни теми, отново да се сблъска с неговата висока партийна идейност и преднамереният цинизъм на военните специалисти.

– Къде точно отиваш? – с някаква особена нотка в гласа попита Никита.

– В Горелово и няколкото нови колхоза в Гореловски уезд, тоест район – каза Кирил и искаше да прехвърли разговора на семейни теми, но Никита се усмихна.

– Нови колхоза в Гореловски уезд! – Сложи ръка на рамото на брат си. – Кирка, бъди по-внимателен там, в Горелово.

– Какво имаш предвид?

– През двадесет и първа година всички гореловски мъже тръгнаха с армията на Антонов. Наложени са да превземат селото с шум два пъти за един месец.

– Пак започна! – възкликна Кирил със силна и искрена досада.

Никита отново се усмихна, но някак на себе си, явно беше смутен.

– Да, братле, все още мисля за тези кошмари. Как стана така, че ние, армията на въстаналите, толкова бързо се превърнахме в армия от палачи?

Кирил пак беше готов да избухне: нежността към брат му се бореше с обидата за партията.

– Ех, Ника, почти десет години минаха, колективизацията върви с пълна пара, а ти все мислиш за кронщадските анархисти и антоновските бандити!

– Странна наивност – мрачно произнесе по-големият брат. – Струва ми се, че сега му е времето да си спомним. Нима мислиш, че народът е във възторг, че отмениха непа изневиделица, прибраха земята и започнаха колективизацията? Това не е ли чист троцкизъм, дявол да го вземе?!

– Наивност ли?! – изкрещя Кирил. – Кажете, братле, червени командири, прочел ли си през живота си поне една книга от Маркс?!

– Какво му се приискало! – извика в отговор Никита със същата пламенно-полемична нота. – Разбира се, че не съм прочел и няма да

чета. Надявам се за очите ми още дълго да не потрябва такъв велосипед! – притисна с показалеца си към носа на Кирил предателските му очила.

Кирил най-напред се стъписа, а после се разсмя. Беше благодарен на брат си, че толкова изненадващо внесе хумористична нотка в проклетата тема. Никита също се смееше доволен.

– Какво се чува за Нинка? – попита той след минута.

Кирил вдигна рамене:

– Последното е поемата ѝ в „Красная новь“. Модернистична глупост. Дипломира се в Тифлис още преди два месеца, но не бърза да се връща. Майка не разбира защо, а пък аз съм сигурен, че е поредното глупаво влюбване.

– Ами ти? – усмихна се Никита.

– Какво аз? – с недоумение попита Кирил.

– Още ли не си влюбен?

Кирил пак се нацупи.

– Аз? Влюбен? Що за глупост?

Никита със смях прегърна брат си през раменете.

– Едва след колективизацията ли? Може би след индустриализацията? След приключването на петилетката ли, Кирюха?

Почти едновременно прозвучаха свирката на локомотива, биенето на камбаната и отчаяният вик на кондуктора: „Граждани заминаващи, граждани изпращачи, влакът тръгва!“ Хората се хвърлиха кой във вагона, кой навън и така се осъществи последният сблъсък. Кирил потъна в тълпата.

Десетина минути след тази тревога влакът все още си беше на мястото. Кирил стоеше, притиснат към мръсния прозорец от три страни – от селски торби, шперплатови куфари с катинари, кошници с купени в столицата бакалски стоки – остро миришещи кубове сапун за пране, трилитрови бутилки с растително масло, надигащи се от синята си опаковка глави на буци рафинирана захар. Кирил нямаше възможност особено да си мърда ръцете и само с мимика и с брадичката си подаваше съответните сигнали на брат си – върви, защо стоиш тук, но той не си тръгваше, чакаше и се усмихваше, със стройна фигура и горда осанка, да не говорим за униформата му, рязко отличаваща се сред жалката тълпа на петилетката.

„Каква ти безидейност, какъв ти «възприет от военните» цинизъм – помисли си Кирил, – той е същият офицер, какъвто би бил в Англия или Франция, или... естествено, в царската армия, в бялата руска армия. Как не съм могъл да го забележа по-рано? Независимо от всичките му

отличителни знаци, Никита просто е руски офицер...“

Влакът най-после тръгна, останаха назад Никита и перонът, гарата с портрета на Сталин, лозунга и острия ѝ връх потънаха в тъмнината.

Минаха най-малко шестнадесет, дори по-скоро двадесет часа и влакът стигна до някаква спирка, на която имаше само будка на стрелочника, а на стотина метра от нея – жалката му барака. Измъченият от пътуването Кирил скочи, почти се изсипа с куфара си от вагона. Блажено вдъхна студения есенен въздух на пустите руски пространства, свали шапката си и подложи лице на вятъра. Влакът тутакси пое по-нататък, към областния център Тамбов, към града, славил се някога с баловете в Дворянското събрание. От пространството, тоест от полегатите хълмове с праметнати върху тях тъмни шнурчета на горичките, се отдели селски младеж на не повече от двадесет години, с червена звездичка на фуражката. Вдигна ръка към козирката си.

– Другарят Градов? Здравсти! Аз лично съм Пьотър Никанорич Птахин – секретар на комсомолската ядка в Горелово. Възложено ми е да ви трас-пор-ти-рам.

Като всички „новоиздигнати“ Петя Птахин обичаше новите чужди думи. Нямаше нищо чудно – цялата сегашна руска идеология беше шпикувана с чуждестранни чесьнчета. „Пролетариатът експроприира експроприаторите“ – мислеха, че Петя Птахин няма да може да го изговори, но нищо подобно, чудесно се справяше.

На половината път между спирката и бараката на стрелочника до кладенеца беше завързан транспортът – кранта, впрегната в талига. За по-удобно пътуване в нея щедро бе нахвърляна слама.

– Дълго ли се пътува до Горелово? – попита Кирил.

Странно чувство неочаквано го стисна като в менгеме.

Гледайки простоватата физиономия на Птахин, талигата, голите полета с рядко мяркащи се черни птици, той сякаш почувства близост с тази участ като че ли в нея имаше и негов собствен корен, но веднага се прибавяше и нещо друго, мъчително – приличаше на безизходен укор и срам от невъзможността да преодолее тази участ, та било дори и затова че тя е място на негова невероятно далечна любов, сякаш немислима без нея.

Петя Птахин весело отвързваше коня.

– Пътят, другарю Градов, е едното нищо, три часа и малко отгоре, тъй че охотно ще ви от-ра-пор-ту-вам за нашата колективизация. Имаме а-а-грамадни постижения, другарю Градов!

Сумракът се сгъстяваше и в селото влязоха при почти пълна тъмнина. Все пак още се различаваха селските къщурки от двете страни на неравния път. Някъде мъждукаха кандила, свещички, докато неочаквано сред тези жалки източници на светлина се появи един мощен и горещ – нажежено до бяло пепелище, розов дим, още живи, танцуващи около рухналите мертеци огнени езичета. Мрачна тревога обхвана Кирил. „Ето ти го Горелово...“ – измърмори той. – „Горелово, Неелово, Неурожайно също...“⁴³

Петя Птахин с изключителен интерес гледаше пожарището и оживено коментираше:

– Пък туй, другарю Градов, днеска на обяд Федка Сапунов, кулашката гадина, цялото си място запали, голя-я-мо стопанство, за да не ходи в колхоза. Затрил всичките си роднини и добитъка си, а и той се отправил при своя бог, само че ще иде в казана на дяволите, антоновецът му неден!

Явно пожарището у Сапунови беше главното събитие в селото. Няколко фигури още се мяркаха в заревото, чуваха се как нареждат жени. Птахин спря коня недалеч, гледаше тлеещите греди и пробягващите тук-там огнени змийчета, мърморейки почти безсмислено: „Голя-я-мо стопанство, голя-я-мо стопанство.“

По това как трепереха устните му и как бършеше чело с шапката си на Кирил му стана ясно, че с гибелта на Сапунови си отива и миналият живот на този загубен комсомолец.

43. Цитат от поемата на руския поет Н. А. Некрасов (1821–1878) „Кой в Русия живее добре“ за крепостното право. – Бел.пр.

Девета глава

Кислородните възглавници

От разрушаващата се средноруска житна цивилизация правим скок в средиземноморската, маслинена, сливова, гроздова цивилизация, която все още с упорство, „достойно за по-добро приложение“, както биха казали в Института за червена професура, се съпротивяваше на неумолимо настъпващите строго купонни времена.

Вземете гърбавите улички на стария Тифлис. Тук дори не може и да ви хрумне, че тече първата петилетка. Както преди сто, както преди двеста години, така и сега чаткат подковите на конете, впрегнати в кабриолети. От засенчените балкони и галерии си подвикват домакини. Ако кажем „гърлено си говорят“, значи да платим дан на шаблона, но на грузинците наистина звукът се ражда в гръкляна, а не в акустичната кухня и оттам, от гръкляна, бурно избива нагоре, сякаш струя на фонтан, и винаги среща сребърно грахче при полета си – препятствието, за чието преодоляване помага характерният жест с ръка. Също както в старите времена, в ранна есен над оградите наднича гъстият листак, сред който провисват налети круши и праскови. Също както преди, тоест преди „катастрофата“, преди щастливото присъединяване към болшевишка Русия (според израза на някои несъзнателни фармацевти), две матови кълба красят входа на аптеката на малкия площад, а зад големия ѝ прозорец, както винаги, се мярка вуйчо Галактион Гудиашвили, облечен с бяла колосана престилка, любезно разговаряйки с клиентите си, главно грузинки с тъмни наметала. Настина табелата „Аптека Гудиашвили“ над входа е замазана небрежно (какво ли можете да очаквате от новата власт, ако не грубост и небрежност), но чудесно се разпознава. Във всеки случай хората имат предвид точно нея, а не накриво окачения шперплат с надпис „Аптека № 18 на Госздраваптупра“⁴⁴. Новите чудовища на светските думи – Воркутлес, Грузпишмаш, Осоавиахим.

– Спри при аптеката на Гудиашвили, драги!

– Слушам, батоно⁴⁵.

Човекът изпълни нареждането. Пътникът Ладо Кахабидзе, набит мъж, прехвърлил петдесетте, с кавказка блуза, стегната с набор на кръста, с наслада се огледа наоколо. Няколко години беше прекарал на

44. Държавно здравно аптечно управление. – Бел.пр.

45. Батоно – обръщение в Грузия към по-възрастен или уважаван човек. – Бел.пр.

Север, изпълнявайки отговорна задача на партията, сега се прибираше и с удоволствие се оглеждаше. „В Тифлис почти нищо не се е променило“ – каза си той и веднага сподави следващата мисъл, която би могла да звучи така: „Все още нищо не сме разрушили тук“, ако навреме не бе го направил и не бе помислил за втори път с удоволствие: „В Тифлис почти нищо не се е променило“. И веднага отново сподави неизбежно възникващата втора мисъл.

С учудваща за възрастта му лекота Кахабидзе скочи от колата и влезе в аптеката. Коларят, който както и всички тифлиски колари, не страдаше от липса на любопитство, успя да забележи през прозореца, че пристигането на важния пътник радостно изуми и възхити чичо Галактион. Той отметна капака на щанда, така че клиентите дори се поуплашиха, и изтича срещу него с разтворени ръце. Клиентите засияха.

Между другото пристигането на Кахабидзе беше внимателно наблюдавано от втория етаж на аптечната сграда. В личното жилище на аптекаря, в голямата, затъмнена с пердета стая с огледала и портрети на предци, тоест в гостната, или както я наричат в Кавказ – „салона“, стоеше Нугзар, племенникът на Галактион, който някога смайваше гостите на професор Градов с огнена лезгинка. През тясна цепнатина в пердетата наблюдаваше пристигането на големия партиец, а след това, открянал вратата към стълбището, се вслушваше в приветствените възгласи долу. Навътре в къщата се дочу друг звук – потропване на токчетата по паркет, и в „салона“ влезе Нина Градова. Синините и охлузванията, с които я оставихме преди три години, бяха изчезнали безследно от лицето ѝ. Независимо от огромните исторически събития, случили се оттогава, тя беше едва на двадесет и три години. Впрочем сегашната цъфтяща красавица имаше само далечна прилика с ентузиазираното синеблузо момиче от предишните глави. Без да забележи Нугзар, Нина се приближи към огледалото и оправи косата и презрамките на деколтираната си рокля. Нугзар се изкашля, издаде се. Тя едва го удостои с поглед – явно обичаен, дори може би досаден човек в къщата.

– Привет, Нина! – обади се той. – Кълна се в Кавказ, ти просто си неотразима с тази рокля! Къде се готвите да ходите днес, мадамозел? О, пардон, пардон, мадам!

– Паоло празнува новата си книга – отвърна Нина. – Всички поети се събират на зъбчатата железница.

Нугзар цъкна с език:

– Паоло Яшвили! С какви хора дружиш, момиче! Истински литературни знаменитости!

Той се приближи и спря зад гърба ѝ, отразявайки се в огледалото:

– Не изглеждаме лошо с теб, а, Нина?

Тя се обърна към него с раздражение:

– И аз съм поетеса, не си забравил, нали?

– За мен си единствено жена, заради която ще повехна до смърт – отбеляза Нугзар мрачно.

Нина се разсмя:

– Ама че си образ! Просто си непоправим женкар, Нугзар!

Отношенията им се крепяха на известна колебливост, сякаш всичко е несериозно, а и можеше ли другояче да се отнася към неговите постоянни и до известна степен оскъrbителни домогвания? Няма да вдигне сериозен скандал, я! Красиво, разглежено от жените момченце, затова и палуваше.

– Аз – женкар?! – престори се на възмутен Нугзар. – Я ме погледни! Толкова съм измъчен заради това, което не ми даваш!

– Досадно момченце! – изкрещя Нина. – Май си забравил, че сме близки роднини?!

Взаимното полутеатрално, полуистинско възмущение нарастваше.

– Ха-ха-ха! – саркастично се разсмя Нугзар. – И това го казва една от най-свободомислещите жени на двадесети век! Ами къде е „теорията за чашата вода“? Къде е нашият идол Александра Колонтай и нейната „любов на трудовите пчели“? Защо за Паоло има чаша вода, а за Нугзар няма? Защо за Тициан има мед, а за Нугзар няма и капка? Роднини! Ще ми кажеш и че си омъжена!

– Да, омъжена съм, дръвник и мошеник. Кой ти е снесъл за Паоло и Тициан?

– Мъжът ти за нищо не става, той не е мъж! – изкрещя Нугзар.

Нещата станаха сериозни. Той ѝ се нахвърли и зацелува раменете и шията ѝ. Вбесената Нина се изтръгна и хвана тежък свещник. Нугзар, дишайки тежко, отиде в далечния ъгъл на стаята и изведнъж рязко се обърна, сякаш беше замахнал със сабя.

– Знам и истинската причина за прехвърлянето ти в Тифлиския университет! Принудили са те родителите ти, когато са започнали да изплуват странните ти нещица с троцкистката опозиция!

– Нищожество! – викна в отговор Нина. – Откъде ги събираш тези мръсни клюки?!

Нугзар се сепна, че е казал нещо повече. На лицето му цъфна усмивка, „сабятa“ в ръката му вече се бе превърнала в сладка праскова.

– Само се шегувам, Нина, не ми обръщай внимание. Просто

глупава шега, извини ме. Знаеш, че около красива жена винаги има приказки, шегички, е... Аз съм ваш паж, ваше величество. „Кралицата свиреше Шопен в кулата на замъка и слушайки Шопен, в нея се влюби пажът...“ Виждаш ли, руската поезия не е чужда и на грузинските младежи.

Нина понечи да излезе, но той продължаваше да се върти пред нея, изобразявайки паж, като ѝ пречеше да излезе.

– Престани да се правиш на шут и ме пусни да мина!

Нугзар танцуваше около нея на пръсти, правейки се, че ѝ вее с ветрило.

– Може ли да ви откарам на пира на Паоло, ваше величество? Представете си, че пристигате на хълма на Давид с истински американски паркард с три сребърни рога! Мой приятел има такъв, ще ми го заеме за вас.

Тя пак не можа да запази сериозната си физиономия и се разсмя:

– Вървете в конюшната, паже, и кажете да ви нашибат с камшици!

– Бързо заобиколи танцуващия Нугзар и изтича навън.

Влезе в аптеката, за да каже довиждане на Галактион, и го видя да прегръща не по-малко солиден от него джентълмен.

– Нина, няма да повярваш на очите си! – завика Галактион. – Виж кой е пристигнал, кой се е върнал! Та това е доблестният Кахабидзе! Тъй като сте роднини, можеш да го наричаш чичо Ладос!

Нина веднага превключи на друга опера – „срещата с доблестния Кахабидзе“. Изобщо животът в Тифлис ѝ се струваше като поредица от оперни сцени.

– Чичо Ладос! Добре дошъл, скъпи! Щастливо завръщане, генацвале! – викна тя и едва тогава изскочи на улицата.

След нея в аптеката меко скочи Нугзар. Още от прага, без да дочака да го представят, разтвори обятия:

– Не мога да повярвам на очите си! Чичо Ладос Кахабидзе! Легендарният комисар! Ще попитате как съм ви познал? Чел съм във вестниците за вас, в стотици къщи съм виждал ваши портрети!

Нина спря на ъгъла един файтон. Нугзар излезе от аптеката и с бърза пружинираща походка заслиза към центъра с неговите големи „френски“, както често казваха в града, хотели.

Междувременно в аптеката Галактион и Владимир все още не можеха да се нагледат един на друг, потупваха се по раменете, надничаха в лицата си, смееха се.

– Галактионе, събуди ме! Нима действително си ти?

– Ладос, нима си при мен, в старата ми аптека?! Недей, не ме буди,

нека сънят да продължи!

Кахабидзе обиколи аптеката, докосваше познатите му от детството (някога и Вахтанг, бащата на Галактион, е бил собственик на заведение-то) въртящи се шкафове с редици от малки чекмеджета, всяко с рисунка на определена билка, сребърния касов апарат „Национал“, покритите със стъкло лавици – все качествени неща, стара руско – немска изработка.

– Всичко е така, както си беше – с удоволствие произнесе той и въздъхна. – С изключение единствено на това, че вече не си собственик, а обикновен наш съветски директор, скъпи Галактионе.

Гудиашвили размаха показалеца си:

– Грешещ, скъпи Ладо, не съм директор, а заместник-директор. Директор ни е партийният другар Булбенко. Прехвърлиха го тук от железопътното депо, където също беше директор. Има голям опит в ръководенето на заместник-директори.

Кахабидзе се смееше. Явно се наслаждаваше на разговора и остроумието на стария си училищен приятел и роднина, знаменития аптекар Гудиашвили.

– Щастливец е този Булбенко. Вах, да имах в Урал поне един заместник като теб, Галактионе! Но като цяло нещата не вървят зле, нали?

Галактион въздъхна:

– Горедолу. Знаеш ли, Ладо, никога не съм мислил, че в аптеката ми няма да достигат беладона, ипекакуана, калциев хлорат... Уви, сега понякога само разпервам ръце: затруднения, затруднения...

Лало Кахабидзе престорено се намръщи:

– Недостиг на беладона? Недостатъчно ипекакуана? Че това е позор за нашата социалистическа фармакология! Обещавам ти, ще се заема с това! Ще видиш, скъпи дон Базилио, че към края на петилетката нашите трудещи се маси ще се наслаждават на излишък от беладона, на изобилие от ипекакуана!

Галактион се преви от смях.

– Да ти кажа ли честно, Ладо? Ти си единственият комунист Голяма клечка, който някога ми е харесвал. Днес ще пируваме в твоя чест!

Канеха се да напуснат аптеката, за да се подготвят както трябва за пира, когато вътре нахлу възрастна жена. Тя се задъхваше, протягаше ръце, ридаше и зовеше за помощ:

– Спасете ни, добри хора, благородни Галактионе, спаси ни!

– Какво се е случило, уважаема Манан? – хвърли се към нея фармацевтът. Тукати забрави всичко друго на света, включително и госта си.

„Голям човек – помисли си Кахабидзе. – Не познавам друг, който с такова желание би се втурнал да помага. Във всеки случай при нас, в партията, такива няма.“

– Вай, вай, вай – нареждаше Манан, – мъжът ми, верният ми Авесалом умира! Вай, сигурно вече е умрял, докато тичах при теб, благородни Галактионе, наша единствена надежда в тези тежки времена, гений наш. Бог да те благослови – теб и всичките ти предци, и всичките ти потомци, и всичките ти роднини навеки!

Галактион с удивителна пъргавина за величественото му телосложение изтича в склада, измъкна две кислородни възглавници и се устреми към изхода. Ладо Кахабидзе го последва. Манан се сепна и също затича.

Цялата гърбава уличка, по която тичаха нагоре, и пресечките й участваха в събитието. Хората се бяха надвесили от прозорците и балконите и гледаха как тичат двама солидни мъже. Двете издути кислородни възглавници ги правеха да изглеждат като крадци, но хората знаеха за какво става въпрос, а и Манан внасяше яснота, продължавайки на бегом да хвали „целия род Гудиашвили – и аптекарите, и художниците“ и да нарежда за своя „незабравим Авесалом“. Галактион, без да спира, обясни на приятеля си:

– Никой в града няма кислородни възглавници освен Гудиашвили! Всички непрекъснато имат временни трудности с камфоровия монобромат, освен Гудиашвили!

От прозорците и балконите след тях се носеше:

– Боже, благослови благородния Галактион, нашия аптекар! Боже, благослови кислородните му възглавници!

„Дори и на Ленин не му се е присънвало такова нещо“ – мислеше, задъхвайки се, Ладо Кахабидзе.

Когато най-сетне дотичаха, видяха пред дома му дебелака Авесалом да седи под клоните на смокинята и спокойно да играе табла със съседа си. При появата на запъхтелите се Галактион и Ладо, съпроводени от нареждащата Манан, дебелакът скочи на крака, дори подскочи, и започна да се бие в гърдите.

– Извинете, че не умрях! – викаше той. – Извинете великодушно! Галактионе, скъпи, самата мисъл за твоите кислородни възглавници ме спаси! Боже, кого виждам заедно с нашия вълшебник аптекар! Кълна се в пророк Илия, че никога в дома ми не са идвали по-славни гости! Гагемарджос⁴⁶, батона Ладо! Всички се радваме, че си се върнал. Добре дошъл във вечния дом на нашата Картли⁴⁷! Манан, няма да пуспем тези

господа, докато не си отчупят от нашия хляб! На масата, на масата, господата!

Както виждаме, не само Галактион се отличаваше с умението да произнася ренесансови монолози. Не се наложи Манан да бъде подканяна. Тя забърза към голямата маса, която вече стотина години стоеше в този двор под чинара. Многобройни съседки тичаха на помощ, всяка носеше какви ли не яденета. Масата бързо се отрупа с купища плодове и зеленчуци, паници с лобио, пушени пилета, сирена, подправки, глинени делви с домашно вино. Появиха се съседите – хлебари, бръснари, пощальони... „Добър знак – си мислеше Кахабидзе, – още първата вечер в Тифлис съм с народа и май дори ще ме изберат за тамада!“

Така и стана, избраха го за почетен тамада. Изправи се, държейки в ръка рог с вино.

– Скъпи приятели, няколко години отдадох на социалистическото строителство в Урал. През студените буреносни нощи мечтаех за нашата щедра родина. И ето, че партията ме изпрати на отговорен пост пак в нашата република. Пия за нашата Картли, за републиката, в която няма да има кражби и подкупи, където ще процъфтява истинският ленински стил на работа, другари!

– Стил на работа – важно закимаха хлебарите и пощаджиите.

– Стил на работа ли? – повдигна учуден вежди бръснарят.

„Как можа при тях да попадне човек като моя Ладо“ – въздъхна тайничко Галактион.

– Нека Грузия да бъде истинска витрина на социализма в нашия велик СССР! – завърши речта си Кахабидзе.

С приветствени подвиквания хлебарите, бръснарите и пощальоните вдигнаха роговете си и ги пресушиха. Не без лека саркастична насмешка пресуши своя и Галактион.

– Пия за изобилие от беладона и за много ипекакуана! – каза той.

– За вашите кислородни възглавници, скъпи! – прошепна Авесалом.

В Тифлис имаше няколко кръстовища, където ти се струва, че си в Париж. От едната страна виждаме, да речем, фасади на сгради в стил края на века или арт деко, а от другата – вита лята чугунена решетка, ограда на парк.

46. Гагемарджос (груз.) – приветствие в смисъл на „добре дошъл“. – Бел.пр.

47. Картли (Карталиния) – историческа област в Източна Грузия, по-късно обединена с Кахетия – Картлийско-Кахетинска област. – Бел.пр.

Нош. Пустота. Големият черен автомобил с три сребърни рога на калника, който стоеше до решетката на парка, сякаш така и трябва, само засилваше това миражно усещане. А и пътникът, който случайно можеше да се види през спуснатото стъкло, също не приличаше много на труженник на петилетката: още млад, пооплешивял, изнежен и със странен поглед, проблясващ през пенснето върху месестия му нос. „Като някакъв капиталист – щеше да си помисли случаен минувач и в същия миг щеше тихичко да възкликне: – Та това е Лаврентий Берия, всесилният чекист!“ – и моментално парижкият мираж щеше да се разсее.

От една странична уличка със стремителна крачка излезе Нугзар и се насочи към пакарда. От прозореца Берия му подаде ръка с дланта нагоре. Нугзар се приближи, плесна я с длан, наведе се и прошепна направо в носа на по-големия си приятел:

– Той пристигна, Лаврентий. Видях го и го прегръщах в дома на чичо ми.

– Влизай, да тръгваме – подкани го Берия.

Нугзар се пхна в колата. Двигателят на пакарда изрева и колата потегли.

Просякът на ъгъла уплашено се прекръсти.

На склона на хълма на цар Давид се извисяваше голяма бяла сграда с лице към града. Жителите от околността вече бяха забравили, че преди революцията тя беше собственост на търговеца на чай и кафе Лионозов, но знаеха, че не бива да се приближават до нея. Точно натам се насочи пакардът.

Официално сградата бе на разположение на Съвета на народните комисари за посрещане на гости, но всъщност в нея изцяло се разпореждаше ГПУ.

Когато пристигнаха, няколко черни автомобили вече стояха пред входа. Цивилни чекисти охраняваха под прозорците и покрай стените. Смуглият им вид напомняше нещо италианско – или мафията се беше събрала, или черноризци в зората на фашизма.

Тук вече Нугзар не можеше да се държи като с равен с Лаврентий Павлович и затова вървеше малко по-назад от него, не като по-млад приятел, а като помощник.

Старшият охранител се изпъна пред Берия. Той вдигна ръка до слепоочието си:

– Здравейте, другари! Всичко наред ли е?

– Всичко е наред, другарю Берия!

Вътре приликата със сицилианската мафия се засилваше още повече. Около дузина снажни мрачни мъже – кой полувоенен, кой изтупан в костюм с жилетка – се настаняваха около масата. На реверите на саката си някои имаха депутатски или вциковски значки, което говореше за принадлежността им към партийния елит и никак не намаляваше италианските реминисценции.

Мълчаливите охранители поднесоха на масата вино и мезета, след което напуснаха. Участниците в срещата вдигнаха чаши: „За нашата дружба!“ Сдържани усмивки преминаха по лицата им. Берия започна:

– Събрали сме се, другари, да поговорим за Ладо Кахабидзе, който току-що се завърна в Грузия, за да стане председател на Централната контролна комисия. Какъв е, действително ли е добър човек или само се преструва? Нестор, Серго, Арчил, вие познавате Ладо от деветстотин и пета година, сигурни ли сте, че е наш приятел, че е добър другар? Вахтанг, Гиви, Вано, Мурман, Резо, Борис, Захар, а и ти също, Нугзар, не се притеснявай, драги, хайде да поговорим като партийци!

Независимо от ободряващите думи на приятеля си Нугзар се стареше да се държи в тази компания така, както подобава на най-младия – скромно, старателно да вниква във всяка дума и всеки участник в съвещанието – или да го наречем „сбор“ – можеше да прочете на лицето му тази скромност и старателност. Няколко минути около масата цареше мълчание. Партийците се споглеждаха. Най-после Нестор, човек на същата възраст като обсъждания Кахабидзе, се изказа:

– Никога не ми е харесвал този Ладо.

Веднага заговори и друг ветеран – Серго.

– Много си въобразява другарят Кахабидзе. Само той, разбираш ли, е чист ленинец. Всички останали не са читави.

Настръхналият Арчил силно удряше с пръст по масата и всички вече бяха наясно какво ще каже. Точно така се оказа.

– Преди революцията той представляваше нашата партия в междупартийното контраразузнаване, а начело беше кой? Бурцев, есерът, избяга зад граница. Сега Ладо постоянно се прави, че за всички има материали за връзки с тайната полиция.

Берия – с пенснето напред – тутакси поде:

– Включително?

– Страшно е да се каже за кого включително – отвърна Арчил, без да го гледа. – Подозира всички в предателство на „ленинските идеали“. Никакво уважение към вождовете. Сега казва, че ще поведе война с корупцията в Грузия, все едно че тук има капиталисти.

Минута или две всички смилеха потресаващата информация в мрачно мълчание. Младият Вано се обърна към Берия:

– Истина ли е, че нарича другаря Сталин Коба?

Берия мило се усмихна:

– Мнозина стари другари наричат Сталин Коба. Партиен псевдоним, нелегалност, какво можеш да сториш. – Стана суров: – Но сега най-малкото не е уместно да се нарича Коба вождът на народите на СССР!

– Лаврентий, защо са го изпратили при нас като председател на Централната контролна комисия? Смятам... – горещо започна Вахтанг, но Берия го спря с меко движение на ръката.

– Почакай малко, Вахтанг. Нима е уместно, другари, навсякъде, както прави Ладо, още след първата чашка да дрънка, че другарят Сталин имал шест пръста на стъпалото на единия си крак и че го бил виждал със собствените си очи?

Пак се възцари мълчание, но този път не сковано, не изчаквателно както преди, а „живо“, с искрички в очите, с усмивчици, с комичното „о-о-о, я виж с какво ни изплашихте“. Дори премина лек игрив смях.

– Защо да правим история от това? – обади се Серго. – Ако имаш пет, а не шест, никой не прави история...

Нестор си подръпна мустачките и разпери ръце:

– Всъщност какво му е особеното – пет или шест?

– Не става въпрос за това! – рязко каза Вано.

– Точно така, Вано, не става въпрос за това! – ентузиазизирано го подкрепи Берия.

Резо се наведе и изтърси истината:

– Другарят Сталин просто не знае, че Ладо Кахабидзе се гаври с него, прави мръсни намеци за миналото му, безцеремонно приказва за тялото на вожда, иначе Москва не би го назначила тук на такъв важен пост!

– Другари! – възкликна Берия. Сложи ръка на рамото на Реза, сякаш подчертавайки, че близки приятели понякога могат да се прекръсват, с другата си ръка стисна китката на Нугзар и отново някак целият се устреми напред, проблясвайки с пенснето. Настъпваше ключовият момент на „хубавия разговор“.

– Може би пък другарят Сталин много добре знае възгледите на Ладо? – почти шепнеше той. – И точно това да е причината за назначаването му? Може би другарят Сталин изпитва доверие към верните си другари в нашата република, че няма да го подведем?

Отново се възцари мълчание, този път най-важното. Всеки гледаше всички, всички гледаха всекиго. После по лицата на всички едновременно плъзнаха усмивки. Беше провъзгласен тост: „За верността!“.

По времето, когато на склона на хълма на цар Давид се провеждаше съвещанието на верните хора на партията, на неговия връх се провеждаше поетичен пир. Терасата на ресторант, разположена в края на възнесената линия, бе сякаш окачена в нощното небе. Отдолу беше Божието творение – долината на река Кура. Пълната луна осветяваше накачалите един върху друг покриви на Тифлис, Метехския замък, криволиците на реката. Иди, че измисли по-поетичен пейзаж! Така размишляваше старият латернаджия, който стоеше с машината си в ъгъла на терасата, направо над самата красота. „Ходиш-бродиш по този древен свят, годините ти нямат чет, превръщаш се във Вечния евреин, а все се възхищаваш на простите номера на Луната.“ Той въртеше ръчката на латерната, изтръгвайки от нея почти неразличимите звуци на кавказката музика. От раменете му излитаха два папагала и разнасяха сред гостите розови билетчета с предсказания „за щастие и сполука“. Компанията работеше.

Поетите, най-малко тридесет души, седяха на голяма маса. Май целият хонорар за новата книга на Паоло Яшвили щеше да бъде профукан тази нощ. Нина седеше между виновника за тържеството и тамадата Тициан Табидзе, друг знаменит поет. Непрекъснато се вдигаха тостове, от сладкодумни по-сладкодумни...

– ... А също за вятъра, който е надувал платното на „Арго“, а сега обръща страниците на твоята книга, скъпи Паоло! Алаверди⁴⁸ на теб, ба-тоно Тициан!

Тициан Табидзе отдавна стоеше с чаша в ръка. Като тамада трябваше да подсказва на твърде многословните оратори, че виното не чака.

– Вдигам тост за вятъра! – каза той. – И Паоло, разбира се, ще пие за този вечен вятър, който ни докара тук една особа! Онази, която вдъхновяваше грузинската поезия през последните две години. Братя поети, да вдигнем чаши за Прекрасната дама на Тифлис! За Нашата девойка! Тя винаги ще притежава тази титла, колкото и години да минат, където и да се окаже – в Москва, в Париж или на Марс! За Нина Градова!

Паоло скочи и вдигна рога над главата си. На рамото на Нина, сияеща и смутена, точно в подходящия момент кацна папагал. В клоната си

48. Алаверди – от арабската дума allah (Бог) и турската verdi (давам), буквално „Бог дал“.
– Бел.пр.

държеше розово билетче. Тя го отвори и прочете на глас:

Човекът, който ви е най-скъп,
сега ще дойде и ще ви помогне!

Цялата маса избухна в смях, развикаха се, че човекът вече е дошъл и, разбира се, че ще помогне на такова момиче... Нина се смееше заедно с всички. Беше доволна, че папагалът успешно спря високопарните тостове, за които грузинците нямат спирка. Макар и да се смееха – никой тук не беше лишен от чувство за хумор, – на поетите все пак им бе малко досадно, че прекъснаха красноречието им. Затова, когато смехът поутихна, Паоло Яшвили не пропусна да вземе думата, като поклящаше своя рог:

– Приемайки „алаверди“ на моя брат Тициан, приятели, възползвам се от волята, която ни дава нашата Вечна родина, за да нарека Нашата девойка...

В този момент ритуалът отново бе прекъснат. В далечния край на масата се надигна разрошен пиян човек – ако „надигна се“ би могло да се каже за този, съвсем отпуснал се бохем. Беше Стъпа Калистратов, законният съпруг на Нина, бивш лефовец, бивш имажинист⁴⁹, поет, преминал през всички поетични групи от двадесетте години. Неочаквано, въпреки отпуснатостта му, забоботи мощно, както някога от естрадата:

– Моля за извинение, може ли без „алаверди“? Може ли мъжът на Вашата девойка да каже няколко думи? Ей вие, поетите! Наливате се с вино, нагъвате шишчета, мъкнете се след очарователната ми калпава жена, като че ли всичко е наред, като че ли нашият карнавал продължава... Но междувременно – ядец! Позор и мрак – това е нашето бъдеще! Серьожка Есенин го няма! Володка Маяковски го няма! Разположението на звездите не е в наша полза, братлета! И вашият покорен слуга Стъпа Калистратов едва е жив!

След като произнесе този монолог и явно изчерпи всичките си сили, Степан се плъосна на стола и изцяло увисна в ръцете на приятелчето си Отари, другия племенник на чичо Галактион, удивително изнемошляло и мълчаливо същество, като елен.

Въпреки че бяха грузинци, поетите не се обидиха на Степан за нарушения ритуал на трапезата. Наистина някой измърмори: „Ето ви типичен руски скандал в благородно семейство.“ Друг моментално

49. Имажинизъм (фр. Image) – руска литературна групировка от 20-те години на XX век. За тях формата има по-голямо значение от смисъла и идеята на поезията. – Бел.пр.

възрази: „Ах, недейте, това е просто отживелица от футуризма, епате⁵⁰...“ Но повечето просто бяха преизпълнени със съчувствие: „Степан е страдаща душа! Той е гений! Хайде да прием за него!“

Неочаквано се случи нещо. Притича един от местните биячи и зашепна нещо на ухото на Яшвили, който се опули. Всички се обърнаха към входа в очакване. С леки стъпки на терасата изпърха като врабче дребен човек около четиридесетте. Протегна ръце към масата на поетите и с висок, нахъсан от гордост и възторг глас започна да рецитира:

Ще ти кажа аз със крайна
прямота:
всичко е врели-некипели – шери бренди,
ангел мой!

Всички шумно скочиха: Осип! Та това беше самият Осип от плът и кръв! Слава на Манделщам!

Нина беше потресена. Тя, както и целият литературен Тифлис, знаеше, че Манделщам е някъде в Кавказ, че е прекарал няколко дни в града при Зданевичи, а после бил заминал или за Армения, или за Азербайджан, но можеше ли да си представи, че нейният кумир неочаквано ще се появи над града, под луната, сред винените пари, в нощта, когато тя – това със сигурност го знаеше – с голите си рамене е така неотразима, че той, благородночелият, шашардисано ще я поглежда, докато се прегръща с Паоло и Тициан, сякаш е разпознал в нея една от „красавиците на тринадесета година“, може би дори онази Соломинка, също грузинка като нея самата, особено през тази нощ – Соломея Андроникашвили?

– Откъде идваш, Осипе? – високо попита Паоло, разигравайки пред разбиращата аудитория сцена на срещата между двамата братя по Световна слесовест.

– От Армения! – извика Манделщам. – Едва се измъкнах оттам! Чуйте някояко стиха! – Започна да рецитира, явно за Нина: – Там, в Нагорни Карабах, в хищния град Шуша, изпитах страховете, близки на природата душевна... – Спря и попита, сякаш безумно смело, с висок шепот: – За Бога, Паоло, коя е ТЯ?

Паоло с гордост я представи:

– Нина Градова, млада поетеса, току-що ѝ дадохме званието Нашата девойка!

50. Епате (фр. épater) – смайвам с необичайно, скандално поведение. – Бел.пр.

Със студените си лапички Манделщам сграбчи дланта на Нина:

– Нина, вие... просто съм поразен... като че ли сте оттам, от „Бродещото куче“!

– „Аз свикнах с вас, блажени думи: Ленор, Соломинка, Лигея, Се-рафита“ – като омагьосана изрецитира Нина.

– О, вие го помнете! – прошепна Манделщам.

Към тях се приближи латернаджията. Усили музиката докрай. Папагалите бурно излетяха от раменете му. Манделщам забърка по джобовете си:

– Както винаги, нямам и рубла...

– Няма нужда – спря го старецът.

Дори грузинските пирове понякога приключват и към края на нощта Манделщам и Нина се оказаха сами в центъра на града. Луната още беше на небето, осветявайки многобройните портрети на Сталин и лозунгите за първата петилетка. Вървяха покрай жалките витрини на разкошните някога магазини.

– Този Тифлис... – измърмори Манделщам. – Дори въпреки вездещата муцуна на котарака... – Без всякаква предпазливост заби пръст по посока на портрета на мустакатия вожд. – Тук изглежда, че домът още не е разграбен, че поне непът е още жив. Вижте, надолу по улицата няма нито един портрет, нито един лозунг, само фонтан и над него струя... струя, Нина, както преди катастрофата!... а по масите, Боже мой, какви деликатеси!... а край масите такива живи, неизмъчени лица... и вие, Нина... С какво съм заслужил този подарък на съдбата?

– Хайде да уточним, Осип Емилиевич – прекъсна го Нина. – Кой е подаръкът на съдбата: аз или Тифлис?

– За мен вече завинаги сте съединени.

– А аз за себе си, уви, се разединявам – усмихна се тя. – Връщам се в реалния свят. Московчанка съм, Осип Емилиевич.

За да не подхваща неговия тон и да не изпада в екзалтация, Нина се стараеше леко да иронизира нощната им разходка. Манделщам явно не приемаше този тон и гледаше недоумяващо.

– Чувал съм за вас в Москва, Нина. И прочетох поемата ви в „Красная новь“. Вярвате или не, но видях лицето ви през редовете. – Внимателно хвана ръката ѝ над лакътя.

– Чуйте ме, Осип Емилиевич... – тя се отдръпна леко. Беше малко по-висока от него. Впрочем може би заради обувките. „Когато ги събуя, ще бъдем еднакво високи – помисли си тя. – Какво има, скъпа? Вие май вече забравихте условното наклонение?“

Зад гърбовете им в дъното на пустата улица се дочу нарастващ шум. Едва успяха да се обърнат, когато голям черен автомобил с три сребърни рога на калника мина покрай тях. Нина трепна. Точно преди началото на вчерашния пир, когато бе разказала на братята писатели за шегата на Нугзар, един от тях с тих глас ѝ бе казал кой се движи в Тифлис с този автомобил.

Уплахата ѝ не убягна на Манделщам. Лапичката му се придвижи още малко нагоре по ръката ѝ с явното предложение за приятелска полупрегръдка.

– Тези големи черни автомобили... – произнесе той. Неочаквано погледът му стана стъклен, забрави за предложената полупрегръдка. – Когато ги виждам, нещо също голямо и черно се надига от дъното на душата ми. Преследва ме видение за нещо ужасно, което неминуемо ще задуши всички ни...

– Познато ми е това чувство.

Манделщам – явно едва-едва се повдигаше на пръсти – надникна в лицето ѝ.

– Още сте млада за него.

– Преживях много горчиво разочарование – сериозно произнесе тя.

– В любовта ли? – попита и помисли: „Сега ще започне да разказва за нещастната си любов.“

– В революцията – отговори тя.

Този път той неочаквано трепна и помисли: „Очарователна е.“

Спряха при равномерно ромолящия фонтан – висока млада красавица и жалък стареещ врабец. Вече без колебание я хвана за двете ръце. Май всичко фалшиво отлетя, предлагаше се пълна искреност.

– След това, което е било, и преди това, което ще бъде, виждам всеки мирен миг, всеки момент на красота като нечуван дар, който не съм заслужил. Нина! – Опита се да я приближи до себе си и в този момент някой наблизко високо се изсмя, след което с хрипкав глас произнесе „ха-ха“.

Нина и Манделщам отскочиха един от друг, вгледаха се в тъмнината и различиха Стьопа Калистратов. Поетът лежеше на ръба на фонтана, а дългата му коса беше потопена във водата. До него като изваяние на тъгата седеше мълчаливият Отари.

– Хайде, хайде, целуни го, моя калпава жено! – одобри Стьопа. – Не се притеснявай. Ще запишеш в биографията си, че си спала с Манделщам. Разрешавам ти.

Той млъкна и се обърна, почти се сля с тъмнината, само се

разнасяше някакво хлипаме – не плач, а блискане, и като нощна молба проблясваше цигарата на Отари.

Нина гледаше натам, където лежеше Степан, и си спомняше как преди почти три години, в новогодишната вечер, пристигнаха с конски впряг в Серебряни Бор, как нахлуха, румени и пийнали, и как тя обяви пред събралите се:

„Край, убедихте ме, заминавам за Тифлис, но не сама, а със Стъпка, моя зако-о-нен съпруг!“ И как Сава Китайгородски бързо, с наведена глава, без да спазва каквото и да било приличие, на което цял живот го бяха учили в семейството, мина през гостната, изрови от купчината палтото си и изчезна.

Внезапна и много остра жалост я преряза изведнъж. Към кого – към Сава или към деградиращия Степан, или към себе си, просто към невъзвратимостта на онези години? Като пришпорена се хвърли към Степан, после се обърна към Манделщам:

– Извинете ме, Осип Емилиевич, това е мъжът ми. Моят беден безпътен „спътник“...

Хвана Степан за раменете и започна да го разтърсва:

– Ставай, ставай де, глупако! Да вървим вкъщи!

Някак си Степан се надигна. Нина го крепеше. Отзад се мъкнеше Отари. Цигарата му бе угаснала. Манделщам стоеше неподвижен. Дори и тук, в мирното ъгълче отпреди катастрофата, през клоните го следеше портретът на Сталин.

Десета глава

Зорнички, гълъбици и звездички...

Има ли нещо по-изоставено на Земята от улица на руско село? Да не говорим за немотията, има ли нещо по-безнадеждно далеч от празника на живота, от феерията на революцията? Така, малко в гоголевски стил, мислеше партийният пропагандист Кирил Градов, минавайки в ранната вечер покрай жалките къщи по улиците на Горелово и чудейки се защо иззад всеки плет в този час надничат страдащите лица на стопанките.

Жените се вглеждаха в бавно приближаващия се облак прах. Те излизаха иззад плетищата и заставаха пред вратите, застиваха със скръстени ръце. Явно не им беше по силите да осъзнаят ставащото, противно на всякакъв смисъл и на самата руска природа. Заедно с облака се приближаваше гръмовно мучене. Водено от объркани пастири комсомолци, към селото се мъкнеше недоеното колективизирано стадо.

Кирил спря, за да пропусне кравите. С приближаването на стадото застиналостта на жените се пропукваше, те вече не можеха да се владеят и започваха високо да нареждат и да викат бившите си питомки и хранителки с тъга и нежност, която винаги е била характерна за руските жени към кравите им: „Зорничке моя! Защо ми те отнеха?!“, „Гълъбице, момиченце мило! Погледни мамичка, погледни с едното си оченце!“, „Звездичке, хранителке, че ти си немита, нетрита! Затрили са те колхозните безбожници!“.

Виждайки родните си, все още неизстинали дворове, чувайки все още незабравените гласове, ту една, ту друга крава се измъкваше от стадото и като в старите, все още неотдавнашни времена се насочваше към къщи за доене и ласка. Някои от жените се хвърляха към тях, измъчени и отчаяни. Обърканите комсомолци безразборно шибаха с камшици гърбовете на кравите и главите на жените. Една от тях, разпознала в пастира собствения си син, го влачеше за перчема и го риташе с цървул по задника.

„Нещо не е както трябва – мислеше Кирил, наблюдавайки тези сцени. – Нещо тук не е както трябва.“ Умът му не раждаше нищо друго. Потресен от пронизващата безсмисленост на случващото се и от собствената си отбранителна тъпост, той стоеше с каменно лице до един плет. Залезът се отразяваше в очите му. Изведнъж отчетливо се появи и

премина пред тях като телеграфна лента: „Има ли на света нещо по-скъпо за мен от тези жени и крави?“

Приблужи се смутеният секретар на ядката Петя Птахин и забърбори, изчервявайки се:

– Моля ви, не обръщайте внимание на тия жени, другарю Градов. Нула класово съзнание, частнособственически ин-стик... ин-спик-ти, че може ли тъй...

Стадото отмина. Улицата утихна. Прахът се слегна. Кирил и Птахин продължиха към селския клуб. Разбира се, той се намираще в църквата, тоест както навсякъде, просвещението вземаше връх над предразсъдците. Полуразрушената сграда с продупчени кубета и полегнал накриво кръст беше следствие или на сражение, или на мирно оскверняване. Отляво и отдясно на входа висяха две обяви. Едната гласеше: „Колективизация и изтриване на границите между града и селото. Лектор другарят Градов.“ Втората оповестяваше: „Провокациите на британския империализъм в Близкия изток. Лектор другарят Розенблум.“ И денят, и часът на двете лекции съвпадаха. Над обявите в средна като че ли примиряваща позиция висеше портретът на Сталин с прикрепен към него, сякаш беше червена брада, лозунг: „Стопроцентова колективизация!“

Тъпна мрачни мъже пред входа пушеха махорка.

– Здравейте, другари! – поздрави Кирил.

Никой не отговори, дори не погледна към него. Затова пък мнозина хвърляха лоши погледи към комсомолския секретар.

– Птахин, защо по едно и също време сте насрочили две лекции? – попита Кирил. – Необходима ли е конкуренция?

Птахин, който даваше на мъжете знаци „спокойно, не правете глупости“, отракано отговори:

– Не се безпокойте, другарю Градов. Мобилизирахме нашите, гореловските, за вас, а ония, от Неелово, от „Заветите на Илич“, докарахме за другаря Розенблум. Имаме предостатъчно помещенията.

Кирил не успя да завладее аудиторията си нито с исторически препратки към утопичните комуни на Сен Симон и Фурие, нито с лъчезарни перспективи. Гореловските мъже седяха с каменни лица, а ако по физиономията на някого нещо се оживяваше, възникваше усещането, че желаят да вземат на мушка московския лектор. Междувременно от съседната зала, в която неведомият Розенблум гromеше британския империализъм, непрекъснато долитаха дружен смях и аплодисменти. Кирил реши по-скоро да привърши и прескачайки по параграфите, се втурна

към мощния си финал.

– Партийната програма, другари, предвижда възникването на грандиозни селскостопански комплекси, в които ще бъдат създадени съвременни условия за труд и бит на колхозниците. Границата между града и селото, както ни учеше великият Ленин, ще бъде практически изтрита в най-кратък срок и тогава окончателно ще бъде забравен отбелязаният още от Маркс „идиотизъм на селския живот“!

Лекцията явно беше приключила, а мъжете все така си седяха, без да помръднат. Е, нямаше да им се кланя, я. Птахин се усети и заръкопляска, давайки пример. Мъжете също запляскаха. Зачервеният от срам Кирил започна да събира листовите си.

– Въпроси, задавайте въпроси! – викна Птахин. – Другарят Градов ще отговори на всякакви въпроси!

Обрасъл с брада като горски дух старец се надигна:

– Ами народа къде ще го лекувате, гражданино обясняващ? В болница ли?

– Да го лекуваме ли? От какво да го лекуваме? – озадачено попита Кирил.

– От идиотизма къде ще го лекувате?

Напълно обърканият Кирил си избърса потта. Подиграваше ли се старецът или наистина нищо не бе разбрал? Петя Птахин обаче знаеше как да провежда партийната линия.

– Чичо Родионе, мислиш, че идиотизмът ти е в задника, ама той ти е в главата. Разбра ли?

Мъжете вяло се изхилиха. Старецът мрачно каза:

– И това го има.

– Лекцията приключи, другари – рече Кирил и в този момент си помисли, че на никого от тези хора не става за другар.

Всички излязоха в коридора. От съседната зала, май църковния притвор, долитаха взривове от смях и някаква неясна шетня. Кирил ядосано счупи цигарата си.

– Този Розенблум умее да намери общ език с колхозниците. Чувате ли, Птахин, колко жива е реакцията!

– Че как иначе, тези от Неелово са вкарали домашна водка, замътили са главите, ето ти и ре-ак-ция-та.

Вратата се отвори като че ли под натиска на бурните аплодисменти. Излязоха нееловските мъже, зачервени, матови, цвилещи. Някои доста се олюляваха. А ето го и лектора, познавача на селските души Розенблум – за пълно изумление на Кирил това се оказа не друг, а Цилка

Розенблум, една от „синеблузите“ приятелки на Нинка, с която неведнъж се бе сблъсквал по време на горещите спорове в Серебряни Бор във връзка с близостта до генералната линия на партията. Млада, рижа и независимо от гъсто обсипалите я лунички, нелишена от привлекателност жена. Безкрайно странната комбинация на облеклото ѝ – модерна преди двайсетина години шапка, военна гимнастърка, препасана с командирски колан, дълга пола на декламаторка, кирзови ботуши – дори създаваше определен стил.

– Да, да, другари – говореше Цилка на придружаващите я мъже. – Сега главният враг на световния пролетариат е британският лъв.

Те реагираха с уважение.

– Лъвът, той, разбира се, е звяр сериозен, гъвкав, космат. Амче и той трябва да лапа!

Някой изхъмка, друг се изхили, лекцията явно бе имала успех: ех, поне час без мъка!

Кирил изумен гледаше Цецилия. Появата ѝ в този джендем, където нищо не приличаше на теоретичните модели, където, честно казано, просто те наляга отчаяние, изпаряват се най-строгите ти убеждения, го зарадва и вдъхнови: ето я нашата девойка, московчанка, марксистка, болшевичка, работи дръзко сред бившите антоновци, значи навсякъде има наши, хиляди сме, ще отворим очите на този народ. Цецилия го забеляза до стената, на която все още личаха замазаните образи на светци, изхили се и се приближи с протегната ръка.

– Градов, физкулт привет! Дай си лапата!

Стискайки здраво ръката ѝ, Кирил възкликна:

– Розенблум! Не можеш ли да си помисля, че този „лектор“ Розенблум си точно ти, Розенблум! Колко ще останеш тук?

– Четири-пет дена – каза Цецилия.

– Аз също! Значи ще си тръгнем заедно!

Усмиваха се един на друг. Над тях на църковната стена беше закачен лозунг: „Ще изтръгнем ноктите на кулака!“

– Да вървим да кльопаме! – предложи Цецилия.

– Хайде да кльопнем! – с възторг се съгласи Кирил, въпреки че преди го отвращаваше жаргонът на московските комсомолци.

По лицето на присъстващия Петя Птахин пробягваха щастливи отблясъци – явно мечтаеше за системата на партийното просвещение.

В един от последвалите пет дена, по-точно в един от най-мрачните, гнусно ръмязи следобеди, Кирил и Цецилия се влачеха по едва

проходимите потоци кал. Горелово бе залято от дъждове. Реколтата гниеше на полето, утрото на колхозния строй беше наситено със „свинско време“. Младите хора продължаваха теоретичния си марксистки спор. Цепилия, сякаш тактувайки ритъма с ръка, нареждаше:

– Селото се развива в строго съответствие с нашата теория и Сталин като велик марксист чудесно разбира, че не можем да се отклоним от нея. Това е научен закон, Градов, разбираш ли? Елементарна диалектика на революцията!

Кирил задълбочено следеше преминаването на всяка нейна мисъл от устата ѝ в мрачната дъждовна бездна и кимаше.

– Съгласен съм с теб, Розенблум. Теоретично нямаме разминавания, но на практика ми се струва, че понякога отиваме твърде далеч...

Свърнаха зад ъгъла на единствената двуетажна тухлена къща в селото, където се помещаваха съветът и управата на колхоза, и спорът им секна. Пред погледите им се откри нещо необичайно. Насред пътя беше спряла колона от половин дузина армейски камиони със свалени капащи. Червеноармейци с винтовки със затъкнати щикове, се мяркаха из селските къщи от двете страни на улицата, гонеха навън ридаещите и крещящи жени, пищящите от страх деца и шашнатите старци, изхвърляха в калта жалката им покъщнина. Въртящите се наоколо селски активисти на място „колективизираха“ останалия дребен домашен добитък, както и патките и кокошките, разгонваха с ритници и камъни безползните членове на стопанството – кучетата и котките. Верни на природата си, котките незабавно изчезваха, коя дим да я няма, коя на недосегаемите клони на дърветата, за да наблюдават оттам в качеството си на вечни съзерцатели на човешката история, като се започне още от пирамидите. Кучетата, които нямаха сили да преодолеят верността си към домовете, бяха единствените съпротивляващи се, тоест ръмжаха и се нахвърляха върху нападателите. До Кирил и Цепилия от всички страни достигаха човешки вопли: „Какво правите, изверги?!“, „Безбожници, нямате ли срама!“, „Мъчителни проклети! Кръвопийци!“.

С див вик се появи откопчаващият кобура си командир на отряда.

– Млъкнете, кулашки боклуци! Ще стрелям! – и гръмна във въздуха.

Потресени от провеждащата се практика, Кирил и Цепилия забравиха теорията. Бавно вървяха покрай колоната, като нямаха сили дори да продумат. Край един от камионите се сблъскаха с гореловския си чичероне, комсомолец Птахин. С делови вид отбелязваше нещо в бележника си.

– Какво, по дяволите, става, Птахин? – попита Кирил.

– Де-пор-ти-ра-не на класово чужди елементи, другарю Градов. – Птахин започна някак сурово, но после нервно изхихика: – За тяхно добро изпращаме кулашките семейства в широките простори на братски Казахстан. И не пеш, другарю Градов, виждате ли, автомобили са пратили за тях, такава грижа.

– Тези ли наричат кулаци? – попита Кирил, като едва удържаше потреперването си. Цецилия предупредително го хвана за ръката. – Практиката понякога, уви, се разминава с теорията, грешките са неизбежни, но, Пьотър, вие сигурен ли сте, че тези всичките са кулаци?

В пъргавината на Птахин Кирил откриваше нещо от старорежимния лакей, но откъде ли можеше в този затънт край да се появи лакей?

– Не се безпокойте, другарю Градов, и вие, другарко Розенблум! – засуети се Петя. – Всичко е проверено и препроверено. Всичките са ми в списъчето, кулаци и средняци – кулашки помагачи, а пък списъчето е утвърдено ей отта-ам! – с изразителна многозначителност насочи палеца си към небето. Мръсният облак, който се влачеше над селото, като че ли не остави никакви съмнения.

Кирил и Цецилия се разделиха с Птахин и ускориша крачка, за да се отдалечат по-бързо от тягостната сцена. Междувременно погромът продължаваше. Червеноармейци измъкваха от жените и хвърляха в калта излишното имущество – одеяла, възглавници, стенни часовници, самовари, тигани и тенджери. За разяснение непрекъснато влизаха в ход прикладите. Понякога прозвучаваше предупредителен изстрел.

Щом излязоха от селото, всичко започна бързо да отминава, като кошмар на макар и мизерна, но все пак цивилизация. Изконната, ненаричана дори с думата „Русия“ природа носеше умиротворение и в мрачината предвещаваше простор и широк хоризонт. Свиха по страничен път, там беше по-сухо. Цецилия въздъхна:

– Какво да се прави, класова борба...

Кирил искаше да премълчи, вдигна някаква пръчка, счупи я в коляното си и спря.

– Не, това вече е прекалено, Розенблум! Видя ги тези кулаци... бедни, нещастни... Дочух нещо, не исках да повярвам, но... тук са пратили някакви нечувани наказателни отряди, може би като отмъщение за антоновския метеж... Никому ненужни крайности! Разрушаваме същността на руската агрокултура! За теб не знам, но аз имам намерение да съобщя в ЦК какво съм видял!

Вълнуваше се, лицето му пламтеше, а тя го гледаше с нов поглед.

– Слушай, Градов, нима не си чувал израза „покрай сухото гори и суровото“? Сталин знае всичко и е наясно със ситуацията с всичките й ексцеси. Стига за това! – внезапно сложи ръце на раменете на Кирил и надникна дълбоко в очите му: – А какво ще кажеш за малко полово отклонение?

Кирил се отдръпна смаян.

– Какво имаш предвид, Розенблум?

Мрачновата усмивчица като че ли сянка на водно конче, блуждаеше по луничавото й лице.

– Просто леко физическо задоволяване. Нима не сме го заслужили след една седмица политическа просвета? Хайде, Градов, не бъди буржоазен глезльо! Виж, на хълма има барака. Отлично място за подобно нещо!

Изоставената барака изглеждаше непригодна дори за „подобно нещо“. През покрива прозърташе небето, бъчви с вода стояха върху изгнилия под. На вратата висеше ръждясал катинар, но не беше никак трудно да разместят дъските на стената и да влязат.

Цецилия делово се огледа и бързо намери по-сухо местенце, хвърли що-годе сухо сено, постла палтото си, смъкна палтото на Кирил, после също така делово си свали полата – под нея се оказаха малко отблъскващи лилави гащи до коленете, разкопча гимнастърката си и се обърна към Кирил: „Давай, Градов!“

Кирил нищо не можеше да направи, беше сконфузен и нямаше никаква представа. Тя започна да измъква онова, което напълно го потресе – две големи като бели птици гърди. Откъде се взеха? Продължавайки да се усмихва, изцяло пое инициативата в свои ръце.

След като свършиха „лекото полово отклонение“, лежаха един до друг и гледаха през дупките на покрива, където все по-мътно тъмнееше лошото време. Замаян от потока нови за него емоции, Кирил прошепна:

– Ти... ти... ти си удивителна, Розенблум... просто си чудо...

Цецилия седна, изкашля се като стара пушачка, белите птици неуместно се разклатиха, сякаш във вода под внезапния порив на вятъра, духна в мундшука на една цигара и попита насмешливо:

– Как така, другарю Градов, сте се изхитрили да запазите девствеността си до двадесет и осем години? – наведе се и зацелува Кирил с неочаквана нежност. – Е, добре дошъл в света на възрастните, професорски сине!

Изведнъж забеляза, че Кирил е зарязал любовната игра и с тревога

се вира в нещо зад рамото ѝ. Огледа се и тя и видя нечии очи, наблюдаващи ги от ъгъла, иззад натрупаните боклуци. И двамата скочиха.

– Кой се крие там? Излизай! – извика Кирил.

Очите изчезнаха. Той се втурна към ъгъла, разхвърля прогнилите бъчви и захвърлените хапути и измъкна от укритието му момченце на седем-осем години, вонящо и крайно изтощено. То се опитваше да се освободи, да се защити, замахваше, но силите му стигаха единствено да свие юмручетата си. Опита се и да хапе, но зъбите му оставиха върху ръцете на Кирил само слаби вдлъбнатини. Тези жалки опити да защити безпомощното си тяло пронизваха Кирил с остра, почти непоносима жалост.

– Келеш, защо надничаше?! – започна той страшно, но веднага млъкна и спря да дърпа момчето, а само го придържаше. – Какво правиш тук, момче? Как се казваш? Кой са родителите ти?

То отваряше уста, сякаш да закрещи, но викът му звучеше като шепот.

– Пусни ме! Кръвопийци, безбожници, мъчителни! Поне ми дайте да умра! Не искам в Казахстан!

Накрая изгуби съзнание в ръцете на Кирил.

Когато той с момчето на ръце и мъкнештата се след тях Цецилия се появи на главната улица на селото, операцията по товаренето на „социално чуждите елементи“ в камионите вече почти беше приключила. Червеноармейците като жътвари в края на добър работен ден почиваха до един плет, подхвърляха си шегички, деляха си тютюна. И Петя Птахин бе доволен: бе проверил списъците, всичко съвпаднаше. Само дето несъзнателните женоря се държаха некоректно. Макариевна например заплашваше от камиона с юмрук и крещеше, че е антихрист.

– Не дрънкай, Макариевна! – добродушно ѝ се скара Птахин. – Щом не е имало Христос, значи няма и антихрист.

– Чуваш ли, Градов? – разсмя се Цецилия. – Птахин се е разходил из Достоевски!

Комсомолецът се обърна, видя Кирил с момчето на ръце и щастливо ахна:

– Ама че сполука! Къде го хванахте, другарю Градов?

– Кой е? – попита Кирил.

– Че кой, ако не Митка Сапунов, кулашкото му семе! Мятайте го направо в камиона, другарю Градов. Наблъскано е до козирката, ама все някак ще натикаме един малчуган. Сърце да е широко, нали, жени?

– Къде са родителите му? – попита Кирил.

– Нали всички изгоряха! Видяхте пепелището, другарю Градов. Фьодор, бащата на Митка, отдавна беше казал, че по-добре всичко свое да изгори ведно със себе си и семейството си, отколкото да върви в колхоза. Точно другарите трябваше да дойдат за него с ордер, когато извърши вредителството. Чакайте да ви помогна, другарю Градов. Да напъхам Митка.

– Долу ръцете! – с неочаквана и за себе си заплаха в гласа си каза Кирил. – Забрави за това момче, Птахин. То ще дойде в Москва с мен и с другарката Розенблум!

Комсомолецът пребледня от този обрат на нещата, нелепо се засуети, измъкна изпод колана си папчицата с връзки.

– Ама как тъй, другарю Градов? Тук са най-новите инструкции, а според тях всички кулашки елементи трябва да бъдат махнати оттук, без оглед на възрастта! Отиват в Казахстан за по-полезен живот! Май говорите нещо срещу инструкциите, другарю Градов. Не мога да разреша своеволия! Ще се наложи да сиг-на-лизирам!

Огледа се за командира на отряда, но той не се виждаше наблизко, а се страхуваше да хукне да го търси – да не би другарят Градов да се изпари с кулашкото семе. Кирил също бе обзет от известна паника. Неясно защо не можеше и да си представи, че ще се раздели с телцето, което висеше в ръцете му, слабо стенеше и скимтеше в полузабрава. Но ако в следващата секунда се появеше командирът на отряда, всичко щеше да бъде свършено.

Неочаквано се включи Цецилия, хвана комсомолския водач подръка, отведе го настрана, притискайки лакътя и китката му, облъхна го с женската си топлина.

– Другарю Птахин, някога хрумвало ли ти е, че не винаги може да си прав в своята интерпретация на класовата политика на партията? Нима никога не си страдал от недостатъчно образование? Мога да ти заема някои произведения на нашите велики теоретици. – От издутата си чанта измъкна няколко брошури и започна да ги напъхва зад колана му. – Тук са Зиновиев, Калинин, Бухарин, Йосиф Висарионович Сталин... Вземи ги, другарю Птахин, и се учи. Да се учим, да се учим и пак да се учим, както е завещал Владимир Илич!

Слисаният, благоговеещ Птахин се държеше за колана. Цецилия най-после го освободи от партийната си полупрегърдка и ласкаво го подбутна – хайде върви, учи се! В това време Кирил се отдалечаваше с Митя на ръце. Цецилия с широка партийна крачка пое след него.

След десетина минути покрай тях, ръмжейки, мина пропадащата в

дупките и разплискваща локвите армейска колона. От камионите се носеха ридания и виене, които почти не се отличаваха от кравешко мучене.

Единадесета глава

Тенис, хирургия и отбранителни мероприятия

Есента на хиляда деветстотин и тридесета година не бързаше. Понякога сутрин осезаемо миришеше на сняг като че ли от небесата дори започваха да долитат едва забележими бели молци, но внезапно, сякаш по поръчка за нашето повествование, циганското лято се връщаше и в съмнителната му синева Сребряни Бор се възправяше като най-пищния, в най-ярката гама дворец на природата.

В такова утро от портата на градовската градина излязоха Никита – както винаги в пълна униформа и с чанта, която се появяваше в ръцете му всеки път, когато пътуваше до Народния комисариат, Вероника с костюм за тенис и с ракета подмишница, както и четиригодишният им син Борис Четвърти с моряшка фланелка, но със сабя през рамо.

– Моля те, запомни, Никита! – с капризен, сърдит тон, тоест сериозно, говореше Вероника. – По никакъв повод не се каня да се връщам в Белорусия! Стига ми! Все пак съм коренячка московчанка! Не изпитвам ни най-малко желание да погубвам младостта си в гори галилейски! Най-последно трябва да кажеш в Народния комисариат, че желаете да те преместят в Москва! Статиите ти се публикуват в списания, смятат те за теоретик! В края на краищата събери мъжество!

Никита нервничеше, поглеждаше часовника си.

– Добре, добре, успокой се, моля те. Сигурен съм, че оставаме в Москва. Уборевич недвусмислено ми каза, че ме вижда в Главния щаб. Почти съм сигурен, че... тоест искам да кажа...

Изад ъгъла се показа колата на Народния комисариат на отбраната. Борис Четвърти бе обхванат от противоречиви чувства – да изтича ли към автомобила или да остане при майка си. Победи рицарството.

– Мама е права – каза той на баща си. – Тук е по-добре. Аз също искам да живея тук с Питагор.

– Нима не го разбирам – виновно мънкаше командирът. – Семейството може да ми вярва, че и аз самият го желая...

Най-последно Вероника се усмихна.

– Абсолютно съм сигурен – поободри се командирът. – Почти абсолютно съм сигурен, че ще ме преместят в центъра!

Целуна жена си и сина си и се качи в колата.

– Защо не играеш тенис, татко? – строго попита Борис Четвърти.

„Животът е пълен с тайни – помисли Никита. – До вчера моето бибронче само цокаше и пухтеше, а сега поставя въпроси на битието.“

Колата потегли.

На тенис корта Вероника я очакваха нейният партньор, възрастен красавец, и още двама също немлади атлети. И тримата бяха представители на оцелелия в революцията и оживял „знаменит адвокат“, който сега се занимаваше с всичко друго, но не и със защитата на обвиняеми. Играта започна оспорвано и след няколко минути Вероника летеше по корта, стремителна и почервеняла, като прекрасно разбираше, че изглежда очарователно, направо неотразимо!

– Убиваме ви, момчета! – викаше на противниците и те просто сияеха от това „момчета“, направо се подмладяваха под ударите на умопомрачителната „червена генералша“.

– О, Вероника, ти си богиня на тениса!

Борис Четвърти също имаше работа – хвърчеше около корта, носеше отлитащите топки. Сред малкото зрители в ъгъла на дървената трибуна, нахлупил фуражка над очите си, седеше един военен. Вероника бе забелязала, че е командирът на полк Вуйнович.

През това време в един от големите кабинети на Народния комисариат на отбраната се провеждаше съвещание на група висши командири от РККА. Цялата стена беше заета с карта на СССР и на граничните с него страни. Пред нея с показалка се разхождаше като самото възплащение на съдържана мощ командващият Специалната далекоизточна армия, командващ армия първи ранг Василий Блюхер. Докладът му за стратегическото положение бе завладял Никита Градов не по-малко, отколкото тенисът жена му.

– Центърът на военнополитическата активност, насочена срещу нашата страна, се измества към Далечния изток – говореше Блюхер. – Особено значение придобиват плановете на Япония за създаване на марионетна манджурска държава на границата ни. Моля отново да насочите вниманието си към картата, другари. Със сини стрелки са отбелязани неотдавнашните придвижвания на японските сухопътни сили и флот.

Сините стрели на японските сили като риби се навираха във вимето и под опашката на огромната крава Съветски съюз. Блюхер ги оправаше с показалката. Командирите с голямо внимание си водеха бележки.

– В най-близките месеци трябва да сме готови за сериозна конфронтация – продължаваше Блюхер, – може би за пряк сблъсък с много

силен враг. Японците умеят да воюват... – усмихна се – и обичат да го правят. – Усмивката на командващия армия казваше: „И ние я обичаме тази работа“, и всички присъстващи точно така я разбраха.

Блюхер прекоси стаята, спря до Никита Градов и сложи крака си в блестящ ботуш върху пръчката на стола.

– Точно при нас, в Далечния изток, Никита Борисович, ще намери- те приложение на стратегическите си таланти. Предлагам ви да станете началник на моя щаб в Хабаровск.

Поразеният Никита, вместо да гледа лицето на командващия армия, се бе вторачил в блестящия му ботуш. Всички с усмивки се обърнаха към него. Предложението беше от тези, за каквито млад командир можеше само да мечтае! Със сигурност бе трамплин за грандиозно издигане.

– Много е неочаквано, Василий Константинович – измърмори На- кита. – Аз – началник на щаб? В Хабаровск?

Блюхер му подаде ръка:

– Е, съгласен ли си?

– Как мога да откажа подобно предложение?

Отсечено се изправи, оправи гънките около колана си и стисна подадената му ръка. Неочаквано си помисли, че има нещо общо между Блюхер и покойния Фрунзе. Всички присъстващи весело заръкопляска- ха: червено войнство, бойно братство!

След приключването на доклада Блюхер излезе в коридора, съпро- воден от Никита и група подчинени от Хабаровск. В движение даваше делови разпореждания:

– Командирът на полк Стрелников ще ви бъде заместник, Никита Борисович. Запознайте се. Командирът на батальон Сетаних се назнача- ва за ваш старши адютант. Останалите членове на групата си ще подбе- рете сам. Това е засега. Всички са свободни до два часа и тридесет и пет минути.

Всички се разпръснаха. Никита бавно тръгна по коридора и спря пред още една карта на СССР – Народният комисариат беше богат на такива. Зелените долини и кафявата гърбица на Урал, после пак ливад- ната шир на Западен Сибир, подпирашите от юг купчинки на Алтай и... така нататък... Хабаровск... Осем хиляди километра от Москва... Веро- ника ще ме напусне... Отзад някой силно го тупна по рамото. Той треп- на. Този стил на много близки отношения отдавна бе изживян, а що се отнасяше до Никита, дори по време на Гражданската война не му харес- ваше, камо ли сега. Особено ако някой те блъска с всичка сила, а отгоре

на всичкото право в лицето ти засиява някаква полузабравена физиономия от началническия състав на НКВД. Не можа да познае веднага Семьон Стройло. Откакто Нинка замина за Тифлис, не само че не беше го виждал, но май изобщо го бе забравил. Стройло говореше високо:

– Моите поздравления, командире! Ама че късмет! Значи ще работим заедно! Току-що ме назначиха в специалния отдел към щаба ти!

– Извинете, но нямам честта да ви познавам – ядосано се престори Никита.

Стройло веднага долови интонацията и също коварно се включи в играта:

– Никита, какво се правиш на лейбгвардеец! Едва не станахме роднини, преди Нинка да избяга с троцкистките си приятелчета в Тифлис...

Никита рязко го отместа, за миг се учуди, че той не се оказа толкова як, както се очакваше, и с бързи крачки се отдалечи. Стройло гледаше след него с крива усмивка. Измисленият и отдавна забравен пролетарий у него се събуди и беше дълбоко уязвен.

Никита отиде право във временния кабинет на Блюхер. Командващият пишеше нещо, седнал под портрета на Сталин. Никита решително се приближи.

– Извинете, че се явявам без покана, Василий Константинович, но съм принуден да се откажа от поста началник-щаб на Специалната далекоизточна армия.

Блюхер дописа фразата и едва тогава го погледна намръщен. Както всички, под чието командване имаше многохилядна войска, незабавно променяше отношението си към тези, които му противоречаха.

– Причината?

– В специалния отдел към щаба е назначен човек, на когото изцяло и решително не вярвам – изстреля Никита и си помисли, че в този момент си спечелва мощен непреодолим враг.

Междувременно неприязънта отлетя от челото на командващия също толкова мигновено, както бе възникнала. Подобна „постановка на въпроса“ бе разбираема за него. Човек от неговото обкръжение избира своето обкръжение – това е ясно, то е по военному и без лицемерие. Намери списъка с новите назначения. Златната немска писалка спря на името Стройло.

– Този ли е?

Никита съдржано кимна:

– Да, Семьон Стройло.

Златната писалка рязко задраска нежеланото име. Блюхер

внимателно погледна командира на дивизия Градов – дали е оценил този акт на доверие, и видя, че го е оценил.

Може би точно в този момент Вероника окончателно се наигра и прекрати тениса. В същия миг забеляза Вуйнович.

– Вадиме, откъде изникнахте?! О, представям си каква съм страшна сега! Къде пропаднахте толкова години? Просто се изпарихте от хоризонта.

Вуйнович, смутен до немай къде, се проклрнаше, че не си е тръгнал пет минути по-рано – какво да се прави, изобщо не можеше да откъсне поглед от подскоците на грацията, – въртеше в ръцете си така и неуспялата да го скрие фуражка и мърмореше нещо неразбираемо:

– ... Слепият случай... удивително съвпадение... минавах наблизно, чух ударите на топката... тенис... никога не съм гледал преди... отбих се и изведнъж... вие... честна дума, най-малко съм очаквал...

Без да го прекъсва, тя го гледаше с усмивка като че ли му даваше да разбере, че неговата страст изобщо не ѝ е противна, ако остане в тези мили романтични граници. Той млъкна и тогава тя пак поде в онзи, както ѝ се струваше, отлично намерен тон:

– А, така ли? Значи никога не мислите за мен? Добър приятел! Добре, добре, арестуван сте, командире на полк! Да вървим на вилата, всички ще ви се зарадват!

От тази покана лицевите мускули на Вадим силно потрепнаха. „Най-много ще ми се зарадва професорът“ помисли си той. Сложи фуражката си и козирува.

– Извинете ме, но не мога, Вероника Александровна. Бързам за гарата. Точно днес пътувам за Таджикистан.

– Задълго ли? – с досада възкликна тя и си помисли: направо като в книгите.

– Може би завинаги – отвърна Вадим и бързо тръгна към изхода.

Колко силна, чудесна фигура, помисли си Вероника, гледайки след него. Лесно ми е да си представя как би ме обладал. В този момент прилича пошурелият от двучасовото въртене насам-натам Борис Четвърти.

Използвайки неочакваните блага на циганското лято, Градови бяха занесли самовара на верандата. Течеше традиционното лятно поене с чай заедно с различни видове домашни сладка и държавни гевречета.

На масата тази вечер седяха Борис Никитич, помощникът му Сава Китайгородски, Мери Вахтанговна, прислужничката, или според

сегашната терминология – домашната работничка Агаша, „богинята на тениса“ Вероника, нейният син, изпълненият с достойнство Борис Четвърти, както и новият член на семейството, „кулашкото семе“ Митя Сапунов.

Измина малко повече от седмица от деня, в който бяха докарали полуживото момченце в Москва и го настаняха в Серебряни Бор, предизвиквайки страшна паника сред цялото семейство. Сега не можеше да бъде познато: поохранено, измито, подстригано, облечено с хубаво пуловерче. Само погледът му беше останал страховит, лесно би могло да се каже като на „уловено вълче“, ако от време на време в него не се мяркаше нещо съвсем невероятно и ужасно, някакъв уж поглед, а не е поглед. Впрочем мяркаше се все по-рядко, а понякога Митя дори се усмихваше, когато мама Мери го милваше по главата и му добавяше в чинията парче сирене и шунка. Много нежно пък се усмихваше, когато семейният приятел Питагор го облъхваше с жаркото си дихание и полагаше муцуна на сгъвката на ръката му.

В това време Борис Никитич и Сава обсъждаха професионалните си дела.

– Колегията на Народния комисариат одобри нашето предложение. Така че, Сава, бъдете готов – каза Градов.

– Нима? – Сава радостно се развълнува. – Значи наистина можем да практикуваме? Значи внедряването на анестезията по метода на Градов не е зад девет планини в десета?

– Не, не е толкова далеч – усмихна се професорът. – А още по-точно, ще оперираме вдругиден.

Точно в този момент на верандата откъм градината се заизкачва младата марксистка двойка. Те се държаха за ръце и четирите стъкла на очилата им сияеха едно срещу друго. Всички ги гледаха, а те не обръщаха внимание на никого. Агаша им наля чай, седнаха близо до горещия самовар. Жежката му страна като че още по-ярко подчерта луничките на Цецилия. Нито чаят, нито сладкото интересуваха Кирил, единствено тези лунички.

– Кириле, какво ти е? – строго попита Мери Вахтанговна. Не можеше да се каже, че бе във възторг от избора на по-малкия си син.

– Току-що подписахме с Розенблум – каза той.

Агаша плесна с ръце:

– Ох, майчице! И без сватба ли?

Вероника прихна:

– Интересно и в леглото ли се обръщате един към друг на фамилия?

– Вероника! – рязко я прекъсна свекърва ѝ.

А Кирил само хихикна към Вероника, безсмислено кимаше към домашните си, стискайки под масата ръката на Цецилия. Мрачният догматик беше изчезнал, отстъпвайки място на влюбения ученик. Дори се пошегува:

– Щом като се изхитрихме да се слобием с осемгодишен син, трябваше и да се оженим!

Мери Вахтанговна се разтревожи:

– Не ви ли се струва, че за Митя ще бъде по-добре, ако го осиновим с Бо?

Цецилия тутакси се откъсна от любовното сияние и заяви категорично:

– Ако позволите, Мери Вахтанговна, детето трябва да е с родителите си, тоест с нас!

– Ето че пак съм дядо! – весело възкликна Борис Никитич. – Можех да стана четири пъти баща, а станах два пъти дядо!

– Ами ти, Митенка, какво мислиш? – попита Мери момчето.

То трепна с натъпкана уста, сведе поглед и промърмори:

– Аз пия чай.

– Отговор, достоен за Сократ! – извика професорът. Всички заръкопляскаха.

Мери оставаше извънредно сериозна, гласът ѝ леко трепереше:

– Настоявам, дори изисквам Митя да остане с нас, поне докато получите прилично жилище.

Вдигна брадичка и с вид на оскърбено достойнство напусна верандата. Почти незабавно от къщата се разнесоха развълнуваните звуци на пианото.

– Чуваш ли?! – страшно каза Борис Никитич на Кирил, след което се обърна към асистента си и се изключи от сложните семейни дела. – Утре си вземете свободен ден, Сава, и нищо не правете. Отпуснете се, почивайте си. Операцията трябва да протече безупречно и блестящо, драги мой.

Сава понечи да си тръгне, макар че изобщо не му се искаше. Всеки път, когато беше в Серебряни Бор, му се струваше, че се среща с Нина. Агаша, която чудесно разбираше страданията на младия специалист, му донесе пакетче с нейните специални пирожки. По пътя от кухнята надникна през прозореца и пропя със сладък глас:

– Ето че и Никитушка се връща. Колко весело крачи, моето съкровище.

Вероника забеляза идващия откъм дворната врата съпруг и демонстративно запали цигара: „Нещо много весел се връща.“

След ден в хирургическата клиника на Първи московски медицински институт се състоя дългоочакваната операция, при която се използваше новият метод на анестезия. На амфитеатъра около операционната маса нямаше места. Наложиха се броят на зрителите да се ограничи само до лекари и аспиранти. Студентите от най-горния курс се блъскаха на остъкления балкон под тавана.

Всичко мина учудващо гладко. Разработената през последните месеци анестезираща комбинация действаше много добре върху стволите и окончанията на нервите. Пациентът беше спокоен, шегуваше се със сестрите. „Как се чувствате, Юзеф Александрович?“ – всеки пет минути го питаше Градов и почтеният акордьор на пиана с неизменна бодрост отговаряше: „Чудесно, Борис Никитич“. Сава Китайгородски правеше последните шевове. Скоро откараха болния. Хирургите се отдръпнаха от масата и свалиха маските си. Амфитеатърът избухна в аплодисменти.

– И така, другари, може да се смята, че от днес нататък анестезиращата система на Градов-Китайгородски е внедрена в практиката! – гръмогласно обяви професорът.

Сава гледаше шефа си със смаян вид, а и всички присъстващи бяха учудени: едва ли имаше професор, който така естествено да дели славата с младите си помощници.

Когато останаха сами в кабинета на Градов, сестрата донесе две мензурки с разреден спирт. Сава и Борис Никитич се чукнаха.

– Ух! – Сава разтърка лицето си с длани. – Как така, Борис Никитич? Системата на Градов-Китайгородски? Ей Богу, не съм го заслужил!

– Дори много сте го заслужили – възрази професорът. – Бяхте с мен от самото начало, Сава, работехте като вол – и в лабораторията, и в клиниката, направихте толкова блестящи предложения! А и изобщо... – Едва не каза „вие сте ми като син“. Вместо това сложи ръка на рамото на младежа. – Кажете, Сава, как стана така, че тогава, през двадесет и седма, не се оженихте за Нина?

Сава беше напълно объркан. Към гърлото му бързо се надигаше сладка тъга, толкова неуместна за хирургическа клиника.

– Ами... аз наистина не знам... най-напред Семьон, после Степан... Разочарованието от Семьон, увлечението по Степан. Нали са поети, Нина и Стъопа, нали така? А аз съм само едно скромно докторче... Боже мой, обичам дъщеря ви повече от всичко на света! Само за нея мисля,

когато... когато не оперирам, Борис Никитич...

– Тя скоро се връща, приятелю. – Градов изпитваше към асистента си силна симпатия и съжаление. Скромно докторче... Когато ухажваше Мери в края на миналия век, медицинската диплома се смяташе за връх на престижа. При сегашната власт всички утвърдени авторитети бяха подложени на унижение.

– Нина се връща! – извика Сава, но веднага спря и се обърна към прозореца. Там на брезово клонче се полюляваше врабец. Малка капка изхвърча изпод опашката му. Победоносно настръхнал, той се стрелна в неизвестна и на него самия посока.

Дванадесета глава

Латерната шарлатанка

На север от грузинската столица в прозрачния въздух се виждаше далечен планински хребет. Още по-впечатляващи планински върхове сияеха на шперплатово табло веднага след входа в градската зоологическа градина. На фона на тази планина бе изобразен много строен, с тънка като на оса талия кавказец с черкезка и с кинжал на пояса. Вместо лице имаше овална дупка. Точно в нея се пъхна кръглата руска физиономия на безпътния „спътник“ Стьопа Калистратов. Воала – той вече е романтичен абрек⁵¹. Фотографът с мустаци ала Вилхелм (или ала командващия Първа конна армия Семьон Будьони) вдигна магнезиевата светкавица и се пъхна под покривалото.

– Кажете „стафиди“, батоно!

– Стафиди – викна Степан. Магнезият избухна. Фотографът се показа.

– Браво! Вие сте най-добрият ми модел за цялата година! Къде ще наредите да изпратя снимките? В Москва, Париж, Монте Карло?

– В Соловки⁵², мосю! Всички прилични хора сега почиват в Соловки, очевидно това ще бъде и моят адрес в близко бъдеще – отговори поетът.

Той явно играеше за пред зрителите, но когато се огледа, беше много разочарован, като не видя наоколо никого, освен своя неизменен Отари, рицаря на печалния образ. Зрителите пък, заради които се вършеше всичко това – група буйно смеещи се хора, а сред тях и жена му Нина, бяха наблизно, но не обръщаха никакво внимание на Стьопа.

Цялата компания – Нина, братовчед й Нугзар, младият поет Мимино, танцьорката Шалико и художникът Сандро Певзнер – подскачаха пред една клетка, от която, вдигнал се на задните си лапи, ги гледаше огромен кафяв мечок. Кой беше зрителят и кой изпълнителят – не беше лесно да се разбере. Всички, включително май и мечокът, бяха преизпълнени с някаква фалшива ирония и евтина театралност, каквито понякога се появяваха в младежките компании след голям нощен пир и

51. Абрек – при кавказките планинци човек, дал обет да избягва удоволствията и да бъде неустрашим във всички сражения. – Бел.пр.

52. Соловки – съветски концилагер на Соловецкия архипелаг в Бяло море между Архангелск и Карелия. – Бел.пр.

сутрешен хаш⁵³ с водка.

Особено се стараше Нина, тя протягаше ръце и говореше на мечока:

– Скъпи ми руски мечоко! Земяко! Съотечественико! Спътнико в живота! Бедничък мой, какво си изпитал, когато си се събудил след сладкия си зимен сън и си се видял в тази гнусна клетка? Дете мое! Ти си моят Лермонтов, захвърлен в Кавказ! Как искам да те целуна!

Тя като че ли не забелязваше никого наоколо, но с периферното си зрение все пак виждаше мъжа си с неговия Отари и през махмурлука и раздърпания ѝ вид в нея се надигаше някаква злобица. Изведнъж, без сама да си дава сметка, прескочи оградата, изтича до клетката и дръпна вратата. Оказа се, че катинарът не е заключен, той излетя и вратата се отвори. Нина влезе вътре. Мечокът, сякаш Собакевич в театрална интерпретация на великата поема, бавно се обърна към нея. Без да се замисля, Нина застана на пръсти и му лепна великолепно целувка по муцуната. Пак с периферното си зрение забеляза, че Степан с всички сили тича към мястото на действието, а зад него, кършейки ръце, бърза Отари. Мъжът ѝ викаше:

– Нинка, съвсем си откачила!

До клетката Нугзар хвана Степан, затисна му устата и изкомандва с железен глас:

– Престани да крещиш!

Мечокът сложи лапи на раменете на Нина и пристъпваше около нея, пак като Собакевич в гостната, сякаш страхувайки се да не я настъпи. Устата му бе полуотворена, оттам се носеше воня на застояло. Всички отдавна бяха престанали да се смеят. Кой можеше да предвиди следващата крачка на скучаещия мечок? Единствено Нина все още се правеше на храбра и се стараше да поддържа тона:

– Бедни ми мечоко! Лермонтов мой! Детето ми!

Всъщност се страхуваше да помръдне под лапите на звяра. Дори ѝ се мярна мисълта: какъв нелеп край! Мечокът явно нямаше намерение да изпусне такава безпрецедентна възможност да се позабавлява.

Степан блъсна Нугзар и закрепя истерично:

– Повикайте пазача! С противопожарния маркуч!

Сандро Певзнер, бледен, превъзмогвайки виенето на свят, понечи да прескочи оградата, без да знае защо. Какво можеше да стори? Ако изплаши звяра, любимата Наша девойка, звездата на Тифлис ще бъде

53. Хаш – гъста грузинска месна супа. – Бел.пр.

осакатена. Нугзар с желязна ръка го смъкна долу, а сетне, демонстрирайки страхотно хладнокръвие, повтори пътя на Нина. В този момент мечокът беше със задник към него. Отвори вратата и му нанесе силен шут. Слисаният звяр падна на четирите си лапи. Нугзар мигновено измъкна Нина и хлопна вратата. Мечокът диво изрева от разочарование. Към мястото на действието тичаха служители на зоологическата градина.

– Безобразие! – викаше отговорникът. – Хулиганство! Всички сте арестувани! – Хвана Сандро за гърдите. – Кой си ти, туняедецо?

– Сандро Певзнер, художник.

Пиянска мътилка и срам изпълваха авангардиста, на когото наскоро определени другари строго бяха препоръчали да се прехвърли в реалистичното пролетарско изкуство.

– Той е подстрекателят! – разкрещя се един пазач. – Певзнер е подбудителят!

Всички бяха спасени от същия този Нугзар. Изключително авторитетно дръпна отговорника на пазачите настрани, незабелязано от останалите му показва червената книжка на НКВД и твърдо каза:

– Спокойно, спокойно, скъпи другарю! Никой не е пострадал, питомецът ви е цял и невредим. Момичето се пошегува, батано. Лека поетична волност. Но клетките трябва да се заключват, батано, за да не се стигне до вражеска проява...

Служителят мигновено притихна и забрави всичките си претенции. Бохемската компания тръгна към изхода. Опиянението се бе изпарило. Всички с изключение на Нугзар се чувстваха отвратително, че не са проявили достатъчно мъжество. Нина се проклрнаше заради неуместното перчене и лигавене. Нугзар погледна часовника си:

– Пардон, пардон, време ми е да се изпарявам. Ще се видим довечера при татко Нико.

Целуна по роднински Нина по бузата и се отдалечи със стремителната си походка, изчезна зад най-близкия ъгъл. Скоро и цялата компания се пръсна.

В ранната вечер на същия ден Нина и Степан бавно вървяха по гърбавата уличка на стария град към малкия ресторант, върху чиято стара табела „Духанът“⁵⁴ на татко Нико“ като в примитивистко-кубистка картина беше намацано с бяла боя „Стол № 7 на Горнарпит“⁵⁵.

54. Духан – кръчма, механа в Кавказ. – Бел.пр.

Степан от време на време изоставаше на няколко крачки от жена си. Тя се обърна веднъж и видя, че смърка от дланта си бял прах. Презрително повдигна рамо:

– Спи с това, Степан! Вече и крачка не можеш да направиш без него! Кажи ми, най-после опакова ли си нещата? Или си забравил, че утре пътуваме за Москва?

Степан й хвърли странен поглед и измърмори:

– Чакай, Нинка, трябва да поговорим. Нека най-напред да влезем при татко Нико.

В духана, независимо от сталинската петилетка, все още цареше особената тифлиска атмосфера. Ресторантчето беше любимо място на кочияшите и на бохемите. На стените висяха ярки примитивистки картини в стила на Пиросмани. Самият татко Нико, „кралят на всички духани“, както го наричаха в града, не беше весел. Вместо както обикновено да посреща гостите и да разтваря обятията си за всички, седеше на тезгяха със своя приятел художник и му се оплакваше, че вече не си е сам стопанин, а е заместник-директор.

– Всичко ми взеха, национализираха тенджерите, всичко освен твоите картини. Сега съм никой. Изпратиха ми партиец. Приятелю, приключи цяла епоха!

Художникът утешаваше кръчмаря с присъщото на това племе лекомислие:

– Чакай, Нико, скъпи. Ще дойде време и ще ти дадат милиони за моите картини.

Нина и Степан се настаниха в ъгъла и поръчаха бутилка вино.

– Голяма – подхвърли Степан след сервитьора.

– Може направо две – добави Нина. – Какво става, Стъпка? – попита и сложи ръката си с двата пръстена, подарени й от Паоло и Тициан, върху неговото треперещо юмруче.

Степан като че ли се отнесе някъде, застана като от зъбобол, показвайки й – виждаш ли колко страдам, после се отърси, с две ръце оправи косата си назад и отсече:

– Няма да дойда в Москва.

В центъра на града в този час царяха шум и суетня. От всички страни се носеха препълнени трамваи. Свиреха автомобили. Подвикваха си

кочияши. Нугзар пореше тълпата като торпеден катер. Приближи се до продавач на лимонада. Заедно с чашата търговецът му подаде тежък пакет. Нугзар го сложи в джоба си и с наслада изпразни чашата. После изчезна под арката на един жилищен вход.

Нина и Степан пиеха вино, без да се гледат.

– Нещо се спуска в нашите отношения, Нинка – констатира тъжно Степан.

– Добре казано, „спуска се“ – рече още по-тъжно Нина. – Но за надут балон...

– Ти имаш успех, а аз потъвам в утайката.

– За какво говориш, какъв успех? – с досада попита тя.

Степан изненадващо пламна за миг:

– Този проклет мечок, след него всичко ми стана ясно! Това беше някакъв тест, който съдбата ми подхвърли, а аз се оказах пълно говно!

– Що за глупости – съкрушено и раздразнено повлече тя.

По същото време председателят на Централната контролна комисия Ладо Кахабидзе седеше в просторния си кабинет под картина, на която любимият му вожд четеше вестник „Правда“. Забелязваше се, дори биеше на очи липсата на портрет на Йосиф Сталин. На влизания сякаш предлагаша да се настрои в тон със сериозността и деловата партийна чистота, защото какво можеше да е по-чисто и сериозно на света от Ленин, четящ „Правда“? След цял ден съвещания и срещи Ладо Кахабидзе седеше сам, четеше документи и си водеше бележки.

Някъде в сградата скръцна врата. Чуха се бързи леки стъпки. Те приближаваха. Вратата на кабинета се отвори. Кахабидзе вдигна глава. Влезлият се целеше в него с пистолет. Кахабидзе отвори уста и в миг бе убит на място.

Междувременно в „Духанът на татко Нико“ се появи известният на целия град латернаджия с папагалите. Цялата троица и старата машина бяха във форма, звучеше позната мелодия, латернаджията приплаваше, птиците пърхаха над масите. В Тифлис често спореха защо папагалите не отлитат от него, може би им привързваше крачетата с някакви невидими нишки? Само някои пияници осъзнаваха, че за папагалите латернаджията символизира понятието „родина“.

Степан разпалено говореше на жена си:

– Обичам те както преди, Нинка, но не мога да се върна с теб. Започнах да се страхувам от Севера. Той ще ме изяде, както някога

мамонтите са изяли козите.

– Мамонтите са били тревопасни, невежа такъв – с досада му възрази Нина. – Какво ще правиш тук сам, Степане? Дори прехраната си не можеш да си осигуриш.

Разпалеността му стигна за една фраза. Пак неочаквано омекна и вяло замърмори:

– Е, ще измисля нещо... Виното е евтино... Сирене... Зеленище... Пък и не забравяй, че верният ми Отари е винаги с мен.

Ето за кого Нина постоянно забравяше, както не помнят сянката на човека, а той наистина като сянка следваше мъжа ѝ. Обърна се натам, накъдето сочеше с брадичката си Степан. Сам на маса седеше тъжният като лебед Отари. Явно изчакваше края на разговора им. Нина внезапно бе осенена, най-после се досети каква е причината за тази магнетична неразделност на двамата. „Ах, ето каква била работата! А пък аз, глупачката, не схващам!“ Разсмя се и не можеше да спре, дори от смях главата ѝ тупна върху ръцете.

От вътрешната врата на духана излезе пълен мъж, препасан с военен колан – току-що назначеният директор на „стола на Горнарпит“. Мина с решителна крачка между клиентите и с две ръце побутна латернаджията към изхода:

– Вън, нещастнико! Частната практика е забранена!

Двата папагала едновременно кацнаха на раменете му с розови билетчета в чоквите. Директорът инстинктивно се хвана за кръста, където до неотдавна висеше пистолет на вохровец⁵⁶. Татко Нико горчиво въздъхна: епохата умря, да живее епохата! И това ще приключи с частната Божия практика, въздъхна гоненият философ.

Пълно безредие и смут царяха тази нощ в дома на фармацевта Галактион Гудиашвили. Притичваха и изхвърчаха жени с викове: „О, мъка! О, ужас!“ Стопанинът лежеше на дивана почти в безсъзнание и само повтаряше: „Не, не, не вярвам, моят Ладо е жив...“ Любимият му племенник Нугзар с трагично-каменно лице седеше на страничната облегалка на дивана и държеше за китката ръката на чичо си. В този момент в къщата влетя Нина и се хвърли към вуйчо си:

– Какво се е случило, вуйчо Галактионе?

Той закри с длан очите си и каза:

– Нугзар донесе страшна вест. Ладо е убит от упор в къщата си... Дойдоха и съседите, потвърдиха го, целият град вече... Не, не, не

56. ВОХР – военизирана охрана. – Бел.пр.

вярвам, моят Ладо е жив...

Нина се хвана за главата, после закърши ръце нагоре, както правят всички грузински жени в такъв момент. Нугзар се приближи и я дръпна настрани:

– Нина, дръж се мъжки...

– Кой е могъл да го направи? – неясно защо шепнешком попита тя.

Нугзар отвърна също с шепот, но много висок:

– Чух, че троцкистите са си разчистили сметките с него за стари дългове.

Тя махна с ръка:

– Това са глупости, троцкистите не прибягват до личен терор!

Той надникна в лицето ѝ и както ѝ се стори, не без лукавост:

– Откъде знаеш, Нина?

Тя удари с юмрук дланта си, грабна цигара от отворената на масата кутия и я хвърли.

– Сякаш са отворили кутията на Пандора! – възкликна тя.

– Какво още се е случило? – живо попита Нугзар.

– Нищо не се е случило, но утре ми е влакът... разбираш ли?... Сутринта пътувам за Москва... не съм си събрала багажа... пълен хаос... тези новини – тя направо се хвърляше от едно към друго.

– Багажът не е проблем – солидно каза Нугзар. – Да вървим, ще ти помогна да се приготвиш. Довери се на братовчед си.

Като че ли уловена от тази фраза, Нина спря с гръб към него и бавно погледна през рамо. Вълна на дива радост премина през тялото на Нугзар. Днес е моят ден. Без дума повече, тя тръгна нагоре. Той я последва.

В стаята ѝ всичко бе разхвърляно, празните куфари зееха отворени. Нина още с влизането си започна да хвърля всичко, което ѝ попаднеше под ръка – бельо, обувки, книги, – на дъното на куфарите. Нугзар се приближи до нея отзад, хвана я за раменете и я обърна към себе си. Днес не можеше да му се съпротивява. Напротив, тя изведнъж неудържимо пожела да признае на някого нещо докрай, до някакъв незнаен край, по-нататък от края, тоест окончателно. Той го усети и изрече с пресекващ глас:

– Ти си смело момиче, не се страхуваш от мечки...

– Не се страхувам и от по-страшни нехранимайковци – с тъмна усмивка прошепна тя и започна да разкопчава ризата му. Той дръпна жакета от раменете ѝ. Движенията им бяха бавни като че ли се стараеха нито една секунда от тази гръцка трагедия да не отлети незабелязано.

Когато влакът на тези секунди все пак отмина, Нина още дълго не можеше да се успокои. Със затворени очи целуваше раменете и шията на мъжа до нея. Неочаквано до нея долетя безкрайно подлият му глас:

– Виждам, че абрекът ти хареса.

Всичко свърши. Тя отвори очи:

– Ти ли си абрекът?

Нугзар се разсмя:

– Разбира се, аз съм абрек, смел разбойник!

Нина се отдръпна от него. Голотата им изведнъж ѝ се стори срамна.

– Абреците не са шантажирали жените – каза тя, макар чудесно да разбираше, че започва – и то след толкова бурни откровения и признания – да хитрува, да си се представя на самата себе си като наплашена жертва. Внезапно я порази една догадка и тя седна на леглото. – Вах! Вече всичко ми е ясно! Ти си убил чичо Ладо Кахабидзе!

Нугзар мигновено се хвърли върху нея, хвана я за гърдите, повали я, затисна устата ѝ с длан и горещо ѝ зашепна в ухото:

– Никога повече не повтаряй тази нелепост, глупачке! Иначе всички ще бъдем убити: и аз, и ти, и всеки, който го чуе! Разбра ли?

Всичко започваше отново. Нина извърна глава от него и с очи, изпълнени със страх и тъга, гледаше тъмния прозорец.

Тринадесета глава Животворните бацили

Във вилата на Градови в Серебряни Бор от сутринта пак цареше семейна идилия – цялото семейство се беше събрало на закуска: самият професор, професоршата, големият син – командирът на дивизия, очарователната командирша, техният важен син Борис Четвърти, средният син – марксистът с жена си марксистката, техният син, роденият на осемгодишна възраст Митя, грижливата управителка Агафя и, разбира се, главният идеолог на подобни хармонии, младата овчарка Питагор.

– Сутрин всички трябва да изпиват по чаша кисело мляко – поучаваше семейството си Борис Никитич. – Великият Мечников е открил в него животворни бацили, тайната на дълголетие. Всички да пият кисело мляко, без изключение. Никита, това се отнася и за теб!

Началник-щабът на Специалната далекоизточна армия трепна:

– Как – и за мен ли? – за миг опразни чашата си.

Добро момче, казваше му погледът на Мери.

– За чий ми е това дълголетие? – предизвикателно повиши глас теннисистката. – Да гния в тунгуските блата на Далечния изток ли?

Никита сведе очи. Мери пое топката.

– Вероника, що за израз? Тук има деца!

Митя, който беше станал явен любимец, се заливаше от смях:

– За чий ни е, за чий ни е това дълголетие?

Борис Четвърти, изгубил важността си, дори подскочи:

– За чий ни е! За чий ни е!

Момчетата явно се бяха сприятелили независимо от разликата във възрастта. „Кулашкото семе“ се бе променило до неузнаваемост. Агаша дори му решише косата на път, за да прилича на дете „от добро семейство“. Само понякога нощем скачаше и със затворени очи и нечленоразделни звуци се втурваше нанякъде, но все по-рядко и по-рядко.

Борис Никитич заплаши с пръст Вероника, огледа цялото си племе с престорена строгост, остана твърде доволен от ролята си, погледна часовника си и стана. Нещо все пак му пречеше да изпита пълен сутрешен комфорт. Изведнъж си спомни – операта! Страхният и справедлив Грьмовержец веднага изчезна и професорът леко се заумилква:

– Меричка, може ли за минутка?

Тя вече бе усетила, че нещо не е наред, и го последва в кабинета.

– Какво се е случило, Бо?

– Меричка, ще се наложи походът ни в операта да се отложи.

– Така си и знаех! Никога няма да се доберем до нея!

Той бързо забърбори:

– Разбираш ли, Главното медицинско управление при Народния комисариат на отбраната моли в най-кратки срокове да представим доклад за нашия метод за местна анестезия. Затова се наложи да свикам цялата ни изследователска група. Просто няма да успеем до началото на спектакъла.

Мери беше много наскърбена. „Походът“, както той се бе изразил, в Большой за новата постановка на „Кармен“ за нея беше голямо събитие – днес дори се бе събудила с радостно очакване, – а за него бе само досадна причина за бързанае, пречка по пътя към нови успехи. На младини всичко изглеждаше съвсем другояче! В операта, в консерваторията, в музиката. Да, разбира се, труд, бит, борба, но всичко заедно с музиката, с чистото вдъхновение, иначе се лишаваме от духовна свобода!

– Виждам, Борисе, че просто си изгубил способността си да отказваш на началството! Получи наградите и високите си постове, но изгуби духовната си свобода!

Градов умолително простираше ръце:

– Не си права, скъпа!

През това време на вратата продължително се позвъни. Агаша зазитни да отвори. На прага израсна внушителната фигура на бившия младши командир от РККА, сега участъков пълномощник Слабопетуховски. Тихо каза нещо на ухото на Агаша. Тя плесна с ръце, хвана го за ръкава и по заобиколен път, за да не види никой в трапезарията, го повлече към кабинета. Там вече не се съдържа, затропа с крачета, замаха с юмручета, шепнешком закрещя, сочейки го на стопаните:

– Борюшка, Мерюшка, можете ли само да си представите – Слабопетуховски дошъл за Митенка! Да не те видят очите ми никога! Изчезвай, безсрамнико!

На участъковия му избиха петна от възмущение, мустакът му увисна, скулата му се изду като скитска могила.

– Какво общо има с това Слабопетуховски, Агафя Власиевна? Извикаха го, където трябва, изкомандваха му „мирно“ и му заповядаха. Получен е сигнал от Тамбовска област. Непълнолетен кулашки елемент е изведен незаконно и настанен в семейството на професор Градов. Незабавно, до съответните указания, да се изведе непълнолетният от семейството и да се настани в детски дом. Защо, Агафя Власиевна, ме

гощавате с „безсрамник“? Яжте си го сами този ваш „безсрамник“!

Силно обиден, вдигна глава и през редицата от врати забеляза кухненския шкаф със стъклени врати, зад които – знаеше го по-добре от всички – винаги имаше шише със силна настойка.

– Ама вече съвсем са побеснели тези мерзавци! – изкрещя Мери. Грузинският; ѝ темперамент никога не закъсняваше да се прояви.

– Това е извън границите на доброто и злото – кипна Градов. – Да се иземе непълнолетният, как ви звучи!

Едва се съдържаше да не се присъедини към вика на жена си: „Мерзавци! Мерзавци, побеснели от пълната безнаказаност, адови изчадия!“

– Надявам се, че няма да го допуснеш, Бо?! – със същата нотка се обърна жена му към него.

Той неочаквано изкомандва, сякаш самият бе представител на болшевишката бюрокрация:

– Мери, остани! Слабопетуховски и Агафя, можете да напуснете! Чакайте! Нито дума на никого!

В кухнята участъковият с едната си ръка награби Агаша, а другата по навик протегна към шишето. Агаша прималяваше в прегръдката му.

– Слабопетуховски, как можа? Къде са ти клетвите, Слабопетуховски? Та те всичките са ми като роднини, а най-вече Митенка, сирачето. – Изведнъж решително отхвърли мощната му длан и изкомандва: – Веднага тръгвай при началството си и кажи, че Митя не е вкъщи. Кажи, че с майка си Цецилия е заминал в партиен санаториум!

Слабопетуховски се възхити на находчивостта на приятелката си и се развесели.

– Слушам, Агафя Власиевна, но позволете за бодро настроение по кавалерийски да получа целувка и двеста грамца.

През това време в кабинета Борис Никитич решително се насочи към телефона, но не беше успял да хване слушалката, когато той зазвъня. Мери трагично сплете ръце на гърдите си.

– Сава? – учуди се Градов. – Добре, че звъннахте точно в този момент. Моля обявете на всички, които трябва да знаят, че за днес отменям операцията и всички срещи. Какво? Щастлив сте? Как да го разберам? А, така ли! Е, ще се видим довечера.

Остави слушалката и се обърна към жена си:

– Можеш ли да си представиш, Нина и Степан се връщат днес. Изпратила телеграма на Сава и той, нещастният, е във възторг.

На Мери дори тези новини не ѝ подействаха.

– Моля те, Бо, Нина – после! Сега само Митя, Митя, Митя! Трябва

да спасим момчето!

Професорът седна до масата, отвори бележника си от козя кожа и намери номера на централата на Кремъл. Боже, как не му се искаше да звъни там! Всяка минута отлагане му се струваше печалба.

– Мери, донеси ми онзи костюм, онзи с глупавите ордени – помоли той. След като тя излезе, вдигна слушалката. – Свържете ме, моля, със секретариата на председателя на ЦИК другаря Калинин!

Мери долетя обратно, носейки тъмен костюм с два ордена „Червено знаме“ на ревера. Бяха започнали да го награждават едва ли не преди всеки празник и всичките тези ордени, яки плочки, трябваше да се носят на „парадни“ костюм. Без да пуска слушалката, започна да се преоблича. Свали сакото. В това време на другия край на линията пробиха до секретариата, дочу се бояк мъжки гласец на някакъв „издигнат“. Градов заговори солидно:

– Здравейте, на телефона е професорът орденоносец, хирургът Борис Никитич Градов. Необходимо ми е да говоря с другаря Калинин. Извинете, но нещата не търпят отлагане. Да, да... Какво ще направите, другарю? Ще се опитате да вентилирате обстановката ли? Моля, вентилирайте я. Да, ще почакам.

Свали обувките и панталона си и вече бе поел официалния костюм от жена си, когато чу в слушалката твърска скороговорка на дребен търговец – беше Калинин.

„Защо преди не съм забелязала тази синя вена на десния прасец на Бо? – помисли си Мери, гледайки голите крака на мъжа си. – Сигурно е заради дългото стоене край операционната маса.“

Градов уверено и с необходимата доза почтителност, всъщност точно както трябваше, говореше с козобрадия „общоруски ръководител“, за когото в Москва се носеха слухове, че, общо взето, не е злодей, но е нахален и страхливец.

– Необходимо ми е да поговоря с вас, Михаил Иванович. Настоятелно ви моля да ме приемете още днес. Ще ви отнеме не повече от четвърт час. – Притискайки слушалката с рамото си, с ловки движения връзваше вратовръзката си. – Така ли? Извънредно съм ви благодарен. Веднага тръгвам.

Сложи слушалката и в цялото си достойнство застана пред жена си. Мери го целуна и леко се отдръпна, любувайки му се. Дори тези варварски ордени му приличаха.

– Не бях права, Бо, не си загубил духовната си свобода!

Вечерта всичко се уреди окончателно и по най-щастливия начин. Бе произнесена заветната фраза на кремълските господари: „Можете да работите спокойно, другарю Градов.“ Във вилата се възцари весела атмосфера. Митя гонеше Борис Четвърти из всички стаи, без дори да дозира, че до неотдавна подлежеше на „изземване“, само чувстваше празничната възбуда, която обхващаше този дом винаги при пълен сбор. В трапезарията свиреше грамофон и се отваряха бутилки. Най-щастлив, разбира се, беше Питагор, който знаеше всичко. Освен това, а може би то беше главното: Нина си дойде, любимата сестра! Мери се беше зачервила, непрекъснато награждаваше с целувки носителя на духовната свобода, тоест мъжа си.

– Нашето татенце днес е герой! Нашето татенце днес е герой!

Борис Никитич сериозно, макар и не без сдържан хумор, разказваше за аудиенцията:

– Ето какво означава да си руски лекар, приятели! Член на правителството... да... хм... и то на какво правителство... говори с теб като с равен!

Погледна внимателно Нина. Дъщеря му беше бледа, сякаш не се беше върнала от Юга, а от мъгливия Петербург. Внезапно осъзна, че тя е сама.

– Ами къде е Степан?

Нина не отговори, но напред излезе възбуденият до немай къде, дори може да се каже – сияещ от щастие Сава Китайгородски.

– Представяте ли си, лейди и джентълмени, влакът пристига, Нина скача от вагона и виждам, че е сама... сама е, лейди и джентълмени! Оглеждам се наоколо: уви, Степан го няма, не се очертава в пространството! Дори се качих във вагона да го търся, но и там го нямаше... Просто драматично липсваше, лейди и джентълмени!

Огледа се към Нина и тя му се усмихна, лично на него, асистента в катедрата по обща хирургия. Малко разсеяна усмивка, но явно адресирана, а не просто във въздуха.

Професорът също се усмихна разбиращо и насочи думите си към Сава:

– И вие бяхте дяволски огорчен от тази липса, приятелю, нали? Не е лесно да отидеш да посрещаш двама души, а да се появи само един.

Може би за пръв път от времето на „делото Фрунзе“ Борис Никитич беше така прекрасно оживен. Подхвана летящия си като стрела внук Борис Четвърти и го настани на коленете си.

– Надявам се поне това отроче – Борис Четвърти, да тръгне по

стъпките на дядо си и да стане голям руски лекар.

– Ще тръгна, дядо, ще тръгна! Къде са ти стъпките?! – извика хлапакът.

От кухнята участъковият пълномощник Слабопетуховски вдигна чаша, поздравявайки всички присъстващи. Агаша сновеше насам-натам с чинии пирожки и пача. Никита, Вероника, Цецилия, Кирил, Нина и Сава – цялата порастваща младеж от дома на Градови в тези времена, около тридесета година, укрепнала сред „голямото премилане“ – бяха излезли да пушат на верандата.

– Я виж ти – изпухтя с цигарата си Никита. – Старецът не каза нищо на никого и всичко уреди сам. А пък аз също можех чрез Блюхер... той е член на ЦК...

– Тихо, другари, Митя нищо не знае – предупреди Цецилия. – А и не му трябва да знае за миналото си. Нека да израсне като пълноценен съветски човек.

Нина й метна съвсем грузински поглед, но не каза нищо. Никита се усмихна:

– Все пак, Цилка и Кирка, този случай май не подхожда много за историческите ви квалификации?

– Изключенията не опровергават процеса като такъв – със странна за него мека академичност възрази Кирил.

Вероника се изхили:

– Все пак предпочитам да спадам към изключенията, а не към процеса!

Агаша покани всички на масата. В къщата независимо от всички външения, а може би точно благодарение на тях и въпреки идеологическите грапавини се ширеше всеобща весела обич.

– Защо ли не можем винаги да живеем заедно?! – възклидаваше ма-ма Мери.

Единствено Нина се усмихваше с измъчена усмивка. Тя все още не беше тук. Бавно, като влак, преминаващ през възлова гара, се точеха пред нея събитията от последните дни: обяснението със Степан, убийството на Ладо Кахабидзе, нощта с убиеца и последното – кратък епизод по пътя от юг, железопътни впечатления на една съвременна Ана Каренина.

... Влакът бавно минаваше през възловата гара Ростов-Нахичеван. Нина стоеше в коридора на своя „международен вагон“ и пушеше. Не можеше да откъсне очи от прозореца. Под отвратителното гарово осветление пред погледа ѝ се точеха безкрайни товарни вагони –

„четиридесет души, осем коня“, в които откарваха на изток за вечно заселване кулашките семейства от Украйна и Кубан.

В малките прозорчета под таваните на вагоните се блъскаха безредно очи и устни, едно общо бледо, жълтеникаво лице. Някъде, явно въпреки нарежданията, вратите бяха пооткрехнати за приток на въздух. Оттам се носеха проклетия, вопли и детски плач. Неочаквано истерично изписка хармоника. Неизвестно колко коня можеше да се съберат, но явно хората бяха над нормата. Между композициите, по железопътните линии, беше разположена охрана напипти червеноармейци с винтовки. От време на време, водейки кучета, минаваха специалисти, хора от НКВД.

Нина не можеше да откъсне поглед от тези вагони на смъртта. Неочаквано някой отговори на погледа ѝ. От прозорчето на вагона право към нея, младата красива жена от „международния вагон“, гледаше подпухнало страшно лице с неопределен пол, наистина общо лице с неизброими очи. Гледаше я с омраза и презрение.

Антракт V. Печатът

Шестнадесетият конгрес на ВКП(б) преминава под лозунга: „Време е да сложим край на дясната опозиция!“ Партията много търпеливо се стараеше и се старае да изправи линията на отклонилите се от ленинския път другари. Но лидерите на десните не доказаха, че са готови да разкрият всички допуснати от тях грешки, че безрезервно късат с тях, не оставяйки и най-малка вратичка за дясно – опортюнистичните си колебания. Статията на другаря Бухарин не само че не говори за признаване на грешките, но дава основание да се мисли, че той остава на дясно-опортюнистична позиция. Казаното на конгреса от водачите на десните другарите Угланов, Томски и Риков принуждава партийния конгрес да застане нащрек. Партията е в правото си да очаква от другаря Риков по-прями и ясни отговори. Пропагандата и защитата на десни възгледи са несъвместими с принадлежността към ВКП(б). Бившите привърженици на тази теория трябва на дело да докажат, че се борят с десните. Партията не е Ноев ковчег, а боен съюз на единомишленици. Само единството ще ни даде възможност да победим всички врагове на комунизма.

В заводите и фабриките на Ленинград се разгърна предсрочна масова подписка за облигации от заема „Петилетката за четири години“. Масовата вълна на инициативата обхвана Урал.

По съобщение на МОСПО⁵⁷ купоните за месо от третата десетдневка на юни № 13,14 и 15 важат до 3 юли включително. Срокът на купоните за дрехи на работниците и детските за втората десетдневка е продължен и за третата.

За 25-годишнината от въстанието: световният филм „Броненосецът «Потьомкин»“!

Реколтата от колхозните поля да се събере напълно! С болшевишки пример да поведем след себе си частниците!

Общосъюзната авто-VELO-мотошафета пристига в Москва. На стадион „Динамо“ ще се проведе предаване на рапортите.

Хартиените отпадъци да се предадат в едномесечен срок!

Японските съдове за улов на раци извършват хищнически набези в съветски води!

Из заключителното слово на другаря Сталин. 3 юли 1930 година: „... Лидерите на десните трябва... да скъсат окончателно с миналото си, да се превъоръжат и да се слоят с ЦК на нашата партия в борбата му за болшевишки темпове на развитие, в борбата му с десния уклон. Няма други средства. Ако бившите лидери на дясната опозиция успеят да го сторят – добре. Ако не успеят, нека да се сърдят на себе си.“ (Продължителни ръкопляскания в залата. Всички стават и пеят „Интернационалът“.)

До всички строители на дирижабъла „Правда“, до всички групи за съдействие, до редакциите на вестници. Молим да се съобщи колко средства са събрани и те да се преведат по текущата сметка на дирижабъла „Правда“.

... Текстилният работник Иванов внесе 25 златни рубли. „Изпращам ви за пролетарската хазна – 25 златни рубли. Дълго ги пазих, исках да си направя зъби, но виждам, че сега не му е времето. Предлагам да

57. МОСПО – Московски областен съюз на потребителните дружества. – Бел.пр.

започне събиране на златни вещи. У всекиго ще се намери по нещичко. С другарски поздрав, Иванов.“

... Журналистите, които почиват в почивния дом в Сочи, и работниците от печата вместо венец на гроба на Тарас Костров внасят във фонда за дирижабъла 420 рубли.

... Към 27 септември са постъпили 193 452,97 рубли, 3000 италиански лири, 150 рупии, 7 германски марки, 4 златни халки и различни ценни вещи. „Правда“ ще се рее над съветската земя!

С ударни обози жито да се компенсира септемврийският недостиг!

По-силен огън по кулаците и десните опортюнисти, забавящи колективизацията!

По-широко и по-здро да се опрем на инициативата на масите в борбата за нови милиони колхозници!

Ние, селяните частници от село Зариев на Маргелански район, се убеждаваме в предимството на колхозите и влизаме в колхоз „Сталин“!

Интересът към дирижаблостроенето е огромен!

По места. Под маската на анонимките. Дебатите по доклада за изводите на конгреса в института „Плеханов“ като че ли откриха съгласие с генералната линия на партията... но значителният брой анонимно подадени бележки говори, че сред участниците в събранието има редица другари, които или не са съгласни с решенията на конгреса, или се съмняват в правилността им. Някои автори на анонимки подигравателно посочват, че колективизацията се е провалила.

... При обсъждане на решенията на XVI партийен конгрес ядката на Московския институт за народно стопанство „Плеханов“ трябва да заостри вниманието си върху факта, че сред част от партийците съществуват примиренски настроения, и да им даде решителен отпор.

Да бъде като бойна задача прибирането и преработването на реколтата!

Да се привлекат под най-строга отговорност виновниците за развалянето на зеленчуковата продукция!

Подсъдими има, защо не ги съдят?

В двуседмичен срок да се мобилизират 30 писатели и те да се включат в състава на ударни бригади! Да се ликвидира изоставането на литературата от изискванията на социалистическото строителство!

Новини от деня. В Анапа започна процес срещу кооперативните вредители. Първи закрити разпределители в Ленинград. Намерени са големи количества олово. В Сталинабад се проведе процес над работника Кубицки от „Автопромторг“, набил шофьор таджик. Обществеността с негодуване осъди този ярко изразен случай на великодържавен шовинизъм.

Решаващ етап за ликвидиране на кулачеството.

... Засега въпросът „кой кого“ не е решен и класовата борба в нашата страна продължава да се изостря. Дребностоковото производство всекдневно и всекласно ражда капитализъм.

... Чрез пълната колективизация нанасяме жесток удар по кулака, особено в зърнопроизводителните райони. Под колесницата на победоносния социализъм той прави последните си отчаяни усилия, опитвайки се да увлече средняка и бедняка и дори отделни слоеве от градския пролетариат. Задачата за ликвидиране на кулачеството като класа е централна задача за нас.

Органите на ГПУ в Москва са ликвидирали две нови групировки на „бивши хора“. Едната от тях е оглавявана от типичния кулашки идеолог професор Кондратиев. Другата е оформена група от меншевики и близки до меншевиките интелектуалци – Громан, Базаров, Суханов и др.

В чужбина. Подозрителни прелитания на полски самолети. Въстание на туземците в Индокитай. Оживена дейност на белогвардейците в Харбин. Лидерът на германските фашисти Хитлер води преговори с промишлени магнати от Рурската област.

ОГПУ разкри вредителска и шпионска организация в снабдяването на населението с най-важните хранителни продукти, чиято цел е била да предизвика глад в страната и недоволство сред широките работнически маси, с което да съдейства за премахване на диктатурата на пролетариата. От вредителството са били обхванати „Союзмясо“, „Союзриба“, „Союзконсерв“, „Союзплодоовощ“ и съответните звена на „Наркомторг“.

Из показанията на професор Рязанцев (бивш помещик и интендантски генерал): „Смятах, че основната класа, която е носител на културата, е буржоазията...“

Професор Каратигин (бивш редактор на кадетски вестник): „Характерно за нас беше, че не вярвахме съветската власт да възстанови

стопанството на страната, отричахме колективизацията, наблягахме на индивидуалното стопанство, на необходимостта от запазване на частно-капиталистическите отношения... За вредителската си дейност в областта на хладилното дело получих от Рязанцев само 2500 рубли...”

Левандовски (завеждащ отдел по пласмент и разпределяне на „Союзмясо“): „Искахме държавата да се оттегли от областта на месото, като предаде този пазар в частни ръце...”

Отзиви в страната за разобличаването на вредителската група.

Безпощадно да се смачка вредителската гадина! Приветстваме стража на революцията ОГПУ! Повече бдителност!

Трудещите се отговарят на вредителството в хранителната промишленост с още по-силно сплотяване около болшевишката партия, с обещания да навлязат с чест в третата, решителна година от петилетката. На мястото на единичните вредители работническата класа ще издигне в апарата стотици и хиляди организатори на социалистическото строителство.

Металиците от електрозавода настояват за безпощадна присъда. Автомобилистите приветстват ОГПУ – мечта на пролетарската диктатура. Искаме към вредителите да се приложи най-строгата мярка на наказание – разстрел!

Демян Бедни: „Във вчерашна публикация ГПУ разобличи машиниците. Вредителите загубиха войната. Те са пленени! Контрареволуцията отстъпва! Ние сме на власт! Домогваха се до властта интеллигентите еврейчета, кондратиевско-громанският сопол! Не си направиха обаче добре сметката тези мърши! Подведоха ги месните консерви!”

До стената! Искаме възмездие за агентите на международната буржоазия.

Колегията на ОГПУ, след като разгледа по поръчение на ЦИК на Съветите на работническите, селските и червеноармейските депутати и на Съвета на народните комисари на СССР делото за контрареволуционната организация в областта на снабдяването, постанови:

Рязанцев, Каратигин, Карпенко, Естрин, Дардик, Левандовски, Войлошчиков, Купчин, Нигзбург, Биковски, Соколов... (общо 48 души) като активни участници във вредителска организация и непримирими врагове на съветската власт – ДА СЕ РАЗСТРЕЛЯТ.

Присъдата е приведена в изпълнение.

Председател на ОГПУ Менжински.

„Борбата за качество на продукцията е борба за социализъм!“ Из изказването на другаря Куйбишев на конференцията по качеството на продукцията.

До редактора на вестник „Правда“. Уважаеми другарю редактор, моля да поместите моето изявление.

В брой девети на дискуссионния лист на „Правда“ излезе статията ми „Към XVI конгрес на партията“. Сега стигам до извода, че изобщо не съм бил прав, а са прави другарите, които се обявиха срещу мен. Възгледите ми по въпросите за колективизацията не съответстват на партийната линия, а на линията на десния опортюнизм. Признавам написаното от мен за вредно и погрешно и изцяло споделям партийните възгледи по въпросите на колективизацията. Ще се постарая на дело да поправа допуснатата от мен грешка.

С комунистически поздрав
Мамаев.

Антракт VI. Шумоленето на дъба

Сред многобройните дървета на Нескучната градина, която е над Москва река, малко встрани, на склона на полегат хълм растеше осемдесетгодишен дъб. Горните му клони шумоляха: „Буташевич, Буташевич!“, средните и долните припяваха: „Петрашевски!“, кръсточовките в клоните подсвиркваха: „Дост! Дост!“.

За разлика от другите дървета в парка това беше родено на доста голямо разстояние, на стотици версти на север, във влажното устие на къса, но пълноводна река. След ликвидирането на групата зародишът на дъба, почти безтелесен, още дълго лежа в един проток, в който се отразяваха дворци и мостове, и островърхи кули, и облаци, и почти още несъществуващият, абсолютно невидим бъдещ дъб, въплътил идеята за ликвидираната либерална група. Веднъж се разрази буря, зафуца вятър, зародишът на дъба, или дори само идеята за дъб, беше подхванат от мощни турбуленции, вдигнат от носещия се на юг въздушен поток и летя сред други идеи, частици, спори и изтръгнати от блатата жабчета, докато не падна на склона на полегатия хълм в Нескучната градина на старата столица.

Това се случило в топла и влажна нощ, в небето се борели южното

и северното начало, внезапно всичко се озарявало, очертавали се колоните на кръгла беседка, в която дръзка двойка се отдавала на любов, дървесни стволоче, дребните вълнички по вира и реката с малки островчета. Зародишът на дъба, или просто идеята за дъб, се мъчел да се захване за нещо родно, разрохкано неотдавна от някой роднина, миришешо, черно под пороя и рохкаво, и лепкаво вещество и патетично се страхувал: нима ще се прихвана? Прихванал се.

Прихванал се и осемдесет години по-късно, в хиляда деветстотин и тридесета, стои, перчи се под вятъра, зает, както и всички околни, с обичайната си дървесна работа, основно фотосинтеза, а от нея според неотдашните изследвания произлиза всичко останало. Но в клоните или между тях все още живее паметта за групата, или по-скоро мъгляви идеи за групата, за шумното събуване на кожени галоши в преддверието, за размяната на литература и на възгледи, „писмото на Белински до Гогол“, Фьодор, душичко моя, рецитирайте на глас, главоблъсканиците при разпитите, биенето на барабани по време на фалшивия разстрел.

Една привечер в беседката седеше двойка, мъж към четиридесетте и младо момиче. Както и неговият белогвардейски противник, червеният командващ армия Блюхер беше влюбен в адютантшата на щаба. Главичката ѝ почиваше на широкото му кожено рамо, трогателното ѝ носле беше до маршалската звезда, а той гледаше клоните на дъба и си мислеше: трябва да направя нещо, може би точно сега, може би скоро вече ще бъде късно, да рискувам, да вляза в историята като спасител на революцията... Не мисли лошо, разсъждаваше дъбът, изпращайки ободрителни вълни. Карай нататък. Технически това не е трудно да се направи, продължаваше размислите си Василий. Да дойда следващия път от Хабаровск с окомплектувана група за охрана, да вляза в Кремъл, да арестувам мерзавците, особено главния, рижата хлебарка, да направя обръщение по радиото, като помоля всички да останат по местата си, да отменя колективизацията, да върна непа, да предотвратят настъпващия глад.

Откъм реката лъхаше предателска влага. Страхът като плътно надвиснал облак бавно се движеше от центъра на града, сякаш бяха изгорели газове от топлоелектроцентралата. Дъбът се стареше да отклонява вниманието на командващия армия от тези гнетящи подробности, пееше своето: „Буташе-е-вич, Петра-а-шевски“, свиреше с кръсточковките: „Дост! Дост!“. Струйките на унието обаче проникваха под кожената сбруя, тревожеха и звездата, и трогателното носле. Възможностите за успех на подобно нещо бяха малки, нищожно малки. Да се реши на операция без съюзници в центъра бе немислимо, а да ги търси сега

означаваше провал – копоите на Менжински бяха навсякъде. Не е важно, че ще го убият, а че нямаше да влезе в историята като спасител, а като предател на революцията.

По пустата алея на Нескучната градина към беседката се приближаваше още един спасител на революцията, палачът на Кронщад и Тамбов, командващият армия Михаил Тухачевски. На рамото му бе склонила главичка друга девица от въоръжените сили, бръснарката на Народния комисариат. Такава беше модата тогава – железните хора на режима да търсят романтична утеха.

Дъбът се развълнува с цялото си същество. Сближете се, момчета, увещаваше ги той, Вася и Миша, станете приятели, нали мислите едно и също.

Забелязали се взаимно, командващите армии слязоха от своите бѐдещи конни паметници, сърцата им трепнаха от уплаха. Тухачевски рязко обърна дамата си, мярна се и потъна в еловия сумрак. В същото време Блюхер подхвана своето трогателно носле, изтича по стъпалата на беседката, ботушите му зачаткаха по асфалтираната пътека и те изчезнаха. Освен всичко друго и двамата командващи армии не бяха сигурни, че техните момичета не работят за Менжински.

„Малодушни“ – с крайцеца на короната си изшумоля дъбът и се насочи с цялата си душа към настъпващия залез над Москва.

Четиринадесета глава

Дворецът на граф Олсуфиев

Денем Москва изглеждаше както обикновено: гъмжаш мравуняк, пресичан от трамвайни линии. Всяко транспортно средство – трамвай, автобус или появилият се неотдавна тролейбус – беше облепвано от мравки като парче захар. Наемните файтони бяха почти изчезнали, заменени от автомобили таксита, но поради малобройността им те по-скоро спадаха към градските легенди, отколкото към транспорта. През 1935 година с голяма помпозност бе пусната първата линия на метрото с мраморни станции, мозаечни тавани и движещи се стълби. Две години изминаха, а пропагандният концерт по повод на това съоръжение не стихваше дори за ден. Практически в тази линия – от парка Соколники до Парка на културата на Москва река – имаше по-малко смисъл, отколкото в разработения преди Първата световна война проект, предлагащ да се прокара тунел от Замоскворечието до Тверската застава, тоест да се свържат двете половини на града. Но пропагандният смисъл на московското метро биеше всички практически съображения. Най-доброто в света! Подземни дворци! Подвизи на комсомолците метростроители! Сърцата на трудещите се са преизпълнени с гордост! Грижата на партията и правителството и лично на другаря Сталин!

Вместо неповски реклами из целия град, понякога на най-неочаквани места, се появиха „нагледна агитация и пропаганда“: лозунги, портрети на Сталин и на някои други, останали след разстрела на вождовете, скулптури, диаграми. Озъртайки се и вече не забелязвайки кой знае колко тези нагледни материали, а само подсъзнателно знаейки, че те са тук и винаги ще бъдат около него, московчанинът получаваше главното послание, идващо иззад зъбчатите стени – трай си и не дигай пара!

Всичко останало като че ли вървеше по обичайния начин: организирани потоци тичаха на работа и от работа, мъчеха се по опашки, в неделите ходеха на футболни мачове „Спартак“ – „Динамо“ или на кино – на жизнерадостните комедии на Григорий Александров „Цирк“ и „Веселите момчета“. Водеха се показни процеси над довчерашните вождове – Риков, Бухарин, Зиновиев, Каменев, но те изобщо не се отразяваха върху дневните очертания на московския живот. Може би мъжете се трупаха пред вестникарските будки малко повече от обичайното. Мълчаливо четяха речите на прокурора Вишински, рядко някой подхвърляше: „Те

това е оратор“, а друг тутакси подхващаше: „Блестящ оратор!“ . Веднага след като разменяха мнения, се разбягваха по транспортните средства. Друго нещо беше да се посрещнат полярниците, летците герои, президентували в ледената пустош! Хиляди по улиците! Усмивки, възгласи, оркестри. Но, общо взето, Москва си караше дните както обикновено.

Само нощем ужасът плъзваше по улиците, иззад железните врати на Лубянка тръгваха по задачи десетки „черни гарвани“. При вида на тези фургони московчанинът незабавно отместваше поглед, както всеки човек прогонва мисълта за неизбежната смърт. Дай, Боже, да не е за мен, да не е за някой от нашите, слава Богу, отминаха! Там, където трябваше, закъдето имаше заповеди, „гарваните“ спираха и чекистите бавно влизаха в домовете. Тракането на ботуши по стълбището или шумът на изкачващия се асансьор се превръщаха в обичаен фон на нощния московски ужас. Хората се залепваха за вратите на комуналните си квартири, трепереха по стайте. Нима на нашия етаж? Не, качиха се по-нагоре. Ама, разбира се, за Колебански; можеше да се очаква; така си и знаех; нима и вие; да, да, знаете ли, те не грешат... Понякога от жилището на арестувания се чуваха ридания, приглушени, разбира се, потиснати, проявяваше се неуместната в съветското общество, но все още жива истеричност, прекъсвана от виковете на „рицарите на революцията“: Москва не вярва на сълзи! Тогава риданията се заглушаваха напълно, със срам, с пошепване: извинете, нерви! Често обаче всичко минаваше нормално, с добри показатели по дисциплината. Хайде, хайде, там ще се изясни!

Процфтяваше литературата на социалистическия реализъм. Формализмът беше напълно изкоренен. Членувайки в един съюз, съветските поети, драматурзи и романисти бодро създаваха необходимите за народа произведения.

Не страняха и от обществения живот. Например вчера в „Правда“ и в други централни вестници се появиха първите писма на труженици с настоявания за разстрел на обвиняемите по процеса „врагове на народа“, а днес и писателите се събираха в красивата си къща на улица „Воровски“, бивша „Поварска“ – приемаха обръщение към хуманното съветско правителство. Има времена, когато трябва да се потиска хуманността, скъпи другарю правителство, враговете трябва да се наказват без пощада!

Събранието се провеждаше в голямата зала на ресторанта – махнаха масите и внесоха допълнителни столове и катедра. „Където стоеше

масата с ястия, там днес има ковчег“ – така си помислиха мнозина, но премълчаха. Разстрел, разстрел! Бойното партийно слово гърмеше под високия таван, кръжеше около величествения полилей, провлочваше се по витражите на високите заострени прозорци, тежко проскърцваше по паркета, по който преди двадесет години само потомците на Олсуфиев пърхаха с гувернантките си. Поетът Витя Гусев реши да прибави поезия към общото настроение на непримиримост. Излетя към катедрата и с рязко движение на главата отхвърли назад коса.

– Аз съм поет, другари! Изразявам със стихове чувствата си!

Дворецът на графа се изпълни с нажежен до червено пролетарски стих:

На страната гневът в една дума гърми!
 Произнасям я – разстрел!
 Разстрел за предателите на родината,
 решили да погубят СССР!
 В името на нашия живот
 и на щастието те да се изтребят!

Браво, Гусев, обра ръкоплясканията на събранието. Представители на отдела за култура при ЦК на ВКП(б) се усмихваха бащински: поет с изключителен талант, обикновено момче работник, нищо, другари, ще минем без декадентите!

Нина Градова седеше в галерията зад вита дървена колона. Очите ѝ бяха затворени. Тъга и позор отчетливо се четяха по лицето ѝ. Съседът ѝ, някога ухажвал я критик, разкажяла се звезда на формалната школа, обърнал очи към тавана и не преставайки „бурно да аплодира“, шепнеше:

– Престанете, Нина! Наблюдават ви. Пляскайте, пляскайте, де!

Тя отвори очи и действително веднага забеляза няколко насочени към нея погледа. Братята писатели, тези заешки души, явно четяха предизвикателство по нейното вкаменено лице и в неподвижните ѝ ръце. Повечето от заешките погледи тутакси се отклоняваха, два или три за миг се задържаха, сякаш призовавайки я да се опомни, сетне от двете противоположни страни се врязаха два пронизващи, внимателни, наблюдаващи погледа. Те явно фиксираха градациите на ентузиазма. Нина наведе глава и се изчерви, сякаш беше младата графиня Маша Олсуфиева на първия си бал, и се присъедини към аплодисментите.

От катедрата се дочу:

– Проекторезолюция: да се помоли съветското правителство да приложи висшата мярка за наказание към бандата троцкистки наемници, да се разстрелят като бесни кучета; пристъпваме към гласуване: кой е за резолюцията, другари? Против има ли? Въздържали се? Приета е единодушно!

Отново буря от аплодисменти, някакви викове и пак Нина заедно с всички пляска, пляска и изведнъж с ужас ѝ се струва, че пляска дори някак по-бодро, по-уверено, дори сякаш в унисон. Писателите ведно с целия народ – с миньорите, металурзите, доячките, свинарките, шивачките, трактористите, воините граничари, железничарите, памукопроизводителите, както и с лекарите, учителите, артистите, художниците, вулканолозите, палеонтолозите, а също с пастирите, рибарите, орнитолозите, часовникарите, магазинерите, лексикографите, шлифовчиците, фармацевтите, моряците и летците, изискваха от правителството незабавно смъртно наказание за групата двуличници.

Разотиваха се весели, ободрени от общото чувство, от порива си към правителството, забравили за известно време груповите дрязги, личната вражда, съперничеството. Мнозина се задържаха при бюфета, поръчваха си „голяма чаша коняк“, изяждаха чудесен сандвич с есетра, подвикваха си един на друг, питаха как върви романът или пиесата на колегата, кога се готвят да ходят на море и т.н.

Критикът, бивш формалист, оживено разказваше на Нина за някаква глупава рецензия, появила се в „Литературная газета“. Той сякаш я приканваше незабавно да забрави случилото се, то е формално, нищо не изисква от душата, просто беше чисто външно, необходимо, като чадър в лошо време, с нищо незадължаващо нравствено, смехотворна глупотевина. Бавно вървяха по улица „Воровски“ към площад „Арбат“ покрай чуждестранните посолства. От афганистанското посолство ги погледна афганистанец с мраморно лице, от шведското – неопределен швед, зад прозореца на норвежкото се мярна с недоумение в очите нежно-млечна фрекен.

– Е, Казимире, поръкопляскахме ли? – прекъсна неочаквано Нина своя елегантен спътник. – Славно попляскахме, нали? С ръчички пляс-пляс-пляс, с краченца туп-туп-туп, а? Руските писатели настояват за смъртно наказание, чудесно!

Критикът измина няколко крачки мълчаливо, отчаяно махна с ръка и тръгна в обратна посока.

Нина пресече площад „Арбат“ и по булевард „Гогол“ тръгна към метростанция „Дворец на Съветите“, тоест към мястото, където зад

мръсната ограда още се виждаха руините на храма на Христос Спасител. Мирният, сякаш незасегнат все още от сталинската развала живот на булеварда, топлият вятър на късното лято не само че не я успокоиха, а я хвърлиха в още по-голямо, изключително гнусно объркване. С диви очи посрещаше заинтересованите погледи на срещаните мъже. А и имаше ли мъже в този град? Ами жените с какво бяха по-добри? Останали ли бяха все още жени? Какви сме всичките? Големият дявол си води хорова, а ние се мъкнем след него като дребни дяволи.

Сава вече я чакаше при метрото, като с целия си вид опровергаваше мрака и песимизма. Висок, светлоок, със сив костюм и тъмносиня вратовръзка, опрял рамо до стълб на уличното осветление, той спокойно четеше малка дивна книга с мека кожена подвързия и с потъмнял от времето златен обреза. Видите ли, увлича се по антикварни книги, в свободното си време търси редки издания, чете чуждестранни романи, философия, усъвършенства френския си. Ами че само заради вида му сега можеха незабавно да го арестуват! Нина се втурна към мъжа си, тикна нос в сивото му вълнено сако, обхвана с ръце раменете му.

– Сава, Савка, представяш ли си, всички гласуваха за разстрел, искаха разстрел, позорният Витка Гусев – в стихове, всички аплодираха, и аз, и аз, Сава, ръкоплясках, значи и аз настоявах за разстрел! Не станах, не си тръгнах, плясках заедно с всички, като отвратителна навита кукла!

Той я целуна, извади кърпата, изтри носа и челото ѝ, избягна да мокри очите ѝ – гримът ѝ можеше да се размаже.

– Щеше да е самоубийство да напуснеш – измърмори. Какво ли друго можеше да ѝ каже?

– Руските писатели! – не спираше тя. – Не гласуват за милосърдие, не за помилване – настояват за разстрел!

Тръгнаха по булеварда в обратна посока. По пътя за вкъщи – сега живееха в квартирата на Сава на Большой Гнездниковски близо до улица „Горки“ – трябваше да се отбият в яслите за Леночка.

– Днес ние също имахме такова събрание – каза той. – Сега са навсякъде. Навсякъде, разбираш ли, без ни най-малко изключение.

– И ти ли гласува за разстрел? – ужаси се тя.

Той виновно повдигна рамене:

– За щастие в този момент имах операция...

Взеха за две спирки трамвая „Анушка“ и слязоха до своята улица. Яслите бяха от другата страна на булеварда. Сава показа на Нина входа на блока им:

– Виждаш ли, Роголски излиза, изпълзял е на Божията светлина.

Онзи ден го изключиха от партията и единодушно – разбираш ли? – единодушно го изгониха от Академията, лишиха го от всички звания. Виждаш ли как съседите бягат от него като от чумав?! Ана Степановна претича на другата страна, за да не го поздрави!

Довчерашният академик на историческите науки, винаги неизменно бодър и подчертано встрани от текущия бит на дребните си съграждани, сега вървеше към ъгъла като същински инвалид. Заклеймяването му го бе притиснало към земята, самото му присъствие на улицата изглеждаше неуместно. За пръв път виждаха в ръката му мрежичка с две празни бутилки от мляко.

– Здравейте, Яков Миронович – поздрави Сава.

– Добър вечер, Яков Миронович – нарочно високо каза Нина и се засрами от това: дребнаво, глупаво, сякаш хвърлям предизвикателство, поздравявайки се с човека, сякаш компенсирам своята страхливост и мерзост.

– Здравейте – безучастно отговори Рогалски и мина покрай тях. Дори не погледна откъде е дошъл поздравът. Сава го изпрати с поглед.

– Вече не е при нас. Животът му е приключил, очаква да го арестуват. Казват, че си е спретнал вързопчето и чака.

Нина отчаяно отпусна ръце.

– Ама защо чака, Савка? Защо дори не се опита да избяга? Нали е инстинкт – да бягаш от опасността! Защо не замине, да беше заминал на юг, в края на краищата да се наслади за последно на този хубав край! Защо всички са като парализирани след тези изключвания и обвинения?

– Прости ми, Нинке, мила, но защо си ръкопляскала днес на гнусния Гусев? – попита Сава и я прегърна през раменете.

– Ами от страх – прошепна тя.

– Не, не е само от страх – възрази той. – Има и още нещо, по-важно от страха...

– Искаш да кажеш масова хипноза ли?

– Точно така – кимна той. – Всички вие сте създали тази хипноза!

– Ами ти? – хвърли към него бърз поглед. Почувства как се напрягна мускулите на ръката му. Гласът му стана по-твърд.

– Никога не съм участвал в този мръсен маскарад.

– Какво имаш предвид? – Лицето ѝ се приближи плътно до неговото. Отдалеч приличаха на влюбени, шепнещи си лигави нежности. – Имаш предвид като цяло ли? Революцията ли?

– Да – отвърна той.

– Млъкни! – бързо прошепна тя и закри устата на мъжа си с длан.

Той целуна тази длан.

Петнадесета глава Несъкрушима и легендарна

В онези години възникна жанрът на могъщото съветско пеене. Певците и хоровете се научиха като че ли да се разкъсват от величие и ентузиазъм. Масовото радиофициране разнасяше тези гласове с черните чинии на радиоточките дълбоко в недрата на страната.

Песните преминаваха през единадесет часови зони, ехтяха и в Далечния изток, и до железопътната бариера от високоговорителя на матка гара в Приамурието.

Времето беше лошо, безкрайно и мудро се лееше дъжд, в локвите се издуваха мехури, които не предвещаваха нищо добро в близко време... „Всички днес ще облекат палта, които ще докоснат на капките подскоците, и никой няма и да забележи, че пак в дъжда на пиянство се отдадох“ – бърбореше Никита стиховете на своя любим полузабранен поет... И само отвъд огромната река, тоест в китайските далнини, едва-едва се очертаваха в облачната маса слаби намеци, че лятото все пак ще продължи.

Леката кола на командира на корпус Градов спря пред семафора. Примигваше червена светлина. На кръстопътя с междуселския път по едно от разклоненията на железопътната линия бавно, като днешния дъжд, се точеше безкрайна товарна композиция. Никита не откъсваше очи от мрачната процесия, потракваща при свързките на релсите. Както и всички наоколо, знаеше какъв род товар се превозва в тези композиции: човешки товар, караха затворници към Владивосток и Ванинското пристанище за изпращане на Колима. А и за шофьора на командира на корпус сержант Васков това явно също не беше тайна. Той непрекъснато въздишаше, гледайки влака, и явно искаше да поговори.

– Какво има, Васков? Защо си завъздишал? – мрачно попита Никита.

– Ами някак по-рано не ми е идвало наум, другарю командир на корпус, че в страната ни се крият толкова врагове на народа – изломоти шофьорът, без да гледа началника си. Простоватото му лице изразяваше удивителна народна хитрост.

– Остави тази тема, Васков – прекъсна го Никита. – Просто си дръж езика зад зъбите. Ясно ли е?

Сержантът подсмъркна с нос и преглътна своето „слушам, другарю командир на корпус“. В безкрайните пътувания из военния окръг беше свикнал с известно близко отношение със заместник-командващия по оперативните въпроси, а сега толкова рязко го бяха прекъснали, въпреки че можеше ли да не си побъбрят точно пред червен семафор?

Буферите на цялата композиция се удариха един в друг и влакът спря. Някакви хора затичаха към челото ѝ, тук-там малко се откряваха вратите на вагоните, показваха се охранители, в далечината се чуваха някакви викове, нещо се случваше.

През това време зад автомобила се бяха насъбрали доста колхозни каруци и военни коли, които се връщаха от танкови учения.

– Ето че и самият той идва – мрачно каза Васков и показа с пръст страничното огледало. Никита се огледа и видя известната в целия окръг бронирана кола в камуфлажен цвят на главнокомандващия Блюхер.

Никита слезе. Маршалът се приближаваше с обичайната си, повече от уверена като че ли атакуваща крачка. Стиснаха си ръцете.

– Какво става тук, Никита Борисович?

– Преминава специална композиция, Василий Константинович!

Блюхер мрачно се ухили:

– Специална композиция...

Отметна пеша на коженото си палто, бръкна за табакерата си и предложи цигара на Градов. През всичките тези години размяната на цигари беше единственият знак за неофициалност помежду им. Не бяха преминали на „ти“, говореха си на име и бащино, запазваха дистанцията, която се предполагаше да имат по всички правила както на писания, така и на неписания код на армейските нрави. През последните месеци още повече се отчуждиха. С никого, дори с Вероника Никита не споделяше раздражението си от Блюхер, дори и пред самия себе си не признаваше, че вече не вярва на главнокомандващия. През май хората на НКВД нагло бяха отвели пред очите на целия щаб един от най-уважаваните командири от Специалната червенознаменна далекоизточна армия – началника на авиацията, командира на корпус Алберт Лапин. Блюхер не си мръдна и пръста за спасяването му. Арести имаше във всички звена, после се разрази разтърсилото цялата РККА дело за „военнофашистки заговор“, мигновено и невъзвратимо бяха изпоцапани с мръсотия няколко икони на революцията – Тухачевски, Уборевич, Якир, Гамарник, Ейдман... Още по-потресавашото бе, че в състава на съда, изпратил на смърт тези хора, се оказаха Блюхер, Дибенко, Белов, Каширин... Това е все едно аз да осъдя Кирил и Нинка, мислеше Никита. В такива минути

тялото му се наливаше с олово, пред очите му изплуваше изпоцапаната с кръв стена на кронщадския форт...

В специалната композиция ставаше нещо необичайно... Блюхер и Градов бяха на двайсетина метра от един вагон. Чуваше се някакво тежко суетене, глухо звучаха множество пресекуващи гласове. Изведнъж от тази каша се изтръгна вледеняващ вопъл:

– Другари! Червени командири! Не вярвайте на фалшивите обвинения! Ние не сме врагове! Комунисти сме! Верни сме на делото на Ленин и Сталин!

След този крясък зазвуча невъобразим мучащ хор от мъжки гласове. Скоро всички военни и селяни на прелеза успяха да различат в това диво изпълнение химна на ВКП(б), френската песен „Интернационалът“. Една от дъските в горната част на стената на вагона се отмести, нечия ръка метна към бариерата пачка сгънати на тригълници писма.

– Изпратете писмата, за Бога! – надвика „Интернационалът“ още един глас.

Молбата и ревят на атеистичния химн. Част от тригълниците паднаха на пътното платно, друга бе отнесена от въздушната струя към малката горичка, а един планира точно до хромовите ботуши на командира на корпус Градов. Никита го вдигна и го пхна в джоба си. Блюхер му хвърли мрачен поглед, но се направи, че не е забелязал. Известно му беше как се отнасяха сега към него в собствения му щаб. Всеки командир си мислеше: какво, другарю маршал, аз ли ще бъда следващият? Само ако знаеха...

Няколко вохровци с пистолети в ръце изтичаха до разбунтувалия се вагон, отместиха вратата и помагайки си взаимно, се качиха вътре, в тъмнината, където се белееха лицата на пеещите.

– Млъкнете, да ви еба майката! Ще ви научим как се пее, курви!

В този момент до прелеза по успоредна линия пристигна дрезина и от нея скочи някакво железопътно началство. Двама изплашени до смърт изтичаха при Блюхер явно с желание да обяснят какво се е случило на жп линиите. Маршалът не пожела да ги слуша. Без да вади ръце от джобовете на коженото си палто, излая:

– Незабавно да се разчисти прелезът! Ако е необходимо, да се разкачи композицията! Давам ви десет минути и нито секунда повече!

Обърна се рязко и тръгна към бронираната си кола. Никита стоеше мълчаливо с наведена глава. Пеещият вагон притихна. Отново, за кой ли път вече, в паметта му се появиха кронщадският лед и стената на форта,

пред която стояха трима парламентъори на Червената армия. Единият от тях крещеше в мегафона: „Матроси, носим ултиматум от главнокомандващия Троицки! Ако искате да запазите живота си, предайте се!“ Военните моряци на стената на форта избухнаха в смях. Сред тях и той самият, Никита, шпионинът. Точно оттам бе тръгнал към площад „Якорни“.

Командирът на корпус тръсна глава, за да разпръсне тягостните спомени, и успя, ако не се смята мимолетният миг, когато отново му се появи онзи форт, станал сцена на разстрела на братлетата. И гои, младият Никита, в редовете на победителите...

Животът в Хабаровск не се оказа толкова лош за жената на командира Вероника. Просторното им жилище се намиреше в една от сградите в конструктивистки стил на главната улица – три стаи, голяма кухня, баня с газов бойлер. Успяха да съберат доста прилични мебели. Наистина Никита каза, че квартирата изглежда абсурдно, ама той какво ли разбира? В града имаше музикален театър и дори тенис корт при Дома на армията. Не бяха лоши и партньорите – например военният лекар Берг и старши лейтенант Вересаев от щаба на авиацията с наистина лудешките му очи. Забавно беше да се наблюдава съперничеството им с другите. Трябваше да се поддържа гостоприемен дом. Никита често пътуваше, но и често се изтърсваше с тълпа командири, като всички трябваше да се нахранят, с всички да се разменят шегите. Да се поддържа в идеална спортна форма. Посещения на премиери. Неотдавна имаше концерт на джазовия оркестър на Леонид Утьосов. Малко приличаше на одеския уличен театър, смесен с пропаганда, но изсвириха и няколко оригинални бруса. За тридесетте си години Вероника изглеждаше, да не чуе дяволът, просто поразително! Жалко само, че годините толкова бързо отлетяха.

Често пътуваха до Владивосток, или Владик – както го наричаха сред народа. Тук, на брега на Златния рог, под смущаващите погледи на моряците я обхващаше особено състояние, сякаш се връщаше в ранната си младост.

Гледаше корабите в залива и се отдаваше на фантазии. Да си представим, че съветските въоръжени сили са разбити завинаги и окончателно. Бедният Никитушка е в плен, но по-късно щеше да се върне жив и невредим. Засега стоим на хълма и гледаме към хоризонта, чакаме. Както при Блок – чакаме корабите. Появи се дим – идваше ескадрата на победителите. Кой ли бяха? Японци ли? Не, с японците май вече е прекалено. Впрочем казват, че до един са невероятни чистници. Не, не, ще

бъдат американци, тези белозъби каубои, точно те ще бъдат, а сред тях някакъв Роналд, рицарски настроен калифорниец; меките звуци на блу-са, спомени за цял живот... Ах, мечти!

Времето за четене не беше много, но тя все пак четеше, предимно „Интернационал“, съвременната съветска литература ставаше непоносима, социални поръчки. За тези години пътуваха до Москва три пъти и всяко завръщане се превръщаше в истинска въртележка. Великолепна кола на Народния комисариат, изскачане от нея, нахлуване отново вътре с покупките, всички наоколо са поразени от искрящите сини очи, както би казал поетът. Понякога си мислиш, че в Москва е по-добре да се отбиваш, отколкото да живееш във всекидневието ѝ. Всъщност с това се изчерпваше всичко. А, да, през това време им се роди и дъщеря. И така, имаха деветгодишен син и тригодишна дъщеря, стига толкоз, задачата за продължаване на рода беше изпълнена докрай.

Една вечер неочаквано се случи невероятното. Посети ги старият приятел командирът на полк Вадим Вуйнович, и то след дванадесет години отсъствие, ако не се смятаха „случайните“ срещи на гарата и тенис корта. Просто като че ли падна от небето! От своя почти Киплингов Туркестан пристигна в Далечния изток! Нима специално за да...

Поднесе чая в гостната – беше купила чаения сервиз от московска заложна къща, познавачът веднага би открил творба на кузнецовския дом, но Вадим не беше познавач на чаени сервизи, не обърна внимание, а май и не виждаше какво гълта. Тя седеше срещу командира, съдържано проблясвайки с очи и усмихвайки се с мила насмешка.

– Не вярвам на очите си! Вадиме, действително ли сте вие? Вижте го – тази побеляваща коса, английски мустачки... знаете ли? Станал сте дори по-привлекателен, във всеки случай по-стилен с годините. Разкажете ми за живота си, мили Евгени Онегин. Женен ли сте?

Винаги когато го срещнеше, ѝ се струваше, че след миг ще се извие еротична буря, но този миг продължаваше дванадесет години.

Вадим говореше със спокойна тъга, макар да беше напълно ясно, че и той... ами да, преди всичко той, от него идва това, очевидно не забравя за нея дори за секунда...

– Да, женен съм. На тридесет и седем съм и все още съм командир на полк. Живеем в забравена от Бога дупка до афганистанската граница. Жена ми е диво животно. Имаме три деца. Обичам ги. Всъщност това е всичко...

Пак се усмихна. Очевидно го беше завладяло щастието да я гледа. Тя разбираше и това. Испита някакво странно чувство – изведнъж ѝ се

стори, че би загубила красотата си без този обожател, отдалечен на хиляди версти.

– Виждам, че все още сте романтик! Признайте си, Вадиме!

Електрическото поле помежду им се беше нажежило твърде много и трябваше да се изчака поне минута, да се позволи поне на част от закърплените електрончета с техните стрели да се разлетят. След неловка пауза той каза:

– Нима някога съм бил романтик? Впрочем... Знаете ли, Вероника, вие, разбира се, не помните, но аз не забравям един мимолетен миг отпреди дванадесет години... Не повече от секунда... Наистина няма да си спомните, но... това беше светлина и топлина, звук и дихание... цялата същност на нашата младост... дадохте ми го вие и то е все още живо...

Гледаше го, слисана от това признание, от потока смътни емоции. В този миг ѝ се стори, че и тя ще може да си спомни онова, за което говореше, още секунда, още една, но всичко отлетя, а в следващия момент се чу шум откъм вратата и се появи благоверният командир на корпус Градов. Вадя! Ника! Ето че се срещнахме! Какво те води насам? Мощни удари по гърба, по раменете, шеговито боксиране, сякаш не го е имало продължилото малко по-дълго спречкване. Хайде, ще ми разкажеш всичко на масата! Колко е хубаво, че утре е почивен ден!

Заседяха се дълго след полунощ и, разбира се, в кухнята, както ставаше при среща на приятели. Красиво сервираната маса на Вероника отдавна беше в пълно безредие. Главата на семейството дори посягаше да бодне шпроти направо от консервната кутия. Три бутилки „Московская“ вече бяха опустошени до дъно, а четвъртата току-що бе отворена „за последно“. Разговорите за милото минало непрекъснато се прехвърляха към съвременното военнополитическо положение. Найсетне на Вероника ѝ омръзна.

– Вървете по дяволите, момчета! Вашите „сериозни въпроси“ си ги преживявайте без мен! Отивам да спя! Да спя!

Стана, очарователно залитна и напусна кухнята. Вадим я изпрати с очи, извади поредната цигара, смачка я, хвърли я, разтърси глава като че ли нареждайки си да изтрезнее, сложи ръка на рамото на приятеля си до разкопчаната му яка с генералски ромбове. Странна субординация съществуваше между тези хора. Никита винаги виждаше във връстника си Вадим по-голям от него, а сега, въпреки че бяха с толкова различни чинове, чувството се засилваше още повече.

– Никита, дай да говорим откровено – предложи Вадим. – Знаеш

причините, поради които престанах да идвам у вас преди дванадесет години, нали?

– Знам една причина – отвърна Никита.

– Знаеш и втората! – натисна рамото му Вадим.

Никита се усмихна:

– Само не знам коя от тях е първата и коя втората.

Вадим се облегна. Столът заскърца под силното му тяло.

– Е, добре, не е важно. Важното е, че сега имам две причини да се върна.

Никита се премести от масата на перваза. Навън в мрака светеше само електрическата звезда над покрива на Дома на Червената армия.

– Каж ми една от твоите две причини – каза той, поколеба се, събра кураж и добави: – Втората я знам.

Последва напрегната пауза. Нима все пак ще започне да се изповядва, с досада си помисли Никита, да излива чувствата си, да откровеничи пред мъжа на своя идеал? На пияна глава какво ли не можеше да наговори офицер от провинциален гарнизон! Погледна Вадим и видя, че греша, че каквато и да било снизходителност е неуместна по отношение на Вуйнович. По израза на лицето му разбра, че той пак излиза на предна позиция.

– Дойдох при теб, Никита, за да науча какво мислиш за сегашните събития в страната, във въоръжените сили.

– Имаш предвид?... – започна Никита, макар че не бе необходимо да уточнява нищо. За какво ли друго по това време можеха да говорят двама приятели, при условие че всички бариери са премахнати и всички недомълвки промълвени? Точно за това, за което по онова време никой не говореше – нито приятелите, нито съпрузите: за чумата.

– Знаеш ли мащабите на арестите?

– Досещам се. Сатанински.

– Какво ще кажеш за тези разгърсващи признания на командирите – за фашистки заговор?

– Отговорът може да бъде само един.

– Мъчения ли? Да, ама нали си имат работа не с момчета, а с герои. Представи си ги, а и себе си в контраразузнаването на Врангел...

– Там щеше да бъде по-лесно.

– Може би си прав. От своите боли повече, от своите явно е съвсем непоносимо...

– Може и да е така, а може би просто болката е по-силна, по-жестокостно и по-кошмарно е...

– Ама защо, защо? Какво още му трябва? И така вече е бог, непогрешим идол. Може пък все пак да се страхува от армията? Фашистки заговор ли? Глупости! От всичко печели само Хитлер. Армията се обезглавява пред неизбежната война! Тухачевски...

– Ей, по-тихо!

– Какво има? Стените ти са достатъчно дебели, командире. Тухачевски още преди две години предсказа неизбежен сблъсък с Германия, а в Генералния щаб много внимателно подхвърлят идеята за възможен съюз с държавите от Оста срещу Антантата. Безумци!

Утрото ги завари на балкона. Пушеха шеста кутия „Казбек“. Никита с тъпа досада мислеше, че се провалят утринните му милувки с Вероника, половинчасовата му гимнастика с гари, студеният душ, разтриването с хавлия, здравата „мечниковска“ закуска. Устните на Вадим потрепваха, от време на време от рамото към стъпалото му преминаваше лека конвулсия, разговорът го напрегна до последната пружина.

– Чуй, Никита, казват, че Блюхер не бил само формален член на съда, но и дал най-злостни показания срещу Тухачевски. Вярно ли е?

– Другите маршали го убедили да помогне на следствието – промърмори Никита.

Вадим зло се усмихна:

– Е, какво, сега е негов ред да се прехвърли на Лубянка! Вероятно вече и килия са подбрали за героя.

Никита нищо не отговори. Целият разговор вече му се струваше като проточил се кошмар. Ето я отплатата за юношеските възторзи. „Водеше ни младостта в саблен поход...“

– Между другото той може да го предотврати – тихо каза Вадим, гледайки очертаващите се през мъглата дървета. Зад парка още не се виждаше, но вече прозърташе Амур.

– По какъв начин? – инстинктивно снижавайки глас, попита Никита. Изведнъж му се мярна мисълта, че Вадим пак дирижира разговора им.

– Трябва да знаеш по какъв начин – през зъби процеди командирът на полк. – Военният трябва да знае как се предотвратяват вражески действия.

В този миг Никита наистина се олюля. Хвана се за перилата на балкона. Долу от мазето се измъкна портриерът Харитон, мъкнейки метлата си.

– Знаеш ли, Вадиме... – измърмори Никита. – Как дори можеш да мислиш за това? Да се постави под заплаха революцията ли?

– Каква ти революция! – с широко отворена уста и почти беззвучно се разкрещя Вадим. – Отдавна вече няма никаква революция! Не разбираш ли?!

Млъкна и загледа Никита в очакване. Командирът като малко дете поглеждаше изпод очи полковника. Нищо не можеше да каже. Разбираше, че отдавна няма никаква революция, но само го разбираше, без да го произнесе никога – нито мислено, нито на глас, и никои наоколо не го произнасяше. И най-после бе изречено от бойния му другар. Слисан от това откровение и от предполагаемия след него призив за действие, той млчеше. След като му стана ясно, че няма да дочака отговор, Вадим силно удари с юмрук по перилата:

– Всичко се разпада и отива по дяволите, в нечий задник, на оная ми работа! Всички сме обречени! Ами нека да бъде така! Искаш ли да ти кажа втората причина, поради която се появих тук, старче?

Никита вдигна рамене:

– Вадя, не се сърди, споменах ти, че знам втората причина.

– И все пак ми се иска да ти кажа – настояваше Вадим. – Онова, което толкова добре знаеш. Е, ще го знаеш още по-добре. Обичам жена ти и постоянно, всеки ден и всяка нощ мечтая за нея. Четири хиляди триста и осемдесет дена мечтая за нея...

Никита го прегърна през раменете и леко го разтърси. Добре, добре, по-леко. Ние сме мъже и войници, какво ли не сме виждали. Хайде, изказа се – и стига. Каза го, приятелю, а аз го чух. Останалото отлита заедно с живота. Неочаквано си спомни нещо важно – и то за щастие не се отнасяше нито до първата, нито до втората причина. Извади от джоба си тригълното писмо, което точно днес се готвеше да пусне в пощенската кутия, но отново го бе забравил.

– Вадя, нали оттук заминаваш за Москва? А тук адресът е московски...

– Ще го доставим – измърмори Вадим. – Знаем що за писмо е, така ги сгъват затворниците. Веднага щом пристигна, ще го доставя... – Усмихна се. – Поне това ще направя... – Още веднъж се усмихна. – Знаеш ли стиховете: „Ние сме ръждясали листа на ръждясали дъбове...“?

Всекидневната дейност на щаба на Специалната червенознаменна далекоизточна армия обикновено разсейваше мрачните мисли и „упадъчното“ настроение на Никита. Всичко вървеше точно и дори бойко: дотичваха и излизаха на бегом млади адютанти, охраната се изпълваше, удряйки токове, секретарките чукаха на пишешките машини, пристигаха

командири на големи съединения и смели момчета от групите за гранично разузнаване, звъняха телефони, поддържаше се радиовръзка с всички части, разхвърляни из гигантското пространство от Аляска до Корея.

Обстановката в южната част на региона с всеки месец се нажежаваше. Японците явно опипваха Червената армия, опитваха се да определят бойната ѝ сила. Не беше трудно да се досетиш за далечната им цел: в случай на война на запад да нападнат и завземат Приморието с Владивосток и Хабаровск, а може би и да стигнат още по-далеч – до Байкал.

Началникът на оперативния отдел командирът на корпус Градов често провеждаше съвещания с командирите на съединения. На тях почти постоянно присъстваше главнокомандващият маршал Блюхер.

– Стратегията им в общи линии ни е ясна, другари – говореше Никита, – но във всекидневната им тактика понякога се ориентираме трудно, независимо от нашата, ще кажа без излишна скромност, нелоша разузнавателна дейност.

Навел се над югоизточния ъгъл на огромната карта, показваше придвижванията на частите на армията на генерал Тогучи, неясната все още концентрация на сили в района на езерото Хасан. Работата с показката напомняше дърворезба. Заедно с другите командири Блюхер гледаше хубавата фигура на най-добрия си съратник в далекоизточното червено войнство, винаги толкова точна и вселяваща увереност в целесъобразността на онова, което понякога изглеждаше на маршала като безсмислена игра на коварни идиоти. Надявам се, че поне него няма... мислеше той и на „няма“ прекъсваше мисълта си. След арестуването на Лапин и особено след разправата с Тухачевски тази мисъл, приложима към всеки съратник, го посещаваше постоянно, едва ли не го преследваше, измъчваше, изсушаваше, може би преди всичко с незавършеността си, с това страхливо прекъсване. Завършекът на тази мисъл ставаше ношем, насън. Мерзавката изглеждаше като някаква лента на остарял телеграф с морзови знаци: „надявам се – че – поне – мен – страхливеца – предал – бойния си – другар Миша – няма – да – ме – арестуват“, след което могъщият маршал в ужас скачаше от леглото като десетгодишно момче.

Съвещанието беше прекъснато от появата на началника на радиовъзела. Донесе шифровано съобщение от Ворошилов. Спешно викаха в Москва командващия на Специалната червенознаменна далекоизточна армия. Със съобщението в ръка Блюхер за миг се изключи от проблемите на Далечния изток: може би точно това е завършекът на моята

незавършена мисъл? Миг по-късно се изправи, рязко, както обикновено, оправи гимнастърката си, каза „продължавайте, другари“ и напусна оперативния отдел. Командирите разбраха, че в съобщението има нещо сериозно, и потънаха в записките си. Преди биха си разменили мълчаливи погледи, но сега всеки поглед би могъл да се изтълкува като вражеска проява.

След съвещанието Никита както винаги отиде в кабинета на Блюхер. Командващият му съобщи съдържанието на шифрограмата. Нещо необичайно витаеше във въздуха. Миризма на тютюн, досети се Никита, след което видя и пепелника с три започнати и почти веднага пречупени цигари. А Блюхер наскоро беше спрял да пуши. Обсъждаха секретното придвижване на две механизирани бригади.

– Това трябва да започне още преди завръщането ми от Москва – посочи Блюхер.

Настана пауза, след която Никита вдигна глава от бележника си и погледна маршала право в очите.

– Василий Константинович, действително ли имате намерение да пътувате за Москва?

Очите на маршала бяха изпълнени с утаен мрак: дали страх или заплаха, не беше ясно.

– Що за странен въпрос, Никита Борисович – бавно произнесе той. – Как мога да не отида, след като ме вика народният комисар? Ще тръгна незабавно, щом самолетът бъде готов.

Никита не откъсваше поглед от тези очи.

– Да, да, разбирам, но... Василий Константинович, нима ще тръгнете сега за Москва сам, без групата за охрана?

В очите на маршала през утаената мътилка просветна олово.

– Още един въпрос от този род, Никита Борисович, и ще заповядам да ви арестуват.

В продължение на секунда очите им не можеха да се откъснат едни от други. Ето го това, което изяжда всички ни, помисли си Никита. Страх и безпощадност. След това се сбогуваха.

Нищо особено не се случваше. Случваше се само многомилionen заговор на хора, мълчаливо споразумели се, че с тях нищо особено не се случва. Нещо особено ставаше само с онези, които бяха виновни, при нас всичко е наред, всичко е както обикновено. „Ние ще пеем и ще се смеем като деца, сред упоритата борба и труд...“ Междувременно

измъчват не само арестуваните, всички сме измъчвани.

На такива страховити мисли се отдаваше командирът на корпус Никита Градов, прелиствайки чуждестранни военни списания в тишината и уюта на своето, както винаги се шегуваха, „вероникизирано“ жилище. Звънне на вратата и силно страшно чукане. Е, това беше! Незабавното ридание на жена му, моментално, без пауза. Не учуден възглас, а незабавно ридание. Значи – чакала е.

Стаята бързо се изпълни с чекисти, влязоха най-малко седем души, трима от тях с пистолети, все пак арестуваха военен, ами ако започнеш да прави глупости? Никита не правеше глупости. Старшият се приближи до него с недобра усмивка.

– Ще дойдете с нас, Градов. Ето заповед за арестуването ви.

Никита позна младия майор. На един от концертите в Дома на армията няколко пъти ги бе заглеждал. Май беше на джазовия концерт на Леонид Утьосов. Би могъл и да не забележи, мъжете винаги оглеждаха Вероника, но тази светлоока, русолява физиономия – приличаше на киноартиста Столяров – я бе запомнил. Никита държеше гнусната хартийка със заповедта. Глупава детска игра – изведнъж му шукна в ума. Подават на някого хартийка. Искаш ли да ти покажа фокус? Искам, искам! Смачкай тази хартийка! Смачках я! Е, благодаря, дай ми я! Със смачканата хартия коварният шегаджия изтичваше в тоалетната.

– Каква е причината за ареста, майоре? – попита Никита.

Старшият удивено повдигна вежда: петлиците му не се виждаха под цивилното палто. После се ухили:

– Не можете ли да се досетите, Градов? Скоро ще ви помогнем.

Откъде бяха усвоили тази апашка мимика и хилене? Имаше усещането, че в жилището тършува някаква банда. Чекистите отваряха гардеробите, сваляха книгите от лавиците. Само да не гледа към ревящата Вероника. Само и той да не се разплаче. Подчертана употреба на името му без „другарю“ и без звание; можеше и да е безлично; искат да осъзнае смисъла на ставащото; всичко е свършено – вече не си командир на корпус и не си другар...

– Настоявам...

– Забрави тази дума, Градов!

Ето че му говореше и на „ти“. Но очевидно беше забранено от инструкцията, отново премина на „вие“:

– По-добре си помислете, Градов, за сътрудничеството си с врага на партията и народа, бившия маршал Блюхер.

Започнаха да го бият още във фургона. Един го удари в челюстта, друг – в окото, трети – в ухото. Майорът с едно дръпване разкъса хубавата му сукнена гимнастърка. Стъписаният Никита след минута не се и опитваше да избегне ударите. Впрочем вече не му се струваха удари. Сякаш върху някаква нагорещена повърхност се разиграва блестяща битка. По целия небосвод избухваха взривове. Ние се съпротивяваме. Превъзхождащите сили ни смазват. Край.

Шестнадесета глава

Хайде, момичета, хайде, красавици!

Две седмици след арестуването на мъжа ѝ Вероника с децата се добра до Москва. В живота ѝ не бе имало нищо по-унизително от последните дни в Хабаровск. Буквално на другия ден след катастрофата се появиха от стопанското управление и наредиха в най-кратък срок квартирата да се освободи. Съседите страняха от нея като от прокажена. Довчерашните другарчета на децата в игрите им викаха: „Троцкисти фашисти!“ Борис Четвърти се сби с приятеля си, сина на окръжния прокурор. Върна се с разбит нос. Впрочем прокурора също скоро го прибраха и момчетата успяха да се помирят преди заминаването. В НКВД, където отиде да пита за мъжа си, бяха груби или по-лошо – безучастни. В приемната имаше някакви отвратителни тлъсти сержанти със сапунени мутри на скопци. Минаваха, тропайки с огромните си ботуши, безполови жени с огромни задници, с гимнастърки, препасани с ремъци. Не разполагаме с никакви сведения за гражданина Никита Борисович Градов. Как така не разполагате, че нали вчера или онзи ден го прибрахте! После започнаха да казват: засега не разполагаме, отбийте се след няколко дена, след два дена, след ден, утре. Тя седеше в приемната на злодеите, под портрета на мъдрия Ленин, срещу портрета на Дзержински с неговата светла усмивка на садист, и ридаше напълно безпомощна. Най-после по злодейските стълби от злодейския връх слезе синеок злодей с майорски петлици и каза, че Градов е изпратен за разследване в Москва. След което, оглеждайки я внимателно с ненапълно мъжките си очи, добави, че би ѝ препоръчал по-малко да мисли за предателя на родината, а повече за собствения си живот.

Втурна се на гарата – да се реди за билети, после за документи в училището на Борка, след това да опакова, да мъкне вещи в заложната къща. В оголеното жилище дойдоха оценители на мебели, предложиха мошенически цени, но тя се съгласи. Около нея се образува вакуум, сякаш не бе живяла седем години в този град, сякаш никога не е била царичката на бала, дявол го взел. Нито военният лекар Берг, нито старши лейтенант Вересаев от щаба на авиацията се появяваха на хоризонта, да не говорим за другите тенисисти от по-малък калибър. Впрочем кой знае, може пък и те вече да гледаха съвсем други, далеч не тенисни поля. Сред командването на Далекоизточната армия май цареше пълен

погром. Единствено сержант Васков, шофьорът на командващия корпус, неочаквано се появи да помага за багажа. Ходеше из стаите, вглеждаше се внимателно – шпионираше ли или искаше да отмъкне нещо? Впрочем може би наистина съжаляваше децата. Нека да ходи, поне е жива душа.

Вероника пусна телеграма до Сребряни Бор от гарата, непосредствено преди отпътуването: „Връщам се окончателно децата. Никита вероятно Москва. Целувам плача. Вероника“. Би трябвало да разберат, ако все още не знаят. Всъщност как можеше да не знаят? Май във вестниците пишеше за ареста на Блюхер, най-вероятно и Никита се споменаваше във връзка с това: „Разобличена и обезвредена е още една група фашистки заговорници...“ Заточиха се безкрайните дни на пътуването през Сибир на запад. Във вагона беше душно, прозорците не се отваряха, миришеше на пот и киснатото, всички се чешеха, децата озверяваха от скука, отвсякъде се чуваше или хъркане, или пърдене, но най-вече преживяне: след Байкал дъвчеха омул⁵⁸, преди Омск някаква знаменита пушена сланина, навсякъде хрущеше единствената санитарна опаковка – черупки от яйца. Съпровождащите вагона от време на време разхвърляха хлорна вар, за да не се изпозарази народът с всякаква гнусотия. Ту тук, ту там подпийнали киснати глави водеха някакви безкрайно киснати разговори. Всъщност Вероника за пръв път пътуваше в общ вагон. Единствената ѝ утеха беше тънко томче на Пушкин. Пъхнала се в един ъгъл, ту наум, ту шепнешком безкрайно повтаряше: „Прощавай, ти писмо на любовта, прощавай... То се случи! Огънаха се тъмните му листовете. В тази лека пепел заветните черти белеят... Гърдите ми са тесни. Пепел мила, радост бедна в съдбата ми унила, остани навек със мен на горестната моя гръд...“ Тъжните редове я утешаваха. Не само за нас всичко е разбито и разрушено – и за него е започвало да се срива, в горчивината на човешките съдби също има някакъв приспивен ритъм... може би това е единственото, което остава, а то не е малко.

Измъчени до крайност, разчесали се и затъпели, „никитовците“, както наричаха тази част от семейството в Сребряни Бор, се стовариха от вагона на Ярославската гара право в обятията на Борис Никитич и Мери Вахтанговна. Жените, включително петгодишната Верочка, заридеха в хор. Двамата Борисовци мълчаха прави. Професорът забеляза, че любимият му наследник гледа изпод вежди, също както Митя, когато го докараха от Горелово.

58. Омул – северна риба. – Бел.пр.

Целия ден до вечерта „никитовците“ се миха, праха и сушиха. После се настанаха върху чистите чаршафи, под старите, като че ли вечни пухени юргани на Градови. Децата тутакси заспаха. Вероника, свита на кравай, лежеше в толкова познатото легло, на което по всяка вероятност бе заченат и Борис Четвърти, вслушваше се в звуците на големия стар дом: поскърцването на паркета долу, уютното фучене на вятъра на тавана, гласа на отрудената Агаша, стъпките, възгласите, отривистото въпросително излайване на Питагор. Кой знае защо, в този момент не ѝ се мислеше за Никита. Изобщо за нищо не ѝ се мислеше, само изпитваше тихата радост на пристана. В един от тези блажени моменти отдолу ѝ викнаха, че е дошла телеграма от родителите ѝ, които почиваха в писателската база в Крим, и оттам горещо прегръщаха любимата си дъщеря и очарователните внуци. Дори не направи опит да се измъкне изпод юргана, за да не прекъсне радостта от пристана.

За вечеря семейство Градови беше в пълен състав – около масата се настанаха и Борис Никитич, и Мери, и Кирил с жена си Цецилия, и петнадесетгодишният Митя, който, макар и да бе тяхно осиновено дете, смяташе за свой дом Серебряни Бор, и Нина със Сава, и тяхната две и половина годишна Еленка, и семейният приятел, вечният ерген Пулково, и Питагор, който независимо от твърде солидната си кучешка възраст беше в отлична форма и все още се мислеше за кученце, и Агаша, ако можеше да се каже, че се е „настанила“, тъй като непрекъснато правеше курсове между трапезарията и кухнята, и почти законният ѝ „приятел в живота“, изключително популярният в тази част на Подмосковието, бившият участъков, а сега инспектор в районния финансов отдел и по съвместителство заместник-завеждащ на намиращото се наблизко лесничество другар Слабопетуховски, който, общо взето, прекарваше повече време в кухнята край бюфета с кристални шишета и много рядко сядаше на общата маса, за да ощастливи присъстващите с някакво свежо изказване за действията на Мусолини в Абисиния, и разбира се, главните виновници за този „сбор“ – „никитовците“ Вероника, Верочка и Борис Четвърти. Липсваше само общият любимец Никита, техният „червен генерал“, който винаги на тази маса се държеше като момче, другар в игрите по-скоро на Нина или дори на Питагор, отколкото на суровия си по-голям брат и затова я нямаше тържествената атмосфера на предишните години, преобладаваха мълчанието, сведените погледи, въздишките – всичко изглеждаше едва ли не като помен.

Мери седеше до Вероника, милваше я по главата, целуваше я ту по

бузата, ту по рамото. За пръв път между снаха и свекърва се беше появила истинска близост. Борис Никитич с една ръка рошеше буйната коса на внука си, а с другата вдигна чашката и се обърна към всички:

– Хайде да пием за нашия Никита! Сигурен съм, че с чест ще излезе от това страшно изпитание. Надявам се, Меричка, Вероничка, сериозно се надявам, че скоро всичко ще бъде в миналото. Много важна личност вчера ми пошепна: „Дръжте се, професоре, стават и грешки“... Така каза – грешки...

Не бяха забравили как Борис Никитич преди седем години толкова убедително беше демонстрирал кремълските си връзки и затова днешното пошепване от върховете бе прието сериозно, всички бяха ободрени от надежда, Мери демонстративно се прекръсти, главата на семейството успокоително кимаше. Кирил уверено произнесе:

– Сигурен съм, че Никита ще бъде оправдан. Може би ще отнеме месец или два – поради някои причини делото Блюхер е много объркано и противоречиво, явно е въвлякло във водовъртежа си много невинни хора, – но съм сигурен, че след като всичко се разplete, ще освободят Никита.

– Ако, разбира се, не е виновен – неочаквано произнесе Цецилия.

Всички изумено се обърнаха към нея и изведнъж забелязаха, че тя сякаш не си е съвсем на мястото тук, като някакъв чужд елемент е, строгата ѝ поза като че ли известяваше, че принадлежи към по-сериозно сдружение, отколкото към семейство Градови.

Нина изведнъж пламна и впи горящия си поглед в Цецилия.

– Циля, казваш „ако“ ли? Какво означава това? Какво означават в устата ти думите „ако не е виновен“? Да не си мръднала, скъпа приятелко?

Цецилия едва извърна глава към бившата си „синембуза“ съратница, а сега зълва. С ясно, впрочем не прекалено, високомерие и чувство за идеологическо превъзходство обясни на всички позицията си:

– По принцип органите на пролетарската диктатура не могат да действат неправилно или несправедливо. Разбира се, в условията на засилване на класовата борба може да има грешки, но те са извънредно редки. Виждате ли, другари... – Тя се почувства като на лекционна трибуна и забравила атаката на Нина, повдигна огромните си гърди и луничките ѝ засияха към просвещаваните маси. – Разбирате ли, другари, самият факт, че е арестуван, доказва, че нещо не е било наред в политическото или идеологическото поведение на арестувания. В тези сложни времена, когато явно се е оформил нов огромен геополитически заговор

срещу Съветския съюз със задължителни, широко внедрени филиали в страната, в тези сложни времена, другари, човек не може да гарантира за себе си, камо ли за приятели или роднини. Органите познават положението по-добре от всички нас, всичко ще сложат на мястото му, ще се ориентират. Неограниченото доверие към тях е неотделим елемент на истинската партийност!

Кирил седеше със сведен поглед. Под лъча на залязващото слънце, проникващ в цепнатината между синия и червения ромб на прозореца, на лицето му светеше някакво кубистично петно. Ако се откъснеше от класовите позиции, онова, което сега говореше жена му, звучеше просто чудовишно, но от класовите позиции, от партийната гледна точка беше напълно права. А нима самият той не беше забелязвал у брат си, да речем, недостиг на идейност?

– Ама какво говори тя! – възкликна Нина. – Чувате ли я какви ги плещи!

Едва сега Цецилия каза язвително направо на Нина:

– Какво странно намира в думите ми членът на Съюза на съветските писатели?

– Според твоята логика, Циля, ти би одобрила и арестуването на собствения си баща ли? Органите са над бащата, така ли? – Нина сякаш засъска от горещия си сарказъм.

– Да! – войнствено й викна в лицето Цецилия.

Този възглас сякаш шибна като с пръчка ухото на Кирил.

– Розенблюм! – изкрещя той.

– Градов! – Цецилия удари с юмрук по масата. – Обичам баща си, но като комунистка повече обичам партията и нейните органи.

– Нина – Мери Вахтанговна постави длан върху треперещата ръка на дъщеря си.

Последва неловка пауза. Неочаквано стана ясно, че дори и тук, на бащината маса, не можеш да кажеш всичко направо.

Вероника тихо плачеше в кърпата си.

– Меричка – шепнеше тя, – ако само бе видяла тези лица, тези чудовищни мутри...

Мери стана и дръпна Вероника.

– Да идем в кабинета, гълъбчето ми, ще ти посвиря Шопен.

Скочи и Пулково.

– Може ли и аз да дойда?

– И аз съм с вас – присъедини се Борис Никитич.

В кабинета меломаните се разположиха сякаш по законите на

мизансцена: Мери зад инструмента, Льо – облегнал се на него, Градов – в любимото си кресло, в което някога се бе „лекувал с музика“; Вероника – на килима в краката му, сложила ръка на коляното му; до нея седна и притисна бузка нежната Верочка, доприпка и мъничето Леночка Китайгородска, също седна на килима, гледайки баба си. Мери се впусна в мощна бравурна полонеза, като още с първите си тактове заглуши спора в трапезарията и изобщо опроверга НКВД. Неочаквано пианистката заряза клавишите, скочи ужасена от табуретката и с вик се хвърли към вратата:

– Къде са момчетата?! Някой видял ли е Митя и Боря?

Цялата къща изпадна в паника – наистина ги бяха забравили. Откриха ги в градината. В сгъстяващия се мрак подвижният, бърз Борис Четвърти играеше с тромавия юноша Сапунов футбол с почти невидима топка. Върховете на борове бяха осветени в розово, над тях в бързо сгъстяващото се зелено вече се виждаше звездата върху дома на Градови. Тя си поплакваше над него.

В онези времена животът не пестеше ироничните си поврати. Няколко дни след описаната среща в Серебряни Бор Цецилия Розенблум работеше както обикновено в библиотеката на Института за световна политика. Това място беше много приятно за обогатяване на теоретичния багаж, а имаше и немалко актуална информация, тъй като институтът получаваше поне дузина вестници от чужбина – бойните органи на Коминтерна.

Човек можеше да си представи с каква тъга и надежда пролетариите от Англия и Франция, от Съединените американски щати гледаха на Изток, към Москва, когато стояха в стачни постове, блокираха вратите на фабриките си и не пропускаха стачкоизменници. Поразяваше цинизмът на хитлеристите, които също се наричаха социалистическа работническа партия. А пък изпращаха ултрасъвременни самолети да бомбардират републиканците в Испания! Масата на Циля бе отрупана с купчини томове на класиците на марксизма-ленинизма, могъща преграда към дивотията на всекидневието. Заобиколена от тях, тя шумолеше с комунистическите вестници. Хармонията съществуваше единствено тук, независимо от противоречията в международното работническо движение; самите ние сме творци на собствената си хармония.

Между масите се появи колега и я повика на телефона. Май Градови звъни, Розенблум, във връзка с някаква работа, каза ѝ той с усмивка. Любовните отношения на „строгия юноша“ (каквото Кирил и до ден-

днешен си остана въпреки своите 35 години) и немарливата, разсеяна, достатъчно нелепа „Розенблумка“ бяха постоянна тема на весели разговори в „теоретичните московски среди“.

Телефонът беше на стената, недалеч от мястото за даване на книги. Под него имаше кръгла масичка и виенски стол. Слушалката висеше с главата надолу. Неясно защо, но този вид на слушалката бодна Циля под черния дроб. Нещо скрито помръдна, отглас от древни атавизми. Любимият глас на другаря Градов бързо заши малкия пробив в материализма:

– Привет, Розенблум! Градов съм!

Циля радостно въздъхна:

– Привет, Градов! Защо се обаждаш? Ще закъснееш ли довечера?

– Не – отвърна Кирил. Гласът му, по-точно присъствието му на другия край на линията отплува някъде, после отново изплува. – Не се обаждам за това. Просто... просто не ме чакай.

– Какво имаш предвид с това „не ме чакай“? Пътуваш за провинцията ли? Къде? За колко? – От постоянните семинарни занятия напоследък си беше създала навика да говори в най-прости фрази и да подчертава всяка дума.

– Чуй ме, Циля – каза Кирил, като за пръв път за всичките години я нарече с малкото ѝ име. – Звъня ти от кабинета на следовател от НКВД. Повикаха ме при него. Най-напред мислех, че е във връзка с Никита, но съм сгрешил. Във връзка с мен е. Имат заповед за арестуването ми.

– Кириле!!! – изкрещя с всички сили Цецилия. От отсрещната страна се чуваше свободен сигнал. Тя изпусна нисък, животински, възникнал сякаш в най-долните части на тялото ѝ вопъл и се плъзна от стола на пода. Захвърлената с главата надолу телефонна слушалка няколко секунди подскача във въздуха и спря. Колегите ѝ по масичките из цялата зала, без да вдигат глави, прилежно проучваха литературата. Никой не се осмели да се притече на помощ на рухналата „Розенблумка“, всички чудесно разбираха какво се е случило. Темата за комичната влюбеност бе приключила и се бе изпарила.

След като дойде на себе си, тя скочи и на бегом напусна института. В дива последователност като че ли един през друг отдръпвайки се пред тичащата, малко понапълняла през последните години жена, като че ли във футуристичен филм се мяркаха силуетите на дървета с гарги по тях, вратата на института, свинската зурла на пазача, вдигнатият капак на автобус, парата от прегрелия двигател, внедряването на теорията в практиката и обратно, обратно, обратно, практиката като валяк изглаждаше

нежната повърхност на теорията... Така в един от дните на третата петиетка двама твърди болшевики преминаха към по-интимен начин на общуване помежду си.

След няколко дни се състоя общо партийно събрание на института. На Циля ѝ предложиха да седне на първия ред: всички знаеха, че предстои да се разграничи от врага на народа К. Б. Градов. Повечето от сътрудниците, въпреки че се занимаваха със свинска работа, не бяха свине и затова съжаляваха бедната Циля – все пак не е лесно да се откажеш от мъжа си дори заради великото общо дело. Всеки подсъзнателно, а може би и почти съзнателно си представяше себе си на нейното място: може би утре ще дойде и моят ред да се разграничавам, маховикът на чистката работеше с все по-голямо ускорение. Към хуманните чувства можеше да се отнесе и неизбежно обхваналата залата възбуда, очакването на спектакъла.

Четирите наложени един върху друг профила от стената над президиума с възвишена безучастност гледаха птичето многогласие през прозореца, мигаше само Енгелс, притиснат между Маркс и Ленин; най-близкият обаче до аудиторията Йосиф Висарионович Сталин показваше цялата си буза. Председателят секретар на партийния комитет Репа (от червените латишки стрелци) откри събранието:

– Събрали сме се, другари, за да одобрим арестуването от органите на НКВД на бившия член на научния съвет Градов и да осъдим вражеската дейност на този човек, прокраднал се по поръчение на антисъветските подривни елементи в нашия...

Неочаквано се запъна. Репа искаше да каже „в нашия здрав колектив“, но навреме си прехапа езика: какъв ти „здрав“, след като изпращаме вече седми човек за два месеца? Ще кажеш „здрав колектив“, а после ще ти го припомнят като опит да защитиш други заговорници. Строго се изкашля и довърши фразата:

– ... в нашия колектив.

За някои запъването не мина незабелязано, но не се спогледаха. При подобни догадки сега не се споглеждаха, а свеждаха поглед.

През последните години такива събрания в учрежденията станаха нещо като ритуал, подобен на изпращане в пенсия, но организиран задочно. Ораторите говореха за изпращания с топлина, нажежена до ненавист. Публиката едва ли не бе свикнала с тази процедура. Ходи си някакво човече, старши или младши научен сътрудник, събира профсъюзен членски внос или окачва стенвестник, грижи се за карта на децата за пионерски лагер, после престава да се появява на работа – или е

напуснал, или са го прибрали, като второто е по-вероятно. Тогава непременно се организира събрание за осъждане и разграничаване. Разграничават се колеги, любовници, роднини. Нещата, общо взето, са битови, но много интересни. Ако ти хрумне палавата мисъл: „Ами ако и мен така“, незабавно ще бъде изместена от резонното: „Че пък мен всъщност няма за какво“. Ако обаче Провидението все пак зададеше ужасяващия вледеняващ въпрос: „Ами Градов за какво, гаднярче?“ – с бързо движение на главата отхвърляш неговите въпроси.

Този ден всичко вървеше както обикновено. Изказаха се няколко колеги на Кирил. Говореха, че още в старите трудове на Градов можело да се открият щателно замаскирани послания на дяснотроцкисткия блок. Говореха за възможните му връзки с опозицията през двадесетте години, за съчувствието му към кулаците. Че е време веднъж завинаги да се приключи с всички форми на замаскирана контрареволуция. Очакваха изказването на кандидата на историческите науки Цецилия Розенблум, до днешния ден законна съпруга на разкрития враг. Някои жени в залата, по-специално работещите в библиотеката, тайни колекционерки на стиховете на Ахматова, укоряваха в душите си Циля: можеше да не дойде, можеше да се разболе, да изпадне в прострация... Другарят Репа предостави думата на другарката Розенблум. Докато Циля вървеше към трибуната, пред нея през цялото време беше образът на бащата, на онзи абстрактен баща, за когото неотдавна се бе разгорял толкова яростен спор във вилата на Градов. Нали конкретният баща, изключително тихият и скромнен счетоводител Наум също й каза: „Не отивай, Цилка, на това събрание, запази човека у себе си.“ Трепереше и нямаше сили да се овладее. От най-малкото съприкосновение с тялото й неустойчивата трибуна започваше да се тресе, потракваха гарафата и чашата.

– Другари – започна тя, – никога в моя живот не е имало по-страшен момент. Хиляда пъти по-лесно би било просто да умра за партията и социализма. Винаги съм познавала Градов като безкомпромисен проводник на генералната линия на партията, като верен ленинец и несъкрушим сталинец. Винаги е заклеявявал и най-малкото отклонение от курса на сталинското Политбюро. Другари, при цялото ми уважение към нашите славни органи на пролетарската диктатура трябва да кажа, че в този случай са допуснали грешка. Убедително моля ръководството на НКВД да преразгледа решението си за арестуването на Кирил Градов, а пък ако това преразглеждане не доведе до желаните от мен резултати... тогава... – Вдигна глава като че ли я душаха, и едновременно

хвана с две ръце гърлото си, сякаш опитвайки се да сдържи вопъла си: – Тогава, нека да приберат и мен! Ние сме едно цяло! Градов и Розенблом са едно и също! Не мога да живея без него, другари!

Потресената аудитория мълчеше – никой не беше очаквал такъв спектакъл. Цяля се откъсна от трибуната, опирайки се на облегалките на празните столове, стигна до стената, свлече се надолу, към залата, и се тръшна на мястото си почти в безсъзнание. Библиотекарка, тайна почитателка на Ахматова, хукна за вода. От страх другарят Репа избухна в гняв, блъсна с юмрук по масата на президиума и гласът му загърмя:

– Що за безобразно изказване?! Розенблом не уважава другарите си, партийната си организация! Вместо да признае недостатъчната си бдителност към щателно замаскирания враг, отпусна всички спирачки и даде воля на пола си! Това е недостойно за партиен член! Това е позор! Предлагам на Цецилия Наумовна Розенблом да бъде наложено строго мъмрене и делото ѝ да бъде предадено за разглеждане в районния комитет!

Междувременно по всички площади и във всички жилища на страната от високоговорителите гърмеше маршовата песен:

Хайде, момичета! Хайде, красавици!
Нека страната да пее за нас!
И със звънка песен нека се прославят
сред героите наште имена!

Милиони хора в цялата страна, включително и чекистите, и утрешните затворници, не без удоволствие си спомняха екранния марш на чудесните гърдести девы: да вървим напред, весели приятелки, да, да, нещо от този род, страната дава приют за всички сърца, май така беше, навсякъде са нужни грижливи ръце, ха, ха, ха, и звънки жизнерадостни женоря!

Появи се култ към съветската блондинка. Изграденият на бившите Воробьови, сега Ленински хълмове съветски Холивуд – огромният киноцентър „Мосфилм“, създаде миражната дива на радостните петилетки. Белозъбите, златокъдри и дори достатъчно дългокраки Любов Орлова, Марина Ладинина и Лидия Смирнова маршируваха в редиците на ентузиастките, нежно изпращаха на далечен път героичните момчета – летци, танкисти, полярници, работници от Народния комисариат на вътрешните работи. В края на всеки филм възникваха разкошни, външно холивудски, но изпълнени с дълбоко социалистическо съдържание

апотеози, своеобразни фонтани от знамена, триумфални стъпала или за изкачване към сияйното бъдеще, или за слизване при ликуващите маси. Апотезът вървеше ръка за ръка с лека комедия, с лирика, развявах се крепдешинени рокли, мяркаха се бели обувки, ризи апаш⁵⁹. Впрочем и тук, и в любовната тема, в противовес на безнравствеността и безидейността на буржоазията се развиваха принципно нови, изпълнени с висок хуманизъм отношения между хората строители. За пръв път в историята на огромно пространство от Земята, а именно на една шеста част от нейната суша, обърната към Полярната звезда, мощно процъфтяваше оптимизмът.

Под наблюдението на учителите децата в училищата замазваха с гъсто мастило имената и снимките на довчерашните герои, а сега врагове, в учебниците по съветска история. На следващата година те се предаваха на по-малките и никой не си спомняше за изчезналите в мастилената нощ. Впрочем не се усещаше недостиг на герои. Животът раждаше нови едва ли не всяка седмица. Славните „сталински соколи“ спасиха зимуването на челюскинци! Ето ви и първите герои на Съветския съюз, летците Ляпидевски и Водопянов, ето ви и славния героичен брадат Ото Юлиевич Шмид! Дрейфуващата станция на Папанин премина над Северния полюс! Към тях на помощ бърза ледоразбивачът „Красин“! Миньорът Алексей Стаханов установи рекорд по добив на въглища! Чкалов, Байдуков и Беляков прелетяха без кацане през Северния полюс до Америка! Хиляден народ се изсипа навън да посреща славните герои на отечеството. Те пътуваха в открити коли по средата на току-що разширената улица „Горки“, през водовъртежа от листовки блестяха белозъбите им усмивки. Питомци на комсомола! Войници на партията! Съветските композитори раждаха все повече песни. „Не познавам друга страна, където толкова свободно диша човек!“ – гърмеше от високоговорителите. Децата тичаха с букети цветя към мавзолея на Ленин. Башите на нацията, останали живи до този момент, бандитите на Коба Джугашвили, им подаваха благородните си честни ръце. Узбекското момиче Мамлакат, събрало най-много памук от всички, притискаше прасковената си буза до сипаничавата страна на орач. „И слънцето по-силно заблестя, и кръвта ускорява своя бяг, и гледа с усмивка Сталин съветския обикновен човек.“

Ах, колко хубава ставаше Москва! На милицията раздадох бели

59. Ризи апаш (фр.) – ризи с отворена широка яка, на мода до края на 20-те години на XX век, по маниер на парижките хулигани и апаша. – Бел.пр.

шлемове и плетени памучни ръкавици! Вдигаха се и се преместваха цели сгради, за да се разширят улиците. Движеха се нашите съветски автомобили – емки и зисове! Републиканска Испания, отблъсквайки с наша помощ нападението на фашистите, ни изпращаше портокали, всеки загънат в красива тънка хартия. Спортният живот кипеше! Във футбола се борехме с най-добрия европейски отбор на баските. Несравнимата Нина Думбадзе, могъща дискохвъргачка, землячка на нашия вожд, завърташе мощните си крака. Овчарският скок на несравнимия Николай Озолин смайваше всички. А колко лирика имаше наоколо! „Саша, помниш ли срещите ни на брега, в парка край морето? Саша, помниш ли онази пролетна вечер, цъфналите кестени?“ Във вълшебния сумрак на въображението се носеха мраморни стълби, вази, скулптури и всичко принадлежеше на народа, в санаториумите на народните комисариати звънтеше момичешки смях, нежна чиста игривост, гоненица с възвишени намерения, простото: „Вера, утре отлитам, не мога да ти кажа къде, разбираш ли?“ „Да, разбирам! Връщай се по-скоро!“ Значи го обичаше!

Без да пречат на никого да живее, да обича и да работи, по нощните улици минаваха „гарваните“. Влюбените не ги забелязваха. В края на краищата всеки си вършеше работата. Както и преди, трепвайки от шума на асансьора нощем, московчанинът няколко минути се вслушваше, а после сладко се протягаше: май му се беше разминало, а и изобщо нещата започваха да се уталожват, току-виж, отминало те, а пък утре е почивен ден и можеш да отидеш на футболен мач, на кино – „Цирк“, на концерта на хумориста Смирнов-Соколски!

На летище Тушино гърмеше поредният празник. Трибуните и част от полето бяха запълнени с възбудена тълпа. Общото внимание бе приковано към голям дуралуминиев тримоторен самолет, който стоеше малко по-далеч и би напомнял чучело на чудовище, ако не бяха големите букви „СССР“ върху него. Свиреха оркестри, вееха се знамена, минаваха пионерски отряди с тръби и барабани. Провеждаше се митинг, посветен на предстоящия полет на женски екипаж до Далечния изток без кацане: Валентина Гризодубова, Полина Осипенко и Марина Раскова. Над закръглената фасада на Централния авиационен клуб се извисяваше огромен портрет на Сталин с каменна болшевишка фуражка. Полето беше изпъстрено с по-малки изображения – както със, така и без фуражка. Тук-там се мяркаха и неотдавна влезлите в употреба двуглави портрети – подобният на котарак Сталин, притиснат в обятията си щастливата широкоскула мишчица Мамлакат.

Тълпата не се допускаше до самолета, всичко беше концентрирано около дъсчената трибуна, върху която стояха трите авиаторки – мощни девиси с комбинезони и кожени шлемове. Оттам се провъзгласяваха лозунги, посрещани с взривове от ентузиазъм. Наоколо избухваше магнетизъм, труда се фотографираше.

Нина Градова, закъсняла за началото на церемонията, енергично се промъкваше през тълпата. Чучелото на самолета, фуражката на Сталин, двуглавият портрет... Опитвайки се да се освободи от нахлуващия в главата ѝ антисъветизъм, тя показваше наляво и надясно червената си книжка на кореспондент на списание „Труженица“. Най-после стигна до самата трибуна и викна на Гризодубова:

– Привет, Валентина! Кореспондент съм на „Труженица“. Като командир на този безпрецедентен в световната история полет кажете, моля, няколко думи за нашите читатели!

Гризодубова я забеляза, подаде ѝ ръка и ѝ помогна да се качи на трибуната. Мъжка мазолеста лапа. Нина измъкна от джоба на самото си бележник и шикозна писалка „Монблан“, подарена ѝ от наскоро върналия се от чужбина Иля Еренбург. Гризодубова, надвиквайки шума, забоботи в ухото ѝ като изригващ пламък двигател:

– Жени! Девойки! Живеем в приказно време! Кой можеше да предскаже, че руските жени ще отхвърлят оковите на вечното робство и ще пилотират самолети, ще командват кораби, ще управляват трактори и танкове?! Нико и никога не можеше да го предскаже, както не може да си го представи и съвременната поробена жена от буржоазния Запад! Посвещаваме полета си на великата сталинска конституция, най-демократичната конституция в света, и на нейния творец, слънцето на нашата родина, Йосиф Висарионович Сталин!

След като изприказва това, Гризодубова извади кутия „Северна Палмира“ и предложи и на Нина:

– Ще палнеш ли, приятелко?

Запушиха и се усмигнаха една на друга не без взаимна симпатия. Предателско, невероятно сладко чувство за съпричастие към всичко това неочаквано споходи Нина. Тя скочи от трибуната и започна да си пробива път към изхода.

Ако все пак трябваше да се работи някъде, защо да не бъде в списание „Труженица“? От пропагандата и празните приказки никъде не можеш да се скриеш, а тук поне имам свои хора в отдела за очерци, всичко разбиращи, достатъчно иронични съвременни жени, на които при това им харесват моите стихотворения. Така си мислеше Нина всеки път,

когато приближаваше сградата на улица „Пушкинска“, като по навик търсеше с поглед белезите на градския живот сред тези, които все пак не се отнасяха към „тях“: чугунен поет, чугунени лампи, „десетки овъглени гарвани“, оцелелите кубета на църквата „Рождество Богородично“ в Путинки... Аз, „синеблузата“, футуристката, тъгувам по миналото, изравяйки от паметта си късчета от детството, от света, в който все още тази чума я нямаше...

В редакцията бързо натрака статията за митинга в Тушино и я предаде на завеждащата отдела Ирина, с която беше голяма приятелка въпреки десетината години разлика. Неомъжената Ирина често ходеше с Нина и Сава в консерваторията или в МХАТ. То сега в Москва и нямаше другаде къде да се ходи; изложбите бяха истинска свинеферма, авангардистите се бяха изпокрили, „Вале каро“⁶⁰ рисуваха сладникави портрети с вдъхновяващ съзидателен характер. Впрочем чудеса все още ставаха. „Интернационалка“ неочаквано отпечата части от изумителната проза на някой си Джойс, излезе четиритомник на Марсел Пруст. Писателят от американското „изгубено поколение“ Ърнест Хемингуей за наше щастие се присъедини към „прогресивните сили“, зае рязка антифранкистка позиция в Испания, значи може би и него щяха да печатат. Тоест имаше за какво да се говори и те говореха с часове за западната литература в кухнята или на някой булевард. За предишните, съвсем скорошни руски автори беше по-добре да не се говори, това нямаше да доведе до нищо добро. За предпочитане бе мнозина изобщо да не се споменават, сякаш не ги беше имало.

В ъгъла на редакционната стая засвистя чайникът.

– Момичета, хайде на чай!

Служителките отваряха пакетите със сандвичи, една почерпи с домашно приготвени сладки, направиха си весела почивка. Всички знаеха, че и двамата братя на Нина са арестувани, но никой никога не питаше за тях. За арестувани не беше прието да се говори на обществени места. И Нина се улавяше да мисли, че на обществени места не е уместно не само да се говори, но дори и да се мисли за собствената мъка като че ли арестите и съветските учреждения принадлежаха към различни, нямащи досег светове. Това странно правило бе продиктувано било от страх, било от потайната надежда, че в един прекрасен ден кошмарът ще свърши, затова сега бе по-добре да се мълчи. А може би трябваше да се крещи,

60. „Вале каро“ – обединение на московски художници живописци, създадено през 1910 г. – Бел.пр.

да се вика, да се пиши, понякога си мислеше Нина, но тутакси си възразяваше: ще повикаш малко и никой дори няма да те чуе.

Във всеки случай сега пиеха чай, смееха се. Нина разказваше за неодавнатната си командировка в Крим, където беше интервюирала важен човек – председателя на кримския Централен изпълнителен комитет, другаря Ибрахимов. Той характеризира по следния начин съвременното положение на татарката: „Преди татарска жена беше закобилен жена, сега направили от нея публичен жена!“ Смяха се до сълзи. Нина надмина себе си.

– Ама това е дивен неологизъм във футуристичен стил – закобиленост! Момичета, не ви ли се струва, че и у всяка от нас има известна закобиленост?

След чая Ирина я заведе в кабинета си да обсъдят репортажа. Нина надникна през рамото ѝ. Червеният молив доста се беше разходил по редовете!

– Нинка, прости ми, но се осмелих малко да го поочистя – каза завеждащата отдела. – Репортажът е великолепен, но тази твоя ирония...

Нина се усмихна:

– Нима и там си открила обичайната ми ирония?

В отговор Ирина също се усмихна:

– Да речем, следи от твоята обичайна ирония.

– Ирина!

– Нина!

Гледаха се в очите. Ирина имаше странен нос – не чип, но с ноздрите навън, което, съчетано с късо подстриганата коса и редакторските очила, ѝ придаваше доста свиреп вид. Но Нина много добре знаеше, че има нежна, самотна душа. Ирина протегна ръка през бюрото и покри дланта на Нина със своята.

– Времето на иронията мина, Нинка. Паднало ни се е да живеем в героични времена.

Нина вдигна рамене:

– Без ирония, Ирка, е трудно да се оцелее в героични времена.

– А с нея е трудно да не се пропадне.

– Ама че софистика!

И двете тъжно се разсмяха.

Седемнадесета глава Над вечния покой

Както всички затвори в страната, и страшният Лефортовски също беше препълнен, но рядко се биеха за места на нарочете, защото килиите бяха пълни главно с политически затворници, които нямаха нищо общо с криминалните, хора интелигентни, склонни дори към старорежимна солидарност. В много килии бе установен ред за лежане на нарочете. Един час в хоризонтално положение – ако искаш спи, ако искаш мечтай за жени, а сетне отстъпваш мястото на другаря си по исторически процес. В очакване на реда си за „хоризонталното“ затворниците или стояха до стените, или седяха глава до глава на хлъзгавия под. В това положение на мнозина започваше да им се струва, че пътуват нанякъде в чудовищен трамвай. Имаше и изключения от правилата, по-специално що се отнася до връщащите се от разпит. Ако някого го донасяха, предоставяше му се нар без ред. Но ако все пак се връщаше на собствените си крака, подлежеше на общия ред. Имаше ред и за кофата, на която непрекъснато някой седеше и изпускаше газове сред прекаленото струпване на хора.

Имаше обаче не само потискащи минуси, но и някои ободряващи плюсове. Погледнете, шепнеха си озовалите се в една килия двама преподаватели от Московския университет, филолог и биолог, при всичките физически минуси като спарен въздух, воня, липса на лежащи места има и някои психологически плюсове. Преди всичко, когато ви набутат в подобна килия, неизбежно си мислите: я виж колко народ, не съм сам, не съм сам! забелязахте ли, че това ободрява? После спазването на ред на нара и на кофата нима не е проява на човечност? Сред хора не е страшно да се мре, но дори и в такова приблизително състояние „хората“, тоест „колективът“ ободрява, не позволява да се капитулира напълно. Винаги се намира някой шегаджия, който повдига настроението. Вижте как Мишанин разпитва новопристигналите. Не, класиците са знаели силата на колектива. И са умеели да спекулират с нея мерзавците. Кои мерзавци ли? Ами класиците!

Нисичкият Мишанин, боляк образ от московските шофьори, действително се различаваше, а различаваше и останалите. Промъкваше се към новопристигналия и делово, като на гарата, питаше:

– Другарю, по каква работа сте тук?

Новодошлият поглеждаше деловата му физиономия и изведнъж разбираше, че неговата работа не е краят на човешката цивилизация. Вдигаше рамене и отговаряше:

– Връзки с полското разузнаване. Не знам защо точно с полското, а не с някое по-солидно. Може би защото фамилията ми е на „ски“? С други думи, ПШ – подозрение в шпионаж.

Мишанин разбиращо кимаше, стискаше му ръка и се прехвърляше на следващия новак.

– Ами ти, приятелю, по каква работа си?

– Вредителство – охотно отговаряше той. – Аз, разбираш ли, работех като готвач в завода за лагери, та ето че при нас разкриха заговор за отравяне на работниците, такива ми ти работи.

Мишанин и на този готвач кимаше с уважение и разбиращо хъмкаше: където има храна, и затворът не е далеч. Приближаваше се до селянин с войнишка раница, който изглеждаше като чужд сред градската публика.

– Ами ти, цървуланко, за какво си тук?

Мъжът, спазвайки платоновско-каратаевските традиции, го гледаше добродушно.

– Заради Маркс, драги. В клуба имаше лекция „Има ли живот на Маркс?“, а аз попитах: на тази планета Маркс вербовка ще има ли? Същия ден ме прибраха: казват, подкопавал съм колхозното строителство, проявявал съм бухарински троцкизъм.

Мишанин бурно се смееше, мачкаше рамото на мъжа, пъхаше си носа в раницата – няма ли сланинка, а, марксисте? Добро попълнение имаме този път, другари: полски шпионин, вредител – отровител, троцкист-бухаринец-марксист!

Затракаха резетата, вратата се отвори, двама чекисти влязоха в килията, а от коридора кресна трети: „Градов, на разпит!“

От стената се отдели Никита. Едва дишаше: разпитите бяха всеки ден, ако не и два пъти дневно.

– Дръж се, командире – пошепна след него Мишанин, макар че самият той изобщо не се държеше на разпитите, весело подписваше всякакви безобразни измислици, които му пъхаше следователят. „Дръж се, командире“ обаче звучеше много добре и в това явно усещаше някаква поезия на затвора на НКВД. Затова всеки път избърборваше след едва влачещия се към поредното пребиване призрак: „Дръж се, командире!“

От стълбищната шахта като огнена опашка на комета долетя отчаян

воял: „Никита!“ . Влаченият от двама чекисти командир на корпус се поспря. Усиленият от резонанса на стълбището вик от долния етаж стигна до ушите му сякаш през памука на безсмислените и неми наслоени години и внезапно освети за миг картина от детството му: той и приятелят му Холмски гребат с лодка към завоя на Москва река, а малкият Кирил отчаяно крещи от брега – бяха го забравили!

Кирил, също воден от двама грозници, забравил за всичко, се хвърли към перилата. Току-що на стълбищната площадка, два завоя по-нагоре, се бе мярнала любимата душа, по-големият му брат. Вече никой не се виждаше, но той все още махаше с ръка и викаше:

– Никита! Видях те! Никита, братко!

Объркалите се за момент пазачи го откъснаха от перилата. Той се обърна към тях с изумено-радостно изражение, сякаш бе видял брат си на палубата на увеселителен параход.

– Другари, току-що видях моя брат!

Единият пазач го удари с дръжката на пистолета между лопатките, а другият с коляно в корема. Започнаха делово да обработват падналия с огромните си ботуши. Пъшкаха и нареждаха:

– Вълкът ти е другар! Свинята ти е брат!

Помъкнаха нарушилия инструкцията затворник по пода към отворения войнишки клозет.

– Пъхни му рязата в мръсната кофа! Нека да похапне говна, троцкистът му с троцкист!

След час хвърлиха полуживия Никита пак в килията. Лицето, шията и гърдите му бяха в кръв, очите – набъбнали мехури, между краката му – също тъмно, мокро – кръв или пикоч, не можеше да се разбере.

Веднага му освободиха долния нар, сложиха го на гръб, избърсаха с парцал кръвта, дадоха му да пие вода. Командирът не стенеше, дори не беше ясно дали усеща болка. След няколко минути започна да бърбори. Мишанин се наведе и чу несвързани думи: „... от – Завгородин – двудневна – дажба – хляб – пачка – махорка – от – Иванов – огняря – шинел – от – Цимерман – цигари – от – Путилина – чифт – ботуши...“ Мишанин се почеса по тиквата – не очакваше това от командир на корпус, който бълнува.

Филологът пошепна на биолога:

– Знаете ли, това надхвърля представите ми. Никога не съм мислил, че нашите ще прибягват до такива мъчения.

Биологът го погледна и се усмихна. Да доживее до четиридесетте,

да попадне в Лефортово и все още да се учудва на „нашите“!

– Че това, драги, изобщо не са мъчения, а „двадесет и два метода за активно следствие“, както ми обясни моят следовател. Ежови ръкавици⁶¹, смееше се той. Сега ги изпробват на най-упоритите, а после ще ги пуснат в масова употреба – и върху нас, грешните. Филологът трепна:

– Не знам за вас, но аз и минута няма да търпя, ще подпиша всичко, което ми поднесат, нека да ме разстрелят!

Биологът тъжно погледна колегата си от преподавателския състав на Московския държавен университет:

– Има по-страшни неща от собствения разстрел, драги мой.

Филологът отвърна със слабо, но страшно мучене, като че ли челюстта му пронизваше ужасяваща болка в корените на зъбите. Не, не, разстрел, надявам се, че ще бъде само разстрел, нищо повече...

От далечния ъгъл на килията се разнесе смях. Там вездесъщият Мишанин обясняваше как е попаднал тук:

– От чист мързел, другари, жертва съм на собствения си мързел. Никой не е виновен освен собствения ми задник, скъпи другари. Как е станало ли, цървуланко? Такова нещо като мързел, естествено, не ти е известно. Е, добре, слушай, ще ти разкажа една история, проста като Шекспир. Васка Лешчински... приятелче ми е... Мръдни да полегна. С него взехме дузина жигульовска бира, три четвъртинки и две патрончета „Московская особая“ водка, заседяхме се до късно в гаража. За какво дърдорехме, точно не помня, е, за момичета, за футбол „Спартак“, „Динамо“, но в един момент заспорихме кой от вождовете изглежда по-добре. Аз хваля до небесата Ворошилов, а той – Каганович, железния народен комисар. Страшно се разпалихме, заблъскахме се, и на Сталин не му се размина. През нощта, вече на леглото в квартирата си мислех: трябва да съобщя за Васенка Лешчински. Но не ми се искаше да се измъквам изпод одеялото: топличко ми е, пиан съм, жена ми е до мен. Мислех си сутринта преди смяната да прескоча до органите, ала точно сутринта дойдоха за мен. Излезе, че Васенка Лешчински не е толкова мързелив...

Никого не интересуваше дали Мишанин лъже или действително приятелят му, за когото всъщност и той искал да докладва, го бе прекарал. Важното беше, че този отворен момък придаваше битов, а и малко комичен вид на целия чекистки кошмар. Напрежението спаднаше, започваше да изглежда, че властта си позволява да се държи като пийнал

61. Става дума за маршал Ежов, председател на НКВД преди Берия, известен с крайната си жестокост. – Бел.пр.

домоуправител, но нищо, и до разпасалите се някой, вероятно самият Той, щеше да се добере и да възстанови реда.

Изпадайки в безсъзнание, в блънуване и изплувайки в бодрата реалност, Никита чу края на „веселата история“ на Мишанин и в този момент напълно дойде на себе си. Може би и Вадим Вуйнович тогава, в Хабаровск, не го беше домързало? Впрочем тази мисъл го измъчваше от първата минута на арестуването му. Нима Вадим? Нима се бе уплашил и докладвал за провокирания от самия него разговор? А може и да е бил изпратен с провокативна цел? Не, не беше възможно, Вадим с неговия рицарски кодекс на честта – провокатор и доносник? По-скоро можеше да заподозре себе си в каквото и да било, само не и такъв човек. Но всъщност...

По време на разпитите името на Вуйнович не беше изплувало нито веднъж. Побеснелите от собствената си жестокост следователи трупаха всякакви небивалици, измисляха все по-идиотски истории за предателство и шпионаж, но единственият сериозен момент, реалният повод за обвинение и разстрел, онзи разговор на балкона в ранния утринен час, в който по същество ставаше дума за въстание, беше неизвестен на следствието. Или пък? Или все още се добираха до него, искаха да го шашнат с доноса на Вадим, точно с това да сломят съпротивата му?

Днешният разпит започна с това, че всички вкупом се нахвърлилиха върху него, просто го разкъсваха. Единият смъкна колана си и го шибаше с токата по лицето, раменете и гърдите. После започнаха да прилагат „методите за активно следствие“, а сред тях и най-любимия им – притискане на тестисите и члена в дървено менгеме. Болката беше не просто непоносима, а като че ли вече и несъществуваща. Командирът на корпус несъзнателно с момчешки глас се смееше и ридаше. Неочаквано в тясна цепнатина на нажеженото пространство се мярна Вероника, моментът, когато прокарева пръсти по този подпухнал притиснат член. После лекарят, техният лекар, му премери пулса и каза, че могат да продължат. Напъхаха го надолу с главата в тесен сандък и излязоха. Всичко изчезна, всякакъв ориентир в пространството, пригответи се да умира, но неочаквано те се върнаха и гласът на лекаря произнесе: „За днес стига.“

Ето я най-сетне, дойде разплатата – за Кронщад, за Тамбов... Разплатата за страхливостта, дявол го взел, за страха да дообмисли всичко докрай, за хипнозата от революцията. Всички бяхме смелчаци заедно, обхванати от стадния инстинкт на войната, от стадната романтика, а насаме с мислите си всеки е страхливец. Така бе възникнала и сегашната сталинска хипноза. Вадим се беше оказал по-смел от мен, сам я бе

преодолял. Когато отблъскваше Вадим, знаеше, че не остават никакви шансове, но все пак си пазеше кожата: ами ако се размине? Срамно беше да загине в ръцете на чекистката паплач. По-добре в Кронщад да го бе застигнал матроски куршум.

Колкото и да бе странно, но при варианта на Вадим имаше възможност за успех. Можеше да се разработят няколко тактически схеми. Според една от тях – да се изпрати в Москва батальон разузнавачи. Армейските превози по железниците бяха прекалено заплетени, никой нямаше да е наясно що за част е и накъде пътува. Батальонът пристига в Москва непосредствено преди сесията на Върховния съвет, превзема Кремъл и арестува Сталин. Според друга схема ударна група долиташе в Москва с три самолета. Ако тези варианти се провалят, можеше все пак да се направи опит за бягство, да се вдигне голямо въстание, да се освободят затворените в Колима и Приморието, да опитат да възстановят Далекотоизточната република. Да предложат на Блюхер поста президент, а ако откаже, той самият да рискува или да бъде издигнат Вадим. Всички големи промени започват от нулата. Трябваше да се рискува, а не да се чака правдата...

Така си мислеше понякога командирът на корпус Градов между разпитите и всеки път в смелите си помисли стигаше до точката, в която отново и отново изскачаше предателската мисъл: ами ако Вадим все пак е бил изпратен от ЧК? Тогава всичко рухваше.

– Никита Борисович, спите ли? – произнесе деликатен глас право в ухото му.

Никита трудно обърна глава и видя Колбасев. Старши свързочникът от Балтийския флот и в килията на Лефортово отговаряше за връзката. Мястото му до тръбите на отоплението беше неприкосновено. Денонощно бе на вахта – приемаше и препредаваше послания от всички недра на затвора, изчукани по тръбите на затворническия телеграф. Никита още на свобода беше слушал за Колбасев, петербургски интелгент и колекционер на джаз. Такъв човек не можеше да не бъде прибран от чекистката метла. От една страна, изпитваш ужас как измитат от страната всичко човешки ценно, а от друга, все пак имаше и повод за гордост – споделяш една и съща съдба с подобни хора, а не с нищожества.

– Имате телеграма, Никита Борисович.

И по лицето на Колбасиев се виждаха синини и следи от разпити, но доминираха големите му светли, вечно любопитни очи на технически специалист.

– По всяка вероятност е дошла от третия етаж през санитарния

блок. Чуйте я. – Сними гласа си до възможния минимум и зашепна на ухото на командира: – За Никита Градов от брат му Кирил. Видях те на стълбището. Аз съм на третия етаж. Нашите са наред. Вероника пристигна с децата. Следствието ми приключи. Признах се за виновен. Не оставяй да те измъчват. Подписвай всичко. Целувам те, обичам те.

Никита не издържа и се разрида. Значи са прибрали и Кирка. Може би дори и Нинка. Трудно е човек да си представи, че ей така ще й простят връзките с опозицията, участието в троцкистката демонстрация. Можеха да приберат и баща им. Мисълта, че с близките му могат да вършат това, което правеха с него, беше непоносима. Край. Нашият свят се руши. Всичко ще бъде унищожено. Неочаквано в ума му изплува... от богохулника Маяковски: „Ако е истина, че те има, Боже, Боже мой, ако звездният килим от теб е изтъкан...“

Килията притихна, чувайки за пръв път онова; на което при всеки разпит се наслаждаваха следователите – необузданите детски ридания на железния командир на корпус. Колбасев стисна ръката му. Никита отговори на ръкостискането и измърмори: „Благодаря, Сергей Адамович“. Той най-после преодоля риданията и дори се понадигна, опирайки рамене в стената. „Искате ли да ви изпея нещо от Сидни Бешет?“ – попита свързочникът. Започна шепнешком да пее нещо свежо, синкопирано, с кратки барабанни сола, които наподобяваше с длани по коленете си, нещо учудващо познато.

– Що за мелодия е това, Сергей Адамович?

– „The Yellow Bonnet“ – отвърна Колбасев и продължи изпълнението си.

Да, беше същата песничка, която по цяла вечер се разнасяше от грамофона май преди тринадесет години, да, да, през двадесет и пета, ами да, разбира се, на рождения ден на мама, в Сребряни Бор, вечерта, когато Вадим откара баща му в Солдатынковската болница, в нощта на смъртта на народния комисар Фрунзе. „Momma, buy me a yellow bonnet“ – шепнешком пееше Колбасиев, отбиваше ритъма с длани и цъкаше с език. С тези мелодии славният моряк щеше да пропадне завинаги и безследно в каторжната слуз на Русия, в изпепеляващата пустош.

Съвсем наскоро Семьон Савелиевич Стройло получи сериозно повишение в длъжност и звание, стана старши следовател и старши майор от Държавна сигурност и се прехвърли във внушителен кабинет в светая светих, на Лубянка, чието име хвърляше в ужас враговете на революцията в целия свят и всички гадове в страната.

В такъв кабинет – висок гипсов таван с великолепен дворянски полилей, два големи прозореца, позволяващи да се види широкият размах на Москва – от площада с новата станция на метрото до кулите на Кремъл, надничащи иззад струпаните покриви на Китай-город; сред тези стени – нетърпящи възражение тапети с цвят бордо, не оставящите място за възражение портрети на Ленин, Дзержински, великия . В. Сталин, картината на Левитан „Над вечния покой“, тази грандиозна алегория на величието на народния дух; зад това бюро – масивно, покрито със зелено сукно, с медни ъгли, преживяло всички бури, – точно тук, в цялата тази обстановка, би трябвало да се приемат посетители, да се изслушват молби, да се вниква в обстоятелствата. Уви, при жестокото засилване на класовата борба с напредването на социализма се налагаше да се занимава с черна работа и по-специално с проверка на ефективността на новите следствени методи.

Старши майорът от Държавна сигурност Стройло приближаваше четиридесетата, беше се превърнал в снажен, уверен в себе си чекистки командир, комсомолските безредици, известни ни от първите глави на романа, да не говорим за нашепванията и подхилванията на баща му отдавна се бяха изпарили. В настоящия момент го заварваме до прозореца заедно с трима младши офицери. Наслаждавайки се на краткото прекъсване в работата, те пушеха, разменяха си еврейски вицове и се хилеха. „Казват на Аврам: Авраме, твоята жена ти изневерява с нашия счетоводител. С какъв счетоводител, бясно крещи Аврам и хваща нещо тежко. Ами с един висок, черен, с очила. Аврам с облекчение въздъхва: а, това не е нашият счетоводител...“

В това време на стол в средата на кабинета седеше безпомощно отпуснат един враг на народа, военната му униформа висеше на парцали по раменете и гърдите му. С него се занимаваше един лейтенант. Хвана го за брадичката и отметна главата му назад така, че в смазаната подпухнала физиономия стана възможно да се разпознае командирът на полк Вуйнович. Лейтенантът се наведе над ухото му и прошепна със състрадание в гласа:

– Зарежи глупавото си упорство, Вуйнович! Признай и ще си отдъхнеш. Не разбираш ли, че тук ще те одерат като котка?

– Върви на майната си, гадино – мърдайки много трудно езика и устните си, отвърна Вуйнович.

Мигновено избухналата ярост изпари всички признаци на съчувствие. С ръба на дланта си лейтенантът удари затворника по шията. Стройло се обърна да види какво става и погледна часовника си.

– Почивката приключи, момчета. Време е за работа.

Седна в съответстващото на цялата обстановка кресло – в него да си с момиче на коленете – и се задълбочи в документите. Успоредно с наблюдението над дознанието се налагаше да се запознава с много приключени вече дела дали всички инструкции са спазени, налице ли са необходимите подписи: социалистическата законност трябваше да бъде на висота. Останалите офицери (тази дума, смятана преди за позорна принадлежност на „белите“, все повече се използваше) бавно се приближиха до Вуйнович. Четирима здрави мъжаги заобиколиха едва живия враг на народа. Защо толкова много за един ли? Понеже в делото на Вуйнович, изпратено още от Туркестанския военен окръг, имаше забележка: „Склонен към бунт“.

Другият майор прокара запалената си цигара пред очите на следствия и лениво провлачи:

– Хайде да продължим, Вуйнович. Добре, добре, не бъди такъв инат, хайде да поговорим. Разкажи ни за срещите си с френския военен аташе. Кой те насочи към него, къде сте били, отдавна ли те вербуваха? Всичко ли си забравил? Пак ли те подвежда паметта? Много лошо, ще се наложи малко да я поосвежим...

Арестуваха Вадим направо в диспозицията на неговата част скоро след връщането му от Далечния изток, така че нямаше как да е видял във вестниците съобщението за разобличаването и арестуването на група врагове, проникнали в командването на Специалната червенознаменна далекоизточна армия – маршал Блюхер, командира на корпус Градов и други. Остатъци от наивност го тласкаха към мисълта, че все пак може да са го прибрали за нещо реално: нали през последните месеци няколко пъти се бе срещал със старите си другари от полка, почти открито беше разговарял с тях за възможна акция на армията срещу НКВД. Как да изключеше възможността за донос – храбрите в миналото воини сега се страхуваха и от скърцането на каруца. Съмняваше се и в Никита: много тежко беше в онова утро мълчанието на командира на корпус в отговор на недвусмисления му призив. Освен всичко друго Никита имаше основание да не обича бившия си приятел, оскърбил баща му и въздишаш по жена му. Наистина той бе изключително честен и горд човек и в предишните времена подобна гнусна идея не би могла да му дойде в главата, но сега времената не бяха предишните, хората живееха на принципа „нека теб днес, а мен утре“. Какъв ти бунт, след като жалката чекистка пасмина посред бял ден пристига в разположението на военната част и пред очите на целия щаб и охраната прибира любимия

командир?

По време на следствието бързо се изясни, че НКВД не знае нищо за неотдавнашните му обиколки и за сондирането на настроенята сред войските. Имаха си собствен, бездарно съчинен сценарий за някаква негова престъпна дейност. Невероятни срещи с чужди военни аташета, преговори с агенти на басмачите⁶² зад афганистанския кордон, а като цяло – план за откъсване на Туркестан от братското семейство на народите и за създаване на негова територия на белогвардейски емират. Съпротивата срещу това бълнуване изглеждаше на Вадим безсмислена, недолялана и унизителна, но не можеше и да не се съпротивява. Слава Богу, че не беше за нещо действително, че на тъпите чекисти не им идваше в главите да проведат истинско разследване, но все пак тези мъчения да бяха поне за нещо реално!

В Ташкент го биеха по стария начин. Заобикаляха го трима или четирима, започваха издевателски заплашителен разпит, после крещяха, сетне някой, неиздържал на коварството и наглостта на врага, го удряше с крак или юмрук по ухото, след това втори, трети и накрая се нахвърляха всички вкупом. Познаваше тези начини на разпит, беше ги виждал през гражданската, а и какво да крие – няколко пъти и той бе участвал, когато като командир на конен разузнавателен взвод докарваше в щаба на армията бели „езици“. Сега на собствения си гръб разбираш, Вадиме, какво им е било на онези „езици“.

Впрочем през Гражданската война още не бяха стигнали до „двадесет и два метода за активно следствие“, с тях командирът на полк се запозна, когато от Ташкент го преместиха за доразследване в Москва, на Лубянка. И тук упорстваше. Днес очевидно беше настъпил някакъв решителен момент, неслучайно разпитът се провеждаше не в обичайната следствена стая, а в този началнически кабинет, където зад бюрото седеше неуловимо позната зурла с чекистки чин. По всяка вероятност бяха решили да изкопчат от него желаното с най-зверски методи, а ако и сега не се пречупеше, не подпишеше документите, просто да го пратят в подземие. От съседите си в лубянската килия Вуйнович бе чул, че упорстващите в края на краищата ги разстрелват, а след това оформят делото така, както им е удобно.

И най-малкото движение му причиняваше болка. Вдигна глава и обходи с поглед четиримата следователи. Двамата, майорът и

62. Басмачество – контрареволуционно буржоазно – националистическо движение в Средна Азия през гражданската война. – Бел.пр.

капитанът, му бяха познати от предишните разпити, те вече изпитваха към него някакви свойски, едва ли не роднински, садистични чувства. Другите двама – лейтенантите, едва днес се появиха в полезрението му. А пък този зад бюрото, старшият, сякаш не вземаше непосредствено участие и бе потопен в по-сериозни дела, но от време на време хвърляше тежък поглед и когато го срещнеш, веднага разбираш, че всичко е свършено.

Първата част на разпита премина както обикновено: повтаряне на идиотските въпроси за французите и басмачите, спорадични зашеметяващи удари по главата или в корема. После палачите решиха да запалят по цигара и след това пристъпиха към втората, по-сериозната част от „разговора“. Майорът щракна с пръсти, лейтенантът докара метална масичка на колелца – приличаше на хирургическа, но явно не беше стерилна. На нея лежаха „следствените инструменти“. Когато хвърли поглед към масичката, Вадим трепна. Два-три метода вече бяха опитвани върху него, но най-страшното предстоеше. Няма да се предам, няма да се предам! Нека да ме убият, изроди с изроди! Може пък някой от тях да не издържи и да гръмне, може да успее да грабна нечий пистолет, да стигна до прозореца, да изтръгна решетката... Всичко това като мълниеносна буря премина през съзнанието му, в следващата секунда командирът на полк скочи, замахна с крак и преобърна „хирургическата“ масичка, вдигна стола над главата си и започна да го върти, висейки диво и нечовешки като притиснат до стената звяр.

Старши майорът от Държавна сигурност Стройло с изкривено лице наблюдаваше тази сцена. За всеки случай разкопча кобура на револвера си. Ама че звяр им се падна, ама че животно! Някъде съм го срещал – погледна в документите – този Вуйнович. Мамка му, дали не беше във вилата на Градови през двадесетте години? От приятелчетата на Никитка, значи всичко беше ясно – от тях още тогава вонеше на белогвардейщина.

Единият лейтенант скочи отзад на раменете на побеснелия командир на полк. Преди да падне на пода, той все пак успя да фрасне със стола тиквата на майора. Най-последно четиримата чекисти успяха да съборят този полужив бунтар. Яростта им нямаше край. Работеха с всичките си крайници, че и кратуните си пускаха в действие.

– По-леко, другари! – предупреди ги Стройло. Разбираше колегите си и им съчувстваше. По неволя ставаш звяр на тази работа. Какво да се прави, от време на време у нашите хора се събуждат някакви парадоксални емоции от допира с тази човешка паплач. И с него наскоро се бе

случил не твърде приятен, ако се погледне отстрани, епизод. Беше свидетел как друга бригада разпитва една тъй наречена стара болшевичка, а всъщност еврейска гадина, продала се отдавна на италианските фашисти. Всичко си вървеше по реда, докато неочаквано дъртата кучка не откочи. Започна да държи речи: „Жандарми са ме разпитвали, но никога... никога не са вдигали ръка на жена! Белите – никога като вас! Никой никога!“ Изведнъж сякаш нещо я осени: „Само Гестапо се държи като вас! Гестаповци! Гестаповци!“ В този момент нещо се случи със старши майора от Държавна сигурност Стройло, не можа да си запази ума хладен според заветите на Феликс Едмундович, горещото му сърце твърде се разигра и малко си поизцапа чистите ръце. Втурна се, разблъска заобиколилите престъпниците другари, хвърли старицата на кушетката, запретна полата ѝ, заголи задника ѝ, смъкна скъпия си тежък колан със звезда на токата и заплющя с него по старите ѝ увиснали меса. „На ти, кучко, срещи с Владимир Илич, на ти, стара вещице, Маркс и Енгелс и Готската програма!“ – и така продължи, докато негодницата не престана да вика. Неочаквано усети конвулсии, мощни конвулсии с изпразване като фонтан, както някога, в далечните дни на младостта, му се случваше при контакт с професорската дъщеря, дори му беше неловко пред другарите. Отгоре на всичкото из кабинета се разнесе непоносима смрад – и от старицата, и от самия старши майор. Не, така не става, другари, трябва да се научим на издръжливост, макар че може да бъдем разбрани – работим с утайката на човешкия род, ексцесите са неизбежни.

Чекистите шракнаха белезници на китките на Вуйнович, вързаха и краката му. С отметната назад глава командирът на полк лежеше на паркета, над него, обърната, се поклащаше картината на Левитан „Над вечния покой“. Изведнъж много остро и ясно схвана това, което се бе опитвал да внуши с боите си и не бе постигнал художникът, което не можеше да се изрази с никакви бои, с никакви думи и дори с никаква музика. Потресен от това, забрави мъките и чекистите, забрави всичко, дори Вероника, за която не забравяше дори когато не си спомняше за нея. Единственото, което пожела страстно, беше да запази мигновеното си озарение, но то моментално изчезна. Чекистите разкопчаха панталона му, измъкнаха собствеността му, нагласиха менгемето, за да използват още един от методите за „активно следствие“. Работеха само тримата. Четвъртият, единият от младите лейтенанти, повръщаше в мивката в ъгъла. Стройло прибра всичките си папки в едно чекмедже на бюрото и ги заключи. Отгоре остана само делото на Вуйнович, разтворено на машинописна страница с отделен ред най-долу: „Признавам, че заключението

на следствието е правилно.“ Необходима беше същинска дреболия – подписът на следствия, и заради такава дреболия се разиграваше целият този цирк, с рев, с борба, с острата миризма на недосмяна от лейтенанта храна.

Излизайки, Стройло каза на офицерите:

– Продължавайте, другари, не спирайте, докато гадът не подпише.

Още една важна работа предстоеше на Стройло през този ден – да огледа новото обзавеждане в сектора, където се изпълняваше висшата мярка за пресичане на престъпната дейност. Слезе на едно от подземните равнища на Лубянка, премина по система от коридори и стигна до обикновена врата, зад която се намираше секторът за разстрели. Разбира се, осъдените на смърт ги водеха дотук по друг път, а тази врата беше предназначена за персонала. Зад нея всичко блестеше, чисто и прясно боядисано. В стаята за почивка двама сержанти играеха на шашки. Тихо свиреше радио – оперетата „Мамзел Нитуш“. Като измина петнадесетина метра по коридора, Стройло стигна до същинските „производствени“ помещения. Всичко беше изпълнено на високо равнище. Ето я просторната чакалня за осъдените. Оттук един по един ще се насочват към килията за екзекуция и ще застават с лице към стената и с тил към стрелец, който се намира в специална кабинка. Процедурата почти напомняше нещо медицинско, нещо от рода на рентгеноскопия. Зад стъклото трябваше да седи помощник, който включва монтиран наблизко автомобилен двигател за заглушаване на изстрелите и на други нежелани звуци, поспециално пропагандни привиквания, пред които някои врагове не се спират дори в последния си миг. Резултатите от дейността, тоест телата, ще се преместват от помещението за екзекуция в стая с ниска температура и там ще се натрупват до пристигането на специалния транспорт. Той ще се приближава на заден ход до прозореца към вътрешния двор. През прозореца по наклонен улей телата ще се плъзгат право в каросерията и после ще се транспортират в необходимото направление. След като огледа всички помещения и приспособления, Стройло остана доволен: дори и в тази работа трябваше да се придържат към съвременните хуманни норми.

Вече беше излязъл от ремонтния сектор за разстрели, когато доведоха първата партида клиенти: дузина мъже, събрани от различни московски затвори. Сред тях бе вече познатият ни шегаджия Мишанин. Така и не беше схванал докрай колко сериозно е случващото му се приключение.

– Не е лоша банята, момчета! – опитваше се да се държи бодро той в чакалнята. – Да се събличаме ли?

– Седи и не мърдай! – ревна му конвойният.

Дойде дежурният офицер. Сержантите зарязаха играта и тръгнаха да си вършат работата.

Осемнадесета глава

Препоръчвам да не се плаче!

Циганското лято ликуваше над Сребряни Бор. Радостни дълбоки сини небеса над златни, алени и обагрени в охра широколистни и като че подмладели иглолистни дървета. Ласкав ветрец се разхождаше из горичката, сякаш успокоявайки: всичко е наред, всичко е прекрасно, няколко листенца са паднали, но това е единствено с естетична цел, само за да се създаде с техния полет допълнителна хармония в общата картина. Едва се поклащаха паяжинките, между тях безцелно, пак заради хармонията пърхаха нови, току-що излюпили се от измамените пашкули пеперуди. Красота на несигурността.

– Или всъщност обратното – помисли си на глас Леонид Валентинович Пулково.

– За какво говориш, Льо? – попита Борис Никитич Градов.

– За красотата – продума физикът. – Сигурна ли е красотата?

– Задай този въпрос на нашата поетеса – усмихна се Градов и веднага се намръщи, спомнил си, че от трите му деца двете са в затвора и само дъщеря му все още бе останала на свобода, единствено Нинка, към която беше препоръчал да се обърнат с въпроса за сигурността на красотата.

Двамата стари приятели – този път не само като дългогодишно приятелство, но и като двама стари хора, прехвърлили шестдесетте, стояха на високия бряг на Москва река. По нея влекач мъкнеше шлеп с бъчви. Над реката високо, призрачно, като слепи, се рееха два дългокрили планера.

– Само като си помислиш, ей така да се реши без никакъв двигател. – Пулково гледеше планерите изпод дланта си. – Забеляза ли, Бо, че младежта днес се е побъркала по небето? Всичките тези планери, аеростати, парашути... Откъде е тази им смелост?

– Смелостта днес се е преселила в небесата – саркастично отбеляза Градов. – На земята вече дори няма помен от нея.

– Може пък старата смелост да е отряла, а да се е родила нова, която не разбираме? – предположи физикът.

– Ако е така, значи и страхливостта е претърпяла кардинална метаморфоза – отвърна хирургът.

Те се разсмяха тъжно.

– Нещо се разфилософствахме с теб. – Градов се обърна с гръб към реката. – Да вървим!

Краят на гората над реката отдавна беше любимо място за пикници. Тук-там личаха следи от неделни пиршества – празни бутилки от порт-вайн, водка и бира, консервни кутии, черупки от яйца, обвивки от шоколадови бонбони, дори кори от испански портокали: гладът в страната внезапно беше свършил, магазините с всяка изминала година се пълнеха все повече с това, което по навик от гладните години все още се наричаше кльопачка. В тревата и храстите белееха парчета от вестници, чиито разпокъсани букви само тук-там се събираха в донякъде осмислен и най-често страшен текст: „Позор за пре... ..олу мръсните ла...“, „Сурова присъда за нар...“.

– Замърсяване на природата – обади се Пулково. – Някога това ще се превърне в колосален проблем.

– В Сребряни Бор вече е колосален проблем – недоволно рече Градов.

Вървяха с бърза крачка по пътеката край вилите. Както в старите времена, преди обяда се разхождаха до отмаляване.

– Впрочем има и по-колосални проблеми.

Градов погледна през рамо – бяха сами, и посочи с бастуна си една от вилите, чиито мирни стъкла отразяваха синьото небе и боровете, както и мяркащите се наоколо разплодили се катерици.

– Виждаш ли тази вила, Льо? Помниш ли Волков от Народния комисариат на тежката промишленост? Преди седмица го прибраха, а вилата му запечатаха, предполага се, че ще я конфискуват. Ей тази, от другата страна, третата в редицата, в нея живееха Ярченко, него със сигурност го помниш, виден служител от Народния комисариат на финансите, макар и „издигнат“, но изключително ценен специалист, гостували са ни често. След като го арестуваха, още същия ден изхвърлиха семейството му и заковаха вилата. Ето там, малко по-навътре, до езерото – същата история: големият партиец Трифонов, техният Юрочка често играеше с нашия Митя тенис и футбол... Всяка нощ прочистват Сребряни Бор. Май и моят ред идва. Какво ли мога да очаквам, след като арестуваха момчетата ми?

Последните две изречения произнесе дори с някаква лекота, която не оставяше съмнение, че Борис Никитич мислеше само за арестуване. Че кой ли пък не мисли за това сега освен мен, помисли си Пулково. Само че с мен се случва нещо странно, изобщо не го мисля за себе си, като че ли не могат да ме грабнат всеки момент, още повече с товара ми от

двайсетте години, онзи обиск, откарването ми на Лубянка... Това не може да се нарече фатализъм, фаталистите само мислят за „фатума“, а на мен в главата ми са единствено битът, моите експерименти, доклади, мислите ми за пътуването, за основните ми планове като че ли никакви препятствия няма и не може да има. Странна, може би дори недостойна игра със самия себе си...

Под краката им ту изпукваха сухи клончета, ту пружинираха слегналите се иглички. Пътя им постоянно пресичаха катерици. На клонче над оградата на вилата на финансиста Ярченко седеше голяма мъжка катерица. Мистър Катерик, помисли си Пулково. Като го подмина, се обърна. Катерик седеше с шишарка в класическа поза и напомняше Ленин, задълбочил се във вестник „Правда“. Леонид Валентинович забеляза, че и Борис Никитич гледа животното.

– Виж го какъв е – измърмори той.

Те се спогледаха и се засмяха.

– Чуй ме, Бо, опитай се да не мислиш за арестуване – каза Пулково. – Дявол ги знае, понякога впечатлението ми е, че измъкват хората напосоки, без система. Не е възможно да се отгатне нищо, това е просто като шепа случайни куршуми. Не е задължително един от тях да те улучи. Опитай се постоянно да превключваш на нещо друго, имаш толкова много работа, а пък ако мислиш за арестите, нека е само за момчетата, как да им помогнеш, за съседите, за всички, но не и за себе си. Разбираш ли? При мен това върви.

Докато го слушаше, Градов замислено гледаше под краката си, а после съвсем спокойно произнесе:

– Може би смяташ, че у мен отново се е вселил страхливецът? Както тогава, през двадесет и пета ли? Не, сега не е така...

Пулково погледна през рамо. Отзад нямаше никого освен голямата катерица, увлечена в своите си работи.

– Освен всичко друго, Бо, вождовете стареят, трябва им лекари, а в тази област си именно това, което си – изключителен хирург, творещ чудеса лечител. Просто си им необходим!

Градов вдигна рамене:

– Това не е никаква гаранция. И професор Плетньов са го смятали за чудодеен лечител, но са го обявили за отровител на Горки. Положението ми в кремълската медицина засега с нищо не помогна на моите момчета. Знаеш ли, Льо, горе се случва нещо чудовишно, някакво критично изкривяване, злокачествена левкемия... Онзи ден Александър Николаевич, знаеш за кого говоря, ми разказа зловеща история. Всъщност

никога не би ми я разказал, ако не беше едно шише с настойката на Агаша, което оправдахме с него. Неочаквано се разплака и започна. Помниш ли внезапната кончина на Орджоникидзе? Когато това се случило, повикали Александър Николаевич да подпише протокола. Заедно с шестима други лекари от най-голяма величина, чудесни специалисти, каквото и да е мнението ни за всекиго поотделно, Александър Николаевич огледал тялото и всички със собствените си очи видели раната от куршум на слепоочието, но подписали заключението, че смъртта е настъпила в резултат на парализа на сърцето. Тоест без да възразят нито дума, постъпили така, както се искало от тях. Никакви допълнителни въпроси нямало, след което ги откарали по домовете им, предупреждавайки ги, че става въпрос за много важна държавна тайна. Позволи ме да те попитам, Льо, какво е това – тайна на държавата или... – спря приятеля си и му пошепна на ухото: – ... или на престъпна шайка?

Пулково го побиха тръпки.

– Как си избягнал това, Бо? Трябва да призная, че бях учуден, като не видях тогава името ти в синклита.

Градов с наведена глава и скръстени на гърба ръце тръгна напред.

– Разбирам за какво говориш. Така се случи, че през двадесет и пета не можах да го избягна, а сега го избягнах. Истината е, че Мери ме спаси. Спусна пердетата, заключи кабинета, на всички – и по телефона, и на дошлите лично – казваше: Борис Никитич го няма, или е в Ленинград, или в Мурманск, точно не знам. Разбира се, ако бях на консилиума, и аз щях да подпиша, няма никакво съмнение, но... сега не става дума за това, Льо, не за нас, слабите и грешните... Впрочем едва ли някой може да стори нещо...

Известно време вървяха мълчешком. През прозрачния воал на циганското лято неочаквано премина остър студен повей, тоест истински вятър. Той завихри горските боклучета по пътеката и рядката растителност по главите на двамата приятели.

– Ех, Бо, скъпи ми Бо! – изненадващо произнесе Пулково и Градов едва не се спъна от учудване: такива епитети не бяха приети в полувековното им съдържано приятелство.

Леонид Валентинович тутакси разбра, че е нарушил стила, неловко пристъпи от крак на крак и заговори с момчешка небрежност. Това също не звучеше много естествено, но полека-лека се измъкваше от сантименталния си изблик. – Знаеш, винаги съм ти завиждал, че си лекар, че така яко... – използва дори гимназиална дума, – така яко се занимаваш със своята работа и че тя наистина е полезна, практическа, а аз съм

потънал в безкрайни отвлечени експерименти...

– Вече не ми ли завиждаш? – усмихна се Борис Никитич.

– Сега бих искал да си физик и да работим в един институт.

– Това пък защо? – изуми се Градов.

– Защото сред сегашната чума понякога ми се струва, че моята наука дава някаква странна гаранция. Нека да е малка, ограничена, но все пак е гаранция. Помниш ли разговора ми с Менжински отпреди десетина години? Въпросът със свръхоръжието вече ги вълнува сто пъти повече. Каквото и да е, но у тях разузнаването е поставено на широка нога...

– Кои „у тях“? – попита Градов.

– „У тях“ в смисъл „у нас“ – поправи се Пулково и продължи: – И разузнаването дава все повече и повече информация за изследванията във Великобритания, Германия и Северноамериканските щати. Просто ужасно се страхуват да не изостанат от Запада. Според мен все още няма от какво да се боят, за производството на атомно оръжие трябва да се стигне до верижна реакция, а за това ще се наложи да се натрупа колосално количество съставни елементи. Ще бъде нужно, да речем, нещо фантастично като тежката вода например. Общо взето, може да се говори с часове, но... ако внезапно в изследванията се стигне до неочакван поврат, което не е изключено, понеже там работят гениални физици – Айнщайн, Бор или пък онова американско момче Боб Опенхаймер, тогава СССР може да се окаже обезоръжен и нищо няма да му остане, освен да капитулира!

– Това е страшно! – изкрещя Градов. – Какви ги приказваш, Льо? Що за ужас?!

Пулково някак странно погледна ужасилия се от възможността за капитулация на СССР приятел, усмихна се и повдигна рамене:

– Всичко е в областта на теорията, Бо, ясно ти е. Кой и пред кого ще капитулира... и дяволът не може се оправи в сегашната политическа обстановка. Главното, което искам да ти кажа, е, че ние, физиците на атомното ядро, сега сме обградени с колосалната „бащинска грижа“ на партията. Пет пъти ни увеличиха заплатата, обсипват ни с привилегии. Идват от ЦК, от НКВД, разхождат се из лабораториите, повтарят: „Работете спокойно, другари“, едва ли не ни почесват зад ухото. „Ако имате някакви желания, искания, незабавно ни кажете.“ Можеш ли да си представиш, дори ми разрешиха двумесечна командировка в Кеймбридж...

В този момент Градов наистина се спъна, защото му се замая главата.

– Льо, в Кеймбридж ли? Искаш да кажеш, че ще отидеш в чужбина, в Англия? Льо?

Пулково здраво го хвана подръка:

– Да, Бо, заминавам след два дена. Това е най-главното, което исках да ти кажа днес. Не мога да си го представя, Бо, срам ме е, че заминавам в тези страшни дни, но нали дванадесет години не смеех и да мечтая за това! Да ги видя и двамата!

– И двамата ли, Льо? – Слисаният Градов едва ли можеше да направи и крачка по-нататък. – Кои „и двамата“?

Седнаха на купчина нарязани и приготвени за извозване дърва и Льо сподели с Бо съкровената си тайна. През 1925 година в Кеймбридж пламнал роман между него и младата немкиня Клодия, асистентка на Ръдърфорд, тоест на руски Клава. Удивително момиче, с научен потенциал на равнището на Мария Склодовска-Кюри, а по външност не отстъпваше на Мери Пикфорд. По онова време беше на двадесет и пет, а старият грешник, както и ти, праведни ми връстнико и патриарх на семейство, помниш, беше вече на половин век.

Нищо по-прекрасно от този роман не се бе случвало в живота ми, Бо. Разликата във възрастта му придаваше нюанс, от който и двамата не бяхме на себе си. Отидохме в Париж и живяхме там в евтин хотел в Латинския квартал. С нея чудесно пийвахме и танцувахме. Общувахме на смесица от изкълчени езици, „оскверняване на лексиката“, както тя казваше, но беше чудесно. Отидохме и в есенния Брайтън, с часове се мотаехме по пустите плажове, пишехме формули на пясъка... Какво ли да ти разправам!

Тръгнал си и започнал с тъга да я забравя, предполагайки, че и тя го забравя с тъга. Оказва се, че й е оставил солиден и все по-наддаващ на тегло сувенир. През 1926 година родила момче! Пулково го научил случайно от общ приятел, на когото всъщност нищо не му било известно за техния роман. Писал на Клодия – помниш, че по онези времена все още можеше да се пращат писма в чужбина – и попитал, разбира се, косвено: дали не трябва да се смята за баща на детето? Тя му отговорила, че точно той е бащата, но това с нищо не го задължава и да не се тревожи. Александър – доколкото разбирам, специално е избрала това международно име – щял да бъде възпитан от нея и родителите й. Жена с удивителен такт и достойнство!

През 1927 година си разменили няколко писма, вече се замислял за молба за нова командировка, но в това време започнало следенето. Повече от всичко се страхувал, че в ГПУ ще заговорят за любимата и сина

му.

– Тогава още не можеха да инкриминират връзка с чужденка, все пак още съществуваше непът, но самото споменаване на техните имена в това учреждение ме хвърляше в ужас. Оказа се, че чекистите нищо не знаят, иначе Менжински не би пропуснал възможността поне малко да ме шантажира. Те и сега нищо не знаят. Нима биха одобрили пътуването ми, ако бяха наясно, че в Англия имам семейство? Всъщност никой в света до този момент не знаеше нищо. Сега го знаеш ти, Бо. Още в онази двадесет и седма ѝ писах последното писмо и ѝ дадох да разбере, че повече не можем да си пишем. Познавах я и бях сигурен, че следи положението в Русия и разбира как вървят нещата у нас. Ето така минаха всичките тези години. Понякога се появява наш общ приятел – тук се ползва с репутацията на „прогресивен чужденец“ и негови приятели сме не само ние, а и целият СССР – и ми предава поздрави от нея. От него разбрах, че родителите ѝ са емигрирали от Германия – в родословието им имало евреи – и сега всички заедно живеят край Лондон, тоест детството на Саша преминава в семейство, сред любящи хора. Миналата година този приятел ми донесе от нея списание с текста на доклада ѝ на семинар по елементарни частици, но главното не беше това, а... виж, Бо, погледни...

Вълнувайки се страшно, Пулково измъкна от джоба на шлифера си сгънат на две брой на научно списание. Там сред сбитите текстове, формули и диаграми имаше малка снимка „Група участници в семинара във вила «Грейс Фонтен»“. Десетина учени се бяха разположили върху плетени мебели на типична английска ливада. Сред тях имаше и една жена. Борис Никитич не можа да открие сходство между нея и Мери Пикфорд, но парадоксалното беше, че намери нещо общо с неговата Мери на млади години. Най-разтърсващото бе, че на заден план, до терасата, можеше да се различи момче на десетина години и дори под крака му личеше футболна топка.

– Това е той – едва ли не задушавайки се, прошепна Леонид Валентинович. – Сигурен съм, че е Саша. На годините е на Борис Четвърти. Изпратила е списанието, за да видя сина си. Виж, Бо, погледни какво момче, косата му на път, нослето му кръгло, цялата фигура... Е, какво ще кажеш?

– Действително прилича на теб – произнесе Градов това, което толкова страстно искаше да чуе от него Пулково.

Старият физик мигновено засия. Дори в студентските романтични години Градов не бе виждал приятеля си в такъв водовъртеж от емоции.

И самият той безкрайно се вълнуваше. Този Пулково, от него винаги можеш да очакваш някаква изненада, но чак пък толкоз! Да се сдобие със семейство в Англия, бива си го!

– Знаеш ли, в кабинета си имам великолепна лупа – каза Градов. – Сега ще разгледаме твоя Саша.

Станаха и известно време вървяха мълчаливо. Показаха се покривът и мансардните прозорци на вилата. Борис Никитич неочаквано спря и заговори, без да гледа към Пулково:

– Както разбирам, никога повече няма да се видим... във всеки случай в този живот. Сега искам да ти кажа, Леонид, само още едно нещо, може би най-сериозното в моя живот. Никога не сме говорили открито за събитията от двадесет и пета година, за операцията на народния комисар Фрунзе. И така, въпреки всичко аз съм и винаги ще си остана честен лекар. Разбираш ли? Също такъв руски лекар, каквито бяха баща ми и дядо ми...

Безупречният и сдържан денди, професорът по физика, след тези думи поривисто прегърна Борис Никитич и се разтrese от ридания. Той бърбореше:

– Бо, обични ми... единствени мой приятелю... най-близкият ми...

Заради голямото си пристрастие към думичката „ние“ съветската интелигенция често изпаднаше в небрано лозе. Нали не можеш да кажеш „ние провеждаме чистки“, ако самият теб те прочистват; „ние се борим с така наречените врагове на народа“, ако изненадващо и ти самият се оказваш така наречен враг. През последните дни Борис Никитич, който знае защо, се беше запънал на темата „ние – те“. Смятайки с пълно основание себе си за „старорежимен“, обикновено използваше „те“ по отношение на властта, но изведнъж в разговора с Пулково нещо го бодна, когато той каза: „Може да е всичко, но у тях разузнаването“... Чисто логическо недоразумение – кои са „у тях“, Западът или СССР? Аха, работата не беше в логиката, ти вече се отъждествяваш с тази държава. Отразила ти се е зашеметяващата им тоталност. Мърмориш, дори гориш от ярост по адрес на „нас“, а не на „тях“. Когато казвам „ние“, имам предвид не режима, дори не държавата, а обществото, Русия в края на краищата. Но припомни ми говорил ли си някога така при стария режим, при „гнилия либерал“ Николай Романов? Винаги си отделял „тях“ – царя, тайната полиция, чиновниците. Признай си, че произнасяйки „ние“, подсъзнателно включваш всички и може би на първо място Сталин, Политбюро, ЧК, макар и да не можеш да ги понасяш...

Мислеше отчаян: как мога да казвам „ние“ и да включвам в това понятие онези, които са арестували момчетата ми? С ужас си ги представяше в чекисткия затвор. В града се носеха тайнствени слухове, че там се прилагат страшни изтезания. Не, все пак е прекалено, у нас това не може да го има, „у нас“...

Самият той отдавна беше готов. Тайно от Мери си беше приготвил куфарче „за пътуването“ – бельо, пуловер, тоалетни принадлежности – и го бе скрил в най-долното чекмедже на бюрото в кабинета си. В Първи медицински институт, където завеждаше катедра, вече мина серия от арести. Засега прибираха от втория ешелон. Същото се случваше и във Военномедицинската академия. Дотук водещи професори не бяха пострадали, но всички очакваха скоро да дойде и техният ред.

– Чакате ли? – попита го тези дни старият Ланг. – Що се отнася до мен, само гадая къде ще попадна по-напред – на Лубянка или в по-далечни места, където вече няма да ме достигнат.

Най-мъчително беше да гледа Мери. За няколко месеца бе остаряла с десет години, забравени бяха вече гордите пози, бурните изблици, стагатото на емоциите, отдавна не бе докосвала пианото. Личеше, че всеки час, всяка минута мисли за Никита, за Кирил, за внуците си, за рушащото се огнище, с което толкова се гордеше. Вълна на решителност преминаваше понякога по лицето ѝ, сменяйки се с израз на безпомощност и наивност, който Борис Никитич обожаваше.

Домът потъна във вцепенение. Дори старичкият, макар и все още мощен Питагор по-рядко тичаше с момчетата в градината, като предпочиташе да седи до Мери или в краен случай в кухнята до Агаша. Тя вече не месеше тесто за своите толкова обичани от всички пирожки и дори бурканите със сладка и туршии за зимата подготвяше без предишния ентузиазъм. Слабопетуховски, който през това време беше успял да се ожени за дъщерята на началника на милиционерското управление и дори да се сдобие с деца, не прекрати приятелството си с Агаша и с нейното кристално шише. Често идваше мрачен, сядаше в кухнята, съобщаваше ѝ, че в „сферите“ не говорят хубави неща за вилата на Градов и май преценяват как да се разпоредят с нея в близкото бъдеще.

– Какво ще ни посъветваш, Слабопетуховски, какво ще ни посъветваш? – отчаяно питаше Агаша.

– Няма нищо за съветване – мрачно отговаряше Слабопетуховски. – Информацията ми нищо не струва. Идете на църква, запалете свещ, това ми е съветът.

След няколко седмици на полуапатия Вероника започна малко по

малко да се окопитва. Всеки два дена ходеше до Лубянка да търси сведения за мъжа си. Всеки път получаваше един и същ отговор: „Следствието продължава, колети и свиждания не са позволени.“ Опашките пред тези прозорчета, зад които седяха хора автомати от НКВД, бяха непоносими. Широколики, със сапунен цвят, не можеш да разбереш от какъв пол бяха. Никога не знаеш дали имат сведения или просто гледат да те разкарат. Не им действаха никакви усмивки, сякаш бяха скопци.

Що се отнася до по-широките слоеве на мъжкото московско население, те независимо от всичко, както и преди, не оставаха равнодушни към появяванията на Вероника. Някои просто трепваха при вида ѝ, сякаш към тях се приближаваше възпалената мечта на живота им. При целия трагизъм на положението си тя не се беше отучила да се наслаждава на любимата столица. Да мине по Кузнецкия мост, по Петровските линии, „да направи впечатление“ – в това винаги бе имало „нещо“ и сега беше останало „нещо“. Никита чудесно го разбираше и никога не бе пропускал възможността да вземе любимата си, когато е в командировка в Москва. Знаеше, че не е от лесните и ако понякога си позволяваше да кокетничи с мъже от своя кръг, никога нямаше да се поддаде на евтини трикове. Тя и сега безпогрешно разпознаваше мъжете от „своя кръг“ в московската тълпа и дори позволяваше на някои от тях да се доближат. Уви, веднага след като научеа, че е жена на онзи същия командир на корпус Градов, сякаш вятър ги отвяваше. Веднъж знаменитият и безстрашен летец Валерий Чкалов бе предложил да я откара с колата си до Серебряни Бор, но след като научи коя е, веднага позорно се засуети, разбърза се занякъде и я настани на трамвая. Същото се случваше и на тенис корта. Още с появяването ѝ всичките ѝ стари приятели започваха безумно да бързат.

Мъжете в тази страна се израждаха, нямаше да има кой да воюва.

Може би наистина беше рисковано да се изиграят с нея няколко сета на сребряноборския корт? Например членът на „Инюрколегия“⁶³ Морковиев се бе осмелил, елегантно бе изгубил и на следващия ден бе изчезнал. Впрочем част от партньорите ѝ и без нейната намеса отдавна бяха откарани в не толкова далечни места.

И какво – нима всички храбри и честни ги затваряха, кой тогава щеше да воюва срещу империализма?

Вероника започна да прекарва повече време с децата си, особено с

63. Чуждестранна юридическа колегия на СССР – води дела на съветски граждани в чужбина. – Бел.пр.

Верочка, невероятно нежно Божие създание, събирателка на хербарии и неуморна художничка. С Боря беше по-трудно да го прави, защото не й даваше това време, след часовете вечно оставаше в училище, в някакви кръжоци по авиомоделизъм, или пък двамата с Митя отиваха на стадиона.

В училище отначало имаше неприятности с него. Веднъж гадната учителка по математика започнала пред всички да го мъмри за лошо написаното домашно, за преписаната задача от съседа му по чин, но неочаквано закрепяла, насочвайки заплашително пръст към единадесетгодишното момче: „Всички виждаме – каквото бащата, такъв и синът! Ябълката не пада по-далеч от дървото!“

Борис Четвърти се върна вкъщи, облян в яростни сълзи. Вероника хукна към училището, за да му вземе документите. Директорът обаче я убеди да не го прави: всички обичат Боря, той е чудесен футболист, нека да забравим този печален епизод, нашата служителка се е престарала, нали и другарят Сталин подчертава, че „синът не отговаря за баща си“, нека просто преместим Боря в друг клас. За пръв път Вероника прочете почти неприкрито съчувствие в очите на чужд човек. Трудно й беше да удържи сълзите си.

С една дума, Боренка продължи да посещава пети клас в същото училище на Хорошевско шосе, където в седми клас се обучаваше най-близкият му приятел и доведен братовчед Митя, бивш Сапунов, почти забравил вече в клана на Градови първородната си фамилия. Независимо от разликата във възрастта момчетата бяха едва ли не неразлъчни заедно с авиомоделите, заедно с велосипедите, заедно на корта в очакване на сумрака, когато възрастните ще се разотидат, за да успеят да прехвърлят поне десетина пъти вече почти невидимата топка. „Играчи от сумрачна класа“ иронично ги бе нарекъл, а и самия себе си, още един приятел и бивш съсед – Юра Трифионов.

– Малко да пораснем, Борка, че да им покажем на гадовете – каза веднъж Митя, прекъсвайки разиграването на етюда на Капабланка. Борис Четвърти малко се огорчи – смяташе, че печели, а се оказа, че Митя е мислел за нещо друго.

– На кого? – попита той.

– На комунистите и чекистите – твърдо отвърна Митя.

– Тези, които погубиха татковците ни. Да знаеш колко ги мразя!

– Ами Сталин? – тихо попита Борис Четвърти.

– Сталин няма нищо общо. Той не знае за тези неща – уверено отсече Митя. – Той е велик вожд, вожд на целия свят, разбираш ли? Не може

да знае всичко. Лъжат го!

Училището им участваше в ноемврийската манифестация и те и двамата бяха в редиците на авиокръжока, носеха моделите си над главите. С приближаването на Червения площад и двете момчета започваше да ги обхваща все по-силно, почти зашеметяващо вълнение, а когато се появи мавзолеят и на него отчетливо се виждаше яркосивото петно на Сталин с шинел, немислим триумф, ликуване, някакво извънземно щастие ги обхвана и ги сля с многохилядната ликуваща тълпа. Той е там, той е на мястото си, в най-важната точка на страната, значи всичко ще бъде наред, бащите им ще се върнат и справедливостта ще бъде възстановена! Сега ако ми заповяда да умра на място, мислеше си Борис Четвърти, няма да се колебае – срещу картечници, на бодливата тел, с торпедо под водата ще взривя фашистки линеен кораб! И с Митя, бившето кулашко семе, се случваше нещо подобно.

– Почакай, почакай, Борка – шепнесе той, – нека да пораснем и ще покажем на Сталин кой всъщност му е приятел, а кой – враг!

Митя отдавна вече се смяташе за пълноправен член на семейство Градови и дълбоко в душата си приемаше за своя майка Мери Вахтанговна, а не неуравновесената и небрежна Цецилия, неговата, тъй да се каже, майка по закон. След арестуването на Кирил Цецилия много бързо се занемари, престана дори да се реши, да си пере блузите, честичко от нея остро и отблъскващо понамирисваше и това беше миризмата на беда, на непреодолима мъка и разложение. За Митя бе същинско нещастие да си е „вкъщи“, тоест в малката им стая, комунална дупка на петия етаж в така наречения Народен дом на улица „Варварка“, където тази жена седеше с часове над книгите, без да произнесе и дума. Изведнъж започваше тихичко да хлипа и да скимти, гледайки с неவிждащи очи любимия си бюст на Карл Маркс, който стоеше до стената под картата на света, сякаш подпирайки с къдравата си глава ледената шапка на Антарктида. Сетне внезапно скачаше.

– Защо, защо непрекъснато искаш да си там? Ти си мой син, трябва да си с мен! Гладен ли си? Искаш ли да ти направя супа?!

Изтичваше в общата кухня да пали примуса, чупеше клечките, безцелно помпаше газта, нищо не излизаше, гореше си ръцете. Съседите грубо се хилеха на гримасите на „еврейката“, а Митя я молеше:

– Лельо Циля, не искам супа. По-добре ми дай пари, ще си купя хляб и лебервурст.

Супите на Цецилия бяха опуси на абсурда. Дядо Наум, баща ѝ, вдигаше рамене: „Нашата Цилка си има голямо дете? Та това е парадокс на

века. “ Най-после пристигаше Мери, сама или с дядо Бо, и Митя поема-ше към обичаното място, където нощем над голямата и топла къща се клатушкаха и шумяха боровете, където бродеше любезният приятел Питагор, сутрин толкова радостно миришеше на пресни питки с извара, където най-сетне беше Борис Четвърти, появил се на бял свят, както всички тук казваха, за възобновяване на династията.

Май именно Митя пръв видя как към вратата се приближава някаква „емка“ с плътно пуснати перденца на страничните стъкла. И той не знаеше какво го бе събудило посред нощ. Духаше силен вятър, боровете шумяха и едва ли двигателят на леката кола би могъл да се различи сред този шум. Погледна през прозореца и видя как в люлеещото се светло петно на фенера влиза неугледна кола и спира точно срещу вратата им.

Впрочем може би Митя не беше видял пръв чекистката кола, а самият дядо Бо, измъчван вече няколко нощи от безсъние.

– Ето че дойдоха – прошепна той, както после му се струваше, дори с облекчение и започна да си облича халата, за да отвори вратата на дългоочакваните гости. Мери вече беше зад гърба му, сякаш също не бе спала, а чакала.

От колата, без да бърза, слизаше нощната смяна: мъж с военна фуражка и цивилно палто, облечено върху униформата, жена с кожено палто и мъжко, макар и по женски килнато кепе и младши командир със служебна овчарка на каишка.

– Господи, за какво им е куче, какво има да души! – измърмори Градов.

Младши командирът с привичен жест мушна ръката си през дъските на оградата, повдигна резето на вратата, пусна кучето и го последва. Мъжът и жената поеха след него.

Бавно приближаваха, точно като действащи лица от кошмар. Кучето не се разсейваше от миризмите на гората, които биха завъртели главата на всеки нормален пес.

Борис Никитич прегърна жена си:

– Виждаш ли, и за мен все пак дойдоха.

Кръвта ѝ на Гудиашвили кипна и тя се затресе в последна грузинска отчаяна ярост.

– Няма да ги пусна в дома си! Върви да звъниш на Калинин, на Сталин, ако щеш и на черния дявол!

Борис Никитич я целуна по бузата и я помилва по рамото:

– Престани, Мери, мила! Не можеш да излъжеш съдбата. В края на краищата и там са нужни лекари. Току-виж, сме оцелели. Ако не

конфискуват вилата веднага, постарай се по-скоро да я продадеш и да отидете при Галактион в Тифлис. А сега... там в кабинета, малко куфарче... приготвих го за всеки случай...

Мери престана да трепери. Прегърби се, отдръпна се от мъжа си и прошепна:

– Отдавна знам за него, и вълнени чорапи съм ти сложила...

Долу звъняха на вратата – веднъж, втори, трети път, чуха се отсечно нагло блъскане с юмрук и ботуш и викове: „Отваряйте! Отваряйте незабавно вратата!“ Домът на Градови панически се събуждаше. Залая Питагор, изшумоля Агаша, отгоре затропаха децата. Борис Никитич решително се насочи към вратата, все още с халат, но вече с панталон и обувки.

– Борюшка, кой ли е в такъв час? – прошепна Агаша. – Дали няма пак да те помъкнат на операция?

Той отвори вратата и остана поразен от изразителността на лицата пред него. В тях имаше всичко друго, но не и безучастност. Изглеждаше, че едва се сдържат да не запищят от опиянение от живота. Не бяха просто специалисти по нощна работа, а явни ентузиастични и големи ценители на безусловната си и безжалостна власт. Единственият безстрастен професионалист в групата беше кучката от една и съща порода с Питагор, но старият пес само като я погледна, заскимтя тъжно и заднешком отпъзля, докато не се озова в кухнята под кушетката.

– Ние сме от НКВД – каза старшият с палтото. – Имаме заповед за арест...

– Влизайте – бързо изговори Градов. – Готов съм. Много пъти бе репетирали наум тази сцена, беше решил да не изразява никакви емоции, като че ли си няма работа с хора. Дори презрение няма да видят от него. Сякаш са се появили работи гробари, а не живи същества.

Старшият се усмихна. Очевидно се бе сблъсквал и с корави. Явно не беше робот. Харесваше му да гледа как се гърчат безпомощните хора, заподозрени в най-мръсния сифилис – държавна измяна.

Групата влезе. Старшият бързо огледа всички присъстващи. Обърна се към Борис Никитич и отново се усмихна с възмутително презрение:

– Не се безпокойте, професор Градов. Не сме дошли за вас. Имаме заповед за арестуването на гражданката Вероника Александровна Градова, снаха ви.

– Майче! Майче! – съвсем по детски се развика Борис Четвърти. Вероника, която слизаше по стълбите и си връзваше колана на халата,

се свлече на едно от стъпалата и отпусна ръцете и главата си.

– Вай! – по грузински възкликна Мери и се хвърли към Вероника.

Заплака събудилата се в мамината спалня Верулка. Занарежда Агаша. Раменете на Вероника се затресоха. От устата ѝ излизаха странни, басови ридания, които изобщо не ѝ бяха присъщи.

Чекистката с коженото палто излезе напред и с глас на опитен режисьор в подобни действия се разпореди:

– Всички живеещи в дадената жилищна площ да се съберат долу, в трапезарията. Препоръчвам да не се плаче! Москва не вярва на сълзи. Сега ще дойдат свидетелите и ще започнем обиска.

Чекистът с кучето криво се усмихна на Агаша:

– Живеете си като буржоа, виждам аз! – Погледна под кушетката към настръхналия Питагор. – Затворете животното си някъде в килера, че може да се случи и неприятност. – Изразително се потупа по кобура на пистолета.

Борис Никитич беше абсолютно слисан и потресен. Не изпитваше ни най-малка, дори съвсем подсъзнателна радост, че не са дошли „за него“, а за някого друго, че е останал на свобода. За разлика от Мери, която после безкрайно се измъчваше, че в първото ѝ „вай“ вероятно е проличала неволна радост – все пак най-близкият ѝ човек неочаквано се бе разминал с тази чаша, но за разлика от нея той просто беше сразен от подобен поврат. Ударът, който толкова бе чакал и бе готов да приеме като мъж, като деец на науката – с твърдата походка на руски лекар по мъченическата пътека, докато не падне, – този удар неочаквано бе насочен към беззащитно, нежно същество, невиновно за нищо – като че ли самият той беше виновен за нещо, – към жена! Тук вече не можеше да става и дума за някаква съдържаност, дори по адрес на тези подли роботи, направо кипеше от ярост.

– На какво основание не прибирате мен, а беззащитната жена?! – изведнъж се разкрещя той срещу старшия.

Старшият седна до масата за хранене, разположи пред себе си документите и зло погледна към треперещия старец.

– По-добре да не ни повишавате тон, професоре. Снаха ви е съучастничка по делото на сина ви Никита Борисович Градов. Да преминем към работа. Откога живее с вас гражданката Вероника Градова?

Влязоха свидетелите, съпроводени от милиционер. Оказаха се билетопродавачка от трамвайното обръщало и... не някой друг, а другарят Слабопетуховски. Върху лицето му мрачно се бяха отразили всички превратности в живота му. През целия обиск седя мълчаливо в един

ъгъл, сякаш истукан от остров Пасха.

Цялата процедура по задържането отне два-три часа. Тъй като гражданката В. А. Градова не живееше самостоятелно, а тъй да се каже, в цялата къща, на обиск подлежеше всичко, но идиотският обиск беше проведен формално. Кой знае защо, сержантът със служебното куче мина по всички стаи. То явно не разбираше какво искат от него, нервничеше, от време на време присядаше, спираше безпричинно, безсмислено се устремяваше нанякъде. Чекистката разрови библиотеката, пак не откри нищо, отнасящо се към делото, освен някакви албуми, където имаше снимки на младия Никита в компанията на други командири от РККА.

– Не смейте да ги пипате! – разкрещя се Мери Вахтанговна. – Те са наши! Не са нито нейни, нито негови албуми! Наши са! Мои и на мъжа ми, заслужил лекар на РСФСР, три пъти орденосец! Долу ръцете!

Лицето на чекистката се изкриви като че ли от погнуса и ѝ метна албумите, но след това действително се залови за работа: съставяше опис на личното имущество на Вероника, тоест на тоалетите ѝ, изминали немалко разстояние по пътищата на двадесети век от парижките магазини до московските заложни къщи, оттам – към далечните покрайнини на социалистическата държава и обратно към Москва в пълна готовност пак да увиснат на закачалките в заложните къщи. Имаше неща, които предизвикваха яростта на чекистката: шифони, крепдешини, кожена шуба, ракети за тенис, флакони с френски парфюми. Ако останеше на нея, дори само за тези вещи би изправила дамичката до стената, като най-напред, разбира се, би я пуснала на момчетата и момичетата. Като добавка към „парцалките“ имаше и лични фотоалбуми на Вероника, купчини писма – за какъв дявол пазеха тези стари писма, че и с изсушени кримски цветя в тях? – и най-главното: спестовна книжка и акредитиви за прилична сума.

Старшият старателно направи списък на всичко.

– Въпросът за личните вещи ще бъде решен по-късно, засега събираме всичко в стаята на задържаната и я запечатваме.

При думата „запечатваме“ очите на Борис Четвърти се разшириха. Улови се, че процедурата по разтопяване на въска и притискане на пломбата с печат предизвиква остро му любопитство.

Изобщо трябваше да се каже, че всички събития от последно време, арестуването на баща му и чичо му, а сега и на майка му, тоест катастрофалното разпадане на семейството, предизвикваха не само мъка и униение в душата на момчето, но и странна възбуда, остро усещане за нещо ново в живота. То понякога си въобразяваше, че е непоправим

бродяга, връл и кипял, като героя на Джек Лондон, който забягнал при пиратите на стриди и си изкарвал хляба заедно с тях в залива на Сан Франциско.

Стресна се, когато чу името си, произнесено по някакъв невероятен начин от командира на отряда, пазителя на въска.

– Градови – Борис Никитич, на единадесет години, и сестра му Вера Никитична, на шест години, временно, до специално разпореждане, остават под опеката на дядо си и баба си. Подпишете се тук, професоре.

– Какво значи „временно“?! – извика Мери като ранена орлица. – Какво значи „до специално разпореждане“?! Завинаги ще останат с нас! До края на дните ни!

– Този въпрос ще се разглежда – процеди старшият. – Не е изключено държавата да ги вземе под своя опека.

– Само през трупа ми! – извиси глас Мери.

– Ти... – започна старшият и внимателно я изгледа, сякаш давайки ѝ да разбере, че при такива нерви на гражданката напълно е възможен и изреченият от нея вариант.

– Меричка, успокой се! – Професорът прегърна жена си. – Няма да им дадем децата в никакъв случай. Утре ще подам заявление за осиновяване на Бобка и Веруля.

– Ъ-ъ-ъ – най-неочаквано показа зъбите си водачът на служебното куче.

– Какво има, Елифанов? – строго го попита старшият.

– Нищо, другарю майор. Просто си помислих, че децата няма да са „Никитови“, а „Борисови“...

– Това е – обобщи старшият. – Сбогувайте се с роднините си, Вероника Александровна! – Изправи се и в този миг срещна погледа на юношата Дмитрий Кирилович Градов, бивш Сапунов, роден през 1923 година, изпълнен с крайна, непримирима омраза. Да, такива ще ни убиват, ако стане нещо. Такива ще ни пречукват до последния младши чин.

Мери и Вероника се прегърнаха и се обляха в сълзи. Нима някога беше съществувало съперничество между двете жени?

– Вероника, лястовичке, гълъбице моя...

– Стига сте се лигавили! – викна чекистката. – Когато вършат пакости, не се лигавят, а сега реват!

Вероника избърса сълзите си и неочаквано се изправи пред всички в строг и стегнат вид.

– Довиждане, деца, не се плашете от нищо. Наоколо не са само зверове, има и хора. Боба, грижи се за Веруля. Митя, моля те, погрижи се

за децата ми. Деца, слушайте и пазете баба си и дядо си. Довиждане, Меричка, скъпа. Довиждане, мили Бо. Предайте целувки на Нинка, Сава и Леночка. Подгответе за новината родителите ми. Довиждане, Агашенка, винаги ще те помня. Бъдете здрав и вие, Слабопетуховски!

– Бъдете здрава, скъпа и любима Вероника Александровна! – съвсем неочаквано твърдо произнесе Слабопетуховски. По неговото лице, сякаш пукнатина по камък, премина гримаса.

Деветнадесета глава „Присънва ми се гърбавият Тифлис“

В Сребряни Бор още царяха вцепенение и безредие след страшната нощ, когато в жилището на едно малко щастливо семейство в центъра на Москва зазвъня будилник. Главата на семейството, новоизпеченият професор и доктор на науките, тридесет и четири годишният Сава Китайгородски по навик протегна мускулестата си ръката и натисна камбанката, за да не се събудят жена му и дъщеря му. Едва тогава забеляза, че е сам в леглото, през полуотворената врата видя Нина с фланелка на „Спартак“ и бархетни шалвари да се върти из кухнята. Щастливо и до пукане на костите се протегна. Ще се потъркалям още десетина минути, а и да закъснея половин час, нищо няма да се случи – професорът може да си го позволи. Нинка вероятно се занимаваше със своя „стенен печат“, съчиняваше „хохми“. „Хохма“, тоест шега, беше най-модната московска дума, доплавала съвсем наскоро в столицата от Одеса под платната на Леонид Утьосов и „южната прозаична школа“. Всички само за това говореха: Има ли нови „хохми“? Ама че „хохма“! Спри с твоите „хохми“!

Семейство Китайгородски спадаше към съвсем малкото московски щастливци, които притежаваха самостоятелна квартира, а не стая в комунално жилище. Един от пациентите на Сава, служител в Московския градски изпълком, при това не висш, а от средното звено, като благодарност за успешна операция беше уредил всичко. Не е ясно по какъв канал бе пунал молбата на Сава, но преди две години получи едностаино жилище в десететажна сграда в стил руски модерн на улица „Большая Гнездниковска“. Сградата беше уникална. Построена малко преди Първата световна война, по-скоро приличаше на хотел, отколкото на обикновен жилищен блок. Защото беше предназначена за ергени, млади московски интелегенти професионалисти: юристи, зъболекари, банкови служители и прочее. Всяко жилище в нея, или както понякога ги наричаха „студиа“, се състоеше от доста голяма стая с чудесен широк прозорец, кухня и баня (sic!). Днес естествено какви ти ергени – всички жилища бяха натъпкани със семейства, понякога многобройни и разклонени, но не настаняваха повече от едно и затова тук всички бяха щастливи и се гордееха, че живеят в самостоятелни квартири! В блока и досега стабилно функционираха асансьорите и имаше чудесен, широк, застлан с

плочки покрив, предназначен за разходки на младите ергени, потънали в мисли за своите професии, за символистката поезия, за дивидентите на фондовата борса, а главно за девойки. Сега на покрива играеха деца. Високите стоманени решетки, непозволяващи на предреволюционните ергени да проявят излишен символизъм, днес надеждно пазеха децата от излишно подражателство на стоманената авиация.

В жилищата нямаше телефони, но затова пък – по щастлива ирония на съдбата – целият десети преустроен етаж се заемаше от гнусното издателство „Съветски писател“ и Нина във всеки момент можеше да изтича в кабинета на някоя приятелка и да „дрънне“ оттам.

А и до „Труженица“ беше буквално две минути пеш – вдясно към улица „Горки“, пресича я и пак надясно, зад ъгъла към „Пушкинска“ и е там. Нина продължаваше да сътрудничи в „Труженица“, въпреки че нейната приятелка, завеждащата отдел Ирина, от няколко месеца беше изчезнала. Изчезна и това е, ни вест, ни кост. Ами къде е Ирина? Сега, Ниночка, имаме нова завеждаща отдела, запознайте се: Ангелина Дормидонтовна, ударничка на труда от Гжатск... Много ми е приятно, но къде е Ирина? Тя не работи вече тук. А къде работи? Ама, Нина, наистина не задавай наивни въпроси. Така ли, пак същото, все от същата опера, имаше човек и го няма, не задавайте наивни въпроси – ей че „хохма“!

Сред някои кръгове на московската интелигенция безкрайният масов терор на НКВД вече не предизвикваше ужас, а черен хумор, хумора на осъдените на смърт. В кухнята си Нина например беше окачила плакат, обръщение към благоверния: „Ако те приберат по-рано и в мое отсъствие, провери дали си изключил газовия котлон и електрическите уреди!“ Все пак така бе малко по-леко да се живее. Изчезналата Ирина не беше права, остатъците от хумор все пак облекчаваха, а пък бягството от него не помагаше с нищо. Във всичко останало, ако бе допустимо да се каже „останало“ за останалото, животът на Нина и Сава можеше да се нарече почти щастлив. Леночка караше третата си година и двамата душа даваха за нея. В романтичния смисъл Нина, както се казва, беше „мирясала“. Преди всичко неочаквано бе открила, че отдавнашният ѝ обожател, смешничкото интелигентче Сава, е изключително красив. Преди неясно защо никога не беше обръщала внимание на фигурата му и едва след като сподели леглото с него, намери раменете му за широки и мускулести, талията за гъвкава, бедрата за тесни и дълги. Когато се навеждаше над нея и надолу падаше светлата му коса, той ѝ се струваше истински северен рицар, същински „рус звяр“. Силен, сладостен

любовник, верен съпруг, истински джентълмен, чудесен приятел – какво друго ѝ трябва на една жена, дори да се смята за „противоречива поетеса“.

Що се отнасяше до Сава, не само че не мислеше за нещо допълнително, не само че не анализираше семейната си хармония, просто не можеше да си се представи с друга жена. Разбира се, че понякога страдаше. Не мога да дам на Нинка всичко, което ѝ е необходимо за творчеството. Тя е поет, трябва ѝ от време на време остри завои, издигания и падания, „американски планини“ от емоции, иначе музите ще отлетят от нея, а аз ѝ давам само любовта си, равномерно всекидневно движение. Е, какво пък...

На Нина понякога ѝ се струваше, че той ѝ е осигурил своеобразен билет за кратковременни забежки. Беше почти убедена, че не му бяха убягнали няколкото ѝ срещи с току-що върналия се от Европа Еренбург. Знаменитият „московски парижанин“, поет и световен журналист... Бе го видяла в „Национал“, седеше самотен до прозореца, с лула между зъбите, над чаша с коняк... Дори се беше спънала от изненада, като кон от внезапно опънати юзди. „Ето го Еренбург, съвсем наскоро се върна от Испания, разбира се, през Париж. Искате ли да се запознаете?“ – бе казал някой. Всичко беше ясно още от първия миг. Бяха се срещали няколко пъти в жилището на негов приятел. Той седеше на перваза, както винаги гледаше настрани и ѝ четеше от бележника си: „Прости, че живях в онази гора, че всичко преживях и оцелях, че ще отнеса до гроба на Париж големия сумрак“... Тя, както някога с други поети, а понякога и с мерзавци, сама му разкопча ризата. Изглеждаше, че се връщат предишните опиянение и мъглявост, жадно поглъща някаква квинтесенция на съществуването. Някой ѝ бе дал да разбере, че органите буквално ходят по петите на Еренбург, а значи и нея я бяха взели „на мушка“, но едва ли тогава бе чула и най-малко мислеше за „органични съображения“, когато с внезапна горчивина откри, че всичко се е изпарило и повече нямаше нужда да се срещат. Тази тайна се изля в стихотворен цикъл, за който причастните към тайните говореха с двусмислени усмивки, а поетесата, поела дъх с пълни гърди пред лицето на бурното море, се върна при своя мъжки идеал, при професор Китайгородски.

Е, аз знаех за коя се женя, мислеше си Сава. Познавам я толкова отдавна, хиляди пъти по-добре, отколкото тя мен. В края на краищата тя е моето щастие именно такава, каквато съществува.

Протегна се още веднъж и рязко изскочи изпод одеялото. Направи разтягане на левите крайници, после на десните. Десет приклякания.

Стойка на ръце. Сетне отиде да измъкне от леглото Еленка.

– Ставай, палачинке, време е за работа – каза ѝ той.

Момиченцето отдавна наричаше детското си заведение „работа“.

С детето на ръце мина в кухнята и видя, че Нинка наистина забожда на стената нов плакат, на който той самият беше изобразен в ласкаво-карикатурен вид и покрит със стихоплетство.

Младият професор Сава –
на нашата хирургия слава.
Привлекателен мъж,
незнаещ що е тъга и униние,
вчера грамофон си купи,
увеличи ценността на боклука.
Телеграма той получи:
„Обичам ви. Грета Гарбо.“

Всички сладко се посмяха, а най-вече – Еленка. Тя още не можеше да чете и настояваше да повторят стихотворението, за да го запомни и да го издекламира „на работа“.

– Само за Грета Гарбо не бива, Еленке – поръча Нина, – че ще разкриеш връзките ни с чужбина. „Обичам ви. Грета Гарбо“ го казвай като „Одобрявам. Доктор Карпов“.

– Добре – съгласи се Еленка. – Дори е по-добре.

– Какъв ти доктор Карпов? – възмути се Сава. – Майка ги е непоправима „синеблуза“, Еленке. От конюнктурата. Заради Грета Гарбо съм готов да рискувам кожата си.

Помъкна дъщеря си да се мие, а той взе душ. Отделна баня – нима това не е разкош, не е щастие? После приготви на дъщеря си каша от грис. Нинка през това време пържеше яйца. Накрая всички седнаха на масата.

– Що се отнася до твоята кожа, професоре, тя е като слонска – подхвърли Нина. – Тази нощ асансьорът три пъти се качва и слиза, а на него не му пука, дай му само да похърква.

– Че защо да не спя, след като още не ми е дошъл редът? – попита Сава. – Идват за някого другого, а пък аз трябва да скачам, така ли?

– Ама че логика! – възхити се Нина.

– И кого са прибрали тази нощ? – уж небрежно, с някаква светска преситеност попита той. В отговор Нинка чудесно се направи на скупаща лейди.

– Когато слизах за вестника, портиерът каза, че са арестували

трима. Никакви особени изненади – Големполски, Маргарита Назаровна Яковлева, Шапиро... Последния с жена му.

– Значи не трима, а четирима – заключи Сава.

– Какво? – попита Нина, търсейки във вестника програмата на радиото.

– След като Шапиро са го прибрали с жена му, значи арестуваните са четирима.

– Ами да, разбира се – кимна Нина. – Големполски е бил сам, Маргарита Назаровна – сама, а Шапиро – с жена си. Значи общо са били четирима.

Еленка вече се давеше с кашата от грис в очакване на взрив от смях. Сава кимна с явно одобрение:

– Добър улов.

Нина не издържа и се разсмя. Еленка се заля в щастлив смях. Точно в този момент на вратата се звънна.

– Ето че пристигнаха и за пети! – радостно възкликна Сава.

– А може би и за шеста? – лукаво предположи поетесата.

Сава отиде да отвори. Глупости, разбира се, органите не идват сутрин, никъде още не е забелязвано да са идвали в такъв ранен час, когато хората се готвят за работа, а може би и те по това време се сменят. Може би просто бяха донесли телеграма от Грета Гарбо? Трябва да се отбележи, че „страстта“ на далечната холивудска красавица към московския доктор Сава Китайгородски отдавна бе станала тема в семейството и сред приятелите.

Ами ако все пак сме повикали бедата със своите „хохми“, помисли си Сава и отвори вратата. Там наистина стоеше бедата във вид на близкоизточна старица с трагично стисната уста и хлътнали очи. Не можа веднага да познае в тази скръбна фигура тъща си, а когато го стори, възкликна:

– Прибраха баща ми ли?!

За пръв път нарече така своя дългогодишен научен ръководител.

Мери си пое въздух, сложи ръка на сърцето си, олюля се и се хвана за рамката на вратата.

– По-лошо, Савушка, отведоха Вероника...

В този момент притича Нинка и извика, като видя майка си, която губеше сили и като че ли пред очите ѝ посиняваше:

– Ама защо стоиш като дръвник! – Нина подхвана Мери и я помъкна навътре.

След безсънната нощ Мери Вахтанговна хвана първия трамвай, за

да завари своите на улица „Большая Гнездниковская“, преди да са тръгнали за работа. Друсайки се почти час в задуха и блъсканицата, тя се страхуваше да не умре. Може би единствено горчивите мисли я спасяваха, отвлечаха я от плъзгането ѝ към бездната. Но после пак, без мислите, а единствено с мъката си започна да се плъзга. Една пътничка дори попита не без съчувствие: „Какво ви е, гражданко? Откъде сте?“, но спирката ѝ дойде и тя започна да си проправя път към изхода.

Сава и Нина сложиха майка си да легне на кушетката в кухнята, отвориха горното прозорче, домъкнаха възглавници и одеяла. Мери гълтна голяма доза капки и започна да се връща към живот. Чертите ѝ се смекчиха, посиняването отстъпи място на обичайния ѝ тен.

Беше дошла при Нина и Сава да се посъветва. Повече не бива да чакаме, защото всички ще бъдем унищожени. От децата ни останахте само вие и Цилка, но от нея никаква полза: пише една след друга докладни записки до Централния комитет, обяснява колко правилно Кирил е тълкувал различните постановки на генералната линия. С други думи, реших да действам. В края на краищата не мога да седя със скръстени ръце и да гледам как децата ми едно след друго изчезват в тези зандани. Какво мога да направя? Може би нищо, а може би много. Все пак съм грузинка и Сталин е грузинец. Ще стигна до него! Мери беше забравила, че не се чувства добре. Очите ѝ горяха, както на финала на бравурна увертюра на Росини. Ще отиде в Тифлис, ще открие всичките си стари връзки, всички роднини, всички приятели, ще построи верига, по която може да мине и да почука на вратата на Сталин. Все пак всички грузинци са роднини, не е ли така? Какво ще кажеш, Нина? Какво ще кажеш, Савушка?

Изуменият Сава мълчеше. Идеята да се намери подобна грузинска „верига“ до Сталин му звучеше точно като желание да станеш роднина на огнедишащ дракон. Никога преди не бе мислил за Сталин като за грузинец, изобщо като за homo sapiens. Например не можеше да си го представи като свой пациент с нормален човешки анатомичен строеж.

Нинка няколко минути седя замислена, тя познаваше Тифлис по-добре, отколкото всеки друг от тази троица. Най-после произнесе:

– Знаеш ли, мамо, в идеята ти има нещо. Наистина надеждата е малка, но все пак някъде нещо се мержелее. И в Грузия има достатъчно зверства, но там понякога – не много рядко, в най-неочаквани прояви – хората изненадващо се връщат към същността си. А тук съществува само Молох...

Мери се вдъхнови. Разбира се! Ами да вземем само брат ми

Галактион, той познава целия град, познава всички! Ще отиде на пиршество, ще поговори с някого, ще пошепне на друг. Почти съм сигурна, че ще намери за мен достъп до Берия, а чрез него... Има и други възможности. Чувах например, – че племенникът ми Нугзар Ламадзе е направил голяма кариера...

Нина я хвана за ръката:

– Само до него не се приближавай, майче. Страшен човек е, той... – изведнъж млъкна.

Мери внимателно я погледна:

– Е, аз просто си спомних за Нугзар ей така, може и без него...

В кухнята дотича Еленка. Държеше над главата си кукла с нарисувани мустаци и брада и викаше тържествуващо:

– Мамо, бабо, вижте! Това беше Грета Гарбо, а сега стана доктор Карпов!

Мери не беше ходила в родния си град повече от десет – единадесет, дванадесет ли? – години, тоест от декември двадесет и седма, когато придружаваше своята „безпътна левичарка“ – езикът ѝ не се обръщаше да каже „неразумна троцкистка“ – до безопасния фармацевтичен пристан, при вуйчо Галактион. Оттогава името на града бе преиначено на Тбилиси, за да се премахне изцяло колонизаторският оттенък. Тбилиси, Тбилисо звучеше по-грузински, нямаше нищо против това, макар че самата тя предпочиташе да нарича града постарому. В „Тифлис“ усещаше не колонизаторски, а по-скоро космополитен оттенък; беше град пазар, град карнавал, врата от Запада към Изтока.

Наближавайки града, тя се пооправи, среса се, прибра сивеещата си коса на кок, начерви си устните с хубаво червило, сложи си една шапка на Вероника, която не беше попаднала в описа на НКВД. Погледна се в огледалото – такива не липсваха в „международния“ вагон – и остана доволна: достойна, впечатляваща дама на средна възраст с шапка и кожен жакет, купен от Мюр и Мерилиз през 1913 година; кожарите в стария Русия си знаеха работата!

Седеше си с шапка и жакет, мълчаливо гледаше през прозореца, докато по меките хълмове с есенна окраска към нея плуваше Тифлис. Неочаквано си спомни кратките години на независимостта. В самото начало на Гражданската война бе успяла да отпътува с малката Нинка от гладната Москва на юг. Шестнадесетгодишният Кирил категорично беше отказал да пътува с тях. Да търси убежище от Революцията, ама че работа! Единственото, което обеща, беше да не постъпва в полка при Ники-та, преди да завърши училище.

Разгорялата се на хиляди версти Гражданска война изцяло откъсна Тифлис от Москва. В Грузия управляваше меншевикът либерал Ной Жордания, създадена бе независима република. Навсякъде царяха злодейство, глад и мор, а зад Кавказ свободните грузинци съвместно с арменци и перси, руси, гърци и евреи седяха под кестените, пиеха вино и тархунната напитка на Лагидзе, ядяха лаваш, репички, салати, нелоши в сравнение със сегашните времена шишчета, както винаги изключителен сациви с ядки, лобио, рибка цхвали.

В Тифлис изключително процъфтяваше артистичният живот. Още през Първата световна много поети и художници от столицата хукнаха на юг, за да не бъдат повикани в армията, после бягаха от червените, от белите, от зелените, тоест от всички, които не разбираха, че точно революцията в изкуството ще спаси света, а не баналните оръдия, не вулгарните саби, не пошлите картечници убийци.

Навсякъде се откриваха малки театри и кафенета за бохемата. Поеът футурист Василий Каменски рецитираше поемата си „Стенка Разин“, препускайки по цирковия манеж върху бял жребец. Сергей Городецки в своето списание на символисти, без да му мигне окото, се подиграваше с правителството. Ной Жордания веднъж бе изобразен на корицата му като отвратителен козел. В отговор премиерът се беше усмихнал: „Тези поети!“ Членът на поетичната група „Сини рога“ Тициан Табидзе един път се бе сблъскал на булевард „Головински“ с кмета на Тифлис. „Чуй ме, Тициане, защо ходиш мрачен из моя град с младата си жена?“ – попитал кметът. „Няма къде да живеем, господин кмете – оплакал се Тициан. – Няма как да плащам за апартамент.“ Кметът извадил ключ от джоба си: „Току-що реквизирах сградата на Търговския клуб. Живей там с младата си жена, работи там. Само не лишавай Грузия от твоето стихотворство.“

Ама че пиршество и бал имаше в онази нощ в Търговския клуб, събраха се всички бохеми! И Мери бе там, замъкна я роднина, импулсивният млад художник Ладо Гудиашвили. Запозна я с всички: и със „Сините рога“, тоест със самия Тициан, приятелите му Паоло и Григол, с младите московчани и петербургчани футуристи, току-що обединили се в групата „41 градуса“, с братята Зданевичи, с Игор Терентиев, със знаменития скандалджия Альоша Кручоних. В онази нощ се появи и бродещият футурист на Русия, гениалният „председател на Земята“ Велимир Хлебников – едва жив, в парцали, със зяпнали ботуши и войнишки партенки. Оказа се, че се промъкнал през линиите на враждуващите армии от Астрахан. Веднага бе обявено събиране на средства в полза на

Хлебников. Мери си свали пръстена от ръката. Той я погледна и загуби ума и дума – та тя беше с голи рамене!

Да, да, такива неща тогава се случваха с мъжете, когато я погледнеха: губеха ума и дума – о, Мери! Независимо че Тифлис беше пълен с млади красавици поетеси и художнички, а тя вече беше на тридесет и девет.

Започна неистово да я ухажва арменският футурист Кара Дервиш. Покани я на четения във „Фантастичният духан“ и в „Пауновата опашка“, на драматични постановки на абсурда на Иля Зданевич в театъра на миниатюрата. Сред тези младежи той беше по-близо до нея по възраст, но по номера надминаваше и момчетата: ту ще нарисова водно конче на бузата си, ту голямо „трето око“. На такива вечери винаги вземаше със себе си дванадесетгодишната Нина, преди всичко, разбира се, за да подчертае строго приятелския характер на отношенията си с Кара Дервиш, тоест липсата на интимен характер в тях – господата, господата! – съвсем приятелски характер.

Ах, що за вечери бяха! Много добре бе запомнила контето Илюша Зданевич, винаги изключително добре облечен, блед от лудешка любов към Мелникова. Ярък футурист, враг на цялата „блоковщина“⁶⁴, той експериментираше в абсурдните си творения с непристойни неща, с аналната тема, а Мелникова гледаше с обожание, както героят на Блок – Прекрасната дама. Как ли се наричаха постановките му? Едната май беше „Янко, кралят на Албания“, другата – „Задник под наем“... някого залепваха за стол и той не можеше да се откъсне от него. Великолепни шуротии.

Нинка гледаше всичко с широко отворени като езера очи, особено поетичните момичета – Таня Вечорка, Лали Гаприндашвили. Може би точно тези вечери я спечелиха за поезията.

Ето го Хлебников, братлета, пак се появи Велимир, отново целият изпокъсан, рецитира нещо пророческо: „Грака хата чророро, линли, еди, ляп, ляп бем. Либи-биби ни-раро Синоахо цетцерец!“

Молеха Мери да посвири. Изсвири нещо атонално, Мери! Изсвири нещо от „Победа над Слънцето“, ето ти нотите! Мери сядаше до инструмента, ако с това гордо име можеше да се нарече пианото във „Фантастичният духан“, и вместо атоналната музика на Матюшин свиреше Бетовен. Постепенно шумът на гласовете гаснеше, стихваше тътрузенето на „ошв, чихочох, чох“, както би казал поетът. Младите хора явно не

64. Става дума за поета – символист Александър Блок (1880–1921). – Бел.пр.

бързаха да „изхвърлят Бетовен от парахода на съвременността“. По лицата на някои Мери виждаше следи от истинско вълнение.

Всичко беше толкова прекрасно и неустойчиво в Тифлис в онази тригодишна пролет, той плаваше като цветущ мраморен леден блок в море от кръв и слуз, в море от граждански тиф, ковчегът на Ной Жордания – или щеше да потъне, или да се разпадне; може би бе прекрасно точно защото бе нестабилно; на всички им се виеше свят.

И на Мери силно ѝ се беше завъртяла главата, когато срещна погледа му. Не, не беше Кара Дервиш. Нека името му никога и на никого да не стане известно, името на онзи, който беше с петнадесет години помлад от нея и, разбира се, пишеше стихове, на онзи, единствено, с когото бе изменила на своя Бо. През двадесет и първа, когато всичко приключи, той успя да избяга в чужбина и изчезна. Оттам не се връщаха нито хората, нито техните имена. Пък и защо ли ѝ беше сега, когато бе почти старица? Дори в паметта си не биваше да извиква това име, нека да го наречем просто Тифлис. Още по-малко си струваше да си спомня трагикомичната страна на романтичния порив, малките шегички на Венера, които той ѝ бе предал – тогава това беше трудно да се избегне. Всичко мина, всичко се изми и прогърмя като най-чист извор в тъмно-синята нощ; пианисимо.

Към края на двадесета година целият този преселил се на юг „сребърен век“ се изпари и отлетя нанякъде, може би към своите извори, към гръцките острови. Грузинската република агонизираше. През двадесет и първа нахлу Червената армия, дойде краят на свободата и съгрешилата Мери се върна с дъщеря си в Москва, където, както ѝ се струваше, все още оставаше последното късче независимост – вилата с пианото и любящият Бо.

Впрочем Тифлис скоро отново оживя, при непа пак зазвънтя със своите сазандари⁶⁵, все пак беше трудно този древен човешки дом да се превърне във възлива казарма. Така или иначе, дъщеря ми след десет години май също бе получила тук своята част от „сребърния век“. Така мислеше Мери Вахтанговна Градова, по баща Гудиашвили, приближавайки родния град.

На гарата, кой знае защо, не я посрещна никой. Вероятно телеграмата не е пристигнала, случват се такива неща, иначе вече щеше да гърми гласът на брат ѝ, щеше да има наръчи цветя, още на перона щяха да звучат бъдещите тостове.

65. Сазандар – народен музикант. – Бел.пр.

В Тбилиси вече нямаше файтони, а такси не бе възможно да се хване. Мери беше объркана и не знаеше какво да прави – нямаше да се поъмъкне с тежкия си куфар на трамвая, я. Най-после видя багажно отделение, остави го там и освободена, потегли към центъра. Жадно гледаше през прозорците улиците, по които минаваше гърмящият трамвай. Градът не се беше променил кой знае колко, само към неговите сивеещи покриви, розвеещи фасади и дълбоки сини сенки се бяха прибавили огромен брой червени ивици – лозунгите на социализма.

Слезе в центъра и тръгна по бившата улица „Головин“, сега булевард „Руставели“. Срещу подобно преименуване също беше трудно да се възрази – защо главната улица на грузинската столица трябваше да носи името на руски генерал, а не осемстотингодишното име на рицаря на царица Тамара, пазител на съкровището и поет?

Уви, като добавка към Руставели още две грузински личности краяха всяко кръстовище – Сталин и Берия. „Да живее великият вожд на трудещите се от целия свят другарят Сталин!“, „Да живее вождът на закавказките трудещи се другарят Берия!“ – тук и там изписано ту с грузинската плетеница, ту със супрематизма⁶⁶ на партийната кирилица. Какви ти супрематизми, всичките футуристи отдавна бяха натикани в най-тъмните ъгли, седяха там и се бояха да гъкнат, а мнозина вече бяха напуснали този свят, оказал се толкова негостоприемен за космическия им експеримент. Изкуството принадлежи на народа и трябва да бъде разбираемо за него! Ето такива сладникави картини на социалистическия реализъм са окачени по прозорците, такива скулптури са издигнати – пионер с планер, граничар с винтовка, девойка с весло!

Мери жадно се огледаше. Сякаш хората си оставаха същите: угрижени сериозни жени, деца с папки за ноти и кальфи за цигулки – всяко „прилично“ семейство в този град смяташе за свой дълг да учи децата си на музика, – все същите мъже, които грубо могат да бъдат разделени на лениви и лукави. По-малко станаха хората в национално облекло, почти не се виждаха бурки⁶⁷, затова пък имаше повече милиция. Конете почти бяха изчезнали, движеха се тролеи, летяха коли, момчета като откачени въртяха педалите на велосипеди. Още нещо не достигаше... Какво ли? А, да – постоянният тифлиски шум от гласове, това вечно грачене на нашия странен език, който преди те обхващаше от всички страни веднага щом излезеш на улицата. Двигателите ли го заглушаваха или

66. Супрематизъм – формалистично направление в абстрактната живопис през първите десетилетия на XX век. – Бел.пр.

67. Бурка – кавказки ямурлук, обикновено черен. – Бел.пр.

бяха започнали да говорят по-тихо?

Бяха станали по-малко или дори почти бяха изчезнали от главната улица безбройните преди ресторангчета, духангчета, кафенета, мазенца, тераси с масички. Нещичко все пак беше останало. Ето например заведението „Водите на Лагидзе“, макар и да не носеше презряното име на експлоататора, както и преди демонстрираше познатите от незапомнени години стъквени конуси със сиропи – яркочервен, ярколимонов, тъмнозелен.

Мери влезе в широката зала и си поръча чаша сироп. В ъгъла продаваха прясно хачапури. От миризмата ѝ потекоха слюнки. Малко объркана, тя си поръча две на родния език.

Продавачът някак странно я погледна и отговори на развален руски. След като ги изяде, продължи пътя си.

Точно тук обикновено свиваше от „Головинска“, когато отиваше при брат си. Улиците все по-стръмно се изкачваха, скоро се озова в кварталите на стария град, където сякаш нищо не се беше променило: покрити балкони, скърцащи щори, едър калдъръм под краката. Отдалеч се носеше някакво все още неразлично пеене. Скоро щеше да стигне до родните места, до малкия площад, до аптеката с две големи матови кълба над входа. Още няколко минути и щеше да види брат си, „бурно кипящия“ Галактион, който, разбира се, щеше да измисли нещо, да намери начин да помогне на разгроменото ѝ семейство, най-малкото ще облекчи мъката ѝ.

Пеенето ставаше по-близо, сега вече можеше да различи многогласието – креманчули. Странна, мрачна и тревожна песен, възможно да е дошла от времената на персийското нашествие. Старчески гласове. Надникна в едно дворче и видя четирима старци, седнали край маса под чинар. Очевидно бяха играли табла, преди да запят. Със затворени очи бяха потънали в далечни светове, в своята вековна полифония.

Развълнувана от пеенето, изведнъж усети, че стръмното изкачване ѝ се отразява, сърцето ѝ биеше силно и неравномерно, краката ѝ бяха отекли. Най-сетне видя и матовите кълба. Табелата „Аптека Гудиашвили“ беше замазана така, че не се четеше. Но какво е това? И прозорците, кой знае защо, бяха замазани с бяла боя и вътре не се виждаше нищо, а и вратата на аптеката бе закована с дъски на кръст. Май заведението беше затворено по някакви причини. Ремонт ли? Или инвентаризация? Защо тогава трябваше да се заковава вратата с дъски? Мери мина покрай главния вход и озадачена, да не кажем изпаднала в паника, се приближи до вратата, зад която беше стълбището към жилището на фармацевта.

Позвъни на познатия ръчен звънец и изведнъж забеляза на вратата още два звънеца, нови, електрически. До единия с химически молив на летвичка бе написано: „Баграмян – 2 пъти“, „Канарис – 3 пъти“. До другия съвсем кратко: „Бобко“. Сгъстили ли го бяха? Не може да бъде! Нима властите бяха сгъстили знаменития фармацевт, когото в цялата околност наричаха „благородния Галактион“? Още веднъж натисна пружината на звънеца. Отвътре се разнесоха стъпки, леко се повдигна капачето, някой погледна през шпионката. Прозвуча неприятен женски глас, като че ли се посипаха метални стружки:

– Гражданко, кого търсите?

– Дойдох при Гудиашвили! – високо, но с голямо достойнство каза Мери пред затворената врата.

– Тук няма такива – отвърна гласът иззад вратата. Минута или две минаха в мълчание. „Тук няма такива“ – прозвуча като страшен абсурд. Все едно да попиташ в Кавказ накъде е Елбрус и да получиш отговор: „Тук няма такива“.

– Извинете, как така няма? – Гласът на Мери вече трепереше, безконтролно се разпаднаше, заглушаваха го надигащите се сълзи, хлъзгавата буца, която пълзеше нагоре по гръкляна й. – Аз съм му родна сестра. Дойдох от Москва да видя брат си, жена му Гюля, моите племенници...

В отговор безсмислено прозвуча метален смях, в който дрънчаха стружки. После плътен мъжки глас каза:

– Те вече не живеят тук, гражданко. Вървете си и направете справка в пето милиционерско отделение.

Вратата така и не се отвори. Щората се спусна, шпионката ослепа.

Приведена към земята и старейки се да не падне, Мери закрета от вратата към средата на площада и тук се олюля, потресена, притисната, обхваната от зашеметяващото чувство, че не познава пространството. Щеше да падне, ако някой не я беше хванал здраво подръка и не й бе помогнал да се махне от тази калдъръмена планина в странична сумрачна улица. Там вдигна глава и видя до себе си познатия й от детството дебелак Авесалом.

– Мери, скъпа – зашепна той. – Не биваше да идваш тук. Сега ще те отведе у нас, ще пренощуваш, а утре – колкото по-рано, толкова по-добре – тръгвай обратно. Сега не бива да си в Тбилиси, изобщо, ама изобщо не трябва да си тук, мила Мери.

Нугзар Ламадзе най-малко от всичко на света желаше да бъде следовател по делото на собствения си вуйчо. Подобно нещо би могло да

му се присъни само в страшен сън – да седи срещу отеклия измъчен Галактион в качеството си на неумолим следовател и да насочва в лицето му заслепяваща лампа. Понякога делото на фармацевта Гудиашвили и на троцкистката нелегална група, прикрила се зад табелата на аптека № 18, му се струваше равнени под него самия, опит да се смъкне от небосклона стремително изгряващата му звезда. Още от самото начало, когато едва бе чул в управлението, че се подготвя арестуването на Галактион, се опита да стои колкото може по-далеч от това дело, да не му обръща внимание, и без това имаше безкрайно много друга работа. Неочаквано веднъж след хапване и пийване по повод на връчването на републиката на преходното Червено знаме старият му приятел, а сега почти божество и вожд на народите от Закавказието, го отведе настрана в градината и го попита какво е чувал за делото на аптекаря Гудиашвили.

– Знам, Нугзар, че ти е роднина, разбирам колко ти е тежко и все пак искам да те предупредя: сред някои другари цари съмнение. И то е естествено, съгласи се – ти си племенник, той ти е вуйчо. Всички знаят, че Галактион винаги се е подигравал с нашата партия, със самата идея и във връзка с това...

Лаврентий Павлович направи пауза, приближи се до фонтана с русалките, подложи дланта си под една от струите – говореше се, че „вождът на народите от Закавказието“ е взел назаем тези паузи от самия Сталин, – дълго си игра с нея и изглеждаше, че е забравил – Нугзар мълчаливо стоеше зад него на протоколно разстояние, – сетне се върна към мисълта си:

– ... И във връзка с това неговото достигане до троцкистките меке-рета, до последователите на Ладо Кахабидзе, не учуди никого от нас. Затова, Нугзар, като твой стар другар, другар и по чашка, и съучастник в младежките работи... – Той палаво се засмя. – Помниш ли още пакарда с трите сребърни рога? С една дума, бих те посъветвал да поемеш това дело, да проведеш лично цялото следствие, да докажеш на всички, че си истински рицар на революцията.

Гаври се с мен, мярна му се на Нугзар и си помисли, че би могъл с юмрук в тила да свали Берия в безсъзнание, а сетне да го метне с главата надолу във фонтана. Или просто се гаври, което все пак е малко вероятно, или ме изпитва. Може би по този начин ме превръща в най-довверения си човек? Готви се да се изкачи още по-нагоре и му е необходим изключително предан човек, а за целта най-напред трябва да го пречупи.

Така или иначе, подполковник Нугзар Ламадзе, който вече беше началник на отдел и възходяща звезда на Народния комисариат в

общосъюзен машаб, стана следовател по делото на обикновения аптекар Гудиашвили. По време на цялото следствие не допускаше никаква фамилиарност, не наричаше Галактион „вуйчо“, обръщаше се към него според инструкцията на „вие“, безпрекословно предписваше „конвейер“, когато този инат го подлагаха на безсъние и жажда. Единственото, което си позволяваше като отстъпление от инструкцията, бе да излиза от следствената стая, когато повиканите от него двама сержанти идваха, за да научат стареца на ум и разум.

Ако днес не подпише, тутакси ще повикам сержантите, а аз ще изляза за половин час, мислеше Нугзар, гледайки от тъмното разплутата под ярката лампа торба с лайна, която някога беше неговият гръмогласен, бодър веселяк вуйчо Галактион. Нека тази торба с лайна да се сърди на себе си.

– Е, следствени Гудиашвили, пак ли ще си мълчим? Съветвам ви да прекратите тази глупава игра, всичко ни е известно: как сте превърнали дома си и съветското учреждение, аптека номер осемнадесет, в пристан на нелегални троцкисти. Известно ни е и кога е започнало – именно в онзи ден на хиляда деветстотин и тридесета година, когато при вас е дошъл близкият приятел на Троцки, шпионинът Владимир Кахабидзе. Гудиашвили, пак ли ще си мълчим?

Вуйчо Галактион с голямо усилие разлепи смазаните си устни под някога разкошните, а сега слепнали се и пожълтели мустаци:

– Не, днес ще си поговорим, скъпи племеннико, днес ще ти кажа нещичко.

Нугзар удари с юмрук по масата:

– Не смейте да ме наричате племенник! Нямам вуйчо, който да приглася на троцкистите!

– Точно това исках да ти кажа, Нугзар, тоест, извинете, гражданино следовател – продължи Галактион, като не обърна внимание на вика му. Впечатлението беше, че се е решил на нещо и вече няма да отстъпи. – Казвате, че съм се сдушил с троцкистите, но като че ли сте забравили, че троцкизмът е една от фракциите на комунизма. Сякаш си забравил, че винаги ми се е повръщало от целия този ваш проклет комунизъм с всичките му фракции. От цялата ви мръсна работа! Разбра ли ме, чакал?!

Галактион се беше изпънал на стола, гледаше право към Нугзар, в очите му просветваха застинали тържествуващи мълнии. Вълна на ярост изхвърли Нугзар от креслото му. Без да съзнава нищо, грабна от масата

тежкото мраморно преспапие и с всичка сила удари с нея вуйчо си по челото. Както си беше със застиналите мълнии в очите, Галактион падна на пода. Краката и ръцете му подскочиха един-два пъти, от устата му бликна някаква течност и той притихна, тоест отново се превърна в торба с лайна. Нугзар стоеше над него. Проклето добиче, помисли той, винаги си ми се подигравал. Сериозно се отнасяше към онзи дупедавец Отари – ах, какъв поет!, – а мен ме смяташе за пале и шут. Вие, Гудиашвили, винаги сте се отнасяли към нас, Ламадзе, снизходително. Негодници, синя кръв, смятахте ни за по-низши от себе си. Стар идиот, дори не разбираш, че те спасявам от разстрел, приписвам ти помагачество, а не пряко съучастничество...

Вратата на кабинета се отвори. Използвайки специалните си права, без да чука, нахлу секретарката, младши лейтенант Бридаско, изтрака с токчета по паркета, заобиколи лежащото на пода тяло, като дори не го погледна – голяма работа! – и горещо зашепна на своя прекрасен началник красавец:

– Другарю подполковник, такова обаждане имавте сега, ама такова обаждане! Направо оттам звъниха, Нугзар, направо от Лаврентий Павлович! Казаха, че те чака да отидеш при него още сега! Представяш ли си?!

Нугзар мрачно погледна възторжената комсомолка. Глупачка, не знае в колко бардаци сме били със „самия него“, с Лаврентий Павлович, с „вожда на народите от Закавказието“. Побутна с върха на ботуша си лежащото тяло. То изобщо не реагира, сякаш действително беше торба с нещо си. Обля го пот, едва успя да скрие обхваналия го ужас. С движение на дланта си спря малко неуместното, в смисъл на интимност, движение на бедрата на младши лейтенант Бридаско.

– Повикайте лекар – й каза той. – Май сърцето на следствения Гудиашвили е зле.

След това заобиколи тази „торба с нещо си“ и бързо излезе от кабинета.

Винаги се беше страхувал от Лаврентий. Всяка среща с мерзавец – точно тази дума използва Нугзар, размишлявайки по темата – му се струваше като влизане в клетката на хищник, но не като онзи глупав мечок, когото Нинка в онзи ден, звезден от самата сутрин, беше целувала, а истински хищник и човекоядец, ягуар. Наистина след няколко минути общуване този образ на безсмислена и непредотвратима опасност изчезваше. Започваха да се мяркат по-добродушни метафори – свиня, горила,

просто подъл човек. А на пияна глава Лаврик се оказваше любезно приятелче, не по-подло, отколкото самия теб, същата като теб горила и свиня.

Берия вече имаше нов кабинет в сградата на Централния комитет, който Нугзар все още не беше посещавал – по-точно не кабинет, а поредица от стаи, започваща с приемна, продължаваща с кабинет и завършваща явно със спалня, ако не и с клетка с ягуар. Навсякъде кресла рококо, пищни полилеи, завеси от тежка коприна; неизменните три портрета – на Ленин, Сталин и Дзержински.

Придружиха Нугзар до кабинета и го оставиха сам. След няколко минути влезе Берия, стисна приятелски ръката на подполковника, след което се огледа, сякаш да се убеди, че няма външни хора, и здраво прегърна приятелчето си. Топла вълна заля Нугзар, отми цялата мръсотия, стоварила се върху душата му, включително скорошната – мраморното преспание, неподвижното тяло на някога обичания вуйчо... С учудила и него доверчивост отговори на прегръдката – ето това е приятел, с него няма да пропадна.

Берия извади от шкафчето от червено дърво великолепно кристално шише с коняк и две кристални чаши. След първата глътка топлината в душата на Нугзар се засили.

– Сядай, Нугзар – посочи Берия канапето с крака като грифони и седна до него.

Не се беше променил много през последните години, подобни рано оплешивели момчета трудно се променят с възрастта, само дето се бе позакръглил, или както се казва – беше станал по-солиден. Движенията на загадъчно проблясващото пенсне напомняха по нещо на Нугзар всеобщия архивраг Троцки. „На носа очилата му блестят, буржоазията плашат...“

– Охо-хо – въздъхна Берия. – Колкото повече власт, толкова по-малко свобода. Какво беше едно време, Нугзар, помниш ли – момичета в пакарда и на вилата до сутринта! Ама че времена бяха! И политическите проблеми ги решавахме стремително, революционно... Помниш ли как ги решавахме?

Неочаквано свали пенснето си и надникна в очите на приятеля си с далеч не късоглед поглед като че ли мигновено му напомни момента, когато Нугзар с пистолет в ръка отвори вратата и видя двамата читатели – Ленин на стената и под него Кахабидзе на бюрото.

– Че и мъжките работи ги решавахме весело, а? – продължи Берия и бутна крака му с кръглото си коляно. – Впрочем ние с теб и сега сме

добри ебачи, нали, Нугзар? Слушай, хайде, по дяволите, поне за пет минути да забравим за работата, да поговорим за общата ни страст, за жените. Знаеш ли, искам да ти призная нещо: обичам руските жени повече от всичко на света! Много повече обичам да имам рускиня, отколкото някоя наша грузинска княгиня. Когато ебеш рускиня, чувстваш се като завоевател, нали? Усещаш като че ли ебеш робиня или наемна курва, така ли е? Съгласен ли си мен? Интересна работа, а? Любопитно е как са в тази работа нечистокръвните. За съжаление никога не съм опитвал с нечистокръвни, в смисъл – полурускиня, полугрузинка. А ти случайно да си имал работа с такава? Няма ли да споделиш опит с другаря си? Какво ти е, Нугзар? Като не щеш, не говори, никой не те принуждава.

Заместник-началникът на отдел за особено важни дела Нугзар Ламдзе в този момент се чувстваше така, сякаш едновременно го бяха метнали в котел с вряла вода и в дупка, пробита в леда. Горещи и студени вълни минаваха през тялото му не последователно, а едновременно. То се вкамени и в същото време нервите и съдовете му бясно се разиграха. На ръба на припадъка се плъзна от кожената повърхност на канапето и падна пред Берия на едно коляно.

– Лаврентий, моля те! От онази единствена нощ на тридесета година нито веднъж не съм я виждал, нищо не съм чувал за нея!

Берия стана от канапето, отиде навътре в кабинета и се зае с пълненето на чашите. Нугзар, все така на коляно, гледаше гърба му и чакаше каква ще бъде участта му.

Разбира се, че лъжеше. През 1934 година отиде в Москва и се срещна с Нина. Знаеше всичко за нея: известна поетеса, трета година бе омъжена за лекар. Все пак едва ли беше забравила онази нощ, убеждаваше сам себе си. В понятието „онази нощ“ влизаха едва ли не цялата му младост и най-вече целият този ден в ранната есен на тридесета, кулминацията на приключенията на младия абрек: спасяването на Нина от лапите на огромния звяр, покушението, убийството на досадния „читател“, лъжата, театърът, играта, шантажът и най-после пълното и абсолютно владаване на Нина, с една дума – „онази нощ“!

След като пристигна в Москва, зарязя всичко и два дена следеше целта си. Виждаше как излиза с мъжа си от дома на баща си, как вървят, смеейки се и целувайки се, към трамвайната спирка, как се разделят в центъра, как Нинка върви сама, сякаш потънала в мислите си и без да обръща внимание на мъжките погледи, как сяда на булеварда, мърда устни, вероятно съчинява стихчетата си, как изведнъж прави някакъв решителен победоносен жест и беззвучно се смее, как се реди на опашка

пред някаква театрална каса, отбива се в редакцията на „Знамя“ на булевард „Тверски“, как се сблъсква с някаква позната и започва да бърбори като ученичка, как обядва весело в Дома на литераторите, където и той свободно влезе с помощта на червената си книжка и продължи наблюдението си, оставяйки незабелязан, още повече че тя не се оглеждаше кой знае колко.

Беше все така хубава или дори още по-хубава, отколкото в Тифлис, и той направо кипеше от желание, или както Лаврентий грубо би казал, „мислеше с долната си глава“.

Веднъж по време на това двудневно следене, преследване или да го наречем романтично терзание, си помисли: може пък изобщо да не се приближава до нея, да остави всичко така, такава колосална влюбеност от разстояние, такъв романтизъм? Дори се разсмя над себе си. Ама че си абрек! „Онази нощ“ откъслечно се замярка в паметта му. На втория ден я приближи на книжния пазар в Театралната улица. Беше си купила няколко книги и се готвеше да претича през улицата към автобуса, но в този момент нещо ѝ влезе в обувката. Опря се на стълб на уличното осветление и я заизтърва. Изкашля се зад нея и каза:

– Органите на пролетарската диктатура приветстват съветската поезия!

Трябваше да признае, че не беше очаквал толкова силна реакция на непретенциозната си шега. По цялото ѝ тяло премина тръпка, дори можеше да се каже конвулсия. Обърна се и той видя изкривеното ѝ от страх лице. Впрочем тръпката премина и гримасата, предизвикана от страха, си отиде още преди да разбере кой е пред нея. Очевидно храбростта ѝ беше надделяла. А, ето кой бил! В този миг се разсмя бурно. Явно също си бе спомнила много неща.

– Нугзарка, ти ли си?! Ама че начин си намерил да се шегуваш! Така можеш и в „Кашченко“⁶⁸ да ме пратиш!

Прегърна я приятелски. Толкова му беше харесало обръщението ѝ – Нугзарка, сякаш бяха приятели, които някога са лудували заедно.

– Ей, Нинка, всичко знам за теб, скъпа! – засмя се. – С кого спиш, с кого обядваш – будните стражи на родината знаят всичко!

– Ето защо вече втори ден ми се струва, че някой се мъкне след мен! – възкликна тя.

Бъбрейки, тръгнаха надолу по булевард „Театрален“ към хотел „Метропол“ точно където бе наел стая полулукс. Тя му направи

68. Психиатрична болница в Москва. – Бел.пр.

комплимент за новия костюм. Охо, раменете широки, панталонът като цигара – истински оксфордски шик! Пред хотела я хвана за ръката и я спря.

Както в „онази нощ“, тя го изгледа изпод вежди и тихо попита:

– Е, какво?

– Да се качим при мен – каза той с малко излишна сериозност, с неужна драматична нотка.

Тя тутакси се разсмя и вдигна рамене:

– Ами да се качим! – И тръгна напред, като безгрижно люлееше пакета с току-що купените книги. Толкова е просто, дете на двадесетте, плод на революционната антропософия.

По-нататък нещата изобщо не протекоха така, както си беше представял стотици пъти в далечния Кавказ. Всичко се бе променило, „онази нощ“ не можеше да се върне. И той не беше младият разбойник, и тя не беше същата, както някога – не пияна, не отчаяна, не притисната в ъгъла, с други думи, не плячка на героя, а напротив – щастлива и като омъжена жена, и с работата си, уверена в себе си и просто позволила си да сипе малко повечко пипер във всекидневната си храна.

Всичко би могло да стане иначе, като „онази нощ“, ако най-напред беше отказала решително и едва после бе отстъпила от страх, под заплахата от разобличаване на троцкисткото ѝ минало. Сам беше развалил всичко с шеговития си тон, а тя веднага го бе подхванала необикновено ловко и той се оказа – Нугзарка! – в смешно положение. „Онази нощ“ не се състоя, нямаше го сладостното насилие над „жадуващата жертва“, както много пъти го беше определял в ума си.

Имаше и още нещо, което също не можеше да схване, но то я правеше напълно самостоятелна и неуязвима личност. Едва след половин година осъзна тази неяснота, когато до Тифлис стигна новината, че Нина Градова е родила момиченце. В момента на срещата им вече е била бременна. Мадмоазел Китайгородска е предявявала правата си в нейната утроба.

Манията му по братовчедка му ядосваше и плашеше подполковника. Наоколо прибираха хиляди хора, нямаше никакво отношение към троцкизма, а гадината Нинка наистина е била троцкистка, със сигурност го знаеше, беше доказан член на нелегалната група на сегашния емигрант Албов.

Познавайки спецификата на дейността на любимите си органи, Нугзар беше наясно, че в тези времена изобщо не е задължително да има реални обвинения, за да те експедират на Колима или да ти „гледят

куршума“. И все пак нещо го бодеше под лъжичката: ами ако нещата се завъртят така, че всичко изплува и тя, неговата мечта, девойката от „онази нощ“, се провали – немислимо беше да си я представи в лагерна барака! – и той, за радост на завистливите гадини, бъде изхвърлен от редовете, а след това смачкан и унищожен.

През тридесет и седма положението стана още по-сложно. След арестуването на братята ѝ можеха да приберат Нинка просто като тяхна роднина. Въпреки слепотата на наказателната машина тя имаше нюх и добре надушваше чуждите.

Точно така се случи. Преди половин година от Москва „за доразглеждане“ пристигна делото ѝ. Московското управление на НКВД беше събрало материал за Н. Б. Градова, роднина на осъдени врагове на народа и обвиняема сега във връзка с агента на френското и американското разузнаване И. Г. Еренбург. За троцкисткия кръг нищо не се споменава. Старото дело с донесенията на Стройло очевидно беше в друго отделение, в смисъл че навеки е било погребано някъде в шкафовете сред милиони други папки. Новото дело бе изпратено в Грузия, за да бъдат уточнени наличните сведения за връзките на Градова с неотдавна разобличените врагове на народа Паоло Яшвили и Тициан Табидзе. Най-забележителното бе, че по това време Еренбург непрекъснато пътуваше зад граница и публикуваше в „Правда“ вълнуващи репортажи от театъра на военните действия в Испания.

Нугзар се почувства по-бодър от това обстоятелство и си помисли, че с малка хитрост би могъл да се опита да спаси Нинка и семейството ѝ. Все пак нещо като дан на младостта. Всеки имаше в душата си „онази нощ“, онова облаче златно на гърдите на скалата великан, а той си имаше проклетата Нинка с нейната пищна кестенява грива и вечната буря в яркосините ѝ очи.

Заедно с цял наръч други дела предаде нейното на най-мързеливия от сътрудниците си и направи така, че то да изглежда най-незначително. Минаха няколко седмици, след което Нугзар се заеде с мързеливия, направи го на нищо и го премести на по-ниска длъжност в Кутаиси. Разпредели делата между по-пъргави сътрудници, а що се отнася до заветната папчица, метна я на дъното на отиваща в архива кутия. Там можеше да преседи во веки веков, ако, разбира се, Москва неочаквано нещо не се сетеше. Тогава вече – сбогом, синеока нощ, синеоко облаче! – можеше да стовари цялата вина върху мързеливия. Впрочем по всички признаци в разгара на масовия революционен терор в Москва също цареше голяма каша, а може би точно оттам се разпространяваше тази миризма.

Нугзар следеше публикациите на Еренбург, четеше всичко внимателно и одобрително кимаше с глава: силен публицист, могъщо перо, истински антифашист!

Докато не се стигна до днешния изненадващ удар откъм най-неочакваната страна. Самият Лаврентий знае за моите връзки с Нина! Може би вече беше арестувана и сега ще ми бъде предложено аз да водя следствието, за да „предотвратя клюките сред другарите“? А може би ще ме уличи в лъжа, ще избухне, ще измъкне браунинга, който винаги носи във вътрешния джоб на самото си – точно над далака, и ще ме застреля тук, както съм на едно коляно, като католик в храм? Имал е такива случки. Да, да, всички знаят, че няколко души са тупнали на килима направо в кабинета му. След което викал служителите си и им казал: „Внезапен финал, нещо не беше наред със сърцето му. Почистете и сменете килима!“ Какво пък, така ми се пада. Жалко само, че ще бъде куршум, а не мраморно преспание, но поне веднага ще се изравня по всички показатели с вуйчо Галактион и няма да водя следствието на моето нощно облаче...

Берия се приближи с две чаши, напълнени с удивителен на цвят – тъмен дъб с оттенък на вишна – „Греми“.

– Стани, Нугзар, престани да се правиш на глупак!

Нугзар скочи, взе чашата от ръцете на „вожда на трудещите се от Закавказието“, чукна се и я изпи на екс. Берия се расмя:

– Обичам те, подлецо!

Остави чашата си, натисна раменете на Нугзар, накара го да седне на канапето и сякаш като със свредел надникна дълбоко в очите му.

– Радвам се, че винаги ме разбираш правилно, Нугзар. Сега чуй новините. Дните на маршал Ежов са преброени. Местят ме в Москва, разбираш на какво място. Направо вдясно от Него. Ще дойдеш с мен.

Двадесета глава Мраморните стъпала

Мрак и вцепенение царяха в дома на Градови. Изглеждаше, че останалите членове на семейството се страхуват да правят излишни движения, за да не разпилеят остатъците топлина. Това напомняше времената на военния комунизъм, когато нямаше с какво да се топят, макар че днес не беше проблем всички стаи да се отопляват с отлични „старорегимни“ печки, а от кухнята често се носеше миризмата на вкусно ядене. От всички обитатели на Сребряни Бор единствена Агаша като че ли проявяваше засилена активност: непрекъснато тичаше с камари чисто бельо, пререждаше бурканите с туршии и сладка, постоянно замесваше тесто, къпеше стари одеяла и пердета, командваше огняря и шофьора на Борис Никитич, ходеше за пресни продукти на Инвалидния пазар. Така минаваше денят ѝ, а вечерта се натрупваха нови грижи – да накара децата да седнат на вечеря, да провери леглата им, да сервира масата, да я раздигне и едва тогава да се свие някъде в кабинета до Мерюшка и да поседи с музиката на великолепни композитори от миналото.

От гражданка от Замоскворечието⁶⁹ на неопределена възраст Агаша започваше да се превръща в бабичка на неопределена възраст, да се чудиш как успяват, как се изхитряват толкова дълго и безспирно да мъкнат товара си. Много, много отдавна, когато все още беше госпожица от гилдията на дребните търговци, на един празник по случай Сирница бе настинала страхотно и получи двустранно възпаление на яйчниците. Оттогава остана бездетна и без семейство – кой щеше да я вземе такава? – и домът на Градови се превърна в семейство за нея, в единствен пристан сред световния, както тя казваше, хаос. Сега, когато усещаше, че домът се разпада, борейки се с вътрешния си страх, Агаша тичаше, облизваше и изстъргваше всичко, пак както тя се изразяваше – узаконяваше всичко. Струваше ѝ се, че не може да рухне толкова гледан, топъл, сит и „узаконен“ дом! Какво да направи, какво да измисли, та да не се движат останалите из него тъй, сякаш вечно им е студено? Въпреки всичко беше студено, болезнено и неудобно. Мери се върна от Тбилиси не на себе си, повече не ѝ идваха никакви смели идеи. Настроила се бе изцяло на трагична вълна, само чакаше кой ще е следващият: Циля, Бо или

69. Замоскворечие – исторически район на Москва на юг от Кремъл, на десния бряг на Москва река. – Бел.пр.

единственото ѝ останало дете, тоест Нинка, или пък и за внуците ѝ щяха да дойдат тези безжалостни и уверени в непогрешимостта си злодеи.

Когато идваше със Сава и Еленка да подишат чист въздух, Нина не можеше да понесе застиналия трагичен поглед на майка си и започваше да вика: „Престани да ме гледаш така!“ Мери безпомощно бърбореше: „Ниночка, така се страхувам, с твоето минало...“ Нина престорено се размиваше, сядаше до майка си и я целуваше. „Майче, ама не можем ей така да седим и да чакаме... Искаме да живеем! А миналото... че какво му е на миналото? Нима не разбираш, че сега не прибират за това? Тогава да, а сега арестуват за нищо.“

Мери я гледаше – толкова уверена, дори безстрашна, изпълнена с хумор и предизвикателство, и малко се поуспокояваше: може пък наистина сега не арестуват дръзките? Затова пък Цецилия Розенблум с нейните несъобразителност, занемареност и марксистко-ленинска обсебеност ѝ се струваше абсолютно обречена. Всяко нейно пристигане в Серебряни Бор изглеждаше на Мери чудо: как, още ли не бяха я арестували? Все още ли пише апелационни и касационни жалби, докладни до висшестоящите партийни органи, все още ли доказва невинността на Кирил, принадлежността му към генералната линия, към Сталин? Тя също я успокояваше: „Мери Вахтанговна, нали разбирате, че сега преминаваме през неизбежен и необходим исторически цикъл. В условията на построяването на социализма в една отделно взета страна периодично възникват условия за изостряне на класовата борба. Сега този цикъл е към края си, идва времето на изводите, на обобщаване на резултатите и коригиране, нали разбирате, подчертавам, на коригиране на взетите мерки. И в резултат на това коригиране съм сигурна, че Кирил Градов ще се върне към нормален плодотворен труд. Не можем да си позволим да пилеем такива безупречни кадри!“ „Кои са тези «ние», Циленка?“ – печално питаше Мери. „Ние сме партията“ – уверено отговаряше снахата. Дявол ви взел всичките, мислеше си свекървата. Оттегляше се в единственото си убежище – при пианото, и започваше да се разхожда по минорните гами.

В къщата се появяваше някакво подобие на мажорна нота само в редки случаи, след особено сложни и сполучливи операции, извършени от Борис Никитич. Тогава се отваряше бутилка вино от така наречената „московска колекция на дядо Галактион“. Агаша измъкваше от печката баница като че ли отдавна е била там и само е чакала, децата се оживяваха и весело бърбореха, забравили за изчезналите си родители, след вечеря професорът молеше жена си да изсвири нещо „от стария

репертоар“ и тя със свито сърце го правеше.

В живота на Борис Никитич, от една страна, сякаш нищо не се бе променило. Пак четеше лекции, оперираше, ръководеше експерименталната лаборатория, консултираше болни, включително и от поликлиниката на Кремъл. Пак му се налагаше понякога да прекъсва обяда си и дори да става нощем за спешно повикване. Трябва да кажем, че никога не бе роптал срещу тези тревоги, винаги тръгваше затам, където го очакваха, защото точно такива екстремни моменти влизаха в неговата „философия на руския лекар“, завещана му и от баща му Никита, и от дядо му Борис. На Мери ѝ се струваше, че той се хвърляше към тези повиквания с неестествено бързане, излизаше пред вратата още преди да пристигне колата като че ли домът го потискаше и използваше всеки удобен случай, за да го напусне по-скоро.

Старият Питагор смяташе за свой дълг винаги да изпраща господаря си до вратата. Сега седеше до Бо в очакване на колата. С вдигната яка и нахлупена шапка професорът гледаше към края на улицата, понякога отпускате ръка върху главата на Питагор и произнасяше безсмислено: „Така, така, Питагор, така“. Кучето го гледаше с влюбен, но все пак недоумяващ поглед: при целия си ум не можеше да проумее докрай какво се случва вкъщи.

Работата нощем винаги беше вдъхновявала Градов. Помощта, оказана през нощта, беше двойно по-благородна. Нощният пациент, кой знае защо, му беше особено скъп който и да бе той, въпреки че сред нощните пациенти сега се сблъскваше със странни случаи. Единият например неотдавна накара професора да изпадне в дълбока обърканост, в мъчителни размисли – както практически, така и философски, впрочем... впрочем нека по-късно да разкажем за тези размисли, а засега ще повторим, че откъм професионалната му страна животът на Борис Никитич Градов не се беше променил.

Друго нещо бе общественият живот на именития деец на съветската медицина. Преди се налагаше да се спасява от покани в президиуми, от разговори с журналисти, от приемане на чуждестранни делегации на приятели на Съветския съюз. Сега сякаш го бяха изключили, като зловещият признак бе отстраняването му от така наречения обществен, изцяло фалшив и идиотски съветски живот. Имаше и други признаци на съгъстяващи се облаци – преди всичко погледите на сътрудниците в института, в клиниката, в лабораторията. Все по-често улавяше насочени към себе си крадливо – любопитни погледчета – как така, още сте тук, а не там?, – често забелязваше липсата на поглед, отместване на очите,

бързо съсредоточаване върху друг предмет, притворени от внезапно хрумнала мисъл очи какво да се прави, хората наоколо бяха учени, замислени. Понякога забелязваше погледи, изпълнени с мълчалива симпатия, които също бързо се изплъзваха, той си ги наричаше „плашливи газели“.

Това постоянно усещане за съгъстяващи се облаци измъчи Борис Никитич. Чувстваше се в клопка. Ако беше сам, би отправил предизвикателство – щеше да се откаже от всички чинове и постове и да замине на село, в селска болница или дори в Средна Азия, в планински аул. Уви, не можеше да си го позволи: щеше да пострада не само той, а да си изпатят всички, които зависеха от него, любимото му семейство, а и нитканите в занданите нямаше да спечелят от това.

Един от пациентите му от Кремльовка⁷⁰ го бе посъветвал да напише прочувствено писмо до най-високо място и дори му даде да разбере, че ще следи как се движи то. Борис Никитич възприе съвета, залови се упорито със съставянето на текста, мъчи се, задрасква в търсене на победителни, верноподанически, но същевременно достойни фрази, мислеше дори да привлече на помощ професионална литераторка, тоест поетесата Нина Градова, но неочаквано откри, че този пациент, неговият доброжелател, току-що е изчезнал, пропаднал е катастрофално под повърхността на живота и тя след него веднага се бе затворила.

Така всичко продължаваше в ужас и вцепенение, с предпазливи стъпки и приглушени фрази, когато веднъж в неговия клиничен кабинет зазвъня телефонът и женски глас като звънтящи фанфари от разтърсващ цялото същество ентусиазъм произнесе:

– Борис Никитич, скъпи професор Градов, обаждаме ви се от Краснопресненския районен комитет на партията! Току-що текстилните работници от Красная Пресня предложиха кандидатурата ви за депутат във Върховния съвет! Искаме да знаем съгласен ли сте да бъдете посочен за кандидат за най-висшия орган на властта в нашата страна, да представлявате в него чудесната ни медицинска наука?

– Извинете, но това ми звучи както някаква неуместна шега – измърмори Градов.

Гласът се разсмя ласкаво и радушно, направо в стила на филма „Волга, Волга“. Ама че разсеян професор, откъснал се от живота мъдрец. Не знае, че из цялата страна се провежда кампания за издигане на кандидати!

70. Така московчани са наричали Централната клинична болница. – Бел.пр.

– Каква ти шега, скъпи професоре, сега идваме при вас – от районния комитет и от районния изпълнителен комитет, и тъкачки, и журналисти. Та това събитие е толкова радостно и уникално – тъкачките предлагат професора по медицина!

Градов хвърли слушалката, закричи бясно из кабинета, едва не заръмжа. Страна на идиоти! Хвърлят децата в затвора, а бащата го избират във Върховния съвет! Да се спасява! Без да си дава сметка какво се случва, нахлузваше палтото си – в къщи, в къщи! Единственият му инстинкт все още работеше и го караше да бърза към родния покрив, но на вратата вече чукаше секретарят на партийния комитет, същинско нищожество, сбор от низки емоции, който през цялото време го беше гледал като настръхнал глиган, а сега се разплуваше като яйце в тиган.

– Борис Никитич, скъпи, каква чест за целия институт!

Денят премина в немислима, наистина абсурдна въртележка.

Притичаха „плахите газели“, а в очите им възторг и обожание: значи всичко е преминало, вече е в историята? Любопитстващите също напиреха, в погледите им се четеше въпрос: значеше ли това, че щяха да освободят и синовете на Градов? Домъкнаха се и журналисти от „Московская правда“, „Медицинская газета“, „Известия“, нахлуха с моливчетата си. Как реагирахте на тази поразителна новина, другарю професор? Пъхнал се в креслото и не мърдайки от него, мърмореше в отговор: „Много съм поласкан, но едва ли съм достоен за такава чест...“ Всички възхитено се смееха: вижте какъв темерут, истински човек на науката!

Първата изненада премина, замисли се за неочакваното издигане, което без съмнение беше изкомандвано отгоре, от много високи върхове, и все повече го обхващаше мрачно чувство: нещата бяха забъркани с говна. Три пъти да помислиш, преди да поемеш този спасителен пояс. Вечерта Мери реагира съвсем еднозначно на новината:

– Нима ще отидеш при тези дебили, Бо?! Нима ще вземеш участие в комедията с изборите?! Ще дадеш името си на палачите?!

Нищо не отговори и се прибра в спалнята, като затръщваше по пътя си всички съществуващи врати. Навън го чакаше кола, за да го откара на събрание на възторжените текстилни работници. Напусна спалнята парадно облечен: тъмносин костюм, вратовръзка на райета, безупречен джентълмен, ако не бяха трите големи варварски ордена на гърдите му.

– Някои могат да си позволят гневни риторични възгласи, но аз не – каза той както винаги в момент на караници, като се обръщаше към бюста на Хипократ. – За разлика от някои безотговорни и лекомислени хора не мога да отхвърля този унизителен позор. Налага ми се мисля за

тези, които са в беда, и за семействата, които може би бих могъл да спася с позора си. Налага ми се да мисля за института и за учениците си! – С умерена ярост вдигна юмрук, погледна къде е най-добре да удари и прасна масата за хранене, която яко затрепери, след това викна: – В края на краищата за болните, дявол да го вземе! – и излезе.

В последния момент преди да затръшне вратата, забеляза, че Агаша се кръсти и Мери след нея. И двете са доволни, помисли си той. Много доволни, ако не и щастливи. Макар и временно, но катастрофата бе отминала, опората нямаше да рухне.

„Стана по-добре да се живее, стана по-весело да се живее!“ – гласеше късото изречение, или по-точно твърдение, а може би по-скоро точно наблюдение, изписано с огромни червени букви по прозорците на Централната поща и обградено с електрически крушки. Следваше името на внимателния наблюдател – И. Сталин, и неговият гигантски портрет. Точно на него се приписваше всичко – подобряването и по-нататъшното повеселяване на живота. Това се отнасяше особено за витрините на магазините на улица „Горки“. Както пишеха във вестниците: „Има с какво да се похвалят московските гастрономи в тези предновогодишни дни!“ И гирлянди колбаси, и пити кашкавал, пирамиди консерви аншоа, щедри купчини бонбони, обвити със сребро гърла на бутилки като парад на императорски кирасири. Затова и човешката руменина по-живо се мяркаше сред падащия сняг, и смехът беше станал някак по-вкусен, и очичките изглеждаха по-бойки. „На световните конкурси от всички най-добре звучат съветските цигулки, от всички най-ярко блестят усмивките на съветските весели момичета...“

Уви, в нашето семейство все още бяха останали изроди, които не се радваха на нищо. Трима такива вървяха нагоре по главната магистрала на столицата, двама прилични на външен вид мъже и една дори привлекателна жена. И тримата пушеха в движение – това е то интелигенцията. Бяха Сава Китайгородски, Нина Градова и старият ѝ приятел от тифлиските времена, художникът Сандро Певзнер.

Току-що бе пристигнал иззад планините и веднага се отби при Нина, която толкова години беше мечтал да види, а споменът за нея не се бе замъглил нито с вино, нито с романи, нито с живопис. Много се вълнуваше как ще го посрещнат омъжената Нина и нейният съпруг лекар, но те го посрещнаха прекрасно, едва ли не сърдечно, веднага му показаха, че е „свой“, тоест човек от техния кръг, на когото вярват и от когото очакват ответното доверие. Сава каза, че ще отиде за „гориво“, Сандро естествено като грузинец не му позволи да тръгне сам на тази

благородна експедиция, тогава и Нина се залепи за тях, така че решиха и тримата да се разхождат, да покажат на южняка новия център на Москва.

В магазина се разигра малко неприлична сцена. Сандро не позволяваше на никого да плаща. Забелязал Нина при касата, втурваше се към нея с пачка банкноти, видял, че Сава се готви да плати, тутакси го изтласкваше с рамо, хвърляше на касиерките пари и викаше: „Не ми връщайте!“. С други думи, грузинец, богат щедър гост, източен търговец. Между другото живописиста не му носеше почти нито копейка и той работеше за скапана заплата в Художествения фонд, разпространявайки из предприятията картини и бюстове на вождовете. Този Певзнер беше типичен грузинец, а и изглеждаше такъв с мустачките си, с голямата барета и демисезонното си палто реглан с колан. Учудваща е способността на евреите да придобиват чертите на народите, сред които живеят. Безпогрешно ще различите руския Певзнер от полския, а между грузинския и турския Певзнер няма нищо общо. Тъй или иначе, с натежали от бутилки джобове тройката напусна гастронома и бавно тръгна нагоре, към улица „Большая Гнездниковска“. Равномерно, леко завихряйки се по ъглите, падаше мек сняг. В тълпата се мяркаха хора с елхи на рамо. Дядомразовците по витрините бяха в съседство с бащата на трудещите се от целия свят, който неизменно им напомняше за преходността на тази ежегодна идилия и за вечността на петилетката. Сандро разказа на Нина и Сава страшните тбилиски новини: „Тициан е арестуван и изчезна, Паоло се застреля... «Сините рога» са обявени за меншевишка подривна организация. Стъопа Калистратов е арестуван и осъден като троцкист. Май е получил десет години затвор и пет години лишаване от права. Според слуховете Отари просто е бил умъртвен в НКВД...“

Нина си свали ръкавицата и за секунда допря с длан бузата на Сандро. Слухове за страшните арести сред грузинската интелигенция отдавна бяха започнали да стигат до Москва. Сандро потвърди най-ужасните. Никакъв „хумор на осъдените на смърт“ нямаше да помогне – унищожаваше се животът не само на арестуваните, но и на останалите на свобода, миналото започваше да зее с огромни празни кубове, а най-страшното беше, че веднага се опитваха да прикрият празните обеми с плосък двувъцветен фалшификат.

– Не си ли женен, Сандро? – попита тя.

– Къде ти – въздъхна той. – Приятелите ти изчезват и ти го очакваш всяка минута, нима ти е до женене? И любовница е сложно да имаш в такива обстоятелства.

– Аха, любовница! – подхвърли Сава.

– Да, да – кимна няколко пъти Сандро. – Моята вечна мъчителка. Нина я познава.

– Той има предвид живописиста си – обясни Нина. – Какво рисуваш сега, Сандро?

– Риби, птици, дребни фигурки на еленчета, късчета от пейзажа, предмети, свързани с храненето, всичко в някакви фантастични комбинации. Общо взето, достатъчно, за да ми се припише формализъм. Аз – нали знаеш как е? – понякога отнасям две-три навити платна на леля си в Баку. Може пък нещичко да се запази.

– Май все пак вълната започна да спада – обади се Сава, – личи си, когато живееш в многоетажна сграда.

– Чуйте ме, приятели!

В речта на Сандро, съпроводена с жестикулации, понякога се мяркаха някакви странни движения, имащи нещо общо с театъра на марионетките. Така и сега той се обърна наляво и надясно, тоест към Нина и Сава, държейки ръцете си сгънати в лактите с дланите нагоре.

– Чуйте ме, художникът винаги е глупав, интелектуално изостанал човек. Не разбирам какво става. Исторически, философски не намирам обяснение на тези неща. Не може ли да ми обясните?

– Сава може да ти го обясни, има собствена теория – подхвърли Нина.

Сава започна:

– Цялата съвременна история на Русия изглежда като редуването на последователни вълни. Това са вълните на възмездието. Февруарската революция е възмездие за нашата висша аристокрация заради нейното високомерие и тъпо равнодушие към народа. Октомври и Гражданската война са възмездие за буржоазията и интелигенцията заради налудничавия призив към революция и подстрекателство на масите. Колективизацията и разкулачването са възмездие за селяните заради жестокостта им в Гражданската война, избиването на духовенството, заради масовата анархия. Сегашните чистки са възмездие за революционерите заради насилието над селяните... Не е възможно да се предвиди какво ни чака за напред, но логично може да се предположат още няколко вълни, докато приключи целият цикъл на лъжливи стремежи...

Сандро замислен направи няколко крачки и се обърна към Сава:

– Знаете ли, Сава, готов съм да приема теорията ви.

– Но това е метафизика – с известна лукавост рече Нина.

– Точно така! – възкликна Сава.

Няколко минувачи се обърнаха към него. До един афиш стоеше човек с бастун и лула между зъбите, очевидно чужденец – те сега бяха редки гости в Москва, затова мигновено се различаваха сред хилядната тълпа, – извади лулата от устата си и внимателно ги погледна.

– Нещо се развикахме – усети се Нина. – Забравихте ли, че „живеем, не усещайки под себе си страната, думите ни не се чуват и на десет крачки, а където стигат за половин разговорче, там ще ти припомнят кремълското планинарче“?

– Не е ли от Осип? – попита Сандро.

– Да, и казват, че това му е струвало живота – отвърна Нина.

– Нима Осип?...

– Не се знае точно, но във всеки случай е там.

Сандро бързо се прекръсти.

– Кръстиш ли се, Сандро? – тихо попита Нина.

Той се смути и не отговори.

Чужденецът – американският журналист Таунсенд Рестън, дълго гледа след тази тройка, докато гърбовете им не се скриха зад пелената от сняг и мяркащите се заснежени минувачи. Току-що беше пристигнал, хвърли куфара си в „Национал“ и излезе на първата си вечерна разходка. Тези разходки преди му предоставяха ключа за забележителните му статии. Фалшът, който беше очаквал да види, все пак го поразил, тъй като вече явно бе придобил устойчиви постоянни форми и на никого, с изключение на него, не му изглеждаше като фалш. Още по-невероятно бе да се видят сред този общ зловещ театър сравнително млади хора, които бавно вървяха по течението на тълпата, потънали в сериозен, тъжен и съвсем чужд на фалша разговор. През тези години Рестън така и не бе научил руския и затова не можеше да улови и капка смисъл, но самият вид на тази троица легна върху още празните страници като някакъв епиграф.

Няколко дни преди Нова година в Големия кремълски дворец беше насрочена сесия на току-що избрания Върховен съвет. Едва ли не след скандал във ВОКС Рестън получи пропуск за първото тържествено заседание. Знаеше, че нищо няма да види от балкончетата за чуждестранния печат, с изключение на президиума, меко аплодиращите вождове и ликуването в залата. Впрочем колега от „Таймс“ му беше казал, че там действително нищо друго няма да има освен меко аплодиращи вождове и ликуващи депутати. Да, мислеше си Рестън, тук нещата вече бяха

вързани здраво. Напразно понякога обиждаха болшевиките като „червени фашисти“, те бяха много по-сурови от италианските оперетни злодеи. Май по-скоро Мусолини би могъл да бъде наречен от някого в яда си „черен болшевик“. Само един в света би могъл да се равнява с Йосиф – Адолф. Двадесетият век процъфтява в две форми на възхитителен социализъм – класов и расистки.

Рестън не се решаваше открито да изразява тези мисли в статиите си. Заради изказванията си за съветския режим отдавна в ляволибералните кръгове си беше спечелил репутацията на „реакционер“. Към които преди сам се причисляваше! Западната интелигенция отхвърляше расовата, затова пък лесно кълвеше на класовата примамка. Поне с намеци, с посочване на сходства той се стареше да прокара идеята за почти пълната идентичност на двата режима. Уви, либералите не можеха да схванат тази проста мисъл. Дори избягалият от нацистите Фойхтвангер ръкопляскаше на болшевиките. Позволяваше да го правят на глупак с „откритите процеси“. Наистина засега Сталин все още не притиска евреите, но ще стигне и дотам. Писателите обаче с редки изключения не виждат същността, а наблюдаваха страшни събития. Без никакво съмнение двата режима, независимо че сега взаимно се проклинат, в най-близко време щяха да се сближат. А след още някое време щяха да ударят Запада. Германската индустрия и руските ресурси – атлантическата цивилизация нямаше да издържи подобен удар. В света щеше да се установи режим, в който нямаше да има нито леви, нито десни либерали. С думата „либерал“ гестаповците и чекистите щяха да си бършат задниците.

За какъв дявол пристигнах тук, нима всичкото това не го знаех и без да пътувам до Москва? За какъв дявол непрекъснато се мъкна в тази страна? Какво ме привлича? Дори любовница нямам тук. Жените хукват да бягат веднага щом разберат, че съм американец. Чистките, разстрелите и лагерите като че ли вече са убили всичко живо тук. И дърветата изглеждат наплашени до крайност. Преди все още можеше да се поговори с някого на улицата, можеше отчасти да се разчита на преводача. Сега преводачите на ВОКС всяка минута са под немигащото око на ЧК. Обикновените хора не могат да скрият, че смятат тези преводачи за действащи офицери от ЧК. Какво ще преведат и какви ще бъдат последниците за събеседника? Така и не си седнах на задника да науча руски през тези години, пияница и мързеливец такъв. За какъв дявол пак съм се домъкнал и ходя като глухоням по тези улици, че и не съм сам, а винаги с опашка. Май само сега поради по-широкото пространство са се откъснали...

С тези мисли известният на Запад политически наблюдател Таунсенд Рестън стигна до паважа на Червения площад, по който се беше разхождал още в самото начало на повествованието ни заедно със „сменяния жалоните“ професор Устрялов, безследно изчезнал сред плетеницата на така и несменилите се жалони. Площадът бе излизан до последната прашина, изметен така като че ли неотдавна не бяха валели снегове. В прозрачното тъмносино небе ясно се очертаваха осветените от силни лампи кули и зъбчати стени, вееха се знамена. Както винаги, огромните портрети на вождовете създаваха у Рестън усещане за сюрреалистичност.

По целия площад поединично и на групи, без да бързат, вървяха хора. Всички в една посока – към вратата на Спаската кула. Преди обикновено се редяха послушно на опашка пред ленинското тяло, спомни се Рестън, а сега пред мавзолея нямаше никого с изключение на караула. Какво ли ставаше? Аха, съобрази той, отиват на сесията. Вървяха депутатите, „господарите на страната и съдбата си“, както му бяха обяснили във ВОКС.

Хората се движеха весели, закръглени, топло или дори прекалено топло облечени. Немалко бяха азиатците, точно те се движеха на малки групички. Сред фигурите и лицата, отразяващи изключителната простота на народните избраници, Рестън изведнъж забеляза и лице на интелегент. Възрастен човек с мека шапка и чудесно старо палто, очила, брадичка, с бастун в ръката. Помисли си – защо да не поговори с този господин? Възможно беше да знае чужди езици...

Човекът беше Борис Никитич Градов, депутат във Върховния съвет на СССР, избран от трудещите се от Краснопресненския район на Москва. Отиваше на тържествената сесия в Кремъл и си припомняше сутрешния разговор с жена си.

Момчетата бяха на училище, а Верулка – в детската градина. Мери и Агаша им подготвяха изненада – украсяваха новогодишната елха. Както винаги, чудесното дръвче докара Слабопетуховски. Игралки имаше в изобилие. Децата щяха да се върнат, да ахнат и да затанцуват. Осиротели при живи родители, на тях особено им бяха необходими такива празници.

Мери неочаквано хвана мъжа си за копчето и го замъкна в кабинета. „Слушай, Бо, дали да не обясним на децата какво е коледна елха, що за празник е, откъде е дошъл, изобщо всичко, а?“

След това предложение Борис Никитич, както бе започнало да му се случва, се обиди едва ли не до сълзи. Обиди се и се разсърди.

„Прости ми, Мери, но имам впечатление, че постоянно ме изпитваш! Какво означава това? Още веднъж искаш да покажеш, че съм боклук, че никога не мога да кажа «не» на онова, което мразя, и «да» на това, което обичам. Това ли искаш да кажеш?“

Мери умолително притисна ръце до гърдите си: „Защо говориш така, Бо, мили мой?! Кой, ако не аз, знае какъв кръст носиш! Как мога да те изпитвам? Задах ти въпроса като на най-близък и мъдър човек. Просто и аз не знам. Страхувам се: ами ако навредим на децата, обяснявайки им за Христос...“

Борис Никитич веднага разбра всичко и се засрами от обидчивостта си. Прегърна старата си приятелка, обля го топла вълна на нежност. „Прости ми, Меричка, за избухването. Това емоционално напрежение, с което живеем всички... Знаеш ли, струва ми се, че сега не е нужно да запознаваме децата с религията, трябва да поизчакаме. Те са много откровени, лесно се паят, а в тяхното положение това може да им навлече беда. Знам, че религията ти е станала по-близка и това ти помага. Поярвай, и мен самия понякога ме тегли към някой таен храм.“

Днес всеки храм беше таен и сега той стоеше пред него. В тази тържествена вечер на сталинския парламент „Василий Блажени“ също беше осветен и сякаш беше придобил нов обем в прозрачната нощ. Както сега пишеха за него по вестниците: „Влиза в историческия ансамбъл на Червения площад.“ Явно вече се бяха отказали от плановете за събарянето му. Казват, че след взривяването и стрелбата с оръдия по храма „Христос Спасител“ въпросът с „Василий Блажени“ бил решен, но неочаквано главният архитект на столицата се разбунтувал: „Ако искате да взривявате «Василий Блажени», взривявайте го заедно с мен.“ Синклитът на вождовете, пак според слуховете, бил смутен, отложили решението, а сетне директивата била сменена на „запазване на историческите ансамбли“.

На Борис Никитич неудържимо му се прииска да се прекръсти пред храма. Ей тъй, както онзи архитект, да отправи предизвикателство към всички, да си свали шапката и да се прекръсти. Свали си шапката, все едно, че за секунда му е станало топло, и се прекръсти под палтото, ситно, но три пъти. В тази му срамежливост се таеше не само съветският страх, а и цялото му позитивистко възпитание, което баща му Никита му беше дал с одобрението на дядо му Борис. Сега на това възпитание май му се виждаше краят. Червеният вихър, който идваше иззад тези зъбчати стени, подкопаваше вратата в „рациото“, в „тържеството на човешкия разум“, дори в нищо невинната еволюционна теория.

Философията се бе разклатила, страстно му се искаше да акостира до някакви други, съкровени брегове.

Неочаквано някакъв човек изпревари професора, приповдигна шапка и каза на английски:

– Excuse me, sir, by any chance, do you speak English?⁷¹

Борис Никитич се слиса. Това беше толкова неочаквано, че той дори леко се олюля и се подпря с бастуна си в паветата. Английски тук, близо до тези стени, близо до... Сталин? Като че ли въздухът на това място не би трябвало да пропуска подобни звуци.

– Yes, I do⁷² – промълви той като ученик.

Непознатият приятелски се усмихна. Градов смутено му отговори с усмивка. О, Боже, какъв незнаен непознат бе пред него, какъв шокиращ чужденец!

– Would you be so kind, sir, to give me a few minutes? I am American journalist⁷³ – каза Рестън. Беше много радостен: каква сполука – да поговори с руски интелегент от старата школа без помощта на преводачите от ВОКС!

Без да отговори на въпроса, Борис Никитич залитна настрана и рязко закрочи, едва ли не побягна, ами да, именно побягна надалеч. Американски журналист! Какво става, пак ли ме подлагат на изпитание, и то на такова ужасно изпитание! Да говоря без посредник с чужденец, при това с журналист, когато синовете ми са в затвора, когато самият аз отивам в тяхното леговище, когато съм на две крачки от Сталин... не, това е прекалено!

Стремително се движеше към Спаската врата, сякаш търсеше скривалище зад нея. Наложил се обаче да спре – пред вратата червеноармейци проверяваха депутатските удостоверения. Чак тук се опомни, овладя дишането си и избърса с длан потта от челото си. Страхливец и роб, каза си той. Позор. Зад него, направо над рамото му, мъжки глас сочно произнесе: „Браво, професоре. Точно така трябва. Мотаят се тука всякакви и душат.“ Градов не се обърна и мина под арката. Сянка на сова се мярна над него в късия ехтящ тунел.

Депутатите бавно – така им беше казано: бавно, тържествено, другари! – се изкачваха по мраморните стъпала на Големия Кремълски дворец. Покрай цялото първо стълбище и на междинната площадка имаше

71. Извинете, сър, случайно не говорите ли английски? – Бел.пр.

72. Да. – Бел.пр.

73. Ще бъдете ли така добър, сър, да ми отделите няколко минути? Аз съм американски журналист. – Бел.пр.

репортери, фотографи и оператори от кинохрониката. Светеха ослепителни прожектори. По лицата на депутатите се четеше огромно тържествено щастие. Особено добре го правеха онези от Средна Азия – лицата им сияеха с искрено обожание към стоящите горе. А там, на върха на стълбището, меко ръкопляскайки и усмихвайки се, очакваха пратениците на народа членовете на Политбюро на ВКП(б) и в центъра на групата, в светлосив кител и високи ботуши от шевро, стоеше Сталин. Ръкопляскаше на всички и на всеки поотделно, а някои от депутатите задържаше, за да им каже и да чуе няколко думи.

Градов се изкачваше заедно с млад авиоконструктор, когото беше срещнал във вестибюла. Познаваха се от Дома на учените, за него говореха като за гений на аеродинамиката, освен това някога май беше ухажвал Нина. За разлика от гостите от слънчев Узбекистан конструкторът неясно защо непрекъснато си поглеждаше часовника и все говореше на Борис Никитич нещо за перспективите за ракетно сондиране в горните слоеве на атмосферата. Градов не го слушаше, а наблюдаваше как с всяка крачка се приближават матово проблясващите, с безупречен черен цвят ботуши. С вътрешно потреперване си спомни тези крака без ботуши, своята ужасна тайна. Тя беше толкова дълбока и смрадлива, че би бил щастлив веднъж завинаги да я забрави.

– Йосиф Висарионович, изкачва се знаменитият хирург професор Градов – без да спира меко да ръкопляска, каза Молотов. Всички стари другари на Сталин пред хората вече се обръщаха към него на име и бащино, докато той ги наричаше както преди – Вячеслав, Клим...

– Кой е? Младият или старият? – присви очи Сталин.

Коба се преструва, помисли си Молотов. Много добре познава и двамата.

Ами ти защо се преструваш, Скрябин? – помисли си Сталин. – Нали много добре знаеш, че познавам Градов.

– Възрастният, с рите ордена – отвърна Молотов.

Сталин му хвърли насмешлив поглед:

– Запознай ме, Вячеслав!

Да, Сталин познаваше Градов, но нямаше ни най-малко желание да издава държавна тайна дори пред малцината, които я знаеха, по-специално пред Молотов.

Преди три месеца на близката вила в Кунцево посред нощ генералният секретар се гърчеше в конвулсии. Мярна му се дори мисълта – дали пък не умирам? Не го беше страх за себе си, а за делото. Историята

не можеше да се спре, но можеше да се забави, и то задълго: не всяка година се появяваха такива последователни и упорити вождове, хора с колосален кръгозор като този мъченик на конвулсиите, бедното момче Сосо; мислите му вече леко се объркваха. Конвулсиите не се бяха появили от само себе си. Всичко започна от голям банкет в чест на покорителите на Арктика, където май беше похапнал твърде много. Оттам отидоха на вилата на новоназначения народен комисар на вътрешните работи, земляк Лаврентий. Там в по-интимен кръг пиха много и танцуваха с приятелки. Нямаше обаче позиви за голяма нужда, а пак му се бе отворил апетит. Призори Берия сервира такава маса с кавказки деликатеси, че Сталин не можа да се удържи от ново преяждане. Комбинацията от орехово сациви и карски шишчета със сос ткемали винаги предизвикваше запек, но преди Сталин успяваше да се справи с тази досадна „дамска“ болест, както казваха някога в семинарията, без странична помощ, по дявовия начин, с помощта на двата пръста. Този път обаче дявоят начин не помагаше. Минаваха ден след ден, но не носеха облекчение. Сталин ставаше все по-тежък, все по-мрачен, на заседанията на правителството изпадаше в ярост, настояваше за незабавно почистване на страната от всички врагове на народа! Не се решаваше да каже на постоянно дежурещите около него лекари от НКВД какво го измъчва: нямаше никакво желание да произнася пред тези магарета думата „запек“, да поставя вожда на трудещите се в „дамско“ положение. Лекарите пък на свой ред трепереха от страх да направят такова позорно предположение по адрес на вожда. Ден след ден Сталин геройски се бореше със стоварилото му се изпитание. Усамотяваше се в личните си стаи, до които никой нямаше достъп, с часове седеше на гърнето, преглеждаше стари вестници със статии на вече арестувани другари по оръжие, убеждаваше се в правотата си – правилно са арестувани другарите! – и чакаше блажения миг. Но той не идваше. Струваше му се, че коремът му е вместилище на олово, или по-точно, на масивно парче олово. Главата му започваше да се замотава, мяркаха му се някакви мисли за майка му, а това твърдо говореше за обърканост, оловото вече стигаше почти до гърлото му. Да го бяха разделили на по девет грама и като рояк да ги изстрелят по света, тоест няма съмнение, другари, че си имаме работа с явни признаци на оловно отравяне, за което често предупреждаваха большевиките. Точно в такъв момент отвори вратата, изкрещя: „Лекар!“, и рухна на дивана. Притичаха лекарите от НКВД:

– Какво ви е, другарю Сталин?

– Оловно отравяне – бе отговорът.

Лекарите безцелно се засуетиха. Единият от тях търкаляше в дланта си две хапчета слабително.

– Може би да дадем... това? – питаше той другия.

– Какво е?

– Ами знаете какво е!

– Добре, давайте го, давайте го, че...

Тези хапчета може би биха подействали, ако Сталин ги бе получил преди четири-пет дена, но сега само предизвикаха пристъпи на мъчителни конвулсии. Някаква течност изтичаше на капки, но оловната стена бе непробиваема. Веднъж наред такава конвулсия Сталин изригна името на Градов: „Докарайте Градов, мерзавци! Истински лекар, професор Градов!“ Бе запомнил името му още от двадесетте, още преди онова важно партийно мероприятие, в което Градов отчасти бе участвал. Сталин знаеше за знаменития московски професор и някъде тайничко винаги пазеше за себе си хубавото, същинско руско име – не като всякакви вовси-шмовси, – като име на лечител, на истински лекар. Оттогава животът постоянно се усложняваше и класовата борба се ожесточаваше, с хората се случваха различни неща, всичко не можеше да проследи, но ето че в съдбовния миг на конвулсиите името неочаквано изскочи от скривалището: Градов! Градов!

Борис Никитич се връщаше след операция въкъси в страшна пронизваща нощ, в този мразовит кънтящ час на вещиците, когато на Хорошевско шосе колата му беше засечена от два чекистки автомобила. Веднага разбра, че не е обикновен арест, а нещо по-сериозно. Старшият в групата го покани с метален глас:

– Минете в нашата кола, професоре. Работата е от най-висша държавна важност. – В колата със същия тон, който изключваше всякаква възможност за диалог, добави: – Имайте предвид, че секретността е стопроцентова. За най-малкото разгласяване ще носите отговорност в най-строга форма.

Видя пациента, тоест Сталин, да лежи на дивана в кабинета. Зашеметяваща смрад. Беше в полусъзнание и нещо мърмореше на грузински. Никой не се решаваше да се приближи до него, дори да разкопчае китела му. Лекарите на НКВД трепереха в ъгъла.

– Съблечете болния! – незабавно изкомандва Градов и сам започна да разкопчава копчетата на китела. Охраната бързо задърпа ботушите от краката на вожда. – Сваляйте панталона! – Плъзна се командирският панталон. Учудващо беше ниското качество на долните гащи. – Марля!

Памук! Топла вода! Мушамата! Някакъв съд! – продължаваше да командва професорът, след което се обърна към хората от НКВД: – Доктори, приближете се!

Не без интерес гледаше двамата медици от невидимия фронт. Не изглеждаше да са свикнали да лекуват, май бяха практикували повече в други неща.

– Анамнеза! – изкомандва.

Лекарите се объркаха, забърбориха нещо:

– Пълна липса на перисталтика... стеноза на червата... не се решихме преди вас, професоре, да вземем мерки... картината не е типична... другарят Сталин не ни потърси...

– Сваляйте и гащите! – кресна Борис Никитич към охраната. Сега голяят Сталин лежеше пред него. Палпира корема му, който под слоя мазнини беше като камък. Точно в този момент започна поредната конвулсия. По мушамата под Сталин потече оскъдна течност. Отделно от цялото тяло танцуваше шестият пръст на дясното му стъпало. Градов откъсна поглед от това рядко явление и погледна болния в лицето. Иззад белезите от едра шарка и бръчките го гледаха осмислени от мъката очи. Сталин изхриптя:

– Помогни ми, кацо, и искай каквото пожелаеш.

– Колко дни не сте ходили по голяма нужда, другарю Сталин? – меко попита Борис Никитич. Знаеше, че самият звук на гласа му оказва благотворно въздействие върху болните. Ето, че и Сталин въздъхна с явна надежда.

– Десет дни – простена той, – а може би и повече... две седмици, а?

– Сега ще ви помогнем, другарю Сталин, потърпете още малко. – Градов одобрително потупа Сталин по ръката с усещането, че пред него вече не е „вождът на народите“, а пациент. Би потупал така по ръката и всеки друг пациент. Помоли да го заведат до телефон, звънна в Кремльовка и започна да дава нареждания.

До него стояха трима души с лица на хрътки и ловяха всяка негова дума. След двадесет минути от болницата докараха две медицински сестри с всичко необходимо. Борис Никитич постави очистителна клизма, направи няколко инжекции: еуфилин – венозно, камфор – подкожно, магнезий – мускулно. Комбинацията подейства незабавно, смъкна напрежението, отпусна гладката мускулатура, понижи кръвното налягане, нормализира ритъма на дишането и пулса. Клизмата също вършеше своето, след няколко минути бе пробита отбранителната линия, срутиха се вавилонските стени – наречете го както щете, само не излизане на

сталинските лайна. В това време те се точеха и точеха, сестрите не успяваха да сменят и да изнасят съдовете, победоносно се пукаха газови мехури, с рев, подобен на далечен каменопад, се пробуждаше перисталтиката. Смрадта се носеше на разнородни вълни, тъй като всеки излизаш слой поднасяше своето. С нея не можеше да се свикне, човек просто трябваше да си каже, че нещата са такива.

Сталин лежеше с блажена усмивка на хитрото си лице с изострени черти. Никога, никога, никога в живота си не беше изпитвал подобно потресаващо освобождаване на плътта и уморения си дух. Дори когато бягаше от заточение, да не говорим за революцията от седемнадесета година. Всички тогавашни освобождавания незабавно предизвикваха някаква кучешка треска, жажда за незабавна дейност и едва сега, след този „пробив“ – така го бе нарекъл наум – треската изведнъж бе преминала и бе разкрила меките склонове и далнини с различна синева, благодатния, леко звънтящ картлийски септември и той, почти разтворен в тази благодат, почти молекулярен като че ли не беше вършил и нямаше да върши всичките революционни ужаси. Във вълните от топлина и освобождаване понякога изплуваше лице с брадичка и очи, които наистина бяха огледала на чиста душа. „Как се чувства болният?!“ – питаше лицето. То се интересуваше от някакъв болен, човешки простодушно се интересуваше от някого, защо да хитрува – интересуваше се от Сосо. „Благодаря, професоре, добре се чувствам, добре съм...“ Наблизо изплуваше и трепкаше човешко лице. Помоли ме за нещо, професоре, и ще получиш всичко. Помоли ме за синовете си и след два дена ще бъдат с теб. Моли сега, професоре, докато искам да ти благодаря, после ще бъде късно. Сулико-о-о, Сулико-о-о...

Не, сега не мога да те моля за нищо, тиранино, мислеше си Градов. Лекарят не може да моли пациента в момента на лекуване, а сега все още си мой пациент, а не мръсен тиранин, тиранин...

Молотов слезе едно стъпало и подаде ръка на Градов:

– Поздравявам ви, професор Градов, с избирането ви във Върховния съвет! Искам да ви представя на другаря Сталин!

Сталин стисна ръката на Борис Никитич. Сега беше в отлично здраве. Измитите му и напарфюмирани мустаци и коса блестяха в тъмнорижаво.

– Поздравявам ви, професоре! Много добре е, че в нашия съветски парламент до работниците и колхозниците ще заседават представители на съветската наука, по-специално на нашата челна медицина.

Няколко секунди се гледаха в очите. Ако сега ме помоли за синовете си, ще го унищожа, помисли си Сталин.

– Благодаря ви, другарю Сталин – каза Градов и тактично се отдръпна към потока от депутати.

Сталин го изпрати с одобрителен поглед. В следващия миг му се стори, че огромно око на сова заслони прозореца над мраморните стъпала. После всичко премина.

Антракт VII. Печатът

Героите на Съветския съюз са във Вашингтон. Много отдавна нито едно голямо авиационно събитие не е имало такова отражение в печата като прелитането на Чкалов, Байдуков и Беляков. „Въздушни герои“, „Победители на магнитните джунгли на върха на света“, „Съветската столица се оказа по-близо до нас, отколкото си мислехме“ – с такива изрази американският печат оценява подвига на съветските герои. Президентът на САЩ Ф. Д. Рузвелт очаква летците в Белия дом.

Московската милиция арестува Бурцева, правила аборти в жилищата на пациентките си и в кабините на банята.

Радио. Северният полюс.

Москва, до ЦК на ВКП(б), до другаря Сталин, до другаря Молотов.

Скъпи Йосиф Висарионович и Вячеслав Михайлович!

Нашата четворка възторжено посрещна вестта за най-високата награда на родината. В бъдеще ни чака много труд, но твърдо знаем, че сме обкръжени от Вашата любов и грижа и от вниманието на цялата страна.

Ще положим всички сили, за да оправдаем Вашето доверие и при всички обстоятелства да пазим честта на нашата родина.

Папанин, Кренкел, Ширшов, Фьодоров.

На облигационния заем за укрепване отбраната на СССР трудещите се отговарят с масова подписка.

След дълго мълчание Съюзът на съветските писатели в Карелия най-после реши да обсъди въпроса за авербахщината в литературата. Дискусията показва каква огромна вреда са нанесли на карелската литература остатъците от раповщината. Буржоазните националисти Луото, Ононен, Райтунайнен са насочили писателите към създаване на

общофинска (явно буржоазна) литература. Тези троцкистко-фашистки идейки са довели до това, че са започнали да приписват карелския народен епос „Калевала“ на фините. Националистите са изключени от Съюза на писателите.

ЦК на ВКП(б) с дълбоко прискърбие съобщава, че след продължително боледуване почина старият болшевик, видният стопански деец на тежката промишленост, членът на ЦК на ВКП(б) Йосиф Викентиевич Косиора.

Реч на колхозника Данила Онишченко: „Горещо приветствам партията и правителството за дългоочаквания заем. Трима от синовете ми са бойци от Червената армия: Иван е командир на батарея, Михаил – летец, Павел – свързочник. Имам още двама синове, трактористи. Ако врагът посмее да наруши нашата граница, със синовете си ще тръгнем да разгромяваме вражите гадини. Всеки член на семейството е внесъл по сто рубли.“

През последните дни в Германия от зверски изтезания в Гестапо са умрели няколко политически затворници. Вестниците сочат известния германски спортист Вили Гросайн, Валентин Шмецер и други.

Най-големият строеж на втората петилетка завършва: каналът Москва-Волга, започнат по инициатива на другаря Сталин, е изграден! Поздравяваме строителите на забележителното съоръжение на сталинската епоха.

По предварителни данни Ирина Вишнеvsка (първи пилот) и Катя Медникова (втори пилот) са подобрили международния рекорд за височинен полет (6115 метра).

Състоя се първото двустранно трансатлантическо прелитане на английската летяща лодка „Каледония“ и американската летяща лодка „Сикорски 42-В“. Предстои откриването на редовни трансатлантически пощенско – пътнически линии.

Фашистките господари на ликвидираната фашистка банда на Тухачевски и Ко не могат да се оправят от неочакваното и тежко поражение. Те и досега скърбят за своите верни агенти. И още как – изваден е от

стройка един от най-важните военношпионски отряди на фашизма. За целия свят е очевиден грандиозният провал на разузнаването им.

С престорено негодуване авторът на статията във военния вестник „Дойче Вер“ се опитва да отклони от Тухачевски обвиненията в шпионаж, но в същото време е принуден да признае, че е бил организатор на контрареволуционен заговор: „Тухачевски искал да стане руският Наполеон, но твърде рано разкрива картите си или както това обикновено се случва, в последния миг става жертва на предателство.“

„Сред съдиите – продължава «Дойче Вер» – са били военните пролетарии Блюхер и Будьони.“ С тези „военни пролетарии“ се гордее страната ни, гордеят се трудещите се от целия свят. Написаното в „Дойче Вер“ изобличава напълно фашисткото разузнаване.

Клиенти, изисквайте от бръснарите да си мият ръцете, като работят!

Из реч на прокурора на СССР другаря Андрей Януариевич Вишински: „... Всички помним думите на великия Сталин, че «новата Конституция на СССР ще бъде морална помощ и реална опора на всички, които днес водят борба срещу фашисткото варварство». Ето защо толкова беснеят враговете ни.

В СССР, където победи социализмът, където нерушимо се утвърдиха истинската култура и демокрация, законността е могъщо оръжие за по-нататъшен прогрес, за по-нататъшна борба за социализъм.

Другарят Сталин посочи опасността от «идиотската болест» на безгрижието, необходимостта тя да се преодолее, за да може да се разпознае и победи врагът. Контрареволуционната антисъветска агитация прибъгва до най-разнообразни похвати и твърде добре умее да замаскира антисъветските си прояви. Например неотдавна в град Куйбишев на пазара бил задържан един «глухоням», на чиито гърди била закачена дървена табелка с надпис: «Помогнете на глухонемия, лишиха ме от работа, оставиха ме гол и не ми дават да ям». В милицията се оказало, че този «глух» изобщо не е глух, този «ням» изобщо не е ням, а разулачен кулак, който под такава форма е избрал определен начин за борба със съветската власт.“

Голяма победа на „Спартак“ над футболистите от страната на баските. Резултатът е 6:2.

Четиридесет хиляди физкултурници от 11 републики демонстрират на Червения площад своята сила, бодрост, смелост, пламенната си любов към родината и безпределна преданост към най-добрия приятел на съветските физкултурници другаря Сталин. Танци, пирамиди, танкове от цвета!

Видяхме Сталин, видяхме неговата ласкава, бащинска усмивка... Още след първия зов на Сталин пред вожда ще премине цялата ни страна, целият смел народ от конници, планинци, памукопроизводители. Връщаме се вкъщи, вдъхновени от Сталин.

Ръководител на физкултурната делегация на Таджикската ССР
Корниенко.

Комисар на делегацията *Кузи Акилов.*

Физкултурници: *Аслан Шукуров, Амито Юлдашева, Вали Малахов.*

ЦИК на СССР постановява: другарят Н. И. Ежов да се награди с орден „Ленин“ за изключителни успехи в ръководенето на органите на НКВД за изпълнение на правителствените задачи.

Другарят Ежов олицетворява образа на болшевик, чиито думи никога не се разминават с делата. Историята определи органите на НКВД да бъдат, по думите на Сталин, „страшилище за буржоазията, буден страж на революцията, оголен меч на пролетариата“. Подлият предател и враг на социализма Ягода се опитваше да притъпи острието на нашия меч. Желязната ръка на другаря Ежов, пратеника на Сталин и на ЦК, възстанови болшевишкия ред.

Целият народ държи този меч. Затова НКВД вече има и ще има още милиони очи, милиони уши, милиони ръце на трудещи се, ръководени от болшевишката партия и сталинския ЦК. Такава сила е непобедима!

Развитието на колхозния строй в Таджикистан е възпрепятствано от банда врагове, настанила се в ръководството, като всичките са приютени от председателя на Съвета на народните комисари на Таджикистан Рахимбаев. Буржоазните националисти в Таджикистан под ръководството на Рахимбаев, Ашууров и Фролов са се разпасали! Време е ръцете им да бъдат скъсени!

Клевета срещу украинската действителност. Одеса. Изложба на картини и етюди от Съветска Украйна и Молдавия беше открита в държавния художествен музей на Одеса. Картините и етюдите са подбрани и разположени така, че Украйна и Молдавия са показани в абсолютно

изкривена светлина. Виждаме три измъчени бедни жени да се мъкнат по пътя. Друга картина – крава, на която се броят ребрата, два петела, обърнато корито, слаба грозна жена... Картината се нарича „Колхозница доячка“.

... Къде са украинските колхози, красивите улици, новите къщи? Къде са заможните украински колхозници? Къде са се дянали забележителните молдавски танци и песни? Къде са стахановците? Нищо подобно няма на изложбата!

Тя не може да бъде разглеждана по друг начин, освен като нагла проява на украинските националисти. Троцкистко-бухаринските врагове, вредителите, които безобразничат в Управлението по изкуствата към Съвета на народните комисари на Украйна, умишлено са насочили четката на някои художници по вражески път.

Централният комитет на Арменската комунистическа партия дълго време се оглавяваше от врага на арменския народ, презрения изменник Хонджян. След разобличаването му постъп зае Алатуни. Новият ръководител често се хвалеше, че заслугата за разобличаването на Хонджян принадлежи на него. Както обаче стана ясно сега, Алатуни се оказва върл негов поддръжник, продължител на неговата контрареволуционна дейност.

Алатуни отдавна е предавал интересите на народа, бил е близък до троцкистката опозиция. Издигнал е до себе си дашнакския агент Акопов – на поста втори секретар. А председател на Съвета на народните комисари става Гуляян, оръженосец на разстреляния враг на народа Каменев.

Състояният се неотдавна пленум даде на другаря Сталин болшевишката си дума да разгроми докрай всички врагове на арменския народ.

Пийте вкусното и хранително какао „Екстра“!

Драматичният кръжок на завод „Авиахим“ представи пиесата „Ромео и Жулиета“ от У. Шекспир. В ролята на Ромео – диспечерът др. Дрозденко, на Жулиета – отчетничката др. Крючкова.

Западната граница на Белоруската ССР. Тъмна нощ. Граничарите Василий Никишкин и Николай Оскин, обикаляйки в „нощен дозор“, забелязват човек, промъкващ се на съветска територия. Никишкин извиква: „Стой!“ В отговор се разнася изстрел. Граничарите застрелват

нарушителя. При обиска у него е намерен наган, зареден с 5 патрона, 300 рубли съветски пари, дървена кутийка с отровен прах и бутилка с течност. Убитият е агент на една от съседните държави.

Вражеска проява. В Кемеровския градски съвет пипа нечия вражеска ръка. С подписите на заместник-председателя на градски съвет Герасимов и на отговорния секретар Волохов се издават удостоверения за правото да бъдат съставяни избирателни списъци, попълнени по хулигански контрареволуционен начин.

Читателите, получили поредния брой на списание „Тихи океан“, с изумление видяха, че редакцията е премълчала решенията на февруарско-мартенския пленум на ЦК на ВКП(б). Няма никакви признаци, че тя си е направила изводи от доклада на другаря Сталин.

Много материали се промъкват в списанието посредством вражеска ръка. Например авторът на статия за Япония пише: „Фашизмът в Япония засега (!!) още няма значителна (!) притегателна сила за масите...“ Какво означава „засега“? Може би той все пак ще има „значителна“ притегателна сила за масите в Япония?

... Враговете толкова здраво са се укрепили в списанието, че публикуват на страниците му реакционни статии от японския печат. В чии интереси действа главният му редактор Г. Войтински? Почти няма брой без вражеска контрабанда.

Разобличените врагове на народа, заемащи ръководни постове в Академията на селскостопанските науки и в „Главзерно“ на Народния комисариат на земеделието на СССР, доста са се потрудили, за да объркат нещата със зърното. И ще бъде непростимо нехайство да се смята, че след разобличаването им на фронта на растениевъдството всичко е благополучно. Без съмнение корените на вредителството са останали.

Испански деца пристигнаха в Ленинград. Към плаващия приемен маяк се приближи параходът „Кооперация“. На борда му има над шестстотин деца на героични борци от Астурия, Билбао и Сантарен. След няколко часа пристигна параходът „Феликс Дзержински“. Той докара още няколкостотин деца. Звучат звънки детски гласове: „Вива Русия! Вива Сталин!“

По данни на Башкирския областен комитет комунистите от

републиката са изгубили 377 партийни билета от новия образец. От това се възползват враговете на народа, шпионите и диверсантите. Немалко партийни билети са попаднали в ръцете на врага.

Общодонецки конгрес на стахановците и ударниците миньори. В речта си другарят Никита Изотов каза: „Да се изкоренят вредителите докрай!“

Писателят Всеволод Вишневски води репортаж от предизборно събрание на текстилните работници. Всички произнасят едно име – Сталин. Почти всеки оратор горещо и едновременно дълбоко интимно говори за личното си отношение към Сталин. От името на трудещите се, издигнали кандидатурата на Сталин за Върховния съвет на СССР, текстилният работник Зверев каза: „Другарят Сталин вниква във всички дреболии, във всички подробности на бита, работата и заплащането на работниците. А колко подобрения направи другарят Сталин в работата на текстилците!“

Четири хиляди ръце в общ порив се вдигат за кандидатурата на другаря Сталин.

Антракт VIII. Скокът на катеричката

Той не можеше да си представи, че толкова бързо пак ще се окаже там, където беше царувал, и дори ще разпознава някои неща. В онзи все още недалечен момент, когато Горки с неговия уютен малък дворец и парка бе започнал стремително да отлита надалеч, Улянов беше уверен, че ще потъне в преизподнята, макар да изглеждаше, че Горки е долу, а той се носи нагоре. Преизподнята, преизподнята, това бе единствената дума, останала му от някога не бедния му речник. Преизподнята, скоро цялата тази глупост като посоките нагоре-надолу, наляво-надясно изчезна и пред него действително започна да се отваря преизподнята. С някаква своя част още осъзнаваше: нещо някога преди е било – кафе и горещи кифлички например, нещо някъде го имаше и сега – равно възторжено музикално, вече недостъпно, но разбираше, че още миг и повече никога нищо никъде нямаше да има, освен преизподнята. Наистина в този момент най-малко мислеше, че е заслужил тази си участ, да речем, с жестокост или вероломство, тъй като понятия като „наказание“ бяха изчезнали и дори любимите теми като „Как да реорганизираме Рабкрин“⁷⁴, тоест което му се мяркаше почти до самия край, бе погълнато от

приближаващата се преизподня. Неочаквано нещо го дръпна, сякаш се беше включила някаква спирачка, нещо като парашутче, и преизподнята с нейната неумолимост, с превръщането на пялата уляновска същност в същност на мъката неочаквано спря и се заотдалечава. Улянов с парашутчето започна бавно снижаване или носене във въздуха, преминавайки през огромните пространства, в които дори се мяркаха късчета от „Работническо-селската инспекция“, нещо повече – разхвърляни ноти от онази „нечовешка музика“, принудила го веднъж за миг да забрави за призиванието на революционера.

Пак почувства присъствието на въздух и отмерената влага в него в дупката сред мърдането на нему подобни, пухкави и дребни. Надникна изпод маминия корем и се зашемети от земните миризми. Кора, мамините секрети, лек дим, гниеци костилки, листа, пъпки, мравки, червейчета, силно опиянение от съхнещата земя, всичко още неведомо, неопознато, но бъдещо, онова, което неочаквано го бе накарало радостно да изписука и леко да подскочи с някакъв умопомрачителен далечен подскок с хихикане, с пъхнати зад ръкавните извивки на жилетката пръсти: е-хе-хе, скъпи мои!

Той бързо растеше и към средата на тридесетте някои наблюдателни познавачи на природата в Серебряни Бор можеха да различат сред многобройните катерички изключително едър самец, толкова едър, че езикът някак си не се обръщаше да го наречеш с женското катеричка, а по-скоро – „катерик“.

Трябва да се отбележи, че и в този си вид Улянов беше всепризнат авторитет сред себеподобните. Естествено сега не притежаваше хипнотичните качества на интелекта си, затова пък поради неведомите игри на природата бе придобил феноменални качества на възпроизводител. Точно на това се отдаваше. Така усещаше предназначението си. Още с първите проблясъци на зората и до последните светлинки на залеза летеше по стволите на боровете, правеше страхотни скокове от клон на клон, носеше се по опадалите слегнали се иглички, по пътеките, по покривите и оградите на вилите, преследвайки пухкавоопашатите си съблазнителки, които само чакаха да бъдат настигнати и затова тичаха с всичка сила. Като ги настигнеше, ги подлагаше на великолепно съвкупяване.

Единствено нощем си позволяваше да си почине, да се полюлее,

74. Рабрин – Работническо-селска инспекция. Намек за едноименното произведение на В. И. Ленин. – Бел.пр.

дремейки, на сигурен боров клон, усещайки се в уют и безопасност сред играта на сенките и лунната светлина. Понякога, впрочем все по-рядко, го навестяваха някакви озарения от нищото – сред тях най-често възникваха стени със зъбци с формата на лястовичи опашки, но той ги прогонваше с движение на мощната си опашка.

Самците от стадото в Серебряни Бор безпрекословно признаваха водачеството му, но не се събираха около него, както в предишния живот, а напротив, стараеха се да се държат на разстояние, плахо обикаляйки в периферията на неговия безброен харем. С великодушието на силния той не обръщаше внимание на плахите, а с малцината, които се осмеляваха да му отправят дори и най-малко предизвикателство, се разправяше незабавно – издебваше ги, хвърляше се върху тях и с мигновено захвапане на гърлото им прекъсваше живота. В тези победи му се привиждаше нещо от предишното.

Впрочем за изминалите няколко години бе станал по-спокоен, след като беше оплодил няколко поколения приятелки, тоест и своите дъщери, и внучки, и правнучки. Появяваше му се усещането за известна хармония и дори си позволяваше да задържа редките озарения от онова, сега вече почти непроницаемо минало, като понякога си задаваше и въпроса – дали зад зъбчатите стени не се крие някой орех?

Веднъж на свечеряване, почивайки след поредното любовно преживяване на горния етаж на могъщ бор, погледна надолу и видя жена, която седеше на пейката в печален размисъл. И преди беше забелязвал тази човешка самка, преливаща главно в светлите цветове на спектъра. Тогава тя не бе така тиха, напротив, говореше високо, често се смееше, шумно се караше, водеше любовни игри главно с един и същ мъж. Сега беше тъжна, разсеяна, скърбяща, спектърът ѝ бе помътнял и вечно съпровождащият я мирис на цветя бе поуехнал. Можеше ли да си я представи така, седяща сред гората в самота? Нещо нечувано внезапно посети Улянов: „С такава жена не бих допуснал разкол в партията, не бих паднал до диктатура...“

Спусна се долу, скочи на пейката и застана в коронната си поза, гледайки жената. Тя усети присъствието му, вдигна глава и се обърна.

„Боже, колко е голям! – произнесе Вероника и се засмя почти както преди. – На пионерите трябва да те показват, дядо Ленин!“

Внимателно протегна ръка към забележителния „катерик“. Улянов не отскочи. Виждаше над себе си меко, пулсиращо в меланхоличен ритъм ручейче. Не би било никак трудно с мигновен скок да го прехапне. Ръката се отпусна върху главата му и мина по гърба му. „Не се страхува

– учуди се Вероника. – Хайде с мен, ела при нас, ще ти дам орехи...“

Тя се отдалечаваше по пътеката. Улянов, останал под бора, се тресеше в оргазъм. Реши да ношува близо до дома на тази жена. Той бе изпълнен със светлина, през процепите на щорите се мяркаха сенки, понякога минаваше и тя. Улянов дремеше в блаженство.

Същата нощ я отведеха. Въпреки че не разбираше смисъла на случващото се, Улянов чувстваше, че е завинаги. В последния момент преди тя да влезе в колата, успя да прелети през двора и застана пред Вероника на върха на един стълб от оградата. Погледът ѝ, който обхождаше небосвода, падна върху него и лицето ѝ се изкриви в мигновен ужас. Вратата на колата хлопна. Оттогава Улянов понякога си я спомняше, но неясно защо винаги в съчетание с неопределените чупки на зъбчатите стени, сякаш в този миг на пространството безвъзвратното се бе свързало с мириса на прясно кафе.

Веднъж в изключително ясен, бездънно син ден „катерикът“ Улянов забеляза над себе си на огромна височина черна точка и внезапно разбра, че това е краят. Преди тя да започне да пада върху него, пак успя да го озари откровение и да схване, че краткият катеричи живот му е бил даден само за да може малко да се поотпусне след предишната сатинска треска.

КРАЙ

© 2002 Василий Аксьонов
© 2008 Георги Рачев, превод от руски

Василий Аксьонов
Поколение зимы, 2002

Сканиране: Г., 2009
Разпознаване и редакция: didikot, 2009

Издание:

Василий Аксьонов. Поколение на зимата
Издательство „НСМ Медиа“, София, 2008
Художник: Николай Цачев

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/12540>]